

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

TURİST-ÇALIŞAN CİNSEL İLİŞKİLERİNİN
ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİKLE İNCELENMESİ

Alper ASLAN

Danışman
Prof. Dr. Özkan TÜTÜNCÜ

2. Danışman
Prof. Dr. Metin KOZAK

İZMİR - 2011

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2005800351

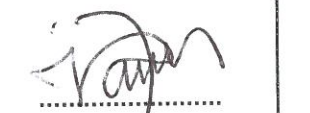
Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Alper ASLAN
Tez Başlığı : Turist-Çalışan Cinsel İlişkilerinin Eleştirel Gerçekçilikle İncelenmesi
Savunma Tarihi : 23.12.2011
Danışmanı : Prof.Dr.Özkan TÜTÜNCÜ

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Özkan TÜTÜNCÜ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Doç.Dr.Osman Avşar KURGUN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Yrd.Doç.Dr.Gürhan AKTAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Yrd.Doç.Dr.İlkay TAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Prof.Dr.Serdar ÖZKAN	İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ

İmza

Oybirliği (✓)

Oy Çokluğu ()

Alper ASLAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Turist-Çalışan Cinsel İlişkilerinin Eleştirel Gerçekçilikle İncelenmesi" başlıklı tezi kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Turist-Çalışan Cinsel İlişkilerinin Eleştirel Gerçekçilikle İncelenmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

01.12.2011

Alper ASLAN

İMZA

ÖZET

Doktora Tezi

Turist-Çalışan Cinsel İlişkilerinin Eleştirel Gerçekçilikle İncelenmesi

Alper ASLAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Turizm İşletmeciliği Programı

Bu çalışma, 4S turizm merkezi Marmaris'teki çalışan ve turist cinsel ilişkilerini çalışma pratiklerine odaklanarak, eleştirel gerçekçilik yaklaşımıyla incelemiştir. Katılımcı-gözlem, yarı-yapılandırılmış görüşme ve turist yorumlarının incelenmesine dayanan çalışmada, çalışan-turist hizmet etkileşimleri “oyunsal” ve “hizmetisel” etkileşimler/pratikler kapsamında apart ve çok yıldızlı otellerle, ilgili örgütlerdeki farklı çalışanlar için değerlendirilmiştir. Genellikle, apart otellerde çalışanlar oynusal pratiklere sahiptir. Çok yıldızlı otellerde -animasyon bölümü hariç- çalışanlar hizmetisel pratiklere sahiptir. Apart otellerde turistin örgüt içinde tutulması, çalışan-turist arasında oynusal etkileşimleri gerektirmektedir. Oynusal pratiklerin eşik özelliği ve cinsellikle yakın bağlantılı olmaları, oynusal pratiklere sahip çalışanların turistlerle cinsel ilişkiye girmelerini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte, sınırları kapalı olan hizmetisel pratikler etkinlik ve standardizasyon vurgularıyla çalışan ve turist cinsel ilişkilerini sınırlamaktadır. Bazı maddesel nesneler (örneğin; havuz, alkol, bar taburesi vb.) çalışanların turistlerle olan etkileşimlerini oyunsallaştırabilmektedir.

Oynusal pratiklerde yönetimin denetim olanağı azken, çalışanların eylemlilikleri çoktur. Öte yandan, hizmetisel pratiklerde yönetimin denetim olanağı çok, çalışanların eylemlilikleri azdır. Çalışan-turist cinsel ilişkilerinin özellikle apart oteller ve çalışanlarına süreçsel ve sonuçsal olumlu etkileri

vardır. Çalışma örgütlerde cinsellik, örgütlerde oyun, pratik teorisi ve turizm yazınlarına çeşitli katkılar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eros-Logos Mantıkları, Örgüt, Cinsellik, Oyun, Turizm.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

The Analysis of Tourist-Worker Sexual Relationships within Critical Realism

Alper ASLAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Tourism Management

Tourism Management Program

This study has analyzed worker and tourist sexual relationships in Marmaris - a 4S tourism destination, by focusing on work practices within critical realism paradigm. Relying on participant-observation, semi-structured interviews and tourist views, the worker-tourist service encounters have been examined within the context of “playful” and “servile” encounters/practices for apart and multiple-star hotels and also for their diverse workers. Generally, apart hotel workers have playful practices. In multiple-star hotels -except the animation department- the workers have servile practices. Keeping tourists inside the apart hotel requires playful encounters between worker and tourist. The liminality and the close connection of playful practices with sexuality facilitate workers’ sexual relations with tourists. However, the boundary closed servile practices with their emphasis on efficiency and standardization limit worker-tourist sexual relationships. Certain material objects (for example; pool, alcohol, bar stools) could make workers’ encounters playful with tourists.

While management control is low, worker agency is high in playful practices. On the other hand, management control is high worker agency is low in servile practices. The worker-tourist sexual relationship has positive processual and resultant effects especially to apart hotels and their workers.

The study has contributed variously to sexuality in organizations, play in organizations, practice theory and tourism literatures.

Key Words: Eros-Logos Logics, Organization, Sexuality, Play, Tourism.

TURİST-ÇALIŞAN CİNSEL İLİŞKİLERİNİN ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİKLE İNCELENMESİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
EKLER LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLİKTEN DÜŞÜNÜMSEL MODERNLİĞE EROS - LOGOS MANTIKLARI, ÜRETİM-TÜKETİM, ÇALIŞMA ve SERBEST ZAMAN İLİŞKİLERİ

1.1. MODERNLİK VE MODERNLEŞME KAVRAMLARI	4
1.2. MODERNLİĞİN ANA ÇATISI/MANTIĞI: “EROS” A KARŞI “LOGOS”	7
1.2.1. Logos Mantığı/Modernlik ve Cinsellik	10
1.3. EROS MANTIĞI	14
1.4. MODERNLİĞİN (LOGOS MANTIĞININ) SORGULANMASI	17
1.4.1. Logos Mantığının İlk Sorgulayıcıları	18
1.4.2. Frankfurt Okulu ve Logos Mantığı	21
1.4.3. Modernliğin Yakın Zamanlı Sorgulanmaları: Postmodernlik ve Düşünümsel Modernlik	23

1.4.3.1. Düşünümsel Modernlik ve Bilim	28
1.4.3.2. Düşünümsel Modernlikte Bireyselleşme ve Cinsellik	29
1.5. MODERNLİK'TEN DÜŞÜNÜMSEL MODERNLİĞE ÜRETİM- TÜKETİM, TURİZM-SERBEST ZAMAN İLİŞKİSİ	33
1.6. DENİZ-GÜNEŞ-KUM-SEKS (4S) TURİZMİ VE EROS MANTIĞI.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRGÜTLERDE CİNSELLİK, ÇALIŞAN – TURİST CİNSEL İLİŞKİLERİ ve ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK

2.1. ÖRGÜT ÇALIŞMALARINDAKİ TEMEL YAKLAŞIMLAR	43
2.1.1. Modern Yaklaşım	46
2.1.2. Yorumlayıcı Yaklaşım	48
2.1.3. Eleştirel Yaklaşım	49
2.1.4. Postmodern Yaklaşım	50
2.2. ÖRGÜT ÇALIŞMALARI VE CİNSELLİK	52
2.2.1. Örgütlerde Düzen Bozucu Olarak Cinsellik	53
2.2.1.1. Örgütlerdeki Romantik İlişkiler Yazını	56
2.2.1.2. Feminizm ve Örgütlerde Logos Mantiğının Eleştirilmesi	58
2.2.1.3. Yorumlayıcı Yaklaşım ve Postmodern Yaklaşımda Cinselliğin Temelsizleştirilmesi	61
2.2.2. Cinsellik ve Eros'un Düzen Kuruculuğu	62
2.2.1.1. Marcuse'a Yönelik Eleştiriler	67
2.2.1.2. Marcuse'un Teorisinin Örgütler İçin Değerlendirilmesi	68
2.2.1.3. Eros, Oyun ve Cinsellik	70
2.2.3. Örgütlerde Cinsellik Yazınındaki Ontolojik ve Epistemolojik Varsayımlar	76
2.2.3.1. Örgütlerde Cinselliğin Çalışma Pratikleriyle Değerlendirilmesi	81
2.2.4. Çalışan – Müşteri Etkileşimleri: Karşılaşma, İlişki Ayrımı	83
2.2.5. Hizmet İşletmelerinde Cinsellik	87
2.2.5.1. Kadın Çalışanların Cinsel Nesneleştirilmeleri	88

2.2.5.2. Müşteri-Çalışan Cinsel Etkileşimlerinde Sınırlar ve Çalışan – Müşteri Cinsel İlişkilerinin Ele Alınmaması	89
2.2.5.3. Turizm ve Çalışan - Turist Cinsel Etkileşimleri/İlişkileri.....	92
2.3. ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK.....	96
2.3.1. Eleştirel Gerçekçilikte Nedensellik	98
2.3.2. Eleştirel Gerçekçilikte Soyutlama ve Genelleme	99
2.3.3. Eleştirel Gerçekçilikte Oluşum, Yapı-Birey İkiciliği ve Sosyal Eylemin Dönüşümsel Modeli	102
2.3.4. Çalışma Pratiklerinin Ayrıntılandırılması ve Çalışan-Turist Cinsel İlişkileri	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. ARAŞTIRMANIN NİTELİĞİ.....	110
3.2. DÜŞÜNÜMSELLİK	113
3.3. ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK ve DÜŞÜNÜMSELLİK.....	118
3.4. ARAŞTIRMA SÜRECİ.....	122
3.4.1. Çalışma Konusu ve Yer Seçimi(m).....	122
3.4.2. Teorik Örneklem	123
3.4.3. Araştırmanın Süreçsel Olarak Yazın ve Verilerle Şekillenmesi	125
3.4.4. Akademi Öncesi Sektör Deneyimi(m)	128
3.4.5. Yarı-yapılandırılmış Görüşmeler.....	130
3.4.5.1. Yarı-yapılandırılmış Görüşme Katılımcılarının Seçimi (Örneklem)	131
3.4.5.2. Görüşmelerde Ele Alınan Konular.....	133
3.4.6. Katılımcı Gözlemler(im)	136
3.4.6.1. Katılımcı-Gözlemlerin Yapıldığı Örgütlere Erişim	136
3.4.6.2. Apart Otel Turuncu Hakkında Kısa Bilgi ve Çalışma Pratiklerim ...	137
3.4.6.3. Otel Lacivert Hakkında Kısa Bilgi ve Çalışma Pratiklerim.....	139
3.4.6.4 Katılımcı-gözlemde Alandaki İlişkilerim	140
3.4.6.5. Olağan Konuşmalar.....	144

3.4.6.6. Alandaki Rol Dengem.....	145
3.4.7. Seyahat Tavsiye Sitesindeki Turist Yorumları.....	145
3.5. ANALİZ SÜRECİ	147
3.5.1. Analiz Hakkında Ön Bilgi	147
3.5.2. Verileri Tanıma	148
3.5.3. Verilerin Kodlanması	149
3.6. BULGULAR.....	153
3.6.1. Oyunsal ve Hizmetsel Etkileşimler	153
3.6.2. Örgütsel Bağlamlar, Çalışan ve Turist Etkileşimi.....	155
3.6.2.1. Örgüt Büyüklüğü ve Fiziksel Olanaklar, Etkileşim Sıklığı, Yoğunluğu ve Tutsaklık.....	158
3.6.2.2. Her Şey Dâhil ve Apart Otel Sistemi, Etkileşim Sıklığı, Yoğunluğu ve Tutsaklık.....	160
3.6.3. Farklı Örgütsel Bağlamlar, Hizmet Etkileşimleri ve Çalışma Pratikleri	164
3.6.3.1. Oyunsal, Hizmetsel Etkileşim ve Pratiklerin Farklı Örgüt ve Çalışanlara Göre Değerlendirilmesi.....	168
3.6.3.1.1. Oyunsal Pratikler ve Animatörler	168
3.6.3.1.2. Hizmetsel Pratikler ve Resepsiyonistler	171
3.6.3.1.3. Çok Yıldızlı Otel Garsonları ve Hizmetsel Pratikler	174
3.6.3.1.4. Çok yıldızlı Otel Barmenleri ve Otel Lacivert Örneği	176
3.6.4. Hizmetsel Pratiklerin Oyunsallaştırılmaları: Maddesel Nesneler, Barmenler ve Oyunsal Pratikler	177
3.6.5. Apart Otellerde Çalışan-Turist Etkileşimleri ve Turuncu Örneği	181
3.6.5.1. Daha Fazla Çalışanın Oyunsal Pratiğe Sahip Olması	181
3.6.5.2. Oyunsal Pratiklerin Niceliksel ve Zamansal Olarak Yaygınlığı	186
3.6.5.3. Turistlerin Etkileşimlerde Daha Aktif Olması	188
3.6.6. Oyunsal ve Hizmetsel Pratikler ve Kadın Çalışanların Sektördeki Konumları Üzerine Genel Bir Değerlendirme	189
3.6.7. Oyunsal ve Hizmetsel Pratiklerin Cinsellikle Olan İlişkisi.....	193
3.6.7.1. Çalışan-Turist Cinsel İlişkileri Ne Kadar Yaşanıyor?	193
3.6.7.2. Oyunsal Pratikler ve Cinsel İlişkiler	196

3.6.7.3. Oyunsal Pratikler ve Eşik Özelliği.....	198
3.6.7.4. Oyunsal Pratiklerin Cinsellikle Yakın İlişkisi.....	200
3.6.8. Çalışma Pratiklerinin İlkesel Ve Edimsel Öğeleriyle Denetim, Direniş İlişkileri Ve Yönetimin Çalışan-Turist Cinsel İlişkilerine Karşı Tutumu.....	202
3.6.9. Çalışan-Turist Cinsel Etkileşimlerinin Etkileri	213
3.6.9.1.Olumlu Psiko-Sosyal Etkiler.....	214
3.6.9.2. Olumsuz Psiko-Sosyal Etkiler.....	219
3.6.9.3.Örgütsel Olumlu Etkiler	222
3.6.9.4. Örgütsel Olumsuz Etkiler.....	224
SONUÇ ve TARTIŞMA	228
KAYNAKÇA	242
EK	318

KISALTMALAR

bkz.	bakınız
4S	deniz-güneş-kum-seks turizmi
s.	Sayfa NO

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Örgüt Çalışmalarındaki Yaklaşımların Farklı Ölçütlere Göre Sınıflandırılması.....	45
Tablo 2: Oyunsal-Hizmetisel Pratikler ve Çok Yıldızlı ve Apart Oteller Karşılaştırması	167
Tablo 3: Animatörler ve Oyunsal Pratikleriyle İlgili Bazı Veriler	169
Tablo 4: Resepsiyonistler ve Hizmetisel Pratikleriyle İlgili Bazı Veriler.....	172
Tablo 5: Turuncu Apart'ta Çalışan ve Turistlerin Samimiyetlikleri Üzerine Bazı Veriler	186
Tablo 6: Turistlerin Etkileşimlerinde Daha Aktif Olmalarıyla İlgili Bazı Veriler...	188
Tablo 7: Eşik Zaman ve Mekânlarla Cinsellik İlişkisiyle İlgili Bazı Veriler	193
Tablo 8: Marmaris ve Çalışanlara Sağladığı Özgürlükle İlgili Bazı Veriler	195
Tablo 9: Çalışan ve Turist Cinsel İlişkilerinin Sıklığıyla İlgili Bazı Veriler	196
Tablo 10: Cinsel İlişki Sıklığının Farklı Örgüt ve Çalışanlar'la İlişkisiyle İlgili Bazı Veriler	197
Tablo 11: Oyunsal Pratiklerin Cinsellikle Yakın İlişkileriyle İlgili Bazı Veriler	201
Tablo 12: Çalışma Pratiklerinin İlkesel Öğelerinden Sapmayla İlgili Bazı Veriler.	206
Tablo 13: Çalışan ve Yönetimin Çıkar Örtüşmesiyle İlgili Bazı Veriler.....	210
Tablo 14: Yönetimin Çalışan ve Turist Cinsel İlişkilerinin Örgüt İçinde Olmamasına Yönelik Tutumlarıyla İlgili Bazı Veriler.....	211
Tablo 15: Olumlu Psiko-Sosyal Etkilerle İlgili Bazı Veriler	216
Tablo 16: Çalışanların Cinsel İçerikli Sohbetleriyle İlgili Bazı Veriler	217
Tablo 17: Çalışanların Yardımlaşmalarıyla İlgili Bazı Veriler.....	217
Tablo 18: Olumsuz Psiko-Sosyal Etkilerle İlgili Bazı Veriler.....	219
Tablo 19: Çalışanlar Arası Sorunlarla İlgili Bazı Veriler	220
Tablo 20: Turistlerin Daha İyi Hizmet Alabilmeleriyle İlgili Bazı Veriler	223
Tablo 21: Tekrar Müşteriyle İlgili Bazı Veriler	223
Tablo 22: Olumsuz Psiko-Sosyal Etkilerle İlgili Bazı Veriler.....	225

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Çalışmanın Niteliğinin Bütünsel Olarak Sağlanması	121
Şekil 2: Genel Olarak Çalışma Süreci.....	126
Şekil 3: Çalışmanın Oyunsal ve Hizmetsel Etkileşim ve Pratikler Soyutlamaları Kapsamında Şekillenmesi	152
Şekil 4: Katmanlı Ontoloji ve Oyunsal-Hizmetlik Etkileşimler	153
Şekil 5: Çalışan ve Turist Etkileşimleri Süremi.....	154
Şekil 6: Farklı Örgütsel Bağlam ve Eros, Logos Mantıkları	164
Şekil 7: Hizmet Etkileşimleri ve Çalışma Pratikleri İlişkisi	168
Şekil 8: Çok Yıldızlı Otellerde Farklı Çalışanların Oyunsal ve Hizmetlik Pratikler Süremindeki Yerleri	189
Şekil 9: Apart Otellerde Farklı Çalışanların Oyunsal ve Hizmetlik Pratikler Süremindeki Yerleri	190
Şekil 10: Oyunsal ve Hizmetlik Etkileşim ve Pratiklerin Cinsellik İlişkisi.....	198
Şekil 11: Çalışma Pratiklerinin İlkesel ve Edimsel Öğeleriyle Denetim, Direniş, Maddesel Nesneler İlişkileri	204
Şekil 12: Çalışan ve Turist Cinsel İlişkilerinin Değerlendirilmesi	235

EKLER LİSTESİ

EK 1 Yarı-Yapılandırılmış Görüşmeler ve Katılımcılarla İlgili Bilgiler

GİRİŞ

Marmaris’te konaklama örgütlerindeki (işletmelerindeki) erkek çalışanlarla, yabancı turist kadınların cinsel ilişkilerini açıklayıcı ve keşfedici bir araştırmayla inceleyen bu çalışma “üç” bölümden oluşmaktadır.

İlgili cinsel ilişkilerin üretim–tüketim, çalışma–oyun, çalışma zamanı–serbest zaman gibi ikiciklerin kesiştiği zaman ve mekânlarda oluşmasından, ilgili ikiciklerin belirgin bir şekilde ayrıldıkları ya da oluştukları modernlik ve onun Logos mantığı ilk bölümde ele alınmıştır. Bu yönde, Logos mantığının ayırıcılığı ve araçsal ussallığının dünyayı kavrayışı ve özellikle cinselliğe karşı olan tutumu belirtilmiştir.

Logos mantığının baskılayarak, belirli zaman ve mekânlara sıkıştırdığı Eros mantığından bahsedildikten sonra, Logos mantığının ilk sorgulayıcılarından bahsedilmiştir. Günümüzde, Logos mantığının doğurduğu ikiciklerin sorgulanmaya başlandığı “düşünsel modernlik” zamanında olduğumuz belirtilmiştir. Düşünsel modernlikle, teknolojik gelişmelerle dünyanın zaman ve mekân olarak daha da büzüşmesi, bireylerin yaşamlarında farklı seçenekleri arttırmıştır. Bu kapsamda, günümüzde cinsellikteki özgürleşme değerlendirilmiştir.

Çalışmanın konusunun ele alınış tarzının daha iyi kavranabilmesi için düşünsel modernlik ve bilim ilişkisi tartışılmış ve modern bilimin dogmalarının, tekniklerinin vb. artık kabul edilmediği belirtilmiştir.

Sonrasında, modernlikten düşünsel modernliğe üretim–tüketim kavramsallaştırmaları ele alınmış ve aralarında kesin ayrımlar çizilmesinin doğal olmadığı belirtilmiştir. Çalışmanın konusu olan çalışan–turist cinsel ilişkilerinin turizm bağlamında olmasından, günümüzdeki en önemli turizm etkinliklerinden “4s” (deniz-güneş-kum-cinsellik) turizmi değerlendirilmiştir. İlgili turizmin Eros mantığında “eşik” (liminal) zaman ve mekân etkinliği olduğu, turistlerin ilgili zaman ve mekânlardaki pratikleri belirtilerek, ilk bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışan–turist cinsel ilişkilerinin örgütlerde oluşmasından, ilgili ilişkilerin değerlendirilmesi adına örgüt çalışmalarındaki farklı yaklaşımlar (modern, yorumlayıcı, eleştirel, postmodern) yapı–birey kavramsallaştırmaları, egemen güçlerle ilişkileri ve araştırma süreçlerini nasıl yürüttükleri kapsamında tanıtılmıştır.

Çalışma konusunun önemiye, “örgüt çalışmalarında cinsellik” yazınındaki “üç” sorunla gerekçelendirilmiştir. Bunlar, ilgili yazında cinselliğin “düzen kuruculuğu” ve Eros mantığıyla olan bağlantısının yeterince incelenmemesi, cinselliğin yeterli ontolojik ve epistemolojik temelleri sağlayan yaklaşımlar tarafından ele alınmaması ve de çalışan–müşteri/turist cinsel ilişkilerinin neredeyse hiç değerlendirilmemesidir.

İlgili gerekçelendirmelerle çalışan–turist cinsel ilişkilerinin çalışan-turist hizmet etkileşimlerinden ayrık incelenemeyeceği, ilgili konunun hem yapısal hem bireysel etmenlerce ele alınması gerektiği, bunun da “çalışma pratikleri”nin analiz konusu edilmesiyle olanaklı olacağı vurgulanmıştır. İlgili çerçeveyiye ontolojik ve epistemolojik temelleriyle “eleştirel gerçekçilik” meta-yaklaşımının sağladığı belirtilmiş, ilgili ilişkilerin incelenmesi için çalışma pratiklerinin nasıl ayrıntılandırılmaları gerektiğinin altı çizildikten sonra ikinci bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın son bölümündeyse, öncelikle araştırmaların niteliğinin yöntemsel olarak belirli standart tekniklere indirgenmesinin sorunları belirtilmiştir. Nitelikli ve etik bir araştırmanın sağlanması adına, yalnızca yöntemsel değerlendirmelerin sorunları tartışılmış ve düşünömselliğın nitelikli bir araştırmada tüm araştırma sürecine “içkin” olması gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda, çalışma konusu seçimi, verilerin toplanması ve analiz edilmesi, bulgular ve tartışmalar “düşünömsel” bir şekilde sunulmuştur.

Çalışma sonuçları kapsamında çalışan-turist cinsel ilişkilerinin hizmet etkileşimlerinden ayrık incelenemeyeceğinden hareketle, oynasal ve hizmetsel hizmet etkileşimleri ve/ya da pratikleri çok yıldızlı (4, 5 yıldızlı) ve apart oteller için ve de oralardaki farklı çalışanlar için açıklanmıştır. İlgili pratiklerin cinsellikle,

maddesel nesnelerle ve diğ er bireylerle olan ilişkileri ele alınmıştır. Oyunsal ve hizmetsel pratiklerdeki denetim ve direniş olanakları tartişılıp, yönetimin cinsel ilişkilere karşı olan tutumu üzerinde durulduktan sonra, ilgili ilişkilerin süreçsel ve sonuçsal etkileri, örgüt ve psiko-sosyal temellerde verilmiş, sonuç ve önerilerle çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLİKTEN DÜŞÜNÜMSEL MODERNLİĞE EROS - LOGOS MANTIKLARI, ÜRETİM-TÜKETİM, ÇALIŞMA ve SERBEST ZAMAN İLİŞKİLERİ

1.1. MODERNLİK VE MODERNLEŞME KAVRAMLARI

Latince “son zamanlar, tam şimdi” anlamına gelen “modo”dan türeyen (Bağce, 2004: 5; Kumar, 2004: 88) modern kelimesi bir nesne, bir düşünce ya da bir kişi için kullanılabilir. Günümüzde modern kelimesi, “güncel olan”, “modaya uygun” anlamındadır (Jeanniere, 2000: 95). Bu anlam, “eski”nin zıt anlamına gelerek olumlu bir çağrışım doğurur (Sunay, 2004: 117). Günlük dilde modern kelimesinin bu kullanımı, “çağdaş” kelimesiyle aynıdır (Waters 1999: XI). Buna karşın; modern, modernlik¹, modernleşme kavramları sosyal bilimlerde “en son” ve “en iyi” anlamlarından farklı, “daha özgül bir içeriğe ve yöne işaret etmektedir” (van der Loo ve van Reijen, 2006: 40). Çalışmadaki kullanımlarıyla; “modern”, “modernlik” terimleri günlük dildeki olumlu çağrışımlarıyla “çağdaş” ve “çağdaşlığı” ifade etmekten çok; kökenleri 16. yüzyıl “Rönesans Hümanizmi”ne ve 17. yüzyıl’daki bilimsel ve felsefî değişikliklere dayanan (Toulmin, 2002: 39, 115) “toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine” (Giddens, 2004: 11), “belli bir düşünüş biçimi”ni, (Çotuksöken, 2002: 82), “dünyaya bir bakışı” (Bumin, 2010: 7) ifade eder. Bu kapsamda, “modernleşme” de modernliğin gittikçe yaygınlaşmasıdır.

Modernlik, gelenekselden “ayrılmaya” (farklılaşmaya) dayanır (Wagner, 1996: 21). Ancak, gelenekselin saf karşıtı değildir. Gelenekselden modernliğe olan süreçte geleneksel ve modernlik, modernliğin baskın olmaya başladığı bir “karışım”ı oluştururlar (van der Loo ve van Reijen, 2006: 21; ayrıca bkz. Gusfield, 1967).

¹ Modernlik ve modernizm, -bazen kullanıldığı gibi- eş anlamlı değildir. “Modernlik, “modern dünyayı doğuran “düşünsel, toplumsal ve politik değişimleri ifade eder. “Modernizm”se 19. yüzyılının sonunda Batı’da ortaya çıkan bir kültürel harekettir... modernizm bir açıdan modernliğe karşı gelişen eleştirel bir tepkidir” (Kumar, 2004: 88). “Genellikle modernliğin 16. ve 17. yüzyıllar’da başladığı kabul edilirken, modernizm sanatlarda 19. yüzyılın’ın sonunda başlayan paradigma değişikliği olarak görülür” (Bağce, 2004: 7; Lash, 2000: 133; Löwy ve Sayre, 2007: 24).

Kısaca, geleneksel toplumdan, değerlerden modern topluma, değerlere (modernliğe) doğru giden yol/süreç modernleşme olarak adlandırılır (Bağce, 2004: 7; Giddens, 2004: 14; Inglehart ve Baker, 2000). Waters, modernleşmeyi modernliğin sonsuz aşamasını barındıran bir süreç olarak tanımlamıştır (Waters, 1999: xix). Modernliğin kaynağı olarak, “Batı Avrupa ve Kuzey Amerika” gösterilir (Giddens, 2004: 11). Günümüzde küreselleşmeyle modernlik dünyanın birçok alanında “yaygınlık ve yoğunluk” kazanmıştır (Giddens, 2004: 68–70).

Modernlik, zamansal ve mekânsal olarak farklılaşmaktadır (Lash, 1999: 19; van der Loo ve van Reijen, 2006: 23; Wagner, 1996: 21). Farklı toplumlar kendi modernleşme süreçlerinde kendi tarihlerine, kültürlerine, dinlerine ve yerel şartlarına göre modernleşirler (Inglehart ve Baker, 2000; Türkiye örneği için bkz. Kaya 2006). Bununla birlikte, hiçbir toplum tam anlamıyla geleneksel ya da tam anlamıyla modern değildir. Toplumlar daha geleneksel ya da daha modern (Waters, 1999: xv), bazı alanlarda son derece modern, bazılarındaysa geleneksel olabilirler (Jeanniere, 2000: 97; Scott, 2006: 218; van der Loo ve van Reijen, 2006: 26).

Modernlik, dünya genelindeki yaygınlığı, toplumsal ve bireysel yaşantılardaki yoğunluğu bakımından, bireylerin dünya görüşlerini, onların doğayla ve birbirleriyle olan ilişkilerini kökten değiştirmiştir (Giddens, 2004: 14). Gelenekselden modern topluma geçişte; katı, durağan bir toplumdan, konumsal ve mekânsal hareket olanağı olan esnek bir toplum tipine geçilmiştir (Bağce, 2004: 12–17; Giddens, 2004: 101–111; van der Loo ve van Reijen, 2006: 14–15; Zijdeveld, 2007: 214–253). Modernleşme sürecinde “zaman ve uzam birbirlerinden ayrılmış”tır. Modernlik öncesi “ne zaman” büyük oranda “neredeyle” ilişkilendirilmişken; modernlikle, zaman dünya çapında standartlaştırılarak bölgelerden bağımsızlaştırılmıştır. Zaman-uzam ayrılması, sosyal eylemin yerel bağlamından ayrılarak, geniş zaman-uzamlara yayılmasına olanak sağlamıştır (Giddens, 2004: 56). Tüm bu süreçler, toplumsal değişimlerin önünü açmıştır (Giddens, 2004: 25–28).

Jeanniere (2000), modernliği “bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel” devrimler çerçevesinde inceler (Jeanniere, 2000: 95–107). Yukarıda belirtilen

devrimler her ne kadar birbirlerine bağılı olsalar da “bir alanda modern, bir başka alanda geleneksel olunabilir (Jeanniere, 2000: 103). Örneğin, son derece geleneksel bir kültüre sahip Japonya modern bir kapitalist/endüstri ülkesidir (van der Loo ve van Reijen, 2006: 26). Jeanniere, bu devrimlerden bilimsel olanını temel devrim olarak belirtmiştir (Jeanniere, 2000: 99–100; bkz. Toulmin, 2002: 19). Bilimsel devrimle doğa bir makine gibi hükmedilen ve yasalarının keşfedileceği bir “nesne” olarak görülmüştür. Bu nesneleştirme, bireyler arası ilişkilere de yayılmıştır. Modernlikle bireyler arasındaki ilişkiler bağlayıcı olmaktan çıkıp, araçsallaşmıştır (Berman, 2010; Tönnies, 1999). Siyasal devrimle, demokrasi devlet yönetiminde “tek ussal biçim” olmuştur (Jeanniere, 2000: 100). Kültürel devrimle, her alanda “ussallık” temel belirleyici olmuş, din önemini kaybetmiş, laiklik önem kazanmıştır (Jeanniere, 2000: 101; van der Loo ve van Reijen, 2006: 119–161). Endüstriyel devrimle, emek süreci makineye bağlanmış, makineleşmenin artması oranında birey üretim sürecinin dışına itilmiştir (Giddens, 2004: 62; Jeanniere, 2000: 102).

Endüstrileşmenin daha geniş bir boyutu olarak kapitalizm, modernlikle sıkı bağıntılıdır (Kumar, 2004: 104). Marx, modernliğin ana ögesi olarak kapitalizmi görür (Sayer, 1991). Kapitalizm, “özel sermaye mülkiyetiyle mülksüz ücretli emek arasındaki ilişki merkezinde yoğunlaşmış bir meta üretim sistemi” olarak tanımlanmıştır (Giddens, 2004: 62). Geleneksel toplumlarda, ekonomi genelde tarım ve el işçiliğine dayanırken, kapitalizmle “evin ihtiyacını karşılamak için yapılan üretim, kar için üretime dönüşmüş, iş bölümü ve otomasyon artmıştır” (Bağce, 2004: 14). Kapitalizm ve endüstrileşme sonucu ortaya çıkan “yönetimsel ve örgütsel yoğunlaşma”yla “gözetim” (denetleme), modern toplumların önemli kurumlarından olmuş (Giddens, 2004: 63), modern toplumların en önemli kurumlarından ulus devlet, askeri iktidar/güç kullanımını tekeline almıştır (Giddens, 2004: 65).

Modernleşme, insanlığa özellikle güvenlik (Zijderveld, 2007: 213) ve teknik boyutlarda yadsınamaz gelişmeler sağlamıştır (Löwy ve Sayre, 2007: 278–279; Toffler, 1981: 169–172). Buna karşın, çalışmanın ileriki kısımlarına vurgulanacağı üzere, bu süreçte yalnızca olumlu sonuçlar doğmamıştır (van der Loo ve van Reijen, 2006; Zijderveld, 2007: 201).

1.2. MODERNLİĞİN ANA ÇATISI/MANTIĞI: “EROS”A KARŞI “LOGOS”

Aydınlanma ruhuna dayanan modernlik (Kuçuradi, 2004: 12), Kant’a göre, insanın “olgun olmama durumundan çıkması ve bilmeye cesaret etmesidir (Saere aude) (Adorno ve Horkheimer, 2010: 115; Delanty, 2000: 11). Bu cesaret etmenin varsayımlarıysa dünyanın “kavranabilirliği ve şekillendirilebilirliği”dir (Wagner, 1996: 248). Modernliğin tasarısı, “insanı efendi konumuna getirmek, dünyanın büyüsunü bozmaktır” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 19). Diğer bir deyişle, modernlik, kendi dışındaki otoritelerden kurtularak (Küçük, 2000: 30), bireyin yaşamı ve çevresindeki bilinmezliklerin ortaya çıkarılması, bireyin dünyaya (Bumin, 2010: 19), kendi yazgısına “iyi ve özgürleştirici kabul edilen” (Çiğdem, 1993: 11) “us”uyla egemen olmasıdır (Kuçuradi, 2004: 13; Ritzer, 1996: 10).

Ussallaşma, “düşünce ve davranışların ... gittikçe hesaplanabilir, açıklanabilir ve denetlenebilir olmasıdır” (van der Loo ve van Reijen, 2006: 37). Modernlikte “us, düzen ve denetim” ana kavramlardır (Wagner, 1996: 77; ayrıca bkz. Bauman, 2003: 13). Toplumsal düzeni sağlamada meşruluk “us”tadır (Scott, 2006: 185; Touraine, 2007: 24). Ussallaşmayla, insanoğlunun daha ileriye ve iyiye ulaşacağına inanılmıştır (van der Loo ve van Reijen, 2006: 128). İlerleme düşüncesiyle, insanın usunu kullanarak sürekli olarak doğa ve kendisiyle ilgili bilgisinin artacağı; bunun da “insana, doğayı ve doğanın bir parçası olan toplumu kendi çıkarlarına uygun olarak sürekli şekillendirmesini sağlayacağı düşüncesi yer alır” (Şaylan, 2002: 57; ayrıca bkz. Çiğdem, 1993: 44). İlerleme de “us, bilim ve denetlemeyle” gerçekleşir (Zijderfeld, 2007: 138). İlerleme düşüncesiyle gelen “sonsuz gelişme vaadi” (Callinicos, 2007: 33) için ilk önce geçmişin yıkılmasına gerek duyulur (Touraine, 2007: 105). Artık, “geçmiş bugüne yönelik bir hazırlık olmanın dışında anlamsızdır” (Kumar, 2004: 101). “Bugün”se, geçmişin bir uzantısı olmaktan çok, geleceğin bir başlangıcı (Bauman, 2000: 100) ya da “geçici bir istasyondur” (Bauman, 2003: 21). Modernlikte; bugün başarılanlardan tatmin olmak, durup soluk almak olanaksızdır, tatmin hep gelecekte aranır (Bauman, 2000: 28).

Modernlikte dünyayı düzenleme/tasarlama yolunda olgucu (pozitivist), zihin-beden, nesne-özne ikiciliğine ve doğayı fethetme tutkusuna dayanan (Bauman, 2003: 57) bilim, tek “yargı makamı”dır (Adorno ve Horkheimer, 2010: 46; Horkheimer, 2008: 69; Kuçuradi, 2004: 15; Toulmin, 2002: 19). Modern bilim (bkz. Stremlin, 2007; Townley, 2002) dünyayı anlamlandırma ve bilmede tek meşru yoldur. Her alanda, -örneğin, siyaset, örgütler, üretim, pazarlama, günlük yaşam vb. – ilişkileri, kavramları, olguları kestirebilmek ve denetim altına alabilmek için bilimsel bilgiye başvurulur (Touraine, 2005: 107; van der Loo ve van Reijen, 2006: 123).

Modernlikle, mitik ve dinsel görüşler bırakılarak (van der Loo ve van Reijen, 2006: 121), her şeyin planlandığı, hesaplandığı; ussal ve bilimsel bir evrene girilmiştir (van der Loo ve van Reijen, 2006: 120). Modern bilimle “gerçeklik, duyularla gözlemlenen, ölçülebilen ve deneye konu olan” şeylere indirgenmiştir (van der Loo ve van Reijen, 2006: 123). Weber’in ifadesiyle “dünyanın büyü bozulmuştur” (Greisman, 1976; Ritzer, 2008: 146–147; van der Loo ve van Reijen, 2006: 27). Bu süreçte, dünyanın anlamlandırılmasında bireylerin yaşamında “hurafe, efsane ve sihir” gibi ussal olmayan kavramların etkisi azalmış, gerçekçi ussal bir yaklaşım (bilim) önem kazanmıştır (Greisman, 1976: 496).

Toulmin, modernliğin iki kaynağını “Rönesans Hümanizmi, kuşkuculuğu” ve “17. yüzyıl bilim ve felsefi değişimleri” olarak gösterir. Ancak, modernlik zamanla Rönesans Hümanizmiyle olan bağlarını kaybetmiştir (Toulmin, 2002: 150–151). Modernliğin dünyayı algılayışını yönlendiren “ana mantığı” Descartes’ın us-beden (us-duyusal) ikiciliğine dayanan “Logos”a indirgenmiştir (Toulmin, 2002: 151; bkz. Adorno ve Horkheimer, 2010: 25; Bağce, 2004: 25; Bauman, 2003: 26; Bumin, 2010: 34–49). Bu mantığa göre us ve beden “apayrı yasalara uyan iki varlık türü”dür (Bumin, 2010: 36):

Descartes’a göre insanın “özü bu dünyanınkinden (doğanınkinden) bambaşka, ondan son derece üstün olan düşünce olduğu için, insan, ereksellikten ve niyetten arınmış olan bu dünyayı ve yine bir mekanizma olan kendi bedenini, düşünen ruh olarak bir kaptanın gemisini yönetmesi gibi yönetecektir” (Bumin, 2010: 359).

Bu temel ayrıma göre, “insani eylemler ve tecrübeler zihinsel ya da uslamlamanın sonuçlarıdır. Buna karşın doğal süreçler maddidir, kendi içinde madde pasif ve hareketsizdir” (Toulmin, 2002: 151; ayrıca bkz. Plumwood, 2004: 14–15). Uygarlığın tarihi Logos-Eros² arasındaki mücadelenin tarihidir (Farr, 2008: 274; Marcuse, 1998a; Wang, 1996: 126). Varlığın özünün Logos olması “Antik Yunan Felsefesi”ne dayanır (Wang, 1996: 122, 125). Eros-Logos arasındaki diyalektik, bir “mantık” (derin yapı, mekanizma vb.) olarak sosyal yaşamdaki birçok yüzeydeki yapı, olay, olgu ve deneyimi yönlendirerek farklı olgular, sonuçlar doğurabilmektedir (Sewell, 1992: 22). Bu mantıkların bilinçdışı boyutlarının yanında, bilinç ve sosyal boyutları da vardır (Fromm, 1992: 150). Bu mantıklar insanların içgüdülerine ve/ya da usallıklarına indirgenemez (Chodorow, 1985; Fromm, 1996: 24).

Logos mantığının iki önemli boyutu “ayırıcı” ve “araçsal” olmasıdır³. Logos mantığı olguları, kavramları, ilişkileri, bireyleri vb. ussal-ussal olmayan olarak “ayırır, sınıflar, parçalar” (Koçak, 2008: 40–42; ayrıca bkz. Bowles, 1993a: 1273; Plumwood, 2004: 63–98). Bu ayırmaysa, “ötekileştirerek ve olumsuzlayarak” bir tarafın olumlandığı, diğerininse olumsuzlandığı ikicilikler doğurur (Kahraman, 2002: 3; Plumwood, 2004: 11).

Logos mantığı “amaçlara ulaşmak için seçilen araçların yeterli olup olmadığı üzerinde durur; amaçların kendilerinin de usa uygun olup olmadığı sorusunu bir yana bırakmıştır” (Horkheimer, 2008: 55). Bu kapsamda, Logos mantığı altındaki etkinlikler, sürekli bir şeye ulaşmak için yapılan “kendinde amacını taşımayan” etkinliklerdir.

Logos mantığı, ikicikliğe, hiyerarşiye, ayırmaya ve sınır çizmeye dayanan bir düzen kurar (Bauman, 2003: 9–30; Wagner, 1996: 68). Bu kapsamda, “araçsala indirgenmiş us”, “düzen kurucu” olarak görülürken, doğa/duyusal olanlar da “düzen

² Logos ve Eros bazen sırasıyla; erillik, dişilik; ataerkillik, anaerkillik kavramlarıyla da ifade edilmektedir (bkz. Bowles, 1993a: 1272; Burch, 1999: 133; Fromm, 1996: 52–53). İlgili kullanımında Eros ve Logos cinsiyet rollerini ifade etmemektedir. Daha çok bireyleri ve sosyal ilişkileri yönlendiren mantıkları ifade etmektedir (Bowles, 1993a: 1272–1273).

³ Logos mantığını yalnızca “araçsal usallık” olarak da ifade edenler vardır. Ancak bu çalışmadaki anlamıyla Logos mantığı araçsal usun kutsanması (bkz. Horkheimer, 2008: 55) ve ayırıcı olmasını kapsar (Koçak, 2008: 40).

bozucu” olarak görülür (Adorno ve Horkheimer, 2010: 125; Bauman, 2003: 17; Marcuse, 1998a: 91; Toulmin, 2002: 153–160; Wagner, 1996: 78):

*Us ve us dışı arasında yapılan ayırım tüm modern sınır çekme girişimlerinin kökünde yatar. ... Modern söylemlerdeki **temel ayırım** bir yanda us ve medeniyet ile öbür yanda bunların tersi olanlar arasında yapılır: vahşi, gelenek, düzensizlik, duygu, (cinsellik) hastalık. Modern akıl yürütmenin başlıca bir izleği vahşilik üzerine düzenin dayatılmasıyla ya da bu imkânsızsa eğer, düzensizin düzenliden ayrılmasıyla düzenin yaratılmasıdır (Wagner 1996: 72, vurgu benim).*

Böylece, insanlıkla-doğa arasında, ussal-duyusal arasında ve insanlar arasında “hiyerarşiye” ve baskıya meşruluk sağlanır (Adorno ve Horkheimer, 2010: 122; Toulmin, 2002: 177–178; van der Loo ve van Reijen, 2006: 205).

Logos mantığıyla, modernliğin geçmişiyle ilgili kaynaklarından Rönesans Hümanizmle olan bağları kopmuştur (Toulmin, 2002: 150–151). Doğa, us karşısında “büyüsünü, erişilemezliğini, yüceliğini” kaybederek (van der Loo ve van Reijen, 2006: 125; Wagner, 1996: 79), “nesneleştirilmiş” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 26; ayrıca bkz. Bumin, 2010: 19) ve “düzen bozucu” olarak kavramsallaştırılmıştır. Us ve insanlık aynı tarafa, us karşısındaki duyusal olanlar (duygu, cinsellik) da doğa tarafına konmuştur. Böylece, “düzeni, uyumu, tasarımı bozan her şey doğa tarafına alınmış” (Bauman, 2003: 58); “doğa insanlık karşıtı, insanlığın ötekisi anlamına gelmiş” (Bauman, 2003: 57); “güvenilmemesi ve kendi haline bırakılmaması gereken, insani gereksinimlere uyarlanması için dizginlenen, köleleştirilen” olarak kavramsallaştırılmıştır (Bauman, 2003: 17).

1.2.1. Logos Mantığı/Modernlik ve Cinsellik

Tarih boyunca (bkz. Foucault, 2003; Tannahill, 2003) ve günümüzde (bkz. Altman, 2001; Gamson ve Moon, 2004; Giddens, 1992; Hawkes, 1996; Jamieson, 1999) sosyal yaşamın birçok alanında önemli rol oynayan “cinsellik” kavramı, “cins” ve “cinsiyet” kavramlarından bağımsız bir şekilde açıklanamaz (Fleming, 2007: 241; Hearn ve Parkin, 2001: 20). Cins, bireylerin biyolojik yapılarından dolayı farklı özelliklere sahip olmalarıyla kadın ve erkek olarak ikiye ayrılma durumunu ifade eder

(Hawkes, 1996: 7). Cinsiyetse farklı cins'lere farklı anlamlar, işlevler, roller vb. yüklenmesi sonucu oluşan eril(lik) (maskülen)–dişil(ik) (feminen) arasındaki ayrımdır (Acker, 1992: 250). Cins'e biçilen sosyo-kültürel atıfları ifade eden “cinsiyet”, cinsin fizyolojik/biyolojik yapılarından oluşmuştur. Diğer bir deyişle; cins, cinsiyetin alt tabakasıdır. Biyolojik mekanizmaların sosyo-kültürel cinsiyet yapılarına etkisi bulunmakla birlikte; cinsiyet, cinse indirgenemeyecek kendi mekanizmalarına sahiptir (Hawkes, 1996: 8; Hull, 2006: 104–105; New, 1998).

Cinsellik, cins ve cinsiyetle ilişkili olarak hem doğal hem sosyal bir kavramdır (Bodnar, 2006: 51; Hearn ve Parkin, 1995: 54; Hull, 2006). Bireylerin farklı cinslerde olması farklı biyolojik mekanizmaların etkileri ve cinsiyete verilen sosyo-kültürel atıflar cinsellikle doğrudan ilintilidir. Örneğin, kadına ve erkeğe biçilen cinsiyet davranışları aynı zamanda cinsellikle ilgilidir. Bu yönde kadın pasif cinsel davranışla, erkek aktif cinsel davranışla özdeşleştirilir⁴ (Hawkes, 1996: 10; Jackson ve Scott, 1997: 554). Cins ve cinsiyete indirgenemeyen cinsellik (Beasley, 2005: 15; Hull, 2006), bedensel ve sosyal cinsel tutkuların olumlu ve/ya da olumsuz farklı ifadelerle yans(ıtıl)maları olarak tanımlanabilir (Hearn ve Parkin, 1995: 175).

Cinselliğin kavramsallaştırılması zaman ve mekâna göre farklılaşmaktadır (Brickell, 2006; Briffault, 2005; Foucault, 2003; Hawkes, 1996). İster “düzen bozucu” ister yaşam enerjisi (Eros) olarak (Freud, 2004) “düzen kurucu” görülsün, cinselliğin her zaman toplumlarda özel bir yeri olmuştur (Hawkes, 1996: 5). Cinsel istek, açlık ve susuzluk gibi temel bir ihtiyaçtır. Açlık ve susuzluğun aksine cinsel isteğin hangi zaman ve mekânlarda nasıl ifade edileceği hep denetlenmiştir. Bunun altındaki mantık denetlenilmeyen cinselliğin yıkıcı (düzen bozucu) olduğudur (Hawkes, 1996: 6).

Cinselliğe “düzen bozuculuk” atfedilmesi evrensel değildir. Örneğin “Antik Yunanlılar”da cinsel haz, “bedenin birliğinin yenilenmesi” (Hawkes, 1996: 11), Çin ve Hindistan'da cinsellik, evrenle bütünleşmek/özdeşleşmek adına bir araç olarak görülmüştür (Tannahill, 2003: 142–193). Çin'de, us ve irade kullanımıyla yoldan

⁴ Cinsellik ve cinsiyet ilişkileri için bkz. Richardson, 2007.

çıkan, doğadan uzaklaşan insanın, “ying” (pasif-kadın) ve “yang” (aktif-erkek) dengesini sağlayarak doğayla bütünleşmesini sağlamada en önemli araçlardan biri cinsellik olarak görülür (Tannahill, 2003: 142–144). Ayrıca tek tanrılı dinlerden önce birçok toplumda cinsellik tanrısallık ve doğurganlıkla özdeşleştirilmiştir (Briffault, 2005: 40–41). Tek tanrılı dinlerin doğmasıyla gelişen dinsel ahlak (Hristiyanlık ve cinsellik ilişkisi için bkz. Burrell, 1984: 103–106; Tannahill, 2003: 117–140) ve Logos mantığındaki modernleşmeyle -Elias’ın yorumuyla uygarlık süreciyle (Elias, 2005)- olumlu özelliklerinden uzaklaştırılan cinsellik, “tüm günahların kökeni haline getirilmiştir” (Foucault, 2003: 22; ayrıca bkz. Burrell, 1984). Bireysel ve toplumsal düzene karşı bir tehdit olarak görülen cinsellik, usun karşısına konulmuş ve artan bir oranda denetlenmiştir (Burrell, 1984: 103; Elias, 2005: 267–307; Foucault, 2003; Hawkes, 1996: 9–16).

Freud’a göre, uygarlık ya da modern dünya iki temel güdü olan “Eros (yaşam güdüsü) ve Thanatos’un (ölüm güdüsü)” (Freud, 2004: 76) bastırılmasıyla olanaklıdır (Freud, 2004: 55). “İş ve çıkar ortaklığı”na dayanan modern dünya (Freud, 2004: 64), cinselliği bastırarak ondan aldığı enerjiyi ekonomik/çalışma alanına kaydırır (Freud, 2004: 60). Modernlikle beraber, bireyler arası ilişkiler Logos mantığında araçsallaşmış, duygusallık ve hazlardan uzaklaşarak (Elias, 2004: 317), “daha hassas ve sıkı bir şekilde örgütlenmek zorunda kalmıştır” (Elias, 2004: 305). Ortaçağda, normal kabul edilen birçok davranış (yeme alışkanlıkları, cinsellik üzerine düşünceler/davranışlar, saldırganlık vb.) bu süreçte kabul edilemez olmuştur⁵. Modernleşme sürecinde bireyler toplumsal yasak ve dirençleri içselleştirerek/özümseyerek, (üst-ben) itki ve güdülerini diğer bireylerle olan ilişkilerinde ılımlaştırmışlardır (Elias, 2005: 294, 303). Böylece bireyin içinde, “güdülerin o toplumda adet olan şemalar ve modellere uygun, adeta toplumsal standartların bir aktarıcı istasyonu gibi, otomatik bir öz-denetim ... bir üst-ben oluşur” (Elias, 2004: 316). Daha az duygulu, daha az haz verici” olan modern dünyada (Elias, 2004: 317) artık duygularını denetleyebilen birey önem kazanmıştır

⁵ “Ortaçağ’da insanların duygularını ifade biçimleri sonraki dönemlere göre çok daha fazla kendiliğindendir ve bağımsızdır. Ama bunlar asla herhangi bir şekilde mutlak anlamda bağımsız ve toplum tarafından biçimlenmiş değildir. Bu açıdan herhangi bir sıfır noktası bulunmamaktadır” (Elias, 2005: 337).

(Elias, 2004: 309). Gdlerine, duygularına hâkim ol(a)mayanlarsa “hasta, patolojik ya da sapık” bulunarak toplumdan dışlanmışır (Elias, 2005: 245).

Modernlikle, cinsel ilişkilerin etrafını saran “utanma duygusu artmışır” (Elias, 2005: 292–301). Cinsellik, yavaş yavaş toplumsal yaşantının sahne arkasına atılmış, belirli bir toplum dışı alanla -dar aile çevresiyle- sınırlandırılmışır (Elias, 2005: 293). Bu süreçte, ortaçağdaki aksine “yatak odası insan yaşamının en özel ve en gizli alanı haline gelmişır” (Elias, 2005: 269). “Duygu ve tutkuların önlenmesine/sınırlanmasına değır verildiğı bir bağlamda, cinselliğın düzenli ve sınırlı olmaması büyük kaygı kaynağıdır” (Hawkes, 1996: 29). Modernlikle cinsel “istekler/arzular insanın doğallığıyla/bedeniyle/hayvansallığıyla ilişkilendirilerek rutinleştirilmiştir” (Hawkes, 1996: 30). Logos mantığının araçsallığında cinselliğın rutinleştirilmesiyle, cinsel istekler evlilik kurumuyla, “cinsel çilecilik” (sexual ascetism) biçimine sokularak (Hawkes, 1996: 31), bireylerin cinsellikleri evlenerek çocuk yetiştirilmesi amacına indirgenmiştir. İlgili amaç dışı olan cinsel istekler ve tüm “erotizm⁶”in meşruluğı yoktur (Hawkes, 1996: 30). Modernlikle cinsellik, “üremeye dayalı ve heteroseksüel” (Hawkes, 1996: 48) habsız bir etkinliğe/cinselliğे indirgenmiştir (Freud, 2004: 61). Modern dünya:

Cinsel ilişkiye ancak bir erkekle bir kadın arasındaki tek, çözülmez bağlanma temelinde izin verebileceğini, cinsellikten kendi başına bir haz kaynağı olarak hoşlanmadığını ve buna yalnızca insanların üremesi için şu ana dek alternatif bir kaynak bulunamadığından tahammül ettiğini açık bir şekilde ortaya koyar (Freud, 2004: 61).

Logos mantığıyla araçsallaşın cinsellik aynı zamanda “ayırıcı”dır. Cinsiyet ve cinsellik sırasıyla eril-dişil, heteroseksüel-homoseksüel olarak temel ayrımlara dayanır (Richardson, 2007: 460). Modernlikle, erkek ve erillik, us’la, “soyut düşünceyle”, “nesnel yargılamayla” özdeşleştirilmiştir. Us’un karşısına doğaya atfedilen cinsellik ve cinsellikle özdeşleştirilen kadınlar, öznellik, dişilik konulmuştır (Jackson ve Scott, 1997: 554; Keller, 2007: 31; Plumwood, 2004; Ross-Smith ve Kornberger, 2004: 283). Bu kapsamda:

⁶ Cinsel duyumlar veya onlara bağılı olan duyumların uyandırdığı duygu ve coşkularla ilgili olan, kösnl, şehvani, şehvi, erosal. <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=erotik&ayn=tam> (31.03.2010).

Dişilik, kültürün karşıtı olarak stilize edilir: eril olarak düşünölen özenin, ... kendini doğadan ve duyusalıktan soyutlayan egemen, özerk bir birey olarak kurulmasıyla eşzamanlı olarak kadınlar, gerisin geriye doğaya sürölmüş ve erkeklerin sözcülüğünü yaptığı, yeni oluşmaya başlayan insanbilimin yardımıyla ... organik teçhizatlarıyla sabitlenip, böylece de toplumsal-kültürel ve bilimsel ilerlemelerin, tarihte ve toplumda belirleyiciliğın dışına atılmışlardır (Beck, 2005: 134).

1.3. EROS MANTIĞI

Logos mantığının iki boyutu ayrıştırmak ve araçsallıkken, Eros mantığınınıkiler “birleştirmek” (Bodnar, 2006; Bowles, 1993a: 1273) ve “kendinde amacını taşımaktır” (Marcuse, 1998a; Miller, 1973: 91). Logos’un karşısındaki Eros mantığı⁷, bireyi kendi doğasıyla, diğeri bireylerle ve doğayla birleştiren güçtür (Bowles, 1993a: 1273; Chodorow, 1985: 279; Fromm, 1997; Marcuse, 1998a; Shilling ve Mellor, 2010; Ülken, 1999). “Son 4000 yıldaki Batı ve Doğu tarihinde bütün büyük hümanist dini ve felsefi düşöncelerinde ideal erdem olarak gösterilen Eros” (Fromm, 1997: 23), “bireylerin birbirleriyle, doğayla ve evrenle kavuşma/birleşme, bütünleşme tutkusunu olarak insandaki en güçlü özlemdir” (Fromm, 1996: 38; Fromm, 1997: 23). Eros, “her bir bireyin içindeki en derin, en güçlü, en zengin sevgi tutkusunun fiziksel, duygusal ve ruhani olarak ifadesidir” (Lorde, 1984’den aktaran Carr, 2003: 9). Bu cinsel sevgi olabileceğı gibi, arkadaşlık sevgisi, Tanrı sevgisi, herhangi bir etkinliğın sevgisi de olabilir (Bowles, 1993a: 1273; Carr, 2003; Schindler, 2006: 378).

En temel tutku olarak (bkz. Fromm, 1997; Marcuse, 1998a; Ülken, 1999) Eros, yalnızca biyolojik olarak cinsel sevgiyle/içgüdüyle sınırlı değildir (Dilman, 2011; Fromm, 1997: 38; 436; Marcuse, 1998a: 150–151; Schindler, 2006: 380; Shilling ve Mellor, 2010: 438; Ülken, 1999: 85). Cinsel sevgi de “sevgi ve birlik ihtiyacının bir dışavurumudur” (Fromm, 1997: 38). Ancak, Eros yalnızca cinsel

⁷ Eros mantığını farklı yazarlar farklı kavramsallaştırmışlardır. Bu yönde bazıları Freud’un libidinal kuramına bağılyken (Marcuse, 1998a) bazılarıysa Eros’a daha sosyal, ilişkisel yaklaşmışlardır (Chodorow, 1985; Fromm, 1997). Bazılarıysa Eros’u bireyler üstü bilinçdışıyla bağdaştırmışlardır (Bowles, 1990: 406; Bowles, 1993b: 402). Bu çalışmada bu farklı kavramsallaştırmalar birbirlerine karşıt değil de birbirlerini tamamlayan olarak göröldüğünden onların bir sentezleri sunulmuştur. Çalışmadaki kullanımıyla Eros mantığı bilinçdışı ve biyolojik güdülerle bağılantılıyken de aynı zamanda sosyal-ilışkiseldir.

sevgiyi içermez. Eros; bir oluşum olarak, her ne kadar biyolojik olarak cinsel güdüye dayansa da onu aşar, ondan fazladır (Dilman, 2011; Carr, 2003; Schindler, 2006: 377). Eros, Marcuse'un ifadesiyle cinselliğin "nitel ve nicel olarak büyümesidir" (Marcuse, 1998a: 150).

Eros'un dinsel boyutu da vardır (Carr, 2003). İlgili boyut, bireyin kendisini gerçekleştirerek doğa(sı)yla, diğer bireylerle, evrenle uyum içinde bir olmasını ifade eder (oneness) (Schindler, 2006). Varlık bakımından Eros, "birleştirici, uyumlayan, yaratıcı enerji ya da gücün en yüksek biçimlerinden birisidir" (Sorokin, 2005: 233). Eros mantığı, "insanı biyolojik bir organizma durumundan 'ilahlığa' yükseltir, benliği zenginleştirir; insanlığın organik, organik olmayan ve sosyokültürel güçlere hâkim olmasını sağlar" (Sorokin, 2005: 234). Eros mantığı; "insanın, kendisinin dışındaki birisi ya da bir şeyle kendi benliğinin ayrılığını ve bütünlüğünü yitirmeme koşuluyla bir olmasıdır" (Fromm, 1996: 39). Bu, diğer bireyler olabileceği gibi yapılan etkinlikler de olabilir (Carr, 2003: 9). Kısaca Eros mantığı "çoklukta birlik⁸"tir (Fromm, 1997: 25; Ülken, 1999: 25). Eros mantığında görünürdeki farklılıklara karşın insanların özdeki birliklerini görmek önemlidir (Fromm, 1997: 48; Ülken, 1999: 178).

"Yüzeysel, uzak, kayıtsız, güvensiz" olan (Fromm, 1996: 131) Logos mantığındaki ilişkiler araçsaldır, veriyorum sen de vereceksine dayanır (Fromm, 1997: 117; Tönnies, 1999). Eros mantığındaysa "önemli olan nesne değil, sevmenin kendine özgü niteliğidir" (Fromm, 1996: 40). İster cinsel sevgi ister arkadaş sevgisi olsun "her etkinlik kendinde amacını taşır". Eros mantığındaki birey diğer bireyleri, doğayı, kendi doğasını da sever (Fromm, 1997; Ülken, 1999: 186). Eros mantığı hoşgörülüdür, diğerlerine nesne ve araç gözüyle bakmaz; "almamak için" karşılıksız verir" (Ülken, 1999: 123), "vermenin, sevmenin kendisi eşsiz bir sevinçtir" (Fromm, 1997: 29; Schindler, 2006: 390).

⁸ Bu çoklukta birlik düşüncesi Aristo mantığıyla kavranamaz. Çünkü Aristo mantığının en kesin ilkesi "bir şeyin aynı zamanda aynı bakımdan, aynı şeye hem ilişkin hem de olmaması olanaksızdır" (Fromm, 1979: 51; ayrıca bkz. Fromm, 1997: 70). Bu mantıkla da birey hem eşsiz hem bir olamaz.

Eros mantığında birey yalnızca güdüsel, ussal ve de tinsel değil, “bütünsel” bir canlıdır (Schindler, 2006: 384). Eros mantığı ontolojik olarak doğayı ve/ya da bireyin doğasını yadsıyarak baskı altına almaya kalkmaz. Bireyin birle bir olmasında bunların da önemli olduğunu bilir (Ülken, 1998: 28). Bu yolda “doğaya karşı gitmenin” varlığın indirgenmesi ve sonuçsuz olduğuna dayanır (Ülken, 1999: 49). Eros mantına göre yaşam güdülerinin –örneğin cinselliğin- bastırılması, ussallığı tersine çevirerek ussallığın kendisine karşıt gelmesine yol açmaktadır (Fromm, 1996: 253; Fromm, 1997: 23; Ülken, 1999: 100, 225). Eros mantığı, us-duyusal ikiciliğine dayanmaz. Bu mantığa göre ruh/zihin ve beden/doğa bütündür (Marcuse, 1998a: 153; Ülken, 1999: 52).

Eros mantığına göre:

İnsan zihin gibi bedenle de donatılmış bir bütün varlık olduğundan, varoluşunda ortaya çıkan ikileme yalnızca düşünerek değil, tüm yaşama süreciyle, duyguları ve davranışlarıyla da tepki göstermek zorundadır. Bu nedenle, doyurucu olarak her yönelme dizgesinin, yalnızca zihinsel öğeleri değil, anlatımını insanın kendisini adadığı bir nesnede bulan duyma ve duygulanma öğelerini de kapsamalı gerekir (Fromm, 1996: 68).

Logos mantığında insanın yaşam güdülerini belirli alanlara sıkıştırılmış, bastırılmış, tatmin edilmemiştir (Marcuse, 1998a; Wang, 2000). Bunun sonucunda yaşamın haz verici ve estetik özellikleri azalmıştır. Freud, uygarlığın, Eros (yaşam içgüdü) ve thanatos’un (ölüm içgüdü) “yüceltilerek bastırılmasıyla” olanaklı olduğunu savunur. Freud’a göre yaşam güdülerini yüceltilerek bastırılır, bastırılan bu güçlerse aşılamadıklarından huzursuzluk yaratır (Freud, 2004). Bu yönde “uygarlık” ya da “modern dünya” hoşnutsuzluklarıyla vardır. Ancak Eros mantığı bireyi yalnızca biyolojik güdülere indirgemez. Marcuse, Freud’dan ayrılarak güdüsel gereksinimlerin özgür doyumunun uygar/modern bir dünyada bastırılmadan olabileceğini savunur (Marcuse, 1998: 25, 153). Bu kapsamda bireyin doğal yanları bastırılmaz. Bireyin doğal yanı olan tutkularıyla beslenmesi (Ülken, 1999: 49) ve onların “yüksek hedeflere çevrilerek” (birlik) (Ülken, 1999: 44) “aşılması” önemlidir (Ülken, 1999: 311). Bu tutkuysa bedensel, zihinsel ve sosyal hazlara dayanır: “eros’un ekin (kültür) kurucu gücü baskıcı olmayan yüceltmedir: cinsellik amacıyla

ne saptırılır ne de engellenir; tersine hedefine erişmede, daha tam bir doyumu araştırarak onu başkalarına doğru aşar” (Marcuse, 1998a: 153–154).

Eros mantığı, bireyin kendini gerçekleştirerek etkin ve üretken olmasına önem verir (Fromm, 1996: 40, 44; Marcuse, 1998a). Marcuse’a göre çalışma, bir oluş süreci olarak insanın kendini gerçekleştirmesi adına “geçmişi değiştirmesi ve aşmasına bağlı” sonu olmayan bir süreçtir (Marcuse’dan aktaran, Holman, 2006: 58–59). Marcuse’a göre, çalışma ve haz karşıt değildir. Eros mantığındaki çalışma araçsal değildir, kendinde amacını taşıyan “oyun”dur (Marcuse, 1998a: 155). İlgili oyunsal etkinlikte haz kaynağı olan cinsellik “nitelik ve nicelik olarak genişler” ve tüm bedeni, birçok hareketi kapsar (Marcuse, 1998a: 150). Eros’un araçsal, sınırlı bir cinselliğe indirgenmesinin kaybolmasıyla, daha önce bireye haz vermeyen bedeni ve hareketleri haz kaynağı olacaktır (Marcuse, 1998a: 159).

Estetik boyut “doğa ve özgürlüğü buluşturan ortamdır” (Marcuse, 1998a: 134). Eros mantığıyla “ahlaki ve estetik ihtiyaçlar temel, hayati ihtiyaçlar haline gelir ve cinsler arasında, nesiller arasında, birey ve doğa arasında yeni ilişkiler kurulmasında zorlayıcı etkide bulunur” (Marcuse, 1998b: 22). Eros mantığında doğanın/duyusallıkların özgürleşmesi aynı zamanda bireylerin özgürleşmesini, bireyler arası ilişkilerin haz verici olmasını içerir (Marcuse, 1998b: 58). Eros mantığıyla, “doğadaki mevcut yaşam arttırıcı, duyusal, estetik niteliklerde merkezileşecektir. ... İnsanileştirilmiş doğa böylece, insanın kendini gerçekleştirme çabasına karşılık verecektir” (Marcuse, 1998b: 63). Bu süreçte bireyin “estetik ve yaratıcı” tarafı özgürce gelişecektir (Marcuse, 1998b: 61).

1.4. MODERNLİĞİN (LOGOS MANTIĞININ) SORGULANMASI

Modernlikte:

Amaç, özgür ve yaratıcı biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktır. Doğa üzerinde bilimsel hâkimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rasgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. Ussal toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve ussal düşünce tarzlarının gelişmesi, efsanenin, dinin, boş inancın akıldışılığından, iktidarın keyfi

kullanımından ve kendi insan doğamızın karanlık yanından kurtuluşu vaat ediyordu (Harvey, 2003: 25).

Yukarıdaki alıntıda belirtilen vaatlerin tümü modernliğin Rönesans Hümanizmi'nden koparak Logos mantığına indirgenmesiyle gerçekleştirilememiştir (Marcuse, 1997; Toulmin, 2002: 274; Wallerstein, 1998: 124). Logos mantığıyla, bireyleri ayırmaya hizmet eden teknik ve araçsal us ön plana çıkmış, insanları birleştiren hoşgörü ve kuşku kavramları ihmal edilmiştir (Bağce, 2004: 10; Toulmin, 2002: 3; Wagner, 1996: 51). Bu kapsamda modernlik, “hem çarpıcı teknik başarıya hem de onu en derin beşeri başarısızlıklara götüren” bir yola girmiştir (Toulmin, 2002: 3).

Giddens (2004), modernliği ortaklaşa yönlendirilebilecek ancak denetimden çıkarak parça parça olabilme riskini de taşıyan (Giddens, 2004: 138) “devasa bir kamyon (juggernaut)” metaforuyla açıklamıştır (Giddens, 2004: 138–139). Özellikle 20. yüzyıl'da ortaya çıkan dünya ve bölgesel savaşlar, Nazi soykırımı, ekonomik bunalımlar, çevreyle ilgili sorunlar, baskıcı ilişkiler vb. modernliğin yoldan çıktığını göstermiş; modernliğin, ilerlemenin sorgulanamazlıkları sorgulanmıştır (Beck, 2005: 241; Brown, 1994: 12; Cahoon, 2001: 10; Rosenau, 2004: 22–23).

Her ne kadar modernliğin sorgulanması, II. Dünya savaşından sonra Frankfurt Okulu, günümüzde postmodernler ve düşünsel modernler tarafından yapılsa da, modernlik yakasını -Logos mantığına karşı Eros mantığının savunulması kapsamında- hiçbir zaman eleştirilerinden kurtaramamıştır. Bu kapsamda, bireyin kendisiyle, çalışmayla, doğayla ve diğer kişilerle olan bağlayıcılığı olmayan araçsal ilişkileri ve olumsuzlukları, bu ilişkiler içinde bireyin araçsallaşarak, kendini geliştiremeyerek yalıt(ıl)ması ve çaresizlikleri dile getirilmiştir (Fromm, 1997: 79–98; Löwy ve Sayre, 2007: 39–55; Marcuse, 1997; Tönnies, 1999).

1.4.1. Logos Mantığının İlk Sorgulayıcıları

Modernliğin, ilk eleştirisi 18. yüzyılın ikinci yarısında yeşeren romantizm tarafından belirtilmiştir (Bleichman, 2007; Löwy ve Sayre, 2007). “Romantizm

modernliğin, modern kapitalist uygarlığın geçmişteki ... değer ve idealler adına eleştirisini temsil eder” (Löwy ve Sayre, 2007: 23). “Özü gereği antikapitalist” olan (Löwy ve Sayre, 2007: 21) romantizm, modern toplumsal gerçekliği/ilişkileri yıkıcı, yabancılaştırıcı ve yalıtıcı görür (Löwy ve Sayre, 2007: 32–34). Geçmiş özlemleri romantikler, modern ilişkilerin karşısında birey ve toplumu farklı oluşumlar olarak görerek, birey ve toplumun bütünleşmesi/birliği için “niteliksel ilişkileri ve değerleri” savunurlar (Löwy ve Sayre, 2007: 31).

Romantizmin iki temel ögesi/değeri (bileşen) vardır, bunlar “niteliksel bireycilik ve birliktir/tümlüktür” (Löwy ve Sayre, 2007: 32). Bu iki “karşıt ama çelişik olmayan bileşen” (Löwy ve Sayre, 2007: 32), hem bireysel özgüllükleri hem de bireyin toplum ve doğayla birleşmesini/bütünleşmesini içerir (Löwy ve Sayre, 2007: 33). Romantizmde birlik/tümlük, niteliksel bireycilikle diyalektik bir ilişkidir. Birey “bir yanda tüm evren ya da doğayla, diğer yanda insan evreniyle, insan topluluğuyla birdir” (Löwy ve Sayre, 2007: 32–33). Niteliksel bireycilikte yalnızca ussal olanlar değil “duyumsal, imgelemler, önseziler” de bireyin özgünlüğünü, zenginliğini oluşturur.” (Löwy ve Sayre, 2007: 32, 52). Her birey bir diğeriyle “kıyaslanamaz karakterdir” (Löwy ve Sayre, 2007: 32). Bireylerin özgünlükleri ve kıyaslanamazlıkları toplum içinde “bireyleri birbirleriyle tamamlar/bütünleştirir” (Löwy ve Sayre, 2007: 32).

Modernliği kapitalizmle özdeşleştiren Marx (Sayer, 1991: 12), kapitalizm öncesi ilişkileri kişisel (personal) olarak ele alırken, kapitalizmle ilişkilerin doğasının değiştiğini, ilişkilerin soyutlaştığını, araçsallaştığını belirtmiştir (Sayer, 1991: 18–19; Pappenheim, 2002: 73). Bu yönde bireylerin görünüşte, öncekinden özgür olduklarını, gerçekteyse kendileri dışındaki güçlere daha fazla bağımlı olduklarını belirtmiştir (Marx ve Engels, 2008: 100). Marx, bireylerin kendilerini ancak başkalarıyla kurulan sıcak ilişkilerde geliştirebileceklerini belirtmiştir (Marx ve Engels, 2008: 99–100). Bireyin kendisini geliştirmesinde Marx, üretim ilişkilerini ana etmen olarak alır. Marx, özellikle modernlikte sömürüye dayanan çalışan-işveren ilişkisine ve çalışanın kendisine, işine, diğer kişilere ve doğaya karşı olan yabancılaşmasını eleştirir (Fromm, 1992: 58–59; Pappenheim, 2002: 51–94; Sayer,

1991: 9–91). Marx, bireyin yabancılaşmadan kurtulabilmesi için modern üretim biçimlerinin yerine insanın kendisini geliştirebileceği üretim yöntemlerini savunmuştur (Fromm, 1992: 45–47). Bu yönde de insan ilişkilerinin “sevgi (eros) temelli olarak insanlaşacağını belirtmiştir (Fromm, 1992: 84, *vurgu benim*).

Nietzsche, modern toplumun birçok kurum ve değerlerine doğanın/içgüdülerin olumsuzlanması (Kellner, tarihsiz: 8), aşırı ussallık, egoistik bireycilik, sığ iyimserlik, parçalanmışlık, (Kellner, tarihsiz: 4), uyumculuk (Kellner, tarihsiz: 19), evrensel değerler (Kellner, tarihsiz: 26) vb. insanın enerji ve yaratıcılığını engellediği için karşı çıkmıştır (Kellner, tarihsiz: 1). Nietzsche; modernliğin aşıp kendine yeten, bağımsız, güçlü bireylerin (üstün insan) yaratılması ülküsünde (Kellner, tarihsiz: 20) “kitle kültürü ve bürokratik disiplin”i ilk eleştirendir” (Kellner, tarihsiz: 1). Ussallık ve duygusallık arasında bir dengenin kurulmasını savunan Nietzsche (Kellner, tarihsiz: 9), Marcuse’u önceleyerek, Logos mantığının bedensel zevkleri, gereksinimleri düzen bozucu görerek bastırmasına karşıdır (Kellner, tarihsiz: 21).

Tönnies (1999), gelenekselden modernliğe geçiş sürecini, “cemaat”ten (gemeinschaft)–topluma (gesellschaft) geçiş olarak adlandırmıştır. Tönnies, cemaatteki ilişkilerin özleminde modern toplumdaki ilişkilere karşı kötümserdir (Adair-Totef, 1995: 64). Geleneksel toplum ya da cemaat tüm üyelerinin istekleriyle oluşan, bireylerin birbirlerine “doğal irade”yle (Wesenwille) bağlı oldukları bir “soysal düzen”i ifade eder (Bonner, 1998: 173). Dışillikle ya da Eros’la ilgili olan (Zijderfeld, 2007: 240–242), doğal irade, “insanın dürtü ve isteklerinin, doğal yaradılışının kendiliğinden ifadesidir” (Pappenheim, 2002: 60). Doğal iradede amaç ve araçlar harmanlanmıştır (Pappenheim, 2002: 61). Bir amaca ulaşmanın ötesinde, kendiliğinden kurulup devam ettirilen, kendide amaçlarını taşıyan bu ilişkiler bağlılık, yakınlık, duygusallık içerir (Pappenheim, 2002: 64).

Modern toplumdaysa “uscu irade” (Kürwille) baskındır (Tönnies, 1999: 28). Logos’la (eril) ilgili olan (Zijderfeld, 2007: 240–242) uscu irade modern kapitalist sistemdeki ilişkilerle ilgilidir (Bonner, 1998: 174). Uscu iradede dürtü ve istekler

denetim altına alınıp, bilinçli ve uyumlu hareket edilir (Tönnies, 1999: 27). Uscu iradede amaç ve araçlar ayrıdır (Pappenheim, 2002: 61). Uscu irade “veriyorum, onun için sen de vereceksin” ilkesine dayanır (Tönnies, 1999: 31). İlgili iradeyle, yakınlık duyulmayan kişilere, birey amaçlarına ulaşmak için iyi davranarak, onları amaçlarına ulaşmada araç olarak ele alır. Aynı şekilde bu etkileşimde kişi kendisi de başkalarının amaçlarının aracı olabilir (Pappenheim, 2002: 63–64). Sosyal ve doğayla ilişkilerinde, “samimi birliği ve sevgiyi engelleyen” rekabet ve baskı vardır (Bonner, 1998: 175). Logos mantığının, Tönnies tarafından ifadesi olan usçu irade baskınlığındaki toplumda ilişki kurmak amaç değil, araçtır.

Freud da “gerçeklik ilkesi” olarak adlandırdığı (Wang, 2000: 38) Logos mantığını eleştirmiştir. Freud, modern bireyin yalnızca ussal olmadığını ortaya koyarak bilinç dışının ve cinselliğin önemini vurgulamıştır (Elliott, 2004: 24). Freud güdülerin bastırılmasıyla gelişen uygarlığın/modernliğin bireysel ve toplumsal olarak ortaya çıkardığı hoşnutsuzluklara dikkat çekmiştir (Freud, 2004).

Weber’in modernlik eleştirisiyse “anlam ve özgürlük kaybı”nda yoğunlaşır. (Atiker, 1998: 25–35; Çiğdem, 2004: 165). Weber, dünyanın ussallaştığı (dünyanın büyüünün bozulması) ve bilim dışı her şeyin (örneğin; dinsel, mitsel vb.) yadsındığı bir ortamda, bilimin bireylere bir “anlam” sunamayacağını belirtmiştir. Weber, Logos mantığıyla modern bireyin yaşamının geleneksel bağlarından gevşediğini buna karşın bireylerin kendilerinin oluşturdukları modern ussal, bürokratik kurumların kısılcasına, kendi ifadesiyle demir kafese düşme tehlikelerini vurgulamıştır (Çiğdem, 2004: 164–165; ayrıca bkz Delanty, 2000: 27–29).

1.4.2. Frankfurt Okulu ve Logos Mantığı

Frankfurt Okulu ya da eleştirel yaklaşım temsilcileri, farklı zamanlarda birçok alanda (örneğin; felsefe, bilim, yöntembilim, iktisat, siyaset, sanat, estetik vb.) çalışmalar yürütmüşlerdir (Bağcı, 2006: 13–14). Çalışmaları dönemlerinde yaşanan önemli sosyal etmenlerden (Nazi sempatiği, Yahudi düşmanlığı, II. dünya savaşı, tüketim kültürünün artması vb.) etkilenmiştir (bkz. Kellner, 2006; Jay, 2005). Genel

olarak modernliğe yönelik eleştirileri birçok farklı konulara (Logos mantığı, modern bilim, kitle kültürünün eleştirilmesi, otoriteriyen kişilik ve anti-semitizmin incelenmesi vb.) yansımıştır (Jay, 2005). Frankfurt Okulu, felsefe ve bilimin ışığında baskıcı sosyal yapıların kaldırılarak, birey(ler)in “temel insani ilişkilerini karşılayacakları ve insani potansiyellerini geliştirecekleri yeni üretim ilişkilerinin, yeni toplumsal ilişkilerin yaratılmasını” amaçlarlar (Kellner, 2006: 149).

Frankfurt Okulu temsilcileri, Logos mantığını ilgili mantığın ortaya çıkardığı vahşilikleri tanıklık ederek eleştirmişlerdir (Atiker, 1998: 8; Adorno ve Horkheimer, 2010; Jay, 2005: 96). Onların eleştirileri de kendilerinden önceki yazarların gölgesinde/etkisinde Logos mantığının “bağlayıcı” ve “bütünleştirici” ol(a)mamasına (Fromm, 1997: 120; van der Loo ve van Reijen 2006: 135) ve yol açtığı vahşilikler üzerine yoğunlaşmıştır (Adorno ve Horkheimer, 2010; Bauman, 2007). Horkheimer, Logos mantığının “dünyayı yalnızca kendilerine benzeyen ve birbirlerine tamamen zıt olan belli sayıda varlıklardan oluşmuş bir dünya olarak algıladığını” dolayısıyla “yüzeyin derinliklerindeki diyalektik ilişkileri kavrayamadığını belirtmiştir” (Jay, 2005: 95). Logos mantığı; ayırma, ötekileştirme, baskı altına alma işlevlerini, bütünleştirme, birleştirme aleyhine ön plana çıkarmış (Adorno ve Horkheimer, 2010; Bauman, 2007; Horkheimer, 2008) ve “kendi mantıksal sonuna kadar ilerlediğinde birçok barbarlığa yol açmıştır” (Jay, 2005: 383; ayrıca bkz. Bauman, 2007).

Eros mantığının marjinalleştirildiği bir ortamda (Fromm, 1997: 119), Logos mantığı bireyin kendisiyle olan ilişkisine de yansımıştır (Horkheimer, 2008: 121; bkz Elias, 2005: 51; Freud, 2004):

İnsan türü, bağımsızlaşma süreci içinde, içinde yaşadığı dünyanın yazgısını paylaşır. Doğa üzerindeki egemenlik, insan üzerindeki egemenliği getirir. Her özne sadece dışsal doğanın (gerek insanın fiziksel varlığının, gerekse insanın dışındaki doğanın) köleleştirilmesine katılmakla kalmaz, bunu yapabilmek için kendi içindeki doğayı (*duygular, cinsellik*) da boyunduruk altına alır (Horkheimer, 2008: 121, *vurgu benim*).

Bireyin kendisine karşı olan bu savaşında doğal güçler “aşılammış” ancak “bastırılmıştır”. Bu bastırmalar bireysel suçlar, psikolojik bozukluklar ve başkalarına karşı zulüm olarak ortaya çıkmıştır (Horkheimer, 2008: 120; ayrıca Freud, 2004). Bu

süreçte bir bakıma egemenler, “kendi içlerindeki doğa yerine, dıştaki doğayla savaşıarak” (Horkheimer, 2008: 139) kendilerini, “uygarlığın/modernliğin sözde yıkıcılarına karşı koruyucuları olarak” görmüşlerdir (Horkheimer, 2008: 139). Buysa diğer bireylere yönelik denetimin, vahşiliğini artması yönünde bir sonuç doğurmuştur” (Bauman, 2007; Horkheimer, 2008: 131).

Cinsiyet açısında kadınlar (Plumwood, 2004), ırksal açıdan Yahudiler (Adorno ve Horkheimer, 2010; Bauman, 2003; Bauman, 2007; Jay, 2005: 384) vb. daha fazla doğallıkla, “şehvetle/cinsellik” ilişkilendirilerek (Adorno ve Horkheimer, 2010: 152; Bauman, 2003: 68), düzen bozucusu olarak görülmüşler, toplumsal mühendislik kapsamında (Bauman, 2007: 97, 128) denetim ve baskıya uğramışlardır (Horkheimer, 2008: 139; Toulmin, 2002: 187, 206). Örneğin, Bauman’a göre Yahudi soykırımı, modernliğin yoldan çıkması (Bauman, 2007: 130) ya da usallıktan bir sapma olmaktan çok, modern “ussal düşünceden kaynaklanmış ve bürokrasi tarafından, biçimine ve amacına sadık kalınarak yaratılmıştır” (Bauman, 2007: 33).

1.4.3. Modernliğin Yakın Zamanlı Sorgulanmaları: Postmodernlik ve Düşünümsel Modernlik

Birçok araştırmacı, yalnızca Batı’nın değil tüm dünyanın, özellikle de II. Dünya Savaşı’ndan⁹ sonra yeni bir dönemde olduğu konusunda hem fikirdir (Beck ve diğerleri, 2003; Giddens, 2004; Wagner, 1996; Wallerstein, 2003). Bu sürece işaret etmek için farklı alt alanlara ait terimler de kullanılmıştır. Örneğin, bilgi toplumu, endüstriyel sonrası toplum, geç kapitalizm, tüketim toplumu vb. (Beck ve diğerleri, 2003: 13; Harvey, 2003: 164–196; Kumar, 2004; Ritzer, 2008: 41–55; Wagner, 1996: 10). Bu değişimin doğasını ifade etmek için “postmodern” ve “düşünümsel modernlik”¹⁰ olmak üzere iki genel terim kullanılmaktadır. Postmodernler ve

⁹ Bu yeni dönemin zamanlaması 1945 (Beck, 1992: 104) ya da 1960’lı yıllar sonrası gösterilir (Wagner, 1996: 63).

¹⁰ İkinci dünya savaşından önceki döneme basit modernlik, sonrasına düşünümsel modernlik diyenlerle; II. dünya savaşından öncesine birinci modernlik ve sonrasına ikinci modernlik diyenler de vardır (Beck ve Lau, 2005; Beck ve diğerleri, 2003). Bu çalışmada ikinci dünya savaşı öncesi yalnızca modernlik, sonrası da düşünümsel modernlik terimleriyle ifade edilmektedir. Ayrıca düşünümsel modernlik “geç modernlik” olarak da adlandırılmaktadır (Giddens, 2004).

düşünümsel modernler Dünyanın güçlü bir değişim aşamasında olduğu konusunda uzlaşsalar da değişimin doğası hakkında uzlaşmazlar (Wagner, 1996: 10). Son yıllarda ilgili değişimin doğası konusundaki tartışmalarda düşünümsel modernlik ön plana çıkmıştır. Postmodernlikse yalnızca eleştirip yerine bir şey koyamadığı yönünde ağır eleştirilere uğramış ve “bir dönemin anısı olarak kalacak gelip geçici bir kuyruklu yıldız olarak” nitelendirilmiştir (Vergin, 2003: 285; ayrıca bkz. Rosenau, 2004: 262; Sokal ve Bricmont, 2002: 226).

Farklı anlamlara gelebilen, (Bertens, 1995: 10) “aralarında zayıf mantıksal bağlar bulunan” (Sokal ve Bricmont, 2002: 226) karşıt görüş ve yaklaşımları da barındıran bir yaklaşım olan (Şaylan, 2002: 30) postmodernlik¹¹ şemsiyesinde uzlaşılan tek nokta modernliğe karşı duruştur (Harvey, 2003: 21). Postmodernler, modernliğin tek bir kökü/boyutunun olduğunu varsayarak tüm modernliğin ilkelerini yadsırlar. Postmodernler, dünyanın bir değişim aşamasında olması konusunda haklı olsalar da bu aşamayı “bir çağın sonu” olarak değerlendirmeleri abartıdır (Wagner, 1996: 215). Postmodernler siyasi, dinsel, toplumsal, felsefi, sanatsal nitelikte tüm küresel, kapsayıcı dünya görüşlerine meydan okurlar ancak alternatif üretmeksizin yalnızca, (kapsayıcı) teorilerin olanaksızlıklarını belirtirler (Rosenau, 2004: 23). Postmodernler, modern teorileri sorunsallaştırarak, modern teoriler tarafından ele alınmamış, ihmal edilmiş, us dışı, bastırılmış, boyun eğdirilmiş, dışlanmış, susturulmuş olanlarla ilgilenirler (Rosenau, 2004: 25–26). Amaçları yeni teoriler üretmekten çok, teorileri yapıbozuma uğratmaktır. Postmodernlik temelcilik karşıtıdır, her zaman için “bir tez değil antitezdir” (Taşdelen, 2008: 231). Herhangi bir seçim ölçütüne sahip olmadıklarından, teori oluşturmaya çalışmazlar. Onlara göre (modern) teori(ler), “ideolojik ve retoriksel” (Rosenau, 2004: 125) olup, egemen güçlerin düzen kurma ve normalleştirme araçlarıdır (Rosenau, 2004: 125).

¹¹ Postmodernler kendi aralarında da tutarlı değildirler (Rosenau, 2004: 35; Featherstone, 1996: 34). Rosenau (2004) postmodernliği “olumlayıcı” ve “şüpheli” olarak ikiye ayırmıştır (Rosenau, 2004: 35). Olumlayıcılar “bazı değer tercihlerinin diğerlerinden daha üstün olduğunu” kabul ederler (Rosenau, 2004: 36). Diğer bir deyişle ontolojik olarak gerçekçi olarak daha iyi yönde adımlar atılmasında farklı seçenekleri değerlendirebilirler (Rosenau, 2004: 36). Ancak şüpheli gerçeği kabul etmezler. Onlara göre her şey görelidir, herhangi bir seçenek diğerinden daha üstün değildir (Rosenau, 2004: 36). Bu çalışmada kullanılan şekliyle postmodernlik, Rosenau (2004)’nın sınıflandırmasındaki şüpheli postmodernleri ifade eder.

Postmodernlere göre, “gerçeklik” görecelidir ve farklı seçenekler arasından herhangi bir seçim yapılamaz (Rosenau, 2004: 42). Sayer (2000a), postmodernlerin herhangi bir temeli reddetmelerinin, doğru ve gerçekliğe ulaşma yolunda her yaklaşımı eşit görmelerinin temelciliğin bir başka şekli olduğunu belirtir (Sayer, 2000a: 68). Postmodernlerin yukarıda belirtilen “temelsizlik temelleri” ve herhangi bir çözüm için ortaya bir şey koy(a)mayarak her şeyi göreceleştirmeleri kendi “taşıdıkları potansiyeli azalmaktadır” (Rosenau, 2004: 193). Bu durum kendilerine “kişisel bir keyif vermektedir” (Rosenau, 2004: 198), aynı zamanda kendilerini toplumsal hareketlerden ve gerçekliklerden yalıtmaktadır (Sokal ve Bricmont, 2002: 225).

Postmodernlerin aksine birçok araştırmacı günümüzü, modernlikten bir “kopma/kırılma” (Beck ve Lau, 2005: 526) ya da modernliğin bir karşıtı olarak değil, modernliğin kendini radikalleştirdiği (Beck ve diğerleri, 2003: 13; Giddens, 2004: 57), kendisinden kuşkulandığı (Wagner, 1996: 63), modernliğin bir aşaması/süreci olarak görür (Beck ve diğerleri, 2003; Beck ve Lau, 2005). Düşünümsel modernlikle modernliğin, dünyanın “kavranabilirliği ve şekillenebilirliğine” olan güven sarsılmaktadır (Wagner, 1996: 249).

Düşünümsel modernlik, insanlığın ortak değerlerini görmeyerek her şeyi göreceleştiren, izlenmesi gereken bir yön tayin edemeyen postmodernliğe karşı modernliğin “hümanizm”, “hoşgörü”, “kuşku” boyutunu öne çıkarır (Bağce, 2004: 53; Beck, 2005: 241–265; Toulmin, 2002: 248). Bu kapsamda, “her konuda çok-seslilik, karşıt-seslilik” önem kazanmaktadır (Beck, 2005: 253). Artık, modernliğin kesinliklerini ve ayrımlarını savunmak zorlaşmıştır. Her şey daha iddiasızdır, “karşıtına, çürütülmeye açıktır” (Beck, 2005: 252). Diğer bir deyişle “katı olan her şey buharlaşmaktadır¹²” (Berman, 1994).

Modernliğin zamansal ve mekânsal olarak yayılan (Beck 1992: 21–22) birçok “yan etki”si (Beck 1994: 181; Beck ve Lau 2005: 526) kendi kuyusunu kazarak (Beck 2005: 30), düşünümsel modernliği başlatmış, modernliğin kurumlarını ve

¹² “Katı olan her şey buharlaşıyor” ifadesini ilk kez Marx Komünist Manifesto’da kullanmıştır (Berman, 1994: 18–19).

Logos mantığını sorgulamaya başlamıştır (Beck ve Lau 2005: 526; Beck ve diğerleri, 2003: 8). Bu süreç, modernliğin öz-dinamiğiyle, “refleks ve düşünüm birleşimi” (Beck, 1994: 6; Beck, 2005: 55; Elliott, 2002) olarak gerçekleşmektedir. Nasıl modernlik geleneksel toplumun düzenlenişini ve mantığını değiştirmişse, düşünümsel modernlik de modernliğininkileri (en azından) sorgulamaktadır (Beck, 1992: 10; Beck, 1994: 2; Beck, 2005: 72).

Logos mantığı egemenliğindeki modernliğin kurumsal düzeni “sınır çizmeye, standart biçimlere ve ayrımlara” dayanıyordu (Beck ve Lau 2005: 534). Düşünümsel modernlikte bu mantığa “ya.../ya da ...” mantığı denilmektedir. “Ya.../ya da...” mantığı “ayırma, uzmanlaşma, tek anlamlılık, dünyanın hesaplanabilir olmasına çabalamadır” (Beck, 2005: 9). “Ya.../ ya da... mantığı”, Logos mantığının ayırıcılığını ve de ikicilik doğurmasını ifade eder. Logos mantığı “insanlar, yaşam tarzları, etkinlikler, şeyler arasında katı çizgiler/sınırlar çeker” (Beck ve Lau, 2005: 527). Ussal-duyusal, eril-dişil, çalışma-serbest zaman etkinlikleri, biz-ötekiler, doğa-kültür, bilgi-safsata (non-knowledge) gibi ikiciklerden her zaman bir taraf diğerine tercih edilir (Beck ve Lau, 2005: 527, 545; Dickens, 2009). Logos mantığı aynı zamanda bir “standartlaştırma ve normalleştirme” işlevi görmüştür (Beck ve Lau, 2005: 535). Standartlaştırma ve normalleştirmeyse baskıyla eş zamanlıdır (van der Loo ve van Reijen 2006: 216–228). Bu da kesin bir şekilde birbirlerinden ayrı tutulan alanlar için uygulanabilecek otorite ve sorumlulukları oluşturur” (Beck ve Lau, 2005: 527). Örneğin, çalışma ve serbest zaman etkinliklerinin farklı uygulamalar içermesi ve bu yönde çalışanın örgütte (işyeri) yalnızca ussal olmasının beklenmesi gibi (Burrell, 1984).

Buna karşın, Logos mantığı birçok yan etkilerini doğurarak kendi kuyusunu kazmıştır. Bu süreçteyse, modernlikle sapkın görülenler, doğallıkları sorgulanmayanlar düşünümsel modernlikle onaylanmaya, sorgulanmaya başlanmıştır (Beck ve Lau, 2005: 552). Düşünümsel modernlikle, modernliğin “denetlenebilirlik, kesinlik” (Beck ve Lau, 2005: 526), “çizgisellik” (Lash, 2003: 50) kavramları sarsılmaktadır. Bunun arkasında modernliğin ayırım(lama)lara dayanan mantığıyla

alınan kararların, ister politik ister kişisel düzeyde olsun, ikinci modernliğin “melez” alanlarında yetersiz kalmasıdır (Beck ve Lau, 2005: 531).

İster Logos mantığının “yan etkileri” ister bilimsel alandaki gelişmeler (Barad, 2003) olsun, düşünümsel modernlikle, Logos mantığının (ya... / ya da... mantığı) yerini “hem... /hem... de” mantığına bıraktığı belirtilmektedir (Beck ve Lau, 2005: 527; ayrıca bkz: van der Loo ve van Reijen 2006: 247). “Hem.../ hem...” mantığı ”yan yanlık, çokluk, belli belirsizlik, bağlamın ve bağlantılığın sorgulanması, ... bireşim (sentez), çift-değerliliği” ifade eder (Beck, 2005: 9). “Hem.../ hem... mantığı, Logos mantığı gibi nesneler, bireyler, düşünceler vb. arasında çizilen kesin sınırları “bulanıklaştırmakta,” modernliğin “sorgulanamaz doğallıkları”nın altını oymaktadır (Beck ve Lau, 2005: 528; Beck ve diğerleri, 2003: 19). Bu süreçte, düşünümsel modernlikle herhangi bir alandaki seçeneklerin, Logos mantığının ötesinde birbirleriyle bağdaştığı, saflıkların melezliğe, tek-taraflıların çoğulluğa, kesinliklerin belirsizliğe, iddialı savların iddiasız olanlara dönüştüğü belirtilmiştir (Beck ve Lau, 2005: 545).

Düşünümsel modernlerin kullandığı “hem.../hem...” terimi, Eros mantığının birleştiricilik boyutunu ifade eder”. Özellikle 1960 sonrası toplumda birçok kesim (savaş karşıtları, çevreciler, feministler, eşcinseller, mistik akımlar vb.) modernliğin ayrımlar ve baskı içeren Logos mantığına karşı Eros mantığını savunmuşlardır (Löwy ve Sayre, 2007: 221–226; Toulmin, 2002: 227). Bu süreçte us-duyusal ayırımına dayanan ve ondan üreyen kadın-erkek, homoseksüel-heteroseksüel, kültür-doğa, us-cinsellik gibi birçok ayırım sorgulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda; ulus devlet ve çekirdek ailenin egemenliklerinin sarsıldığı, esnek işler ve örgütlenme tarzları ortaya çıktığı, doğa ve toplum birlikteliğinin (Beck ve diğerleri, 2003: 17) önem kazandığı, bilimin dogmalığını kaybettiği, bireylerin cinsiyet rollerinden özgürleştikleri ve farklı seçeneklerle karşı karşıya geldikleri vurgulanmaktadır (Beck ve diğerleri, 2003: 4–7). Ayrıca, özel-kamu, yerel-küresel (Beck ve diğerleri, 2003: 18), biz-onlar (Beck ve diğerleri, 2003: 19), araştırılan–araştıran (Barad, 2003), çalışma-oyun, üretim-tüketim, işyeri (örgüt)-ev, çalışma zamanı-serbest zaman vb. arasındaki kesin ayrımlar sarsılmaya başlamıştır (Fleming, 2009).

Düşünümsel modernlikle, hem bireylerin karşılaştığı seçenekler hem farklı alanlardaki uygulamalar “çoğalmakta ve heterojenleşmekte”dir (Beck ve Lau, 2005: 543). Bu postmodernliğin savunduğu gibi her açıklamanın eşit önemde ve göreceli görüldüğü anlamına gelmemektedir (Beck ve Lau, 2005: 543- 544). Düşünümsel modernlikle, Logos mantığında dışlanan farklı seçenekler “onaylanmaya” başlanmıştır (Beck ve Lau, 2005: 536). Kısaca, düşünümsel modernlik farklı seçenekleri göreceleştirmez ancak “genişletir” (Beck ve Lau, 2005: 553). Belirli bir alanda karara varmak için iyi seçimleri kötülerinden ayırır. Buradaki seçimler, modernliktekinin aksine, farklı alanlar göz önüne alınarak, öğrenmeyi olanaklı kılacak “bağlam-bağımlı ve değiştirilebilir” çözümler üretir (Beck ve diğerleri, 2003: 17).

Genel olarak tanıtılan düşünümsel modernlik günümüzde bilimin kavramsallaştırılması, bireylerin yaşamları, cinsellikleri, çalışmaları ve tüketim alanlarına doğrudan etkilerde bulunmuştur. Çalışmanın düşünümsel yapılaş biçimi ve konusuyla doğrudan ilgili olduğundan bu konular aşağıda tartışılacaktır.

1.4.3.1. Düşünümsel Modernlik ve Bilim

Logos mantığında bilim, dinin yerine dogmalaşarak, dünyayı açıklamada tekel durumuna gelmiştir (Beck, 1992: 164). Olgucu (pozitivist) olan modern bilim de özne-nesne ayırımına dayanır. Araştırmacının ve/ya da araştırmanın tamamen nesnel olduğuna inanılır. Son yıllarda özellikle de kuantum düzeyindeki gelişmeler, bilim felsefesi ve sosyolojisindeki çalışmalar modern bilimin temellerini çökertmiştir (Bhaskar, 1978; Bhaskar, 1998; Barad, 2003; Law ve Urry, 2004). Düşünümsel modernlikle birlikte bilim ve diğer bilme şekilleri arasındaki ayrımlar bulanıklaşmıştır (Beck ve diğerleri, 2003: 20). Bilimsel araştırmalar çok disiplinli olmuş (Gulbenkian Komisyonu, 2005), araştırmacı ve araştırılanlar arasındaki ilişkinin ele alınışı özellikle sosyal bilimlerde bilimsel araştırmaların nasıl olması gerektiğiyle ilgili düşünceler, modern bilimsel yaklaşımdan önemli derecede farklılaşmıştır (Alvesson ve Sköldbberg, 2000; Bhaskar, 1998).

“Düşünümsel modernlik çağında düşüncenin–bilimin, tekniğin–yolu, dünyevi kökenine, yani kuşkuya, çevrilerek” (Beck, 1992: 14; Beck, 2005: 256), bilimin “evrensel meşruluğu” sorgulanmıştır (Beck ve Lau, 2005: 527; Wagner, 1996: 213). Artık, bilimin bir sosyal etkinlik olduğu, tüm bilgilerin kuram tarafından belirlenmeseler de kuram-yüklü oldukları ve değerlerden bağımsız olmadıkları kabul edilmektedir (Demeritt, 2006; Gulbenkian Komsiyonu, 2005: 86; Law ve Urry, 2004; Pellizzoni, 1999). Çoğu zaman değerden bağımsız yöntemsel ve çözümsel seçimlerin farklı tarafların kişisel, estetik, maddi ilgilerinin olduğu ortaya konulmuştur (Beck ve diğerleri, 2003: 16; ayrıca bkz. Aldred, 2008; Evans ve Packham, 2003). Düşünümsel modernlikle, bilimin yalnızca olguları ortaya koymadığı, onları belirli oranda oluşturduğu (Law ve Urry, 2004), olguların çoğu zaman uzmanların teknik ilgilerini yansıttıkları, bu yönde araştırma süreçlerinde “değerlerin açıklanması gerektiği” daha yüksek seslerle belirtilmeye başlanmıştır (Pellizzoni, 1999: 102). Özellikle teknik ilgi yönelimli uzman ve bilim adamlarının çoğu zaman “teknik olarak iyi ancak ahlaksal olarak zayıf” kararlara imza attıkları birçok alanda görülmüştür (Pellizzoni, 1999:103).

Bu yönde, bilim kendisini, varsayımlarını, savlarını, etkilerini konu edinmekte, kendi üzerine “düşünümsellik” uygulayarak (Beck, 1992: 155–156; Bourdieu ve Wacquant, 2003), daha şeffaf bilgi üretilmesini ön plana çıkarmaktadır. Önceleri nitelikli bir araştırma için gerekli gösterilen düşünümsellik (Mauthner ve Doucet, 2003), son yıllarda etik bir araştırmanın ön koşulu olarak da gösterilmektedir (Etherington, 2007; Gewirtz ve Cribb, 2006; Guillemin ve Gillam, 2004; Rhodes, 2009).

1.4.3.2. Düşünümsel Modernlikte Bireyselleşme ve Cinsellik

Bireylerin gelenekselden modernliğe doğru olan süreçte daha fazla bireyselleştikleri geleneksel bağlardan daha fazla özgürleştikleri vurgulanmıştır (Giddens, 2004). Modernleşmeyle bireyler geleneksel toplumlarda olmayan yapıların etkisine de girmişlerdir (Wagner, 1996: 27, 103, ayrıca bkz. Pappenheim, 2002). Diğer bir deyişle, bireyselleşme yalnızca özgürleşme içermez. Modernliğin söylemi

özgürleşme olsa da modernliğin paradoksal karakterinden bu söyleme karşı her zaman disipline alınma söylemi var olmuştur (Wagner, 1996: 26). Düşünümsel modernlikle bireylerin artan seçeneklerine, özgürlüklerine ve artan düşünümselliklerine vurgu yapılır (Beck ve diğerleri, 2003; Giddens, 1992). Bu kapsamda, bireylerin kendi yaşam seçeneklerini çoğul seçenekler arasından oluşturabildikleri dile getirilir (Beck, 1992: 130, Lash, 1994: 111; Lash, 2003: 53).

Bu süreçte, modernlikle bireyin yaşamında etkili olan cinsiyet, cinsellik, aile, ulus vb. yapıların güçlerini yitirmeye başladıkları üzerinde durulur (Beck, 2005: 100). Buna karşın, modernliğin özellikle cinsiyet ve sınıf yapılarının etkisini kaybetmesi savı eleştirilere uğramıştır. Hem sınıf (Atkinson, 2007; Crompton, 2010; Elliott, 2002: 303) hem de cinsiyete dayalı (bkz. Cinsiyet rollerinin devamı için Brooks, 2008) yapılar kaybolmamıştır.

Düşünümsel modernlikle Logos mantığının sorgulanması ve modernliğin ikiciklerinin sarsılması sonucu modernlikle araçsallaşan, sıkı bir şekilde baskı altına alınan cinsellik konusunda özellikle kadınlar için bir özgürleşme olduğu ve cinselliğin kendinde amaç olmaya başladığı belirtilir (Giddens, 1992; Jackson ve Scott, 1997). Ancak cinsellikteki bu özgürleşme sınırsız ve mutlak anlamda bireylerin tekelindeki bir özgürleşme değildir (Altman, 2001; Gross, 2005; Jackson ve Scott, 1997; Jackson ve Scott, 2004; Jamieson, 1999). Cinsellik modernlikle ne kadar denetim konusu edildiyse (Foucault, 2003), düşünümsel modernlikle de o kadar konu edilmektedir (Altman, 2001; Jackson ve Scott, 1997). Artık iyi bir cinselliğin nasıl yaşanması gerektiğiyle ilgili farklı kaynaklardan mesaj bombardımanı vardır (Jackson ve Scott, 1997). Özellikle tüketim kültürü cinsellikle sıkı sıkıya bağıntılıdır (Attwood, 2005). Birçok ürün, imaj vb. cinsellikle olan ilişkisine göre yansıtılmakta (Hawkes, 1996: 115), cinsellik örgütlerde bir denetim aracı olabilmektedir (Fleming, 2007).

Örgütler cinselliği, tüketimi çalışma pratikleriyle bağdaştırmaya çabalamaktadırlar (Fleming, 2007). Bu bağdaştırma çoğu zaman Logos mantığıyla olmaktadır (Marcuse, 1997: 65). Frankfurt Okulu temsilcileri cinselliğin tüketim

kültürüyle ve çalışma pratikleriyle olan yakın bağıntısını baskıcı olarak değerlendirirler (Marcuse, 1997: 65; ayrıca bkz. Gross, 2005: 290). Adorno ve Horkheimer (2010), tüketim kültürünün cinselliği “yüceltmediğini ancak baskıladığını” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 187); kitlelere bir şey sunarken “aynı zamanda sunulan şeyi onlardan esirgediğini” belirtmişlerdir (Adorno ve Horkheimer, 2010: 189): “Hiçbir erotik sahne yoktur ki, kışkırtıcı imalar ile ima edilen o noktaya kesinlikle varılmaması gerektiğine ilişkin göndermeleri bir arada barındırmassın” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 187).

Frankfurt Okulu temsilcileri bireylerin tüketim kültürü kapsamında pasif olarak ele alırlar ve bireylerin kendilerine sunulan imajları, düşünceleri vb. pasif bir şekilde izleyeceklerini savunurlar (Jay, 2005: 251–315). Oysa bu kısmi bir değerlendirmedir. Frankfurt Okulunun tüketim kültürüne yönelttiği eleştiriler zamanından günümüze tüketim kültürü büyümüş ve farklılaşmıştır (Thompson, 2008: 313). Artık bireyler, birbirleriyle çelişen, birbirlerini tamamlayan geleneksel, modern, postmodern ve düşünümsel modern “değer, norm ve anlam sistemleriyle” karşı karşıyadırlar (Gross, 2005: 305; van der Loo ve van Reijen, 2006: 199). Günümüzde “geçmişte doğal olan pek çok işler inceden inceye düşünülmekte ve tartışılmaktadır” (Zijderveld, 2007: 266). Bireyler artık kendilerine sunulan baskıcı cinsellik imajlarının yanında baskıcı olmayan farklı cinsellik imajlarıyla karşılaşabilmekte ve/ya da onları üretebilmektedirler (Giddens, 1992). Bununla birlikte, bireylerin tüketim kültürüne bağımlı olma olasılıkları da vardır (Thompson, 2008: 324). Dolayısıyla, cinsellik alanında, “düşünümsellik (özgürlük, aktiflik) ve bağımlılık (baskı, pasiflik) birbirlerinin karşıtı” olarak düşünülmemelidir (Thompson, 2008: 324, ayrıca bkz. Gross, 2005).

Bireylerin içinde bulundukları yapılar hem kısıtlar hem de olanak yaratır (Giddens, 1999; Sewell, 1992; Wagner, 1996: 39). Bireyler kendilerinin içinde bulundukları yapılarda öznelliklerini koruyarak, ancak yapılardan tamamen bağımsız olmayan tercihlerini oluşturabilirler (Bhaskar, 1998). Bu yüzden bireylerin seçenek olanakları değerlendirilirken yapı ve birey etkileşimi ele alınmalıdır (Baggulyay, 2003).

Düşünümsel modernlikteki cinsel özgürleşmeyi Logos mantığına dayanan düşüncelerin, uygulamaların yok olmadığını dikkate alarak değerlendirmek gerekir. Modernlikten, düşünümsel modernliğe giden süreç Elias'ın ifadesiyle uygarlaşma/modernleşme sürecinin bir aşamasıdır. Ne modernlik gelenekselin ne düşünümsel modernlik, modernliğin karşıtıdır (Thompson, 2008: 285). Logos mantığı, günümüzde birçok alanda baskınlığını korumaktadır (Beck ve Lau, 2005: 540). Modernlik ve düşünümsel modernliğin “ne farklılıkları aşırı vurgulanmalı ne de ortaklıkları çoğaltılmalıdır” (Beck ve Lau, 2005: 551; Wagner, 1996: 43; Lee, 2008: 56–57).

Logos mantığının ikiciklerinin sorgulandığı, farklı eğilimlerin ve seçeneklerin çoğaldığı, ancak hala kar için üretimin yapıldığı kapitalist bir sistemde (Harvey, 2003: 144) “verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve kontrol”e vurgu yapılan (Ritzer, 2008: 40–55), kitle kültürünün bireyleri yönlendirebildiği (Schor, 2007), cinsiyet ve cinsel rollerden sapmanın dışlanmaya yol açabildiği (Gross, 2005: 297) bir zamanda yaşıyoruz.

Bundan dolayı, düşünümsel modernlikteki bireylerin cinsel özgürleşmesi çok kapsayıcı olmaktan çok “zaman ve mekân bağımlı” olarak değerlendirilmelidir (Bhaskar, 1998: 38). Bir sonraki kısımda ayrıntılandırılacağı üzere bazı zaman ve mekânlarda cinsellik sıkı denetimlere tabiyken bazı zaman ve mekânlarda daha fazla yaşanabilmektedir (Malinowsky, 2005: 17). Çalışmanın konusu olan çalışan ve turist cinsel ilişkilerinin turizm bağlamında olmasından, turizm olgusunun incelenmesi gerekmektedir. Turizm, Logos mantığının gücünü gevşediği Eros mantığının salındığı bir zaman ve mekândır (Wang, 2000). Bir sonraki kısımda modernlikten düşünümsel modernliğe üretim-tüketim, çalışma-turizm, serbest zaman ilişkisi ve cinsellik konuları ele alınacaktır.

1.5. MODERNLİK'TEN DÜŞÜNÜMSEL MODERNLİĞE ÜRETİM- TÜKETİM, TURİZM-SERBEST ZAMAN İLİŞKİSİ

Logos mantığında üretim değer yaratan, tüketim de değer yıkan etkinlik olarak görülmüş (Fırat ve Venkatesh, 1995: 245); üretim ve tüketim, çalışma zamanı ve serbest zaman arasında kesin ayrımlar çizilmiştir (Rojek, 1993; 1995; Toffler, 1981). Bu yönde, çalışma farklı parçalara ayrılarak iş bölümü, uzmanlaşma, merkeziyetçilik, standartlaşma ortaya çıkmış (Toffler, 1981: 75–94); çalışan emeğinden, diğer bireylerden ve doğadan ayrılmıştır. Dolayısıyla, çalışma haz verici bir etkinlik olmaktan çok, bir külfet olmuştur (Marcuse, 1998a). Bireyin kendisini geliştirmesinin ana aracı olan çalışmanın külfetleştirilmesi, bireyin kişisel gelişimini ve bireyler arasındaki ilişkileri bozmuştur (Rojek, 1995: 183–184). Böylece, bireylerin çalışma zamanları dışında dinlenmeleri, yenilenmeleri gereksinimi artmıştır.

Modernlikte, serbest zaman etkinlikleri çalışmanın karşısında ikincil önemde değerlendirilerek, insanların yaşamlarında kıyıya atılmıştır (Fırat ve Venkatesh, 1995: 245; Rojek, 1993: 97). Serbest zaman etkinlikleri kendinde amaçlarını taşımaktan çok çalışabilme için araç konumuna indirgenmişler;¹³ bireylerin çalışma yaşamlarına “yeniden şarj olup” (Rojek, 1995: 188) “zinde” bir şekilde dönmeleri işlevini görmüşlerdir (Çabuklu, 2004: 45). Bu yönde, serbest zaman etkinliklerinin işlevi çalışma zamanına ve sosyal düzene olan katkılarıdır. Rojek, bu anlayışa “ussal rekreasyon” demiştir (Rojek, 1993: 99; Rojek, 1995: 38–40).

Düşünümsel modernlikle özellikle 1960–1980¹⁴ sonrasında üretim ekonomisinden tüketim ekonomisine/kültürüne, Protestan çalışma ahlakından, tüketim hazzına geçildiği belirtilmiştir (Billig, 1999: 316; Rojek, 1995: 57–58). Modernliğin “biriktirmeyi, tutumluluğu, özenetim ve sadeliği” ön plana çıkaran

¹³ Oysaki ilgili kavramsallaştırmasının aksine Yunanlılarda çalışma bir zorunluluk ve külfet görülürken, kendinde amacını taşıyan serbest zaman etkinlikleri bireyin kendisini geliştirmesini sağlamadaki ana etkinliklerdir. Bu yönde Yunanlılar için “gerçek yaşam serbest zamandaki yaşamdır” (Meda, 2004: 46).

¹⁴ Gelişmiş Batı ülkeleri için bu tarih 1960'lara kadar geri çekilebilecekken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde 1980 sonrasına çekilebilir (Gürbilek, 2009: 21–27).

anlayışı; tüketim kültürüyle “aylaklığı, lüksü, hazcılığı” geliştirmiştir (Çabuklu, 2004: 44). Ussal rekreasyonun yerine hedonist serbest zaman etkinlikleri önem kazanmıştır (Rojek, 1995: 57–58). Bu vurgu değişikliklerinin nedeni kitle üretiminin kitle tüketimine dayanmasıdır (Gabriel ve Lang, 2008: 323; Harvey, 2003: 148). Kitle üretiminin 1970’li yıllardaki bunalımları (Harvey, 2003: 163) yüzeysel farklılaşmayı, diğer bir deyişle “emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları bakımından esnekliğe” yapılan vurguyu arttırmıştır. Bu kapsamda hizmet sektörü büyümüştür (Harvey, 2003: 170). Her ne kadar yüzeysel olarak belirli oranda bir esnekleşme olsa da kapitalist sistemin mantığı aynıdır (Harvey, 2003: 215). Bu süreçte tüketimi her alanda (dayanıklı ürünler, serbest zaman etkinlikleri vb.) arttırmak için moda sektörü seferber olmuştur (Harvey, 2003: 318). Bireyler kendilerine tüketime yönlendiren sayısız imaj, reklam vb. altında bulmuşlar; moda ve reklam sektörü tarafından “cinsellik, iktidar ve para” temalarıyla yönlendirilmişlerdir (Harvey, 2003: 321). Artık bireyler, “katı olan her şeyin buharlaştığı” bir ortamda sürekli değişen eğilimleri özellikle tüketim alanında yakalayabilmek için çabalamaktadırlar (Harvey, 2003: 319).

Tüketim kültürüne yönelik düşünceler tüketimi “baskıcı” ve “özgürleştirici” olarak ele alan iki kutup etrafında toplanmıştır. Tüketim kültürünü eleştiren ve baskıcı bulanların en önemli temsilcisi Frankfurt Okulu’dur (bkz. Adorno ve Horkheimer, 2010: 251–315; Fromm, 1997: 81–82 Marcuse, 1997). Frankfurt Okulu temsilcileri tüketim kültürünü kar amacıyla, “yüksek ve düşük” kültür alanlarını birleştirerek, bireyleri yanlış bilinç ve gereksinimler etrafında kendilerini geliştirme olanağı sunmayan pasif tüketim etkinlikleriyle sisteme uyumlaştırdığı, nesneleştirdiği, tek-tipleştirdiği, uyuşturduğunu belirtmişlerdir (Schor, 2007: 22).

Frankfurt Okulu temsilcileri, serbest zamanın bireyin toplumsal var oluşunun bir alanı olarak bilincini etkilediğinden (Marcuse, 1998b: 14), Logos mantığının serbest zamanı ve tüketim kültürünü de kapsadığının altını çizmişlerdir (Adorno ve Horkheimer, 2010: 183; Marcuse, 1997). Amaç, bireyleri hem çalışmada hem serbest zamanda nesneleştirmek (Adorno ve Horkheimer, 2010: 196), “tek-tipleştirmektir” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 165–166). Fromm (1997) da Eros mantığına vurgu

yaparak, tüketim kültürünün bireylerin “en temel insanca arzularının, aşkınlık ve birlik özleminin farkında olmadan yaşamasına yardım ettiğini” belirtmiştir (Fromm, 1997: 82).

Adorno ve Horkheimer (2010) tüketim kültürünün bireyleri etkilemede ya da etkisizleştirmede “insanın kendisini rahatça renkli çağrışımlara ve mutlu bir anlamsızlığa bırakmasını hedeflemeyen (Adorno ve Horkheimer, 2010: 190), -diğer bir deyişle kendinde amacını taşımayan- “eğlenceyi” kullandığını belirtmişlerdir (Adorno ve Horkheimer, 2010: 183). Ayrıca, Eros’un baskılanmasını bireylere her zaman hissettirerek bireylere sözde bir Eros sunulduğunu aslında Eros’u bireylerden “esirgendiğini” söylemişlerdir (Adorno ve Horkheimer, 2010: 189):

Hiçbir erotik sahne yoktur ki, kışkırtıcı imalar ile ima edilen o noktaya kesinlikle varılmaması gerektiğine ilişkin göndermeleri bir arada barındırmayın (Adorno ve Horkheimer, 2010: 187).

Asla gerçekleşmemesi gerektiği için her şey cinsel birleşmenin etrafında döner. Gayri meşru bir ilişkiye zanlıları cezalandırmadan izin vermek, bir milyonerin müstakbel damadının işçi hareketine katılmasından daha katı bir tabu olarak filmlerde yer etmiştir (Adorno ve Horkheimer, 2010: 189).

Tüketim kültürünü baskıcı görerek eleştiren görüşlerin karşısına, özellikle 1980 yılından sonra postmodernliğin¹⁵ etkisiyle tüketimin yalnızca pasif olmadığına aksine özgürleştirici olduğunu belirten görüşler çıkmıştır (Fırat ve Venkatesh, 1995). Frankfurt Okulu, popüler kültürü aşağılamaları bakımından seçkinci (Gans, 2007; Schor, 2007: 23), tüketimi değer yıkıcı ve pasif görmeleri dolayısıyla eleştirilmiştir (Gans, 2007: 43–97; Schor, 2007: 17). Frankfurt Okulu görüşleri kapsamında Eros’un pasif tüketimle sınırlandırılması ve bireylerin pasiflikleri belirli bir oranda doğruysa da, bu savı değerlendirirken tüketim ve üretim arasında kesin ayrımlar çizmeyerek (Fırat ve Venkatesh, 1995; Toffler, 1981), bireylerin öznellik kapasiteleri dikkate alınmalıdır (Rojek, 1995: 103; Miller, 2001)

¹⁵ Postmodernliğin çok farklı düşünceleri içerdiği belirtilmiştir. Postmodern tüketim burada modernliğin değer yaratan etkinlik olan üretim ve çalışmanın karşısına tüketimi koyar. Tüketimin özgürleştirici olduğunu savunan postmodernler, belirli bir temele dayandıklarından Roseanu’nun sınıflandırmasına göre “olumlayıcı postmodernler”dir.

Bu yönde, tüketici yalnızca “pazar içinde hareket eden olarak değil aynı zamanda pazar alanının dışında “yaşam alanı”nında (lifeworld) hareket eden olarak düşünülmelidir (Davis, 1959: 158; Fırat ve Venkatesh, 1995: 258; de Certeau, 1984). Tüketim, yalnızca pasif bir etkinlik değildir. Tüketim kültürü, bireylerin tüketim tercihlerini etkilemesine karşın, bireylerin nasıl tüketecekleri ve yaratılan imajı günlük pratikleriyle nasıl şekillendirecekleri tepeden mutlak anlamda belirlenemez (de Certeau, 1984; Ropke, 2009: 2495–2496). Tüketim alanı farklı mantıkların etkisindedir (Gardiner, 2000: 171). Bireyler tüketim yoluyla kendi anlam ve hayat duruşlarını, diğerleriyle olan ilişkilerini -Logos mantığı dışına çıkarak- üretebilirler (Fırat ve Venkatesh, 1995: 258; ayrıca bkz. Arnould ve Price, 1993; Belk ve Costa, 1998; Belk ve diğerleri, 1989; Miller, 2001).

Postmodern tüketimin insanları özgürleştirdiğine dikkat çekilir. Ancak postmodern tüketim genellikle tüketimin simgesel tarafını öne çıkarmıştır (Gabriel ve Lang, 2008: 327; bkz. Fırat ve Venkatesh, 1995: 261). Tüketimin maddesel tarafının dikkate alınmaması ve tüm tüketim etkinliklerini yeterli bir somutlaştırma yapmaksızın özgürleştirici kabul etmek yanlıştır (Schor, 2007). İster üretim/çalışma ister tüketim/oyun olsun, ilgili etkinlikleri değerlendirirken aralarında doğal bir ayrım olmadığı, bu ayrımın modernlikle birlikte ortaya çıktığı dikkate alınmalıdır (Gabriel ve Lang, 2008: 326–327; Toffler, 1981). Çünkü üretmek için ham madde vb. tüketmek, tüketmek için de üretmek gerekir (Ritzer ve Jurgenson, 2010: 17).

Son yıllarda üretim-tüketim ve çalışma-oyun ayrımının bulanıklaştığı belirtilmektedir (Beatty ve Torbert, 2003: 244; Pettinger ve diğerleri, 2005). Bu bulanıklığı ifade etmek için “profesyonel-amatör etkinlikler” (Leadbeater ve Miller, 2004), “ciddi serbest zaman” (serious lesiure) (Stebbins, 1992), “tüketen-üretici”, “çalışan-tüketiciler” (Glucksmann, 2005: 35), “zanaatsal tüketim” (Campbell, 2005) gibi farklı kavramlar ortaya atılmıştır.

Bu kavramların ortak noktasıysa ilgili etkinlikleri tanımlamak için, ilgili etkinliklerin us-duyusal, üretim-tüketim vb. ikiciklerinin ötesinde Eros mantığı altında “oyunsal” (Campbell, 2005: 34; Leadbeater ve Miller, 2004: 21; Toffler,

1981: 443) olduklarını belirtmeleri ve Logos mantığı altında birbirlerine karşıt görülen üretim-tüketim, profesyonel-amatör vb. ikiciklerini uyumlaştırmak için çift kelimeli tanımlamalar kullanmalarındır. Eros mantığının ve oyunsal etkinliklerin iki boyutunun “birleştiricilik” ve de “kendinde amaçlarını taşımak” olduğu belirtilmişti. Toffler, tüketen-üretici etkinlikleriyle “toplumdaki ayrılmışlığın ve yabancılaşmanın giderilerek birlik duygusu oluşacağını ve bireyler arasındaki ilişkilerin daha insani olacağını” (Toffler, 1981: 420–424) ve bireylerin “daha geniş toplumun hatta evrenin bir parçası olacaklarını” belirtmiştir (Toffler, 1981: 424).

İlgili etkinlikler kendinde amaçlarını taşıdıklarından, bireylerin haz duyarak yaptıkları ve tutkuyla bağlandıkları etkinliklerdir (Leadbeater ve Miller, 2004: 40). Örneğin, profesyonel-amatör tanımlamasındaki amatör¹⁶ kelimesi, amor/sevgiden (eros) gelir ve ilgili etkinliklerin kendinde amaçları olmasını, istenilerek, haz duyularak yapılmasını ve bireyin ilgili etkinlik ve çevresiyle birleştiği “akış” durumunu ifade eder (Hunter ve Csikszentmihalyi, 2000).

Serbest zaman etkinlikleri kaya tırmanışından, bir müzik enstrümanı çalmaya, bahçe işleriyle ilgilenmeye, alışverişe çıkmaya, televizyon izlemeye, tatile çıkmaya, cinsellik yaşamaya kadar çok farklı etkinlikleri kapsayabildiğinden farklı etkinlikleri sınırlı kategorilere yerleştirmek olanaksızdır (Kjolsrod, 2009; Slater, 2010). Birey hem egoistçe daha fazlasına sahip olma isteğiyle dış yönlendirmeli pasif tüketime yönelebilecekken hem de modern bireyciliğin ve araçsal ilişkilerin küçültüldüğü, başkalarıyla birlik, uyum, doğaya yönelme, kendini geliştirme gibi değerleri ortaya koyan, “oyunsal” etkinliklere de yönelebilir (Arnould ve Price, 1993: 41; Belk ve Costa, 1998; : 231–237; Belk ve diğerleri, 1989; Campbell, 2005; Csikszentmihalyi, 2000: 271; Holt, 1995; Sherry, 1990: 14).

Son yıllardaki tüketimin özgürleştiriciliğine yapılan vurgu ve bu yöndeki çalışmalar, yapısal şartlara önem vermemekte ve bireylerin özgürlüklerini abartmaktadırlar (Schor, 2007: 17). Bireyleri, Frankfurt Okulu gibi yalnızca pasif, yanlış gereksinimde ele almak ne kadar tek taraflıysa (Gotham ve Krier, 2008: 178;

¹⁶ “Bir işi para kazanmak için değil, yalnız zevki için yapan, hevesli, meraklı (kimse), *profesyonel* karşıtı”. (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>), Erişim: 03.06.2011.

du Gay, 1996: 81–82); tüketimin özgürleştirici boyutunu yapısal şartları ele almadan değerlendirmek de, o kadar tek taraflıdır (Schor, 2007: 17). İster tüketim ister çalışma olsun bireylerin katıldığı herhangi bir etkinliğin tüm yönleriyle değerlendirilebilmesi “hem yapısal hem de bireysel etmenler”in ele alınmasıyla olanaklıdır (Rojek, 1995: 106; Schor, 2007: 24).

Logos mantığı altındaki pasif tüketim ya da çalışma etkinlikleriyle, Eros mantığı altındaki oyunsal etkinlikleri değerlendirirken, etkinlikleri daha da somutlaştırmak ve kesin yargılardan kaçınmak gereklidir. Çalışmayı tüketimden kesin olarak ayırarak bireyler için yalnızca külfet olarak değerlendirmek, tüketimi üretimden kesin olarak ayırarak yalnızca pasiflikle değerlendirmek tek taraflı bir değerlendirmedir (Parry ve diğerleri, 2005). Ne her çalışma külfettir ne de her tüketim pasiftir. Bireyler için çalışma da oyunsal olabilecekken (Besen, 2006), çalışma yaşamı ve örgütler son derece baskıcı da olabilirler (Morgan, 2006: 291–333). Bazı insanlar yapısal şartlardan pasif tüketim etkinlikleriyle sınırlı kalabilirlerken ya da en temel gereksinimlerini karşılayamazlarken¹⁷ (Gabriel ve Lang, 2008: 331), bazıları için serbest zaman etkinlikleri yaşamlarında çalışmalarından daha önemli olabilmektedir (Stebbins, 1992).

Her etkinlik belirli oranlarda Logos ve Eros mantığı altında çalışma-oyun, üretim-tüketim ve pasiflik-aktiflik içerdiğinden etkinliklerin mantıklarını mutlak olmaktan çok bir süremde (continuum) düşünmek gerekir (Beatty ve Torbert, 2003). Çoğu durumda herhangi bir etkinlik mutlak olumsuz ya da olumlu olmaktan çok iki ögeyi de kapsar (Rojek, 1995: 103). Herhangi bir etkinliğin değerlendirilmesinde o etkinliğin mantığı ve bireylerin ilgili etkinliği anlamlandırmaları ele alınmalıdır (Beatty ve Torbert, 2003: 243). Yapısal ve bireysel etmenlerin ele alınması bireylerin ilgili etkinliklerdeki pratiklerine odaklanılmasını gerektirir (de Certeau, 1984; Holt, 1995). Çalışmanın ileriki kısımlarında ayrıntılandırılacağı üzere, bireylerin pratikleri,

¹⁷ Örneğin “Türkiye İstatistik Kurumu”nun, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2008” sonucuna göre kurumsal olmayan nüfusun “%88’i evden uzakta bir haftalık tatil %71,1’i “beklenmedik harcamalarını” ve %82,6’sı “yıpranmış ve eskimiş mobilyalarını yenileme ihtiyacını ekonomik nedenlerle karşılayamamaktadır” (TUİK, 2010).

yapısal ve bireysel etmenleri birleştirerek, ilgili etkinliklerin daha somut olarak değerlendirilmelerini sağlar (Bhaskar, 1998: 40–41).

Bu çalışmanın kapsamında, turist ve çalışanların cinsel ilişkilerinin yapısal şartlarını belirlemek adına, bir serbest zaman etkinliği olarak deniz-güneş-kum-seks (4S) turizminin ve bireylerin ilgili zaman ve mekânlardaki “pratikleri”nin üzerinde durulması gerekir (Edensor, 2000; 2001). Son yıllarda düşünümsel modernlikle birlikte serbest zaman etkinliklerinin artışıyla, turizm pratikleri de farklılaşmaktadır (Rojek, 1993: 188; Urry, 1990). Buna karşın, çoğu birey için klasik/modern anlamıyla günlük yaşamdan, çalışmadan kaçış olarak “eşik” zaman ve mekânlardaki turizm pratikleri -özellikle de 4S turizmi- (bkz. Crick, 1989) önemlidir (Aykaç, 2009: 28; Ritzer ve Liska, 1997: 98).

1.6. DENİZ-GÜNEŞ-KUM-SEKS (4S) TURİZMİ VE EROS MANTIĞI

Modernliğin ürün olan turizm (Urry, 1990; 4; Wang, 2000), özellikle 1980 sonrası dünya genelinde en önemli serbest zaman etkinliklerinden olmuştur (Aykaç, 2009: 16; Wang, 2000: 2). Logos ve Eros mantıkları arasındaki ilişki, genel anlamda serbest zaman özelde turizm etkinliklerini Logos mantığının karşısında, Eros mantığı çerçevesinde konumlandırır. Logos mantığı, belirli zaman ve mekanlarda Eros’un salınımına izin vererek, kendi meşruluğunu sağlayabilmektedir (Wang, 2000: 35). Çalışma zamanı dışında genellikle tatiller, karnavallar, bayramlar vb. “eşik” zaman ve mekanlar olarak değerlendirilir (Edensor, 2000; Johnston, 2001: 185). Eşik zaman ve mekanlarda bireyler normal gündelik yaşamlarından ve Logos mantığından kaçarak (Cohen ve Taylor, 2002; 132) daha özgün (otantik), doğal, samimi olmaya çabalarlar (Trauer ve Ryan, 2005; Wang, 2000: 66-67).

Logos mantığı bireylerin yaşamlarını tek boyuta indirgediğinden (Marcuse, 1997), bireyler Eros mantığındaki etkinliklerin yaygın olduğu eşik zaman ve mekânlara ihtiyaç duyarlar (Krippendorf 1987: xiv-xv; Wang, 2000). İlgili zaman ve mekânlarda, Eros mantığının ortaya çıktığı “haz, arzu, oyun” alanları olarak (Wang, 2000: 33; ayrıca bkz. Graburn ve Barthel-Bouchier, 2001: 150; Yarnal, 2006), Logos

mantığının yol açtığı yabancılaşma ve külfeti çekilebilir kılar (Wang, 2000: 40; ayrıca bkz. Cohen ve Taylor, 2002: 113; Krippendorf, 1987: xv-xvi).

Wang, analitik olarak, Eros'u "şiiirsel" ve "karnavalsal" olarak ikiye ayırmıştır (Wang, 2000: 35–37). Gerçekteyse Eros her iki ögeyi de kapsar. Şiiirsel Eros mantığındaki pratikler "doğrudan" haz ve tatminden çok "dolaylı" haz ve tatmin sunarlar. Örneğin; sanat, edebiyat gibi yüksek ya da seçkinci kültürel pratikler Eros'un salınıımı için en meşru pratiklerdir (Wang, 2000: 36). Bu kapsamda kültür turizmi de şiiirsel Eros kapsamındadır (Wang, 2000: 36).

Karnavalsal Eros'sa daha "doğrudan", duyumsal tatminlere yöneliktir (Wang, 2000: 36). Örneğin; karnavallar, erotik filmler, seks turizmi, taşkınlık ölçüsünde içme ve eğleme gibi (Oksnes, 2008; Wang, 2000: 36). Karnavalsal Eros daha çok "popüler (aşağı) kültür"le ilgilidir (Wang, 2000: 36). Karnavalsal Eros pratikleri şiiirsel olanlar kadar meşru olmadıklarından, karnavalsal Eros'un eşik zaman ve mekânlara kısıtlanması şiiirsele göre daha fazladır (Wang, 2000: 36). 4S turizmi de daha çok karnavalsal Eros kapsamındadır.

Birçok turizm pratiğı oyunsaldır (Edensor, 2000: 334; Holbrook ve diğeri, 1984: 728; Sutton-Smith, 2001: 4; Tataroğlu, 2006: 55; Yarnal, 2004: 352). Oyunsal pratiklerse kendinde amaçlarını taşıdıklarından ve zorlamaya dayanmadıklarından özgündürler. Wang, eşik alanlarda bireylerin daha özgün (authentic) olduklarını belirtmiştir. Wang, özgünlüğün bireyin daha "masum, özgür, doğal, duygusal" olmasını ifade ettiğini belirtmiştir (Wang, 2000: 58–59). Özgünlük analitik olarak "içsel" ve "bireyler arası" olarak ikiye ayrılabilir. İçsel özgünlükte birey bedeninin daha bir farkına vararak bedensel hazları tadar. (Wang, 2000: 66–67). Tatiller genelde bedensel deneyimler çerçevesinde yönlendirilir. Tatillerde bireyler normal yaşamlarında çok sık yaşamadıkları bedensel hazları/pratikleri (cinsellik, güneşlenme, aylaklık, alkol alımı vb.) almaya çalışırlar (Crouch ve Desforges, 2003).

Bireyler arası özgünlük, bireyler arası ilişkilerin sıcak, samimi, eşit seviyede ve oyunsal olmasını, diğeri bir deyişle araçsal olmamasını ifade eder (Cheang, 2002:

305; Oksnes, 2008; Urry, 1990: 10; Wang, 2000: 70; Yarnal, 2006: 53–54). Bu eşik ve oyun alanlarında bireyler arası normal yaşamda görülen eşitsizliklerin “eşitleme” eğilimi vardır (Belk ve Costa, 1998: 233). Turizmde sosyalleşme kapsamında oyun olan bu ilişkiler (Simmel, 2009: 134–146; Yarnal, 2004) genelde şakalaşmalara ve paylaşımlara dayanır. Turizmde bireyler normal yaşamlarında paylaşamayacakları “özel”lerini paylaşarak (Yarnal, 2004: 361) grup kimliği oluştururlar (Gyimothy ve Mykletun, 2004: 871). Turizmde Eros mantığı bireylerin hem içsel hem de bireyler arası daha fazla özgün olmalarını, eşik zaman ve mekânlardaki bireyler arası karşılaşmaları samimi, sıcak ve oyunsal yapmaktadır. Bu oyunsal ilişkilerin de cinsel ilişkilere dönüşmesi kolay olmaktadır. Bireylerin ilgili zaman ve mekânlarda daha fazla cinsel ilişkiye girdikleri bilinmektedir (Clift ve Carter, 2000; Freidus ve Romero-Daza, 2009; Ryan ve Hall, 2001).

Cinsel ilişki ve oyun birbirleriyle yakın bağıntılıdır, birçok cinsel davranış da oyunsaldır (Collinson, 2002: 279; Huizinga, 2006: 67–68; Simmel, 2009: 140). Ancak, her cinsellik oyunsal değildir. Seks turizmi yazınıysa genelde oyunsal olmayan cinselliklere odaklanarak, cinselliği Logos mantığı kapsamında maddi içerikli, mağdur taraflı, romantik içeriksiz, karşılıklı kazanımsız olarak yansıtmıştır (Littlewood, 2001: 5; McKercher ve Bauer, 2003; Tütüncü ve Aslan, 2008). Bunun yanında bireyler turizmde karşılıklı isteğe ve kazanıma dayanan, romantik ve oyunsal içerikli cinsel ilişkilere de girebilirler (Bauer ve McKercher, 2003; Cabezas, 2004; McKercher ve Bauer, 2003; Oppermann, 1999; Ryan ve Hall, 2001). Bu ilişkiler hem turistler arasında hem de turist ve çalışanlar arasında olabilir (McKercher ve Bauer, 2003: 12).

Turizmde turistler, müşterisi oldukları örgütlerin çalışanlarıyla da cinsel ilişki yaşamaktadırlar (Cabezas, 2004: 991; Campbell ve diğerleri, 1999: 130; Romero-Daza ve Freidus, 2008: 180; Guerrier ve Adib, 2004: 348; Hennink ve diğerleri, 2000: 177; McKercher ve Bauer, 2003: 12; Taylor, 2001: 757). Cinsel ilişkilerin örgütlerde oluşması turizmde turist-çalışan etkileşimlerinin oyunsal ol(a)mamasının nedeni de olmaktadır. İkinci bölümde ayrıntılandırılacağı üzere örgütler Logos mantığının egemenliğindeki modern oluşumlardır. Eros ve Logos diyalektiği

özellikle turizm örgütlerindeki hizmet etkileşimlerinde belirgindir. Wang, “turistlerin büyük oranda Eros mantığı tarafından yönlendirilip, haz peşinde koşarak romantik, özgün ve egzotik deneyimler aradıklarını; turizmdeki örgütlerinse Logos mantığı tarafından yönlendirilerek güdü ve duyguları engelleyerek, standardize, yapmacık, yalıtılmış deneyimler sunduğunu; bu durumun da çalışan-turist etkileşimlerini belirsiz ve ikircikli yaptığını” belirtmiştir (Wang, 2000: 41–42).

Örgütler Logos mantığı çerçevesinde turist-çalışan etkileşimlerini yönlendirmek isterlerken, çalışanlar da Logos mantığının dışına çıkabilirler. Son yıllarda örgütler -özellikle hizmet etkileşimlerinde- “tüketim, cinsellik, alternatif yaşam tarzları” gibi eski Protestan çalışma ahlakıyla bağıntılı görülmeyen öğeleri çalışanların çalışma pratiklerine sokma yoluna gitmişlerdir (Fleming, 2009: 7). Bunun sonucunda örgütlerdeki Eros-Logos diyalektiği eskisine oranla daha da karmaşıklaşmış ve ilgili olgunun incelenmesinin önemini arttırmıştır.

Yeni çalışma sosyolojisi çalışmanın; tüketim, serbest zaman, cinsellik vb. geleneksel anlamda çalışmayla bağlantılı görünmeyen farklı ilişkilerle, alanlarla olan bağıntısından ayırık incelenemeyeceğini vurgulamaktadır (du Gay, 1996; Fleming, 2009; Gardiner, 2000: 86; Glucksman, 2005; Parry ve diğerleri, 2005: 17–18). Bu kapsamda, turist-çalışan cinsel ilişkilerinin değerlendirilmesi, turist ve çalışanı bir araya getiren Eros-Logos mantıkları ve onların dışavurumu olan çalışma-oyun, üretim-tüketim vb. etkileşimlerinden ayırık incelenemez (Ateljevic, 2000; Crang, 1997). Özetle, bu kısımda turizm amaçlı tüketim ve cinsellik üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir sonraki bölümdeyse örgüt yaklaşımları tanıtıldıktan sonra örgütler, çalışma, oyun ve örgütler, cinsellik, turist-çalışan cinsel ilişkileri Eros-Logos mantıkları kapsamında değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRGÜTLERDE CİNSELLİK, ÇALIŞAN – TURİST CİNSEL İLİŞKİLERİ ve ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK

2.1. ÖRGÜT ÇALIŞMALARINDAKİ TEMEL YAKLAŞIMLAR

Modernlik öncesi bireylerin çoğu kendi işlerinde çalışarak kendi tüketimlerini karşılayabilirlerken, modernlikle üretim-tüketim yerleri olarak ev ve işyeri (örgüt) ayrılmıştır (Fleming ve Spicer, 2004: 78–79). Modern topluma örgüt toplumu da denir (Van der Loo ve Van Reijen, 2006: 137). Modernlikle birlikte insanların yaşamlarının büyük bir bölümü ister tüketici ister çalışan olsun, örgütlerle geçmektedir (Scott, 2003: 5).

Örgütler ve örgütlerin içindeki sosyal olguları “törenselleşmiş görgücülük” (Özen, 2002) ya da Mills’in ifadesiyle “soyutlanmış görgücülükle” (Mills, 2007: 87–128) toplumsal, bireysel, örgütsel, zamansal ve mekânsal etmenleri değerlendirmeden yalnızca yöntemsel özenle ele almak yetersizdir (Alvesson ve Skoldberg, 2000: 7; Koch ve Harrington, 1998: 887; Layder, 1998: 22). Birey, örgüt ve toplumla ilgili ontolojik; bilgi, bilme edimiyle ilgili epistemolojik varsayımların değerlendirilmesi nitelikli bir çalışma için gereklidir (Bhaskar, 1998). Bu yüzden, çalışmada örgüt çalışmalarındaki ontolojik, epistemolojik, politik vb. varsayımlara dayanan “yaklaşım”ların (paradigma) değerlendirilmesi gereklidir. Ayrıca, bu değerlendirme “örgüt çalışmalarındaki cinsellik yazını”nın daha anlaşılır özetlenmesini sağlayacaktır.

Örgüt çalışmalarında farklı ölçütlere göre sınıflandırılmış yaklaşımlar bulunmaktadır (Astley ve Van de Ven, 1983; Burrell ve Morgan, 1979; Deetz, 1996; Sargut ve Özen, 2007). Bu çalışmada kullanılan Deetz (1996)’in sınıflandırması, Weber’in ideal tipleri gibi (Deetz 1996: 195) “tek taraflı” ve “kurgusal”dır (Deetz,

1996: 198). Gerçekte bir yaklaşım, diğer yaklaşımların öğelerini taşıyabileceğinden, yaklaşımlar arası kesin çizgiler çekilmemelidir¹⁸ (Deetz, 1996: 199).

Deetz (1996), örgüt çalışmalarında yaklaşımları iki boyut çerçevesinde dört'e ayırmıştır. İlk boyut, "kavramların kaynağı ve problem ifadelerin araştırmadaki belirleyici süreçle ilgisine bağlıdır" (Deetz, 1996: 195). Bu boyutta araştırmalar, "yerel olarak beliren" (Local/emergent) ve "seçkin(ler) tarafından belirlenen" (Elite/a priori) olarak ayrılmıştır. Bu boyut, araştırma kavramlarının araştırma sürecine dışarıdan mı getirildiği, araştırma sürecinde araştırılanlarla olan etkileşimle mi oluştuğuyla ilgilidir (Deetz, 1996: 195). Seçkin(ler) tarafından belirlenen araştırmalarda kavramlar, araştırmacı(lar) tarafından belirlenir ve araştırma sürecinde bu kavramlar değiştirilmeden uygulanır (Deetz, 1996: 196). Araştırmacı (seçkin) ve katılımcı (yerel) arasında özne-nesne ikiciliği ve güç farkı vardır (Wilson, 1983: 249). Araştıranın kavramsal çerçevesinin, gerçekliği daha iyi çizdiği düşünülür (Deetz, 1996: 196). Yerel olarak beliren araştırmalardaysa katılımcılar, araştırma kavramlarının oluşmasında etken olup, araştırmanın yönünü değiştirebilirler. Burada, araştırmacılarla katılımcılar arasındaki güç ayrımı azaltılmaya çalışılır. Üretilen bilgi, seçkinler tarafından belirlenen araştırmalara göre daha iddiasızdır (Deetz, 1996: 196).

İkinci boyut, "araştırma uygulamalarının araştırılan örgütteki, araştırma topluluğundaki ve daha geniş toplumdaki egemen söylemle olan ilişkisiyle ilgilidir" (Deetz, 1996: 195). Bu boyuttaki "uzlaşmalı" (consensus) araştırmalar egemen söylemleri, bilgileri, sosyal ilişkileri ve kimlikleri yeniden üretirler ve süregelen durumu korurlar (Deetz, 1996: 195). "Uzlaşmasız" (dissensus) araştırmalarsa egemen söyleme karşı gelinmesine hizmet ederler (Alvesson ve Deetz, 2005: 69; Deetz, 1996: 197).

¹⁸ Ortner (1984)'in dediği gibi her yaklaşımın temsilcisi kendi yaklaşımını çok "basitleştirilmiş" ve "saptırılmış" bulabilir ancak burada amaç farklı yaklaşımlar arasındaki farklılıkları vurgulamak (Ortner, 1984: 127) ve örgüt çalışmalarındaki cinsellik yazını genel olarak anlaşılır bir şekilde özetlemektir. Gerçekte yaklaşımlar arası sınırlar çizmek daha zordur.

Tablo 1: Örgüt Çalışmalarındaki Yaklaşımların Farklı Ölçütlere Göre Sınıflandırılması

	Seçkinler tarafından belirlenme	Yerel olarak belirme	Uzlaşmalı	Uzlaşmasız	Yapıya (belirlenim) önem verme	Özneye (istenç) önem verme	Açıklamaya dayanma	Anlamaya dayanma
Modern yaklaşım	√		√		√		√	
Yorumlayıcı yaklaşım		√	√			√		√
Eleştirel yaklaşım	√			√	√		√	
Postmodern yaklaşım	?	?		√	?	?	?	?

Açıklama: Onay işaretleri ilgili ölçütlerin benimsendiğini, boş alanlar benimsenmediğini ifade eder. Soru işaretleri ise postmodern yaklaşımın ilgili ölçütlerle olan sorunlu ve belirsiz ilişkisini göstermektedir.

Kaynak: Deetz (1996)’dan yararlanılmıştır.

Deetz (1996), bu iki boyuttan “modern”, “yorumlayıcı”, “eleştirel” ve “postmodern” olmak üzere dört farklı yaklaşım ortaya koymuştur (Deetz, 1996: 199). Deetz (1996)’in politik tutuma ve araştırma sürecindeki etkileşime dayandırdığı bu yaklaşımlar, ontolojik soru(n)larla ilgili -ve birbirleriyle bağıntılı- yapı-birey ve açıklama-anlama ikiciklerini de yansıtır (Dikeçligil, 2006: 32; Sibeon, 2004: 13). Bu ikicikler, sosyal bilimlere ve örgüt çalışmalarını uğraştıran ana sorunlardır (Astley ve Van de Ven, 1983; Burrell ve Morgan, 1979; Fay, 2005; Giddens, 1999; Reed, 1997) (bkz. Tablo 1).

Çalışmada, bu yaklaşımlar arasında postmodern yaklaşım, Deetz (1996)’in kavramsallaştırmasından farklı kavramsallaştırılmıştır. Deetz (1996)’in sınıflandırmasında postmodern yaklaşım “uzlaşmasız” ve “yerel olarak beliren” olarak alınmıştır. Bu çalışmada, postmodern yaklaşımın kavramsallaştırılması onun “temelsizliği”ne dayandırıldığından (Rosenau, 2004: 36), yaklaşım tablo 1’de “uzlaşmasız” olarak işaretlenmiş, diğer alanlarla olan sorunlu ilişkisi(zliği) soru işaretleriyle ifade edilmiştir. Ayrıca, modern yaklaşımın özellikle 1980 sonrası çalışanların denetimi için örgüt kültürü, paylaşma, birlik vb. değerleri araçsal olarak kullanmasına (Fleming, 2009) da neo-modern denilerek (McAuley ve diğerleri, 2007: 100–197), modern ve neo-modern yaklaşım birlikte ele alınmıştır.

Sosyal yapıların kavramsallaştırılması sosyal bilimlerdeki en belirsiz kavramsallaştırmalardan birisi olup, araştırılan konuya göre değişebilir. Sosyal yapılar, “düşünsel” ya da bireylere bağlı olarak; “maddesel” ya da bireylere dışsal olarak ele alınmışlardır (Elder-Vass, 2008; Sin, 2000). “Sosyal yapılar, sosyal eylemi olanaklı kılan ve kısıtlayan, karşılıklı olarak birbirlerini destekleyen/etkileyen tasarılar (şemalar) ve kaynaklar” (Sewell, 1992: 19) olarak düşünülmelidir. Bu kaynak ve tasarılar, hem düşünsel hem maddesel öğelerden oluşur. Bu öğelerden birini dışarıda bırakmak yetersiz olacaktır (Elder-Vass, 2007; Sewell, 1992; Sin, 2000).

Genellikle örgüt çalışmalarındaki yaklaşımlar sosyal yapıyı, “ya.../ya da...” mantığıyla, tek taraflı almışlardır. Bu yönde, yapıya ve onun bireyler üzerindeki belirleyiciliğine odaklanan çalışmalar, yapıların maddeselliklerine ve bireylere dışsallıklarına önem verirler. Yapıların, sosyal olguların incelenmesinde açıklanmaları gerektiğini düşünürler, bireyin nedenselliğini ve gücünü yadsırlar. Öte yandan, bireye önem verenler de yapıları yalnızca düşünsel olarak ele alırlar. Bu yönde yapıların bireylerden bağımsızlığını yadsıyarak, yalnızca bireylerin öznel anlamlandırmalarının anlanması sosyal olguların incelenmesinde yeterli olduğunun üzerinde dururlar (Hatch ve Yanow, 2003: 66). Ancak ileride görüleceği üzere, yapı ve bireyle, yapının düşünsel ve maddesel öğeleri birbirlerinden ayrılamazlar. İlgili öğeler bireye hem içsel hem de dışsaldırlar (Bhaskar, 1998; Giddens, 1999; Reckwitz, 2002b; Sandberg ve Dall’Alba, 2009). Tablo 1’de farklı ölçütleri benimsemelerine göre toplu olarak gösterilen yaklaşımlar aşağıda ayrıntılı incelenmiştir.

2.1.1. Modern Yaklaşım

Örgüt çalışmalarında egemen yaklaşım olan “modern yaklaşım”, Burrell ve Morgan’ın (1979) “işlevselcilik” yaklaşımına denk gelir (Deetz, 1996: 201; Hardy ve Clegg, 1997: S7). Yaklaşımın mantığı doğa bilimlerindeki başarıların, onların tekniklerine öykünerek sosyal bilimlerde de sağlanabileceğidir (Deetz, 1996: 201). Yaklaşım, genel olanın bilgisini açığa çıkarmaya çalışan olgucu (Burrell ve Morgan,

1979: 26; Hardy ve Clegg, 1997: S7), yasa koyucu (etik) bir bakış açısına sahiptir (Morey ve Luthans, 1984: 27). Araştırmanın ölçmeye dayandığını ve “ölçümler ne kadar kesinse verilerin niteliğinin o kadar iyi olacağını savlar” (Wallerstein, 2003: 180–181). Bu yaklaşımın benimsediği Hume’un nedensellik kavramsallaştırmasında, nedensel bir ilişkinin olabilmesi için “A” olayının “B” olayını görgül düzeyde ortaya çıkarması gerekir. Eğer görgül düzeyde somut “B” olayı saptanamıyorsa, “A” ve “B” olayları arasında neden-sonuç ilişkisinin olmadığı düşünülür (Ekström, 1992). Nedenselliği bulmak için çeşitli istatistik teknikleri (korelasyon, regresyon, faktör vb. analizleri) kullanılır (Deetz, 1996: 201). Araştırma süresince, büyük oranda anket yardımıyla dışarıdan getirilen kavramlar üzerinden sonuç alınmaya çalışılır.

Modern yaklaşımda bireylerin kendi kavramsallaştırmalarına (kendi anlam dünyalarına) önem verilmez (Deetz, 1996). Araştırılan ve katılımcı arasındaki güç farkı çoktur (Wilson, 1983). Araştırma süreci, araştırmacının önsel kavramlarının mutlak egemenliğinde, katılımcılarla etkileşimsiz belirlenir. Yaklaşımın örgütler için ana ilkesi “üretimin örgütlenilmesidir” (Cooper ve Burrell, 1988: 106). “Klasik yönetim, liderlik, koşul-bağımlılık teorileri” gibi denetim ve verimliğe yönelik tüm bu teoriler modern yaklaşımlıdır (Deetz, 1996: 201). Amaçlarıysa “düzen kurma, denge ve belirsizliğin üstesinden gelmektir” (Sargut, 2002: 123).

Yönetimin ilgi ve çıkarlarına hizmet eden bu yaklaşım “teknokratik bir mantıkla” “insanları, örgütün amaçları için kullanılan araçlar ya da kaynaklar olarak görür” (Yıldırım, 2002: 179). İdeolojik ve yöntem olarak sözde tarafsız, süregelen düzenle çelişmeyen (Yıldırım, 2002: 177), ilgili düzeni yeniden üreten yaklaşım (Özen, 2002: 202), yapı ve örgütsel davranış arasında sıkı bir nedensellik çizer. Çalışanları pasifliğe indirgeyerek (Ackroyd ve Thompson, 1999: 20), “nedenselliği bireyin dışında” ele alır (Donaldson, 2003: 42). Örgütlenme için yapıya/belirlenime önem verir (Astley ve Van de Ven, 1983: 248). Modern yaklaşımın yapı kavramsallaştırması yüzeyseldir, genellikle görülebilen ve ölçülebilen kavramlarla yapılar tanımlanmaya çalışılır (Bowles, 1993b: 397; Bowles, 1997: 785). Bireylere dışsal, onları belirleyen ve etkileyen (ussal) yapıların açıklanması; gerekli yapısal değişikliklerle örgüt içindeki çalışanların ussal ve verimli yapılması amaçlanır

(Ackroyd ve Thompson, 1999: 20; Casey, 2002: 15; Cooper ve Burrell, 1988: 108). Çoğu zaman çalışanların kendi aralarında ve müşterilerle olan ilişkilerinin resmi ve duygulardan arınmış olması beklenir (Bowles, 1990: 400–401; Hochschild, 1983).

Son yıllarda modern yaklaşım üretim-tüketim, çalışma-oyun vb. alanlarının bulanıklaşmasından yararlanarak, önceden kullandığı örgütün büyüklüğü, hiyerarşik yapısı gibi etmenlerin yerine daha çok “örgüt kültürü”ne vurgu yapmaktadır (Fleming, 2007; Fleming, 2009). Bu yönde; kültür, çalışanları denetlemek için kullanılan yeni bir araç olabilmektedir. Neo-modernlere göre örgütler bireylerin toplamı olan (Reed, 2003: 293) “sosyal alan”lardır (Deetz, 1996: 201). Neo-modernlerin bu vurgu değişikliği, modern yaklaşımın denetim ve bireye dışsal nedensellik ve yapı kavramlarını korur (Smircich, 1983: 347). Çalışanların bireysellikleri, tek tipleştirici örgüt kültürüyle yönetimin ilgi ve çıkarlarıyla uyumlaştırılmaya çalışılır (Ackroyd ve Thompson, 1999: 151; Bowles, 1989: 417; Ogbor, 2001). Bowles, örgütlerde sözde Eros mantığı kapsamında birliktelik, beraberlik, paylaşım, özgünlük değerlerini savunan örgüt kültürü uygulamalarının tamamen yanıltıcı ve sahte olduğunu belirtir (Bowles, 1991: 392; Bowles, 1993a: 1284; ayrıca bkz. Fleming, 2009).

2.1.2. Yorumlayıcı Yaklaşım

Yorumlayıcı yaklaşım¹⁹, sosyal ve doğa bilimlerinin araştırma nesnesinin farklılığından yola çıkar. Modern yaklaşım, doğa bilimlerine öykünürken, yorumlayıcı yaklaşım doğa bilimlerindeki yasa koyucu neden-sonuç ilişkilerini belirlemeye dayanan yaklaşımların sosyal bilimlerde olanaksızlığını savunur (Hatch ve Yanow, 2003: 67). Yorumlayıcı yaklaşım, “bireylerin anlamlandırma yetisine sahip olmalarına dayanarak, sosyal bilimin amacının yalnızca, bireylerin anlamlı eylemlerini anlamak olduğunu savunur” (Hatch ve Yanow, 2003: 66). İlgili yaklaşımda, bireyin eylem ve yaratımlarının, bireyin anlamlandırmalarının somutlaşmış şekilleri olduklarından, bireylere/yaratıcılarına dışsal olmadığı belirtilir

¹⁹ Yorumlayıcı yaklaşım birçok alt yaklaşımdan oluşur (bkz. Sewandt, 2000; Arnold ve Fischer, 1994). Bu çalışmada kullanılan yorumlayıcı yaklaşım yalnızca bireylerin kavramsallaştırmasına odaklanır. Ancak yorumlayıcı yaklaşımın benzeri hermeneutik yalnızca bireylerin anlamlarıyla yetinmez. Yorumlayıcı yaklaşım ve hermeneutik arasındaki ayrım için bkz. Arnold ve Fischer, (1994).

(Hatch ve Yanow, 2003: 66). “Emik bakış açısı”na sahip yaklaşımın amacı araştırma nesnesini kendi özgüllüğü içinde ortaya koymaktır (Morey ve Luthans, 1984: 27).

İlgili yaklaşımda araştıran ve katılımcı arasındaki güç dengesi modern ve de neo-modern yaklaşıma göre azdır. Katılımcı, araştırma kavramlarının oluşmasında etkindir (Deetz, 1996: 202). Üretilen bilgiler bireylerin kavramlarıyla etkileşimlidir. Kullanılan ana araştırma teknikleri gözlem ve yarı-yapılandırılmış görüşmedir (Deetz, 1996: 202). Yorumlayıcı yaklaşım, bireyler arası mikro etkileşimlerle ilgilenerek yapısal etmenleri ihmal eder. Buysa, bireyler kendilerini etkileyen yapıların farkında olmayabileceklerinden ya da bireylerin öz-anlayışları, Marks’ın ifadesiyle “yanlış bilinç”e dayanıyor olabileceğinden eksiktir (Fay, 2005: 179; Lawson, 1997: 196; Yeung, 1997: 63). Yorumlayıcı yaklaşımın yalnızca bireylerden hareket etmesi, yapının bireye olan dışsallığını ortaya koyamaması ve baskıcı yapılar karşısında “yargısal olmayan duruşu baskıcı yapıların süregitmesine hizmet eder” (Murray ve Ozanne, 1991: 134). Yorumlayıcı yaklaşım, var olan düzenin sürdürülmesinde modern yaklaşım gibi uzlaşmalı olarak sınıflandırılrsa da (Deetz, 1996) var olan düzenin sürdürülmesinde ve düzene hizmet etmede başrol modern yaklaşımıdır. Buna karşın, yorumlayıcı yaklaşım var olan düzeni sorgulamayarak, onun sürdürülmesine dolaylı olarak hizmet etmektedir (Murray ve Ozanne, 1991: 134).

2.1.3. Eleştirel Yaklaşım

Eleştirel yaklaşım, süregelen düzeni “edebi bir durum saymaz”, baskıdan arınmış toplumun ve ilişkilerin olabilirliği için çabalar” (Jay, 2005: 119). Eleştirel yaklaşım içinde farklı yorumları barındırır. Farklı yorumların ortak noktası ister tüketimcilik ister kapitalizm ister cinsiyet ilişkileri olsun “her türlü baskıya karşı olunmasıdır” (Murray ve diğerleri, 1994: 561).

Eleştirel yaklaşım, modern örgütlerin baskıcı olduklarını ve bireylere yaşamlarıyla ilgili “anlam” sağlayamadıklarını savunur (Bowles, 1989: 406; Bowles, 1991: 394). Eleştirel yaklaşım, modernliğe tamamen karşı olmayıp, modernliğin

aşırılaşmasının insan özgürleşmesinden çok, baskılanmasına yol açtığını savunur (Yıldırım, 2007). Bu kapsamda, örgütler; bilim, üretim, verimlilik örtüsü altında baskıcı uygulamaların gerçek ve olağan yansıtıldıkları (Alvesson ve Willmott, 1992: 5) “politik alanlar” olarak görülür (Deetz, 1996: 202). Eleştirel yaklaşıma göre ussallaşma “insanlar arası ilişkilerin denetimi ve içsel doğanın (cinsellik) yönlendirilmesi için toplumsal yaşamın tüm alanlarına yayılan yönetsel ve politik baskı”dır (Benhabib, 2006: 87). Eleştirel yaklaşım, örgütlerde yönetim tarafından kullanılan “ussallık, ilerleme, nesnellik” vb. kavramlarının gerçekliklerini sorunsallaştırarak, bunların altında yatan ideolojileri/yapıları açıklamaya çalışır (Alvesson ve Willmott, 1992: 15–16). Bireylere dışsal görülen baskıcı yapıları açıklamak ve bastırılan kesimleri “yanlış bilinç”ten kurtararak, onların baskıcı olmayan seçenekleri görmeleri amaçlanır (Alvesson ve Willmott, 1992: 10–11). Örgüt çalışmalarında eleştirel yaklaşım, yönetim karşıtı değildir (Alvesson ve Deetz, 2005: 73). Eleştirel yaklaşımın “ana amacı, bireyin gereksinimlerinin karşılandığı ve her bireyin sistemlerin üretilmesinde eşit pay sahip olduğu, baskıdan arındırılmış örgütler ve toplum yaratmaktır” (Alvesson ve Deetz, 2005: 71–72).

Bireylerin özgürleşmesi amaçlansa da araştırma sürecinde, bireylerin yanlış bilinçte olmaları varsayımından hareketle, araştırma kavramları araştırmacı tarafından belirlenir (Deetz, 1996; Hardy ve Clegg, 1997: S10). Bireylerin kavramsallaştırmalarına ve nedenselliklerine yeterli önem verilmez (Bourdieu ve Wacquant, 2003; Greiffenhagen ve Sharrock, 2008: 71). Sosyal yapılar bireylerden tamamen bağımsız olmadıklarından (yapıların bireye içselliği), yapıların ortaya çıkarılması için bireylerin bakış açılarına ihtiyaç duyulur (Ackroyd ve Fleetwood, 2000: 12; Bhaskar, 1998: 38). Eleştirel yaklaşım temsilcilerinin bireylerin kavramlarına önem vermemeleri ve kendi üzerlerine yeterince düşünsel olmamaları bir eksikliktir (Hardy ve Clegg, 1997: S10; Sayer, 2011: 11).

2.1.4. Postmodern Yaklaşım

Postmodern yaklaşımın yazında farklı kavramsallaştırılmaları vardır (Rosenau, 2004). Uyumlu ve tutarlı bir bütünlüğü olmayan, kendi içinde “çelişen

öğeler”i barındıran (Best ve Kellner, 1991: 2) postmodern yaklaşım, kendini modern olanın karşısına konumlandırarak, modernliğin temellerini ve ilkelerini yapı-bozuma uğratmayı amaçlar (Alvesson ve Deetz, 2005: 66–67). Yaklaşımın özü/temeli, “temelsizlik” ve yapıbozumdur. Her zaman için “bir tez/uzlaşmalı değil antitezdir/uzlaşmasızdır” (Taşdelen, 2008: 231). Her kuramın eşit ölçüde doğru/yanlış olduğunu belirttiğinden, kendi öz-yıkımını/yapıbozumunu içinde taşıyarak kendi görüşlerini de sorunsallaştırır (Kumar, 2004: 158; Rosenau, 2004: 137; Sayer, 2000a: 68). İlgili yaklaşımda çelişkili, birbirleri arasında etkileşimin ele alınmadığı yapı-birey kavramsallaştırması vardır (Reed, 1997: 27; Sibeon, 2004: 18). Bazı durumlarda; yapı, bireylerin mikro etkileşimlerine indirgenerek, varlığı ve etkisi yadsınır (Reed, 1997: 24; Sibeon, 2004: 19). Bazı durumlardaysa bireyler kendilerine dışsal yapısal söylemlerin kıskacında, etkisiz bireylere indirgenir (Ackroyd ve Thompson, 1999: 158; Reed, 1997: 28; Sibeon, 2004: 43). Postmodern yaklaşım, bir şeyin açıklanması ya da anlanmasını kendi içinde sonsuz bir döngü olarak görür. Onlara göre açıklama ve anlama, belirli bir zaman aralığında bile olsa, sonu olmayan süreçlerdir (Sibeon, 2004: 39). Bu kapsamda, postmodern yaklaşımda ne yapı ne birey; ne açıklama ne de anlama diğer(ler)ine tercih edilir.

Postmodern yaklaşımın, baskıya karşı duruşu ve susturulmuşlara söz verme uğraşı, onu eleştirel yaklaşıma yaklaştırarak (Alvesson ve Deetz, 2005: 63; Yıldırım, 2002: 171), onun “cazibesini ve gücünü” arttırır (Wagner, 1996: 253). Ancak, yaklaşımın ana amacı yapıbozum olduğundan, araştırma sürecinde, katılımcıların kavramsallaştırmaları, yaklaşımın amacına hizmet ettiği oranda dikkate alınacaktır. Bu da, Deetz (1996)’in postmodern yaklaşımı “yerel olarak beliren” olarak almasını sorunsallaştırır. Postmodern yaklaşımın her şeyden şüphe eden özünün belirli bir ölçüde eleştirel yaklaşım için kullanılması, yeni baskıcı mekanizmaların yerleşmesini önleyecektir (Alvesson ve Deetz, 2005: 95). Ancak, postmodernlerin baskının giderilerek, daha iyi bir düzenin kurulması konusunda söyleyebilecekleri yoktur (Alvesson ve Sköldbberg, 2000: 175). Postmodernlerin, “eleştirdiklerinin yerine ölçü ya da ilke koyamamaları” (Sargut, 2001: 9), örgüt çalışmalarındaki eleştirel yaklaşımlar için bir tehlike oluşturmaktadır (Parker, 1995: 553; Yıldırım, 2002: 179).

2.2. ÖRGÜT ÇALIŞMALARI VE CİNSELLİK

Örgütlerde cinsellik ister çalışanlar arasında ister müşterilerle etkileşimlerde olsun; taciz, romantik ilişkilerde (Hearn ve Parkin, 1995; O’leary-Kelly ve diğerleri, 2009; Williams ve diğerleri, 1999; Willness ve diğerleri, 2007), sosyalleşme, şakalaşma, flörtleşmelerde (Fleming, 2007; Williams ve diğerleri, 1999: 75; Yelvington, 1996), bireysel ve grupsal kimliklerin oluşturulmasında (Collinson ve Collinson, 1989), çalışanların denetlenmeleri (Fleming, 2007; Salzinger, 2000) ve işe alımlarında (Salzinger, 2000; Warhurst ve Nickson, 2007), yönetimin denetiminde, yönetime karşı bir direniş olarak (Fleming, 2007) ve bunlarla sınırlandırılmayacak farklı şekillerde ifade bulabilir (Hearn ve Parkin, 1995: 98–127).

Cinsellik ve örgütler birbirlerini şekillendirdiklerinden, farklı örgütlerde cinsellik farklı şekillerde ifade bulabilir (Hearn ve Parkin, 1995: 63–127) Warhurst ve Nickson, 2009; Williams ve diğerleri, 1999). Bazı örgütler doğrudan cinsellik üzerine kurulmuşlarken –örneğin, striptiz barları vb.- bazılarının cinsellikle bağlantısı dolaylıdır. Örgütlerde bazı durumlarda cinselliğin doğrudan mı dolaylı olarak mı kullanıldığı belirsiz olabilir (Hearn ve Parkin, 1995: 68). Bazı örgütlerde cinselliğe karşı belirli hoşgörü gösterilebilirken bazılarındaysa sıfır hoşgörü gösterilebilir, bununla birlikte her örgütün bir şekilde cinsellikle bağlantısı vardır (Burrell, 1984).

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında üzerinde durulacağı üzere özellikle de 20. yüzyıl’ın ikinci yarısından sonra cinsellik örgütlerde üretim ve denetim süreçlerinin bir parçası olmuştur. Birçok örgüt düşünümsel modernlikle üretim-tüketim, örgüt-ev, çalışma-oyun ikiciklerinin sarsılmasından esinlenerek, cinselliği ve onun oyunsal ifadesini araçsal olarak da kullanabilmektedir (Fleming, 2007). Artık birçok örgütte cinsellik, “düzen bozucu” rolünden çok, belirli zaman ve mekânlarda “düzen kurucu” rolü görmektedir (Fleming, 2007; Salzinger, 2000: 86). Özellikle çoğu hizmet örgütünde çalışma pratikleri ve cinselliği kesin olarak ayırmak olanaksızlaşmıştır (Adkins, 1995; Warhurst ve Nickson, 2009).

Örgütlerde, çalışanlar (Fleming, 2007) ve çalışan-müşteri etkileşimlerinde (Adkins, 1995; Brannan, 2005) belirli cinselliklerin kullanılması desteklenebilir. Buna karşın, örgütlerde özellikle müşteri-çalışan cinselliğinin hizmet etkileşimlerinin dışına çıkarak, cinsel ilişkiye dönüşmesi bir tabu olarak görülür. Bununla birlikte, bu tür ilişkiler yaşanabilmektedir (Williams ve diğerleri, 1999). Örgüt çalışmalarında cinsellik yazınıya ilgili ilişkileri neredeyse hiç ele almadığından, bu çalışmada çalışan ve müşteri cinsel ilişkileri ele alınacaktır. İlgili ilişkiler, örgütsel bir ortamda hizmet etkileşimlerinden doğduğundan hizmet etkileşimlerinden ayırık incelenemezler.

Doğrudan konuya geçmeden önce, çalışma konusunun ve ele alınış tarzının önemi örgütlerde cinsellik yazınındaki üç eksiklikle gerekçelendirilmiştir. Bunlar sırasıyla, (1) cinselliğin hem sosyal teoride hem örgüt çalışmaları alanında “düzen kurucu” ve oyunsal ifadeleri kapsamında yeterli bir şekilde kavramsallaştırılmaması; (2) örgütlerde cinselliğin yeterli ontolojik, epistemolojik varsayımlarla ele alınamaması ve son olarak (3) müşteri ve çalışan cinsel ilişkilerinin yazında neredeyse hiç incelenmemesidir. Bu savları gerekçelendirirken, çalışmanın birinci önceliği örgütlerde cinselliği değerlendirmekse de cinsiyet ve cinselliğin yakın ilişkilerinden (Richardson, 2007) dolayı yeri geldiğinde cinsiyet üzerinden de örnekler verilmiştir.

2.2.1. Örgütlerde Düzen Bozucu Olarak Cinsellik

Örgütlerde farklı şekillerde ifade edilen, yansıyan cinsellik örgüt çalışmalarında genelde modern yaklaşımla ele alınmıştır (Burrell, 1984; Fleming, 2007; Schultz, 2003). Logos mantığının egemen olduğu modern örgüt yaklaşımlarında cinsiyet etmeni ihmal edilmiştir (Hearn ve Parkin, 1983; 223; Hearn ve Parkin, 2001: 7; Mills ve Tancred, 1992: 2). Modern yaklaşımda erillik ussallıkla, dişilik de ussal olmayanlarla ilişkilendirilerek, örgütler erilliğin alanları olarak görülmüş; örgütler, yönetebilme, ideal çalışan erillikle ilişkilendirilmiştir (Acker, 1990: 152; 135; Hearn ve Parkin, 1983; 22; Schultz, 2003: 2074). Kadınların, cinsellik ve duygular gibi ussallık karşıtlarıyla özdeşleştirilmeleri örgütlerde statü,

ücret, otorite vb. açılardan marjinal konumlara itilmelerine neden olmuştur (Acker, 1990: 152; Ross-Smith ve Kornberger, 2004: 288).

Logos mantığı, ussal-duyusal, çalışma-oyun, üretim-tüketim, kamu-özel, ikiciklerine dayandığından (Burrell ve Hearn, 1989: 12), kamusal alan olarak örgütleri, ussallığın mutlak egemenliğinde, bireylerin (verimli) çalışarak üretim yaptıkları alanlar olarak ele almıştır. Örgütlerde özel alana, tüketim alanına, serbest zamana ait görülen oyun, duygular, cinsellik vb. ögelere yer bırakmamaya çalışmıştır (Burrell, 1984: 99; Di Domenico ve Fleming, 2009: 249; Fleming, 2007: 242; Hearn ve Parkin, 1995: 8–9; Schultz, 2003: 2064; Zelizer, 2009: 27). Logos mantığında cinsellik örgütlerde “düzen bozucu” olarak (Schultz, 2003: 2073; Zelizer, 2009: 26–29) “verimsizlik, kayırmacılık gibi olumsuzluklara” yol açan olarak kavramsallaştırılmıştır (Zelizer, 2009: 28).

Logos mantığının egemenliğindeki klasik ya da modern örgüt yaklaşımlarının en önemli temsilcileri “bilimsel yönetim yaklaşımı” ve “bürokrasi teorisi”dir. İlgili yaklaşımlar cinsellikle doğrudan ilgilenmeseler de yönetim ve örgütün nasıl olması gerektiğiyle ilgili düşünceleri cinselliğe karşı tutumlarını açığa çıkarır (Schultz, 2003: 2073). Bu tutum, cinselliği örgütlerden tamamen elimine etmektir (Burrell, 1984: 98–99; Schultz, 2003: 2072–2073). Zihin ve beden emeği ikiciliğine dayanan (Sohn-Rethel, 2011) bilimsel yönetim yaklaşımında tüm çalışma pratiklerinin planlanması yöneticiler tarafından yapılır. Çalışanların sosyallikleri, bireysellikleri yok sayılır ve onlardan beklenen yalnızca planlara uymalarıdır. Bilimsel yönetim yaklaşımında örgütlerde verimlilik karşıtı görülen oyalanmalara, duygulara ve cinselliğe yer yoktur. Taylor, çalışanların tüm bedensel hareketlerini standartlaştırarak, işi en ufak parçasına kadar ayırarak, üretim karşıtı gördüğü cinsellik, oyalanma, oyun vb. kavramları denetlenmeye çalışmıştır (Schultz, 2003: 2064).

Bürokrasi teorisi²⁰ de (Weber, 2006: 290–324) örgütlerden; duygular, oyunlar, cinsellik vb. ussallık dışı etmenleri uzaklaştırmaya odaklanmıştır (Burrell, 1984: 98–99):

“Bürokrasi ne denli ‘insanlıktan uzaklaşırsa, o denli kusursuz gelişir; resmi işlerden sevgi, nefret ve tüm hesaplanamaz kişisel, irrasyonel ve duygusal öğeleri ne denli ayıklanırsa, bürokrasi asıl niteliğine o denli yaklaşır” (Weber, 2006: 310; ayrıca bkz. Schultz, 2003: 2073).

Modern yaklaşımın cinselliği denetleme ilgisiyse yalnızca örgüt içerisinde sınırlı kalmayarak örgüt dışına, özel alana ve serbest zamana da taşmıştır. Bu kapsamda Fordizm çalışanların cinselliklerini örgüt dışında, çalışma zamanında da verimsizliğe yol açmayacak şekilde zaman geçirmelerini isteyerek, denetlemeye odaklanmıştır (Di Domenico ve Fleming, 2009: 250–251; Hancock ve Tyler, 2001: 156–157; Hawkes, 1986: 78).

Genel olarak Logos mantığındaki örgütler baskıcıdır. İlgili örgütlerde “yabancılaşma ve anlam kaybı” yoğunudur (Fleming, 2009: 17); “ayrımcılık”, eşit olmayan ilişkiler baskındır. Bireylere/çalışanlara araçsal davranıldığından, bireylerin insaniliklerinden çok “şeyleşmeleri” öne çıkmıştır (Bowles, 1993a: 1280).

Düşünümsel modernlikle, cinselliğin örgütlerdeki tutumu yüzeysel de olsa değişmiştir. Artık, cinsellik ve çalışma mutlak olarak karşıt görülmemektedir (Fleming, 2007: 243; Fleming, 2009). Özellikle hizmet örgütleri ürünlerinin pazarlanmasında cinselliği büyük oranda kullanmakta (Schultz, 2003: 2073) ve çalışanların cinselliklerini müşterilere dolaylı da olsa sunmaktadırlar (Warhurst ve Nickson, 2009). Marcuse, örgütlerin cinselliği ön plana çıkarmalarını Logos mantığı altında baskıcı olarak değerlendirir (Marcuse, 1997: 53–71). Marcuse, cinselliğin ve tüketim kültürünün birleştiği tek boyulu toplumda bireylere sözde özgürlükler sunulduğunu savunur. Fleming de bu kapsamda, cinsellik üzerindeki özgürleşmelerin mutlak anlamda özgürleşme olarak alınmamasının altını çizerek (Fleming, 2007).

²⁰ “Weber’in modern bir örgütlenme biçimi olarak bürokrasi karşısındaki tutumu da ikirciklidir”. Weber, “bir yandan bürokratik örgütlenmeyi kolektif eylem biçimlerinin en üstünü olarak görürken, diğer yandan da insanın bir gün kendi örgütlenme gücünün mahkûmu olacağının farkındaydı” (van der Loo ve van Reijen, 2006: 138).

Örgütlerdeki cinsel özgürlük mutlak anlamda sınırsız değildir. Birçok örgütte cinsel özgürlük düşünülemez. Günümüzde de örgütler cinselliğin denetlenmesiyle sıkı bir şekilde ilgilenmektedirler. Özellikle, çalışanların birbirleriyle olan ilişkileri, karlılığa, verimliliğe, üretime doğrudan katkı sağlamayan cinsellikler olarak görülerek sıkı denetlenmektedir. Bu konularda örgüt çalışmalarında cinsellik yazınında en çok çalışma yapılan iki alan örgütlerde “romantik ilişkiler” ve “cinsel taciz” yazınıdır (Williams ve diğerleri, 1999).

2.2.1.1. Örgütlerdeki Romantik İlişkiler Yazını

Örgütler ve bireyler, tamamen cinselsizleştirilemezler (Burrell, 1984; Zelizer, 2009). Ayrıca, örgütlerde çalışanlar her zaman, yönetimin denetiminde istenilen şekilde cinsellikleri yokmuş gibi hareket etmezler (Ackroyd ve Thompson, 1999). Cinselliğin denetimi ona karşı direnişi de getirir (Burrell, 1984; Fleming, 2007). Örgütlerde anlaşmazlıkların, çatışmaların yanında çalışanlar arasında arkadaşlık (Marks, 1994; Roy, 1959), romantik ilişkiler vb. kapsamında çeşitli samimiyetlikler her zaman olmaktadır (Williams ve diğerleri, 1999; Zelizer, 2009).

Örgütler bireylerin gerçek sevgiden çıkar sağlamak amacına kadar çeşitlenebilen farklı güdülerle romantik ilişkilere girdikleri en önemli yerlerdendir (Dillard ve diğerleri, 1994: 242–245; Quinn, 1977: 35). Quinn’in (1977) yazında kabul gören tanımına göre romantik ilişkiler “aynı örgütteki iki kişi arasındaki ilişkinin, üçüncü kişiler tarafından cinsel çekim kapsamında algılanması” olarak tanımlanmıştır (Quinn, 1977: 30). Bireyler, ilgili ilişkilerde birçok güdüye aynı anda sahip olabilirler (Dillard ve diğerleri, 1994: 249). Örgütlerde romantik ilişkiler yazını ağırlıklı olarak modern yaklaşımlı, yönetimin ilgisini yansıtan, eleştirel olmayan (Riach ve Wilson, 2007: 81; Williams ve diğerleri, 1999: 79–81), örgütten cinselliği uzaklaştırmaya çalışan bir yazındır (Boyd, 2010: 326; Riach ve Wilson, 2007: 81; Williams ve diğerleri, 1999: 80–81). İlgili yazın, örgütlerdeki romantik ilişkilerin nedenleri, etkileri ve yönetimin bu ilişkilere karşı olan tutumları üzerinde durmuştur (bkz. Günlü, 2010; Pierce ve Aguinis, 2009; Pierce ve diğerleri, 1996; Powell ve Foley, 1998; Quinn 1977; Williams ve diğerleri, 1999). Williams ve diğerleri (1999),

ilgili yazının cinselliğe karşı olan tutumunun “Freud’un uygarlığın işlerliği için cinselliğin baskılanması gerektiğini savunan düşüncesine dayandığını” belirtmişlerdir. İlgili düşüncede cinsellik ussallık karşıtı olarak düzen bozucu, tehlikeli ve denetlenmesi gereken olarak görülür” (Williams ve diğerleri, 1999: 81; ayrıca bkz. Pierce ve Aguinis, 2009: 448).

Modern yaklaşıma göre örgütlerdeki romantik ilişkiler, örgütlerde olmaması gereken sapkın ilişkilerdir (Quinn, 1977: 44). Birçok çalışma romantik ilişkilerin artmasını; işgücüne daha fazla kadın çalışanın katılmasına (Boyd, 2010: 326; Powell 2001: 1520; Quinn, 1977: 30), benzer ilgi ve değerlere sahip insanların birbirlerine “yakın” olarak sık zaman geçirmeleri sonucu aralarındaki çekim ve samimiyetin artmasına bağlamaktadır (Jones, 1999: 1057; Pierce ve diğerleri, 1996: 10–11; Quinn 1977: 32). Yakınlık, aynı örgütte, odada vb. çalışmayı ifade eden “fiziksel yakınlık” olabileceği gibi, “işin gerektirdiği pratikleri” birlikte yapmayı -örneğin, birlikte seyahat etmek, telefon görüşmeleri vb.- ve “nadiren oluşan yakınlığı” (karşılaşma) kapsayabilir (Ackroyd ve Thompson, 1999: 131; Quinn, 1977: 33–34; Rabin-Margalioth, 2006: 247).

İlgili romantik ilişkilerin ilişki taraflarına, ilişkiye taraf olmayan ancak aynı ortamda çalışan iş arkadaşlarına ve tüm olarak örgüte olumlu ve/ya da olumsuz doğrudan ve/ya da dolaylı etkileri yazında belirtilmiştir (Mainiero, 1986: 754; Pierce ve Aguinis, 2009: 455; Quinn, 1977: 39; Williams ve diğerleri, 1999: 78–79). Bu etkiler ilişki taraflarının güdülerine, ilişkinin özelliklerine, örgüt çalışanlarının tepkilerine ve örgütsel etmenlere göre değişebilmektedir (Dillard ve diğerleri, 1994: 253; Quinn, 1977: 37). Modern yaklaşımlı “romantik ilişkiler yazını” ilgili ilişkilerin genelde olumsuz etkilerine odaklanmıştır. Romantik ilişkilerin etkileri kapsamında “kayırmacılık, cinsel taciz, azalan verimlilik, moral ve iletişim; çalışanlar arasındaki artan dedikodu, kıskançlık, kızgınlık, şikâyet vb. belirtilmiştir (Jones, 1999: 1058; Lobel ve diğerleri, 1994: 11; Pierce ve Aguinis, 2009: 449; Powell, 2001: 1522, Quinn 1977: 39–40; Riach ve Wilson, 2007: 87).

İlgili olumsuz etkilerin hiyerarşik ve araçsal romantik ilişkilerde -özellikle kadınların genelde daha alt konumda olmalarından dolayı (Devine ve Markiewicz, 1990: 336; Riach ve Wilson, 2007: 80)- arttığı, üçüncü tarafların bu tür ilişkilere karşı daha olumsuz ve kuşkucu oldukları belirtilmiştir (Jones, 1999: 1058–1059; Pierce ve diğerleri, 2000: 877; Riach ve Wilson, 2007: 80; Quinn, 1977: 40). Çünkü örgütteki herhangi bir ilişkide güç dengeleri yalnızca örgütsel değil toplumsal ve bireysel güç alanlarından (bkz. Layder, 1997) -örneğin çekicilik- da etkilendiğinden (Mainiero, 1986: 756), romantik ilişkiler örgütsel güç dengelerini bozabilmektedir (Dillard ve diğerleri, 1994: 234–235; Jones, 1999: 1058; Mainiero, 1986: 756; Quinn, 1977: 40). Yöneticiler romantik ilişkilerin doğuracağı olumsuz etkilerden, özellikle cinsel tacizden çekinmektedirler. Bu çekinme yalnızca romantik ilişkileri engellemeye sınırlı kalmayarak (Rabin-Margoloth, 2006: 247; Schultz, 2003), aynı zamanda çalışanların sosyalleşebilme olanaklarını da tehdit etmiştir (Elsesser ve Peplau, 2006; Schultz, 2003). Bu noktada farklı yaklaşımları benimsemelerine karşın, “modern romantik ilişkiler yazını” ve de “eleştirel feministler” cinselliğin örgütlerden yok edilmesi konusunda bir araya gelmişlerdir.

2.2.1.2. Feminizm ve Örgütlerde Logos Mantığının Eleştirilmesi

Feminizm,²¹ sosyal yaşamda baskın olan Logos mantığını eleştirmesi ve bu mantığın kadınlar aleyhine doğurduğu sonuçlardan kadınları özgürleştirmeye (Acker, 1990; Brewis ve diğerleri, 1997: 1281–1283; Ross-Smith ve Kornberger, 2004) çabalaması açısından eleştirel yaklaşımla ilişkilidir (Calas ve Smircich, 1999: 212; Martin, 2003; Martin ve Collinson, 2002: 254). Örgüt çalışmalarında feministler, Logos mantığında sosyal yaşamda kadınların aleyhine olan cinsiyet rollerinin örgütlerde yeniden üretildiğini belirtirler (Acker, 1990: 147; Britton, 1997; Deutsch, 2007: 110; Martin P. Y, 2003).

²¹ Feminizm içinde birçok farklı yaklaşımı barındırmaktadır (bkz. Beasley, 2005; Benhabib ve diğerleri, 2008; Calas ve Smircich, 1999; Williams ve diğerleri, 1999: 74). Örgüt çalışmaları yazınında radikal feministler cinsel tacize ve bayanların mağdur olmasına yol açtığı için tacize odaklanıp örgütlerden cinselliği elimine etmeye çalışmışlardır. Pro-feministlerse bayanların cinsel özgürlüğe kavuşmalarının cinsiyet ilişkilerinde de eşitlik getireceğine inanırlar ve cinselliğin özgür ifadesini savunurlar (Williams ve diğerleri, 1999: 74). Bu çalışmada ve örgüt çalışmalarında cinsellik yazınındaki egemen olan radikal feministler kısaca feministler olarak ifade edilmiştir.

Feministler, örgütlerde ussallığın erillikle ilişkilendirilerek erkeklerin otorite ve gücü ellerinde tuttukları, kadınların ussal karşıtı (Butler, 2008: 60) ve özel alana ait görülerek (Brewis ve diğerleri, 1997: 1282; Mills, 1989: 33; Parkin, 1989: 119), marjinal konumlara itildiklerini belirtirler (Brewis ve diğerleri, 1997: 1282; Gottfried, 2006: 129; Hearn ve Parkin, 2001: 9–10; Martin, 2006: 267). Bu kapsamda, örgütlerde kadınların sekreterlik, hemşirelik, garsonluk gibi işlerde görünümünün, cinselliklerinin, pasifliklerinin öne çıkarıldığı (Acker, 1990: 152; Britton, 2000: 424; Ely ve Padavic, 2007: 1129; Martin, P. Y. 2003: 347); erkeklere göre “ücret, terfi ve takdir edilmede” dezavantajlı oldukları belirtilir (Martin, 2000: 208).

Feministler çalışmalarında örgütlerde kadın cinselliğinin giyim ve beden (Adkins, 1995: 115–125; Brewis ve diğerleri, 1997; Brewis ve Sinclair, 2000; Nencel, 2010; Trethewey, 1999) konusunda denetimini değerlendirmişler; erkeklerin, özellikle erkek egemen işlere kadınların girmesini işin erilliğini tehdit olarak algılayarak, erilliği ve eril cinselliği²² kadınların aleyhine kullandıklarını belirtmişlerdir (Ackroyd ve Thompson, 1999: 133–134; Britton, 1997: 799–800).

İlgili feminist yazın eril cinselliği denetimden çıkan, baskıcı ve olumsuz olarak kavramsallaştırmıştır (Adkins, 1995; Hakim, 2010: 511–512; Pringle, 2005: 299; Schultz, 2003). Örgütlerdeki cinselliği, kadınların erkeklere göre daha fazla oranda taciz olarak gördüklerini (Konrad ve Gutek, 1986), cinselliğin genelde erkeklerin “eş-sosyalleşebilmelerine²³” (homosociability) hizmet ettiğini, bunun da kadınlara taciz ve dışlanma gibi olumsuz etkiler getirdiğini belirtmişlerdir (Gregory, 2009; Gruber, 1998; Watts, 2007a: 307; Wilson ve Thompson, 2001: 64).

Feministlerin cinsel tacize aşırı odaklanmaları, onları cinselliği “düzen bozucu” olarak kavramsallaştıran modern yaklaşıma yaklaştırmaktadır (Boyd, 2010: 330; Schultz, 2003: 2064, 2066). Feministler, örgütlerde iki tarafın isteğiyle

²² Bir tek eril cinselliği değil farklı eril cinsellikleri vardır (Martin, 2001). Farklı eril cinselliklerinin olması hegemonik erillikten sapan erkelerin de baskı görmelerine yol açabilir (Martin, 2001; Martin, 2006: 256; Salzinger, 2000: 82).

²³ Eş-sosyallık, erkeklerin kendi aralarında genelde de kadınların aleyhine olacak bir şekilde cinsel içerikli şakalarla aralarındaki bağları güçlendirmelerini ifade eder (Gregory, 2009: 328).

gerçekleşebilecek ilişkilerin kadınların mağduriyetlerine özellikle de cinsel tacizlerine yol açma olasılıklarından karşı olmaları (Boyd, 2010: 330; Rabin-Margoloth, 2006: 251), cinselliğin haz verici ve düzen kurucu taraflarını yok sayar (Hakim, 2010; Pringle, 2005: 299; Schultz, 2003). Boyd (2010), bireylerin yaşam arkadaşlarını buldukları en önemli yerler olarak örgütleri göstererek, karşılıklı isteğe dayanan cinsel ilişkilerin cinsel tacize yol açacağı kaygısıyla engellenmesinin, bireysel hak ve özgürlükleri ihlal ettiğini, bireylerin mutluluğunun engellenmesinin daha zararlı olduğunu savunmaktadır. Boyd, bu savını “1’ adet cinsel taciz iddiasının engellenmesi adına, örgütlerde ‘704’ adet romantik ilişkinin engellendiğini” vurgulayarak dile getirmiştir (Boyd, 2010: 333).

Elsesser ve Peplau (2006), örgütlerde karşı cins arkadaşlığını engelleyen etmenleri araştırdıkları çalışmalarında, bireylerin “normal arkadaşlık ilişkileri”nin romantik ilişki olarak algılanması ve arkadaşlar arasındaki şakalaşmalarının cinsel taciz diye nitelendirilmesi korkusunun örgütlerdeki karşı cinslerin arkadaşlık geliştirmelerinde önemli bir engel olarak göstermişlerdir (Elsesser ve Peplau, 2006: 1093). Bu yönde erkekler, cinsel taciz suçlamasına uğramamak için normal erkek arkadaşlarıyla paylaştıkları şakaları kadınlarla paylaşmama eğiliminde olmaktadır, bu durumun sonucunda kadınlar da erkekleri kendileriyle olan sohbetlerinde sınırlanmış görmektedirler (Elsesser ve Peplau, 2006: 1090). Yazarlar, örgütlerdeki erkek ve kadın arkadaşlığının engellenmesini “cam tavan” kavramından esinlenerek “cam bölünme” (glass partition) olarak adlandırmışlardır (Elsesser ve Peplau, 2006: 1094).

Ayrıca, Schultz, cinselliğe sıfır hoşgörü politikasının kadınların diğer yapısal etmenlerden kaynaklanan sorunları cinsel taciz altında yansıtmasına yol açabildiğini belirtmiştir. Buysa varolan baskıcı yapıların (örneğin cinsiyet ilişkileri, ırk ilişkileri, sınıf ilişkileri bkz. Erickson, 2010: 195; Schultz, 2003: 2152) gizlenmesi ve sürmesini sağlamaktadır (Schultz, 2003: 2067). Birçok örgütte cinselliğe karşı aşırı hassas tutum masum şakaların, ifadelerin taciz görülmesine yol açabilmekte ve taciz suçlamaları birçok çalışanın haksız yere işten çıkarılma kılıfı olabilmektedir (Schultz, 2003: 2116).

Sıfır hoşgörü politikası baskıcı yapıları örtme ve yeniden üretmenin yanında örgütlerde çalışanların özgür ifade olanaklarını, iletişimlerini ellerinden alarak örgütleri “sosyalleşebilme” (Simmel, 2009: 134–146) yerleri olmaktan çıkarmaktadır (Schultz, 2003: 2128–2129). Schultz (2003) çalışma ve örgütlerin yalnızca ekonomik işlevleri olmadıklarını (Schultz, 2003: 2069) aksine bireylerin öz-gelişimlerinde, yaşamlarını anlamlandırmalarında ve bireyler arasındaki sıkı ilişkilerde önemli olduklarını vurgulamıştır (Schultz, 2003: 2069–2070; ayrıca bkz. Meda, 2004; Sayer, 2007).

2.2.1.3. Yorumlayıcı Yaklaşım ve Postmodern Yaklaşımda Cinselliğin Temelsizleştirilmesi

Yorumlayıcı yaklaşımda genelde cinsiyet ve cinselliğin süreçsel, etkileşimsel özelliklerine; erilik ve dişillik bireylerin pratiklerinden ayrı olmadığına, eril ve dişil arasında var olan eşitsizliğin bireylere bağlılığına vurgu yapılmıştır (West ve Zimmerman, 1987; West ve Zimmerman, 2009). Yorumlayıcı yaklaşım cinselliğin cinsel güdülere indirgenemeyeceğini vurgulayarak, cinselliğin bireylerin düşüncelerinden hareketle sosyal inşa olduğu savunur (Brickell, 2006; Irvine, 2003). Cinselliğin bireyler ve kültürler arasındaki farklılığını vurgular (Irvine, 2003).

Yorumlayıcı yaklaşım, cinsiyet ve cinselliğin bireye olan dışsallığını vurgulayamayarak “yapısal etmenlere, güç, direniş, eşitsizlik” gibi konulara yeterli önem vermez (Irvine, 2003: 449; ayrıca bkz. Green, 2008). Ayrıca, ilgili yaklaşım cinselliğin maddeselliğini, cinselliğin biyolojik güdüleriyle ve bilinçaltıyla olan bağlantılarını kopararak değerlendirememiştir (Green, 2008). Bu tutumuyla yorumlayıcı yaklaşım, cinselliğin bireylere olan dışsallığını ve maddeselliğini ihmal ederek, cinselliğin yalnızca sosyal inşa olduğu üzerinde durması sonucuyla postmodern yaklaşımla benzeşir (Brickell, 2006: 93; Irvine, 2003: 450). Dolayısıyla postmodernler gibi örgütlerde cinselliği düzen kurucu olarak belirli bir temele oturtamaz.

Postmodern yaklaşımda cinsellik, cinsiyet ve hatta cins söyleme indirgenmiştir (Gamson ve Moon, 2004: 48). Oysa cins, cinsiyet ve cinsellik yalnızca söyleme indirgenemez (New, 2004; Thompson ve McHugh, 2002: 145; Hull, 2006). Örgüt çalışmaları ve cinsellik yazınında postmodern yaklaşım heteroseksüel-homoseksüel, kadın-erkek, eril-dişil vb. baskıcı ikiciklere karşı bu ayrımların temelsizliğini göstermeye odaklanmıştır, bu tür çalışmalar “queer kuramı”nı kullanmaktadırlar. Queer kuramı cinselliği düzen kurucu kavramsallaştırmaktan çok cinselliğin farkları ve doğal olmamaları üzerinde durmuş (Gamson ve Moon, 2004), özgürleşme için diğer ekonomik ve sosyal etmenleri ihmal etmiştir (Altman, 2001: 159). Postmodernler, çalışmanın ileriki kısımlarında açıklanacağı üzere, bilginin “geçişli ve “geçişsiz” boyutları (Bhaskar, 1978: 21–24) ayrımını yapamayarak, her bakış açısının eşit doğru ve/ya da yanlış olduğunu savlamışlar; bireyler, gruplar arasındaki farkları abartarak, feminizm (Benhabib 2008: 29) ve diğer alanlardaki özgürleşmenin önüne ket vurmuşlardır (Gardiner, 2000: 9; Lawson, 1999).

2.2.2. Cinsellik ve Eros’un Düzen Kuruculuğu

Birçok çalışma örgütlerde cinselliğin olumlu etkilerinden bahsederek, cinselliğin düzen bozucu imajını sorgulamıştır (Burrell, 1992; Lerum, 2004; Schultz, 2003; Williams ve diğerleri, 1999). Bu kapsamda, bireylerin cinselliklerini özgürce kullanmalarının çalışanlar arası artan birlik (Lerum, 2004; Schultz, 2003: 2070; Zelizer, 2009: 29), mutluluk ve bireysel tatmin (Riach ve Wilson, 2007: 87; Zelizer, 2009: 44), artan bireysel ve örgütsel performans (Riach ve Wilson, 2007: 87; Quinn, 1977: 42; Zelizer, 2009: 29), verimlilik (Riach ve Wilson, 2007: 87), iş tatmini (Zelizer, 2009: 29), çalışanın örgüte bağlılığı (Zelizer, 2009: 29), iletişim ve eşgüdüm (Quinn, 1977: 42; Zelizer, 2009: 29); azalan gerilim (Quinn, 1977: 42), işi eğlenceli kılma, iş stresi ve yabancılaşmayı azaltma (Erickson, 2010: 188–189; Fleming, 2007: 246; Perez, 2010: 105; Riach ve Wilson, 2007: 87; Schultz, 2003: 2186; Williams ve diğerleri, 1999: 86), olumlu bireysel, mesleki ve grup kimliği oluşturma (Collinson ve Collinson, 1989: 107; Tracy ve Scott, 2006: 31) gibi olumlu etkiler yarattığı bildirilmiştir.

Bu olumlu etkilerin sonucunda çalışanlar da örgütlerde cinselliği her zaman olumsuz görmemektedirler. Örgütlerde cinsellik yazını cinsel taciz üstüne yoğunlaşsa da taciz içermeyen iki tarafın isteğiyle olan ilişkilerin daha fazla olduğu da belirtilmiştir (Gutek, 1985: 77; Gutek ve diğerleri, 1990: 571). Kendi çalışmasında cinsel tacize odaklanan Gutek (1989), özellikle erkek çalışanların örgütlerde cinselliği olumlu olarak gördüklerini belirtmiştir (Gutek, 1989: 57–58).

Erickson, çoğu zaman cinselliğin çok farklı geçmişlere sahip ve farklı özellikteki bireyleri birleştirerek birbirleriyle sosyalleşmelerini, bir şeyler paylaşımlarını sağladığını vurgulamıştır (Erickson, 2010: 189–191). Görüldüğü üzere, cinsellik örgütlerde yalnızca cinsel ilişkilerle sınırlı değildir. Buna karşın, örgütlerde cinsellik yazını da cinsel ilişkinin Eros’la ve oyunla bağlantısını değerlendir(e)meyerek ağırlıklı olarak cinsel ilişkilerle ilgilenmiştir. Cinsellik oyunca olarak ifade edilerek çalışanların sosyalleşmelerini ve işlerini zevkle yapmalarını da sağlayabilmektedir. Düzen kurucu olarak cinsellik Eros mantığı kapsamında değerlendirilebilir (Marcuse, 1998a).

Genel olarak sosyal teoride özel olarak da örgüt çalışmalarında cinsellik “düzen bozucu” olarak kavramsallaştırılmış (bkz. Adkins, 1995; Freud, 2004; Gutek, 1985; Hearn, 1994; Hearn ve Parkin, 2001; Jordan, 2008), cinselliğin Eros mantığı kapsamında düzen kuruculuğu yönüyle yeterince ilgilenilmemiştir (Shilling ve Mellor, 2010: 436). Genelde örgüt çalışmalarında cinsellik yazını, yalnızca cinselliğe odaklanarak, cinselliğin nitel ve nicel bir değişmesi olan Eros (Marcuse, 1998a: 150) ve onun cinsellikle olan bağlantısını özellikle sosyalleşme olarak oyun kapsamında (Simmel, 2009: 134–146) yeterince değerlendirememiştir (bkz. Brewis ve Linstead, 2000). Bu yönde Eros mantığının düzen kurucu işlevi konusunda daha fazla çalışmanın yapılması gerektiğine işaret edilmektedir (Shilling ve Mellor, 2010: 448–449).

Weber ve Bataille, Eros mantığını, Logos mantığı egemenliğindeki modernlikte bir anlam kaynağı ve bireyleri birleştirici olarak görmüşlerdir. Buna karşın, Weber, Eros mantığının düzen kurucu işlevine karşı belirsiz bir tutum

sergilemiştir (Shilling ve Mellor, 2010: 439). Weber, Eros mantığının ikili ilişkilerle sınırlı kalabilmesi, tehlikeli sonuçlar doğurabilmesine karşı onun özel yaşam alanında tutulmasını ve dinsel düzenlemeyle denetlenmesini savunur (Shilling ve Mellor, 2010: 439; ayrıca bkz. Burrell, 1992: 76–77). Bataille’a göre, Eros bireye sonsuzluk hissi vererek tüm evrenle birleştirir (Shilling ve Mellor, 2010: 442). Buysa, yaşam güdüsü olan Eros’un ölüm içgüdüleriyle birleşmesi ve bireyselliğin kaybolmasıdır (Shilling, 1997: 200; Zilbersheid, 2009b: 83). Bataille, aynı zamanda Eros’u eril egemen görerek, bu durumun kadınların mağduriyetiyle sonuçlanabileceğini belirtir (Shilling ve Mellor, 2010: 442).

Cinselliğin ve onun “nitel ve nicel büyümesi” olan Eros’un (Marcuse, 1998a: 150) özgürleşmeyle ilişkisiyle Frankfurt Okulu temsilcileri Reich, Fromm ve Marcuse ilgilenmişlerdir (Rickert, 1986: 352). Reich, cinsel boşalmanın önemine odaklanarak, cinselliği ve özgürlüğü cinsel birleşmeyle sınırlamıştır (Brewis ve Linstead, 2000: 159). Reich’e göre cinselliğin özgürce yaşanması durumunda “cinsel ahlak” doğal olarak oluşacaktır (Brewis ve Linstead, 2000: 158). Marcuse, cinsellik ve ussallığı karşıt görmemesiyle Reich’le aynı taraftaysa da (Brewis ve Linstead, 2000: 158), Reich’in “özgürlükteki ilerlemeyi cinselliğin salt bir salıverilişi olarak görmesini eleştirir” (Chodorow, 1985: 277; Leledakis, 2000: 221; Marcuse, 1998a: 171). Marcuse’a göre cinselliğin yalnızca cinsel/genital birleşmeyle sınırlandırılması insan bedeni ve diğer insan etkinliklerinin erotik ve özgürleştirici potansiyelini ihmal etmektedir (Brewis ve Linstead, 2000: 160).

Fromm da, Reich’in özgürlüğü cinsel birleşmeye indirgemesine karşıdır. Ona göre birey, diğerleriyle olan ilişkilerine göre incelenmelidir (Elliott, 2004: 30). Fromm’un Eros kavramsallaştırması; biyolojik olmaktan çok sosyaldir, ideal değer olan sevgiye dayanır (Fromm, 1997; Marcuse, 1998a: 191). Bununla birlikte Fromm, Freud’un libido kuramını ret ederek, Eros ve cinsellik arasındaki bağı koparmıştır (Rickert, 1986: 361). Marcuse, bu durumun özgürleşmeyi yalnızca bilinç boyutuyla sınırlandırdığını, bilinçdışı ve maddesel boyutu ihmal ettiğini (Marcuse, 1998a: 186), özgürlük için tehlikeli ve özgürlüğün temelini sağlayan cinselliği yok saydığını belirterek eleştirmiştir (Marcuse, 1998a: 172–173; Stirk, 1999: 74; karşı sav için bkz.

Rickert, 1986). Marcuse, özgürleşmenin yalnızca bilinçle değil aynı zamanda insan doğasına (cinselliğe) içkin olduğunu savunur (Chodorow, 1985: 273; Kellner, 1999: 8; Rickert, 1986: 366).

Örgüt çalışmaları için cinselliğin en kapsamlı kavramsallaştırılmasını cinsellik, oyun, çalışma ve Eros bağlantılarıyla Marcuse (1998a) yapmıştır. Marcuse, Marx ve Freud'u sentezlediği ve bazılarının ütöpik bulduğu (Stirk, 1999) çalışmasında çalışma ve oyunun, çalışma ve hazzın, ussallık ve duyusalın/bedenin, bastırılmadan yüceltilebilmiş Eros'un ve uygarlığın, üretim ve tüketimin vb. karşıt olmadığını belirtmiştir (Kellner, 1999; Marcuse, 1998a; Zilbersheid, 2009a; 2009b). Marcuse'un Eros kuramı baskılanmadan yüceltilmiş Eros'un uygarlık kurabilme gücüne ve de Eros'un içinde ussallık barındırmasına dayanır (Stirk, 1999: 77).

Marcuse, çalışmayı insanın özünü gerçekleştirmesinin yolu görerek Marx'la aynı görüştedir (Jay, 2005: 115). Marcuse'a göre bireyleri ve toplumu özgürleştirecek çalışma, araçsal olmayan ve birleştirici olan Eros mantığındaki çalışmadır (Marcuse, 1998a: 50). Logos mantığı altındaki çalışmanın (örneğin, bilimsel yönetim teorisi) en temel özellikleri araçsallık ve ayırıcılıktır. Belirli bir amaca ulaşmak için araçsal olarak yapılan, bireylere haz vermeyen ve onların öz-gelişimlerini sağlamayan, kendinde amacını taşımayan bu çalışmada, en ufak ayrıntısına kadar iş bölümü uygulanmakta ve çalışma pratikleri verimlilik ölçütüne göre değerlendirilmektedir (Dant, 2003: 49). Marx'a göre, böyle bir çalışma bireyin kendisine, doğaya ve diğer bireylere karşı yabancılaşması, diğer bir deyişle kendisinden, doğadan ve diğerlerinden ayrılmasıdır (Dant, 2003: 9; Pappenheim, 2002: 51–94; Sayer, 1991: 9–91). İlgili çalışma bireyin doğasının, doğanın, diğer bireylerin sömürülmesini, özgün olmayan çalışma ilişkilerini ve pratiklerini içerir (Zilbersheid, 2009a: 409–412). Marcuse da, Logos mantığı altındaki artan işbölümündeki çalışmanın bireyler için bir külfet olduğunun altını çizmiştir (Marcuse, 1998a: 51).

Marcuse, ileri sanayi toplumlarında Logos mantığını yerinden etmenin koşullarının doğduğuna inanır (Marcuse, 1998a: 26). Marcuse, Freud'dan farklı

olarak güdösel gereksinimlerin özgür doyumunun uygar bir dünyada bastırılmadan olabileceğini savunur (Marcuse, 1998a: 25, 153). Freud’sa uygarlığın gelişimi için Eros’un belirli oranda bastırılması ve farklı yönlerö yüceldilmesi gerektiğine inanır (Freud, 2004). Baskıcı olmayan yüceldtmede “cinsellik amacından ne saptırılır ne de engellenir; tersine hedefine erişmede daha tam bir doyumü araştırarak onu başkalarına doğru aşar” (Marcuse, 1998a: 153–154). Böylece bastırma olmadan yüceldtilen cinsel güdü “nitel ve nicel olarak büyüyerek” Eros’a dönüşür (Marcuse, 1998a: 150). Bu dönüşümle, cinsellik ve ondan elde edilen hazlar cinsel ilişkilerle sınırlanmayacak, tüm bedene, ilişkilere ve tinsel alana yayılabilecektir (Marcuse, 1998a: 153). Diğer bir deyişle, Eros’un olanaklılığı için cinsellik bir kaynak, temel sağlayıcıdır; Eros cinselliğe indirgenemese de ona dayanır (Marcuse, 1998a).

Eros mantığındaki etkinlikler herhangi bir zorunluluktan ve/ya da herhangi bir amaca erişmek için yapılmayan, kendinde amaçlarını taşıyan, “bireyi bedeniyle/doğasıyla, doğayla ve diğer insanlarla birleştiren etkinlikler”dir (Marcuse, 1998a: 50; Sandelands, 2010: 74; Zilbersheid, 2009a: 405; Zilbersheid, 2009b). Bu birleşmelerdeyse bireyin özgünlüğü korunur (Sandelands, 2010: 77). Marcuse, Eros mantığındaki araçsal olmayan, kendinde amacını taşıyan çalışmanın “duyusal, oyunsal zevk veren öz-etkinleştirmeye” (self-activation) dayanan estetik bir etkinlik olacağını savunur (Marcuse, 1998a: 139; Zilbersheid, 2009b: 94).

Bu çalışma ya da oyun, ussallık ve duyusalılıkları birleştiren estetik, bir bakıma sanatsal bir etkinliktir (Kellner, 1999: 10–11; Zilbersheid, 2009a: 412; Zilbersheid, 2009b: 94). Weber ve Bataille, Marcuse’un aksine Eros’un belirli bir şekilde kendine içkin olmayan ussallık tarafından denetlenmesi gerektiğini savunmuştur (Shilling ve Mellor, 2010). Marcuse’a göre “artık baskı²⁴”nın olmadığı bir ortamda Eros kendi ussallığını barındırır (Chodorow, 1985: 276). Marcuse, buna “duyusal ussallık” demiştir (Marcuse, 1998a: 164).

²⁴ Marx’ın “artık değer” kavramından esinlenen Marcuse, “artık baskıyla” uygarlığın işlerliği için bireylerin ve toplumun üzerindeki “ vazgeçilmez olanların üstünde ve üzerindeki ek denetimleri” ifade etmiştir (Marcuse, 1998a: 46).

2.2.1.1. Marcuse’a Yönelik Eleştiriler

Marcuse’un Eros kuramı tüm güçlü yönlerinin yanında bir takım eksiklikleri de barındırır. Marcuse, çalışma zamanı ve alanlarının yanında, tüketim kültürüyle bireylerin serbest zamanlarının ve etkinliklerinin de yönlendirildiğini savunur. Marcuse, bu süreçte bireylerin ve toplumun tek-boyuta indirgendüğünü, yanlış bilinç kapsamındaki yanlış gereksinimler, ürünlerle uyuşturulduklarını belirtmiştir (Marcuse, 1997: 22). Marcuse, sanatsal etkinliklerin Eros mantığındaki özgürleştirici potansiyellerinin olduğunu belirtmiş (Oçay, 2009: 21) ancak tek boyutlu toplumda sanatın tüketim kültürüyle popülerleşerek özgürleştirme potansiyelini kaybettiğinin altını çizmiştir (Marcuse, 1997: 57). Böylece Marcuse, düşünsel modernlikteki eğlencenin ve de cinselliğin özgürleştirme potansiyelini yadsımış; eğlence ve cinselliğin bireyleri özgürleştirmekten çok baskıladığını (Dant, 2003: 118; Gans, 2007: 72; Marcuse, 1997) ve ilgili alanlardaki sözde özgürleşmeyi, “yüceltmenin baskıcı çözülüşü” (repressive desublimation) olarak adlandırmıştır (Marcuse, 1997: 53–71).

Marcuse, “yüceltmenin baskıcı çözülüşü”nü cinselliğin cinsel ilişkilere indirgenmesi, ticarileşmesi ve araçsallaşmasıyla yakın ilişkili görmüştür (Walsh, 2008: 248; Marcuse, 1997: 65). Marcuse, “bir emek aracı olmaya son vermeksizin, bedene cinsel özelliklerini gündelik çalışma dünyasında ve çalışma ilişkilerinde sergileme izni” verildiğini belirtir (Marcuse, 1997: 65). Marcuse, bu şekilde Eros’un kısıtlandığını ve sözde özgürleşen cinselliğin “genel baskı statükosuna karşı olmaktan çok ondan yana çalıştığını” belirtir (Marcuse, 1997: 65). Marcuse, değerlendirmelerinde birçok konuda haklı olsa da bireylerin öznelliklerine yeterince önem vermemiş (Chodorow, 1985: 303) ve günlük yaşam pratiklerindeki direniş olanaklarını yadsımıştır (Dant, 2003: 71; Gans, 2007: 72–73; Gotham ve Krier, 2008: 179–180). Bir bakıma, Marcuse ütöpik, yapısal ve devrimsel bir Eros kavramsallaştırması yapmış ve bunu günlük yaşamla bağlantılandır(a)mamıştır (Gans, 2007: 73; Walsh, 2008: 238).

Oysaki günlük yaşam Logos mantığına karşı birçok oyunsal ve estetik olanak ve direnişi barındırır (de Certeau, 1984, Gans, 2007: 55; Gardiner, 2000: 15–17; Gotham ve Krier, 2008: 179–180; Sartwell, 2000; Yarnal, 2004: 351). Bireyleri tamamen pasif kılan bütüncül (total) bir baskı hem bireylerin öznelliklerine hem de sosyal alanlarda birbirleriyle “çelişen mantıkları” ele alamaz (Lounsbury, 2007). Gündelik yaşam birçok çelişen mantığın bir araya geldiği bir alandır (Gardiner, 2000: 16). Ayrıca, bireyler tamamen pasif değildirler ve de bireyleri yönlendiren tamamen tutarlı mantıklar –özellikle de günümüz düşünümsel dünyasında- yoktur (Gotham ve Krier, 2008: 178). Marcuse’un bireyleri ve toplumu tek boyutla sınırlandıran değerlendirmesinin dışında daha kapsamlı bir değerlendirmede Eros ve Logos mantıkları bir süremde düşünülmelidir. Bu mantıklar belirli zaman ve mekânlara göre farklı ölçülerde etkilerde bulunabilirler (Cohen, 1953: 319). Örgütler tamamen özgürleşmiş ya da baskıcı olmaktan çok, farklı mantıkların göreceli güçlerine göre yönlendirilirler. Bu kapsamda, sosyal yaşamda ve örgütlerde Eros ya da Logos mantıklarından birisinin mutlak baskınlığı yoktur, ilgili mantıkların güçleri bir süremde (continuum) düşünülmelidir (bkz. Ezzy, 2001: 646).

2.2.1.2. Marcuse’un Teorisinin Örgütler İçin Değerlendirilmesi

Eros ve Logos mantıkları arasındaki diyalektik örgüt çalışmaları için ilgili mantıkların çalışma pratiklerini de yönlendirmesi adına büyük önem taşır. Ancak şimdiye kadar Eros mantığı kapsamında cinselliğin oyunsal ifadesi ve/ya da düzen kuruculuğu örgüt çalışmalarında yeterince incelenmemiştir (Williams ve diğerleri, 1999: 78). Hem Marcuse çalışmasını farklı örgütlere ve çalışanlara göre değerlendirmemiş/ayrıntılılandırmamış hem de örgüt çalışmalarında Marcuse’un kuramını değerlendiren çalışmalar bunu yapmamıştır (örneğin, Burrell, 1992; Brewis ve Linstead, 2000: 151–183).

Brewis ve Linstead (2000), Eros mantığını heteroseksüel cinselliğe dayandığından özcü ve temelci bulurlar (Brewis ve Linstead, 2000: 52). Brewis ve Linstead, herhangi bir temele dayanan cinselliğin, özgürleştirme potansiyelini azalttığını ve sonucunda baskıcı olabileceğine dikkat çekerler (Brewis ve Linstead,

2000: 170–171). Brewis ve Linstead’ın Eros’a yaklaşımları Bataille’inki gibidir (Fleming, 2007: 243; Shilling ve Mellor, 2010). Yazarlar, Eros ve thanatos’u (ölüm içgüdü), birbirleriyle etkileşim içinde olmaksızın, ontolojik olarak bir görmüşlerdir. Bu kapsamda Eros düzen kurucu olarak örgütlenmeyi ifade ederken aynı zamanda thanatos olarak örgütlenmemeyi de içerdiğini belirtmişlerdir (Brewis ve Linstead, 2000: 181).

Daha çok Jung’un Eros kavramsallaştırmasına dayanan Bowles, örgütlerde Logos mantığının baskın olduğunu belirtmiştir (Bowles, 1993a). Bowles, Eros mantığının artması durumunda örgütlerin daha organik, küçük, yetkilerin daha yatay paylaşılacağı ve bireyler arasındaki ilişkilerin daha sıcak olacağını belirtmiştir (Bowles, 1990: 405; Bowles, 1993a: 1282). Bowles’in (1993a) çalışmaları betimsel olduğundan, Eros mantığının çalışma pratikleriyle aralarındaki ilişkileri değerlendirmemektedir.

Burrell (1992), Marcuse’un kavramsallaştırması kapsamında Eros’u cinselliğin nitel ve nicel büyümesi olarak “insanlara ve yaşama karşı daha neşeli daha oyunsal bir sosyallik” olarak açıklamıştır (Burrell, 1992: 78). Burrell (1992), Bowles gibi, Eros mantığının geleneksel örgüt formlarıyla uyumlu olamayacağını ancak özgürlük, doğa vb. kavramlara önem veren farklı yapılanmalarla uyumlu olabileceğini belirtmiştir (Burrell, 1992: 82). Burrell (1992), Eros mantığını “karnaval” metaforuyla açıklamış ve Eros mantığıyla ya da karnavalla örgütlerdeki geleneksel hiyerarşi ve baskıların yok olacağını, insan ilişkilerinin “haz arama” üzerine kurulacağını (Burrell, 1992: 80), böylece örgütlerin “cemaat”ler gibi daha sıcak ilişkilerden oluşacağını belirtmiştir (Burrell, 1992: 79).

Burrell’in (1992) çalışması da kuramsal ve betimseldir. Marcuse ve Bowles gibi, Burrell de Eros mantığının örgütlerde çalışma pratikleriyle nasıl olabileceğini açıklamamıştır. Burrell’in (1992) çalışmasının önemliyse Eros’u, Marcuse’un çizdiği yolda oyunsallık ve sosyalleşme (Simmel, 2009: 134–146) kapsamında almasıdır. Burrell, cinselliğin oyunsal olarak düzen kuruculuğuna işaret etmiş, oyunsal olmayan cinselliklerin örgütlerde özellikle eril cinselliğinin yansıması olarak düzen bozucu

olabileceğini (Burrell, 1992: 84); örgütlerin Eros mantığı kapsamında erotikleşmesinin kısmi belirli alanlarla ve bireylerle sınırlanmış olarak değil ancak “bütüncül” olabileceğini belirtmiştir (Burrell, 1992: 81).

2.2.1.3. Eros, Oyun ve Cinsellik

Cinselliğin düzen kuruculuğunun farklı örgütler ve çalışanlar açısından ele alınması Eros, cinsellik ve oyun bağlantısının daha kapsamlı değerlendirilmesinde yatmaktadır. Marcuse dışında birçok çalışma sosyal yaşamda oyunun düzen kuruculuğunu belirtmiştir (Elkind, 2011; Huizinga, 2006). Genel olarak örgüt çalışmalarında oyun kavramı az incelenmesine karşın (Abramis, 1990: 369; Mainemelis ve Ronson, 2006: 82), son yıllarda oyunun düzen kuruculuğu kapsamında çalışmanın olumsuz etkilerini hafifletmek (Fleming, 2005), liderlik (Kark, 2011) yaratıcılık (Holmes, 2007; Mainemelis ve Ronson, 2006), girişimcilik (Kauanui ve diğerleri, 2010), çalışanlar arasında (Fleming, 2005) ve müşterilerle olumlu ilişkiler (Locke, 1996; Redman ve Mathews, 2002), öğrenme (Webster ve Martocchio, 1993), verimlilik (Collinson, 2002) gibi konularda çalışmalar yapılmıştır.

Marcuse, bireyleri pasif görerek ve özgürleşmeyi bireysel pratiklerden kopararak oyunsal etkinliklerin ve/ya da çalışmanın -özellikle bireyler arasında (Chodorow, 1985: 287)- nasıl olabileceğini ayrıntılandır(a)mamıştır. Oyun çalışmaları yazını, oyunun çok farklı etkinlikleri kapsadığını vurgulamaktadır (Sutton-Smith, 2001: 4–5). Bu kapsamda; sosyalleşme (Jerolmack, 2009; Simmel, 2009: 143–146; Yarnal ve diğerleri 2008), sanat (Huizinga, 2006), fantezi, imgelem (Sutton-Smith, 2001: 4), şakalar, mizah (Coates, 2007; Collinson, 2002), dinsel ritüeller (Huizinga, 2006; Sandelands, 2010: 79), yılbaşı, doğum günü kutlamaları (Sutton-Smith, 2001: 5), dans (Huizinga, 2006: 209), tiyatro, farklı yarışmalar (Sutton-Smith, 2001: 5), dağcılık, rafting gibi maceralı etkinlikler (Gyimothy ve Mykletun, 2004; Sutton-Smith, 2001: 5) gibi birçok etkinlik oyun ve /ya da oyunsal olabilir.

Oyun yüzeysel olarak belirli pratiklerle ve davranışlarla sınırlı değildir (Brian-Sutton, 2001: 174). Oyunun herhangi bir etkinlik ya da davranışı belirtmekten çok en iyi şekilde “zarf²⁵” kullanımıyla tanımlanacağı belirtilir (Millar, 1986’dan aktaran Gordon, 2009: 4). Farklı oyunlar farklı pratikleri kapsamaktadır. Ancak görünürde oyunsal olan her etkinlik oyun olmayabilir ya da farklı zamanlarda yapılan etkinlikler bazen oyunsal olabileceği gibi zorunluluktan da kaynaklanabilir (Beatty ve Torbert, 2003: 245; Redman ve Mathews, 2002: 58). Bununla birlikte aynı pratikleri kapsayan aynı etkinlikler de oyun olmayabilir. Bazı yüzeysel olarak oyun görünen etkinlikler Eros mantığı dışında son derece dışlayıcı ve araçsal olabilir (Collinson, 2002: 279). Ayrıca, herhangi bir etkinliğin oyun olup olmadığı “ya... ya da....” mantığının kapsamında değil de bir sürem boyunca değerlendirilmelidir. Bu yönde herhangi bir etkinlik mutlak Eros-Logos mantıklarının dışında, ikisi arasında belirli bir yerde değerlendirilmelidir (Beatty ve Torbert, 2003: 244; Cohen, 1953: 319; ayrıca bkz. Riezler, 1941).

Eros mantığındaki oyunun ya da oyunsal pratiklerin iki ana boyutu etkinliğin kendinde amacı olması ya da haz vermesi ve de birleştirici olmasıdır (Gordon, 2009: 5–7; Sandelands, 2010). Oyun “gereklilik ve yararlılık” alanlarına doğrudan girmez (Huizinga, 20056: 202). Oyunsal etkinlikler başka amaçlar için yapılabilir de, her zaman için kendinde amaçlarını taşırlar²⁶ (Csikszentmihalyi ve Bennett, 1971: 48; Huizinga, 2006: 74; Sutton-Smith, 2001: 78). Süreç odaklı oyunsal etkinliklerde amaç ve araç ayrımı bulanıktır (Abramis, 1990: 354; Miller, 1973: 91). Oyunu belirleyen ilgili etkinliğin yalnızca araçsal olarak, herhangi bir amaca ulaşmak için en verimli şekilde yapılmamasıdır (Mainemelis ve Ronson, 2006: 90; Miller, 1973: 92).

Oyunun ikinci boyutuysa birleştirici olmasıdır (Sandelands, 2010). Bu birleşme bireyler arasında (Simmel, 2009: 134–146), usun-duyusalılıklarla (Marcuse,

²⁵ “Fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer, yön vasıta, miktar, şart gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türü” (TDK, Büyük Türkçe Sözlük. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (01.05.2011)).

²⁶ Örneğin oyun olarak dağcılık etkinliğinde zirveye ulaşmak amaçken, dağcılık etkinliğinin kendisi, zirve yolu/süreci -zirveye ulaşılmasa da- kendinde amacını taşır (Miller, 1973: 93). Hiçbir dağcı zirveye helikopterle bırakılmak istemez.

1998a: 153), bireyin yaptığı etkinlikle (Csikszentmihalyi, 1990), bireyin doğayla (Marcuse, 1998a: 125), gerçeğin sahteyle, ciddinin yapmacıkla, saçmalıkla vb. birleşmesini kapsar (Kolb ve Kolb, 2010: 28; Locke, 1996: 43). Ontolojik olarak oyunun birleştiriciliği, ona belirsiz ve eşik özelliğini de verir (Huizinga, 2006; Simmel, 2009: 134–146; Spariosu, 1989; Sutton-Smith, 2001). Eşik en basitiyle iki durum, yer vb. arasında belirsizlik özelliği taşıyan bir durumdur. Oyunun eşik özelliği “ya... ya da...” kapsamında değerlendirilmesini zorlaştırır (Kolb ve Kolb, 2010: 28). Oyunsal bir etkinlik hem gerçek hem sahte (Mainemelis ve Ronson, 2006: 86) hem ciddi hem ciddi olmayan olabilir (Huizinga, 2006; Riezler, 1941). Oyunun eşik ve belirsizliği, şakanın ya da oyunun ciddiyetsizliğini değil aynı zamanda ciddiyetliğini gözler önüne serer. Oyun ve ciddiyet birbirlerine karşıt olmayıp birbirlerinin eşi de değildir (Huizinga, 2006: 45; Sandelands, 2010: 76–77).

Oyunun birleştiriciliği ve kendinde amacını taşıması parçaların varlıklarını koruyarak bütünleşmeleri oyunun olumlu özelliklerini doğurur. Oyun bireyi rahatlatır, bireye haz verir (Mainemelis ve Ronson, 2006: 90–92; Sandelands, 2010: 73). Oyun çoğu zaman bireyler arasındaki ilişkilerini sıcaklaştırır, hiyerarşileri azaltır (Locke, 1996; Mainemelis ve Ronson, 2006: 105; Yarnal, 2004). Oyunsal etkinlikte birey yaptığı etkinlikle (Csikszentmihalyi ve Bennett, 1971: 46; Huizinga, 2006: 26), diğer bireylerle (Simmel, 2009: 134–146), doğayla, bedeniyle bütünleşir (Marcuse, 1998a: 125, 147).

Geleneksel düşünceye göre oyun ve çalışma birbirlerine karşıt görünmesine karşın son yıllarda, birçok çalışma oyun ve çalışma arasındaki ayrımın net olmadığını göstermiştir (Abramis, 1990; Beatty ve Torbert, 2003; Costea ve diğerleri, 2005; Dandridge, 1986; Fleming, 2005; Hartung, 2002; Holmes, 2007; Hunter ve diğerleri, 2010; Kauanui ve diğerleri, 2010; Kelly, 2009; Mainemelis ve Ronson, 2006).

Örgütlerde genelde oyun “işin parçası” ve “oyalanma” olarak yer almaktadır (Mainemelis ve Ronson, 2006: 92; Kauanui ve diğerleri, 2010: 54; Abramis, 1990: 359–360). İşin parçası olarak oyun genelde üst-kademe çalışanlar için çalışma

pratiklerinin daha az standart olduğu ve yaratıcılıkla bağlantılı olduğu işlerde geçerlidir (Mainemelis ve Ronson, 2006: 109). Oyalanma olarak oynasa, çalışma pratikleriyle doğrudan bağlantılı olmayan daha çok standartlaşmış işlerde (Mainemelis ve Ronson, 2006: 109; bkz. Dandridge, 1986) rahatlama, iş stresini atma (Roy, 1959), verimlilik sağlamayla ilgilidir (Mainemelis ve Ronson, 2006: 103–104). Oyalanma olarak oyun, yönetim tarafından işin stresi ve yabancılaştırıcı etkilerini hafifletmek için “modern yaklaşımlı” kullanılabileceği gibi (Collinson, 2002; Fleming, 2005; Rodrigues ve Collinson, 1995), yönetimin denetimi dışında çalışanlar arasında oyalanma (Roy, 1959) ve yönetim uygulamalarına karşı direniş, kuşku şekli de alabilir (Collinson, 1988; Collinson, 2002; Meyer, 1999; Rodrigues ve Collinson, 1995; Taylor ve Bain, 2003). Oyalanma olarak oyunun belirli zaman ve mekânlara özgülüğü daha fazlayken, işin parçası olarak oyunun zaman ve mekâna yayılımı daha fazladır. Bununla birlikte, yüksek statülü karmaşık zihinsel çalışma pratikleri gerektiren işlerde işin parçası ve oyalanma olarak oyun arasındaki ayrım bulanıklaşmaktadır (Mainemelis ve Ronson, 2006: 110).

Oyunun eşik ve belirsizliği, onun “iki ucu keskin bıçak” gibi hem olumlu hem de olumsuzluk potansiyelini doğurur (Collinson, 2002: 283; Cooper, 2008: 1097; ayrıca bkz. Duncan ve diğerleri, 1990: 263; Gordon, 2009: 5; Spariosu, 1989; Yarnal, 2004: 351). Oyunun belirsizliği, farklı mantıkların kullanılabilmesini ve var olan sınırların aşılarak yeni oluşumların doğmasını sağlayabilir (Howard-Grenville ve diğerleri, 2011: 525; Malaby, 2009: 211). Oyun, var olandan yeniye bir “sıçrayış” olanaklı kılar (Gordon, 2009: 7). Oyun dönüştürücü ve olanak yaratıcıdır (Emirbayer ve Mische, 1998: 989–990). İlgili olanak, onu tek taraflı etkinliklerden -örneğin oyunsal olmayan çalışma pratiklerinden- hem olumlu hem de olumsuz olarak daha potansiyelli kılar (Holmes, 2000: 180; Mainemelis ve Ronson, 2006: 112). Örneğin, çalışma pratikleri “ne sıkıcı olacak kadar basit ne de aşırı stres yaratacak kadar zor durumda olduğunda” daha oyunsal olabilmekte; farklı “zihinsel, duygusal, güdüsel ve ilişkisel mekanizmalarla” (Mainemelis ve Ronson, 2006: 114) yaratıcılık ve öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır (Mainemelis ve Ronson, 2006: 100). “Verimlilik, denetim ve güvenirliliğin öncelikli kaygı” olduğu durumlardaysa, oyunsal çalışma pratikleri standartlardan saparak verimsizliğe yol açabilmektedir (Mainemelis ve

Ronson, 2006: 101, 112). Ayrıca, oyun özellikle de “mizah/şaka yoluyla güçlü taraf tarafından var olan güç dengelerini kibarca korunmasını ya da güçsüz tarafın eleştirilmesini olanaklı kılar” (Holmes, 2000: 179).

Cinsellik açısından oyunun eşik ve belirsiz özelliği onun düzen kurucu ve yaratıcılık potansiyelinin yanında “düzen bozucu” tehlikesini de barındırır (Burrell, 1992: 84; Collinson, 2002; Rodrigues ve Collinson, 1995). Oyun “neşe, tutku, üzüntü, korku, nefret, kızgınlık” vb. birçok duygunun güvenli ifadesine olanak vermektedir (Locke, 1996: 43; Mainemelis ve Ronson, 2006: 96). Cinsellik ya da onun nitel ve nicel büyümesi olan Eros’la (erotizm) oyun birbirleriyle sıkı bir şekilde bağıntılıdır (Collinson, 2002: 279; Duncan ve diğerleri, 1990: 261; Huizinga, 2006: 67–68; Simmel, 2009: 140). Birçok dilde oynamak, oynaşmak erotik anlamlara sahiptir (Huizinga, 2006: 67). Cinselliğin oyunsal ifadeleri cinsel ilişkilerle sınırlı değildir (Huizinga, 2006: 67; Marcuse, 1998a; Simmel, 2009: 140–141). Huizinga’nın belirttiği gibi, cinsel ilişkide “eyleminin hazırlanması ve girizgâhı çoğu zaman birçok oyunsal karakter göstermektedir” (Huizinga, 2006: 67). Simmel de Huizinga gibi sosyallik kapsamında karşı cinslerin cilveleşmelerini, oyun olarak değerlendirir (Simmel, 2009: 140):

“Cilve yapan kadın, çekiciliğinin doruğuna, işi kendisi için fazla ciddi hale getirmeden adamı istediğini almanın eşiğinde tutarak ulaşır; davranışları evet ile hayır arasında gidip gelir, ama ikisinde de sürekli durmaz” (Simmel, 2009: 140–141).

Simmel, oyun olarak cilveleşmede erkeğin kadının karşısında “kurban” olmadığı ancak kadının cilvelerine karşı heyecanlandığını belirtir (Simmel, 2009: 141). Simmel, cilveleşmedeki “kaçma-kovalama”, “rıza ve ret” aralarındaki eşiklerin yok olması durumunda, ilgili taraflar arasındaki ilişkinin “gerçeklik düzeyine” oturacağını ve de cilvenin ya da oyunun biteceğini belirtmiştir (Simmel, 2009: 141).

Oyunun belirsizlik ve eşik özelliği bir kişiye cinsel ilginin ciddi olarak belirtilmesinden önce oyunsal olarak (şaka yoluyla) rahatlıkla belirtilebilmesini sağlar (Collinson, 2002: 272; Emerson, 1969; Holmes, 2000: 179; Holmes, 2007: 524). Oyun, oluş ve süreç olarak yeni ilişkiler yaratma potansiyelini barındırır (Gordon,

2009: 7; bkz. Levina ve Orlikowski, 2009: 698). Özellikle kadınların esprili erkekleri eş olarak seçme eğilimleri bildirilmiştir (Bressler ve Balshine, 2006). Bu kapsamda, oyunusal ifadelerin bireyler arasındaki -ister cinsel ister arkadaşlık olsun- çekimi; bireylerin duyusallıklarını, benzerlik algılarını arttırarak, bireylerin kendilerini açıkça ifade etmelerini sağlayarak ve bireyler arası eşitsiz ilişkileri kaldırarak arttırdığı bilinmektedir (Cooper, 2005; Cooper, 2008).

Cinsellik örgütlerde de flört, şakalaşmalar vb. oyunusal olarak diğer bir deyişle Eros kapsamında birçok yolla belirtilebilir (Sandelands, 2010: 77). Bununla birlikte, oyunun belirsizliği içinde barındırması, cinsellik gibi hassas konular üzerindeki şakalaşmaların ya da oyunun ciddiyete, paylaşımın şiddete dönüşme potansiyelini de barındırır (Huizinga, 2006: 26; Lee, 2009: 595–596). Bu yönde, cinselliğin özellikle erkekler tarafından oyunusal ifadeleri kadınlar tarafından taciz olarak değerlendirilebilir (Duncan ve diğerleri, 1990: 269).

Örgüt çalışmaları ve cinsellik yazınında cinselliğin oyun altında Eros olarak ifade edilmesine genellikle olumsuz yaklaşılmış (Collinson, 2002) ve çalışanların oyunusal olarak sosyalleşebilmeleri bazen cinsel taciz olarak nitelendirilmiştir (Schultz, 2003; Watts, 2007a; Watts, 2007b). Her görünürdeki oyunusal cinsellik ifadesi oyun olmayıp özellikle kadınlara karşı olumsuz etkiler doğursa da (Collinson, 2002) Eros mantığındaki oyunusal etkileşimlerden hem erkek hem kadın çalışanların yaralanabilecekleri ve işlerinden zevk alabilecekleri unutulmamalıdır (Dellinger ve Williams, 2002: 250; Lerum, 2000: 157; Williams ve diğerleri, 1999: 86).

Örgütlerde cinselliğin oyunusal pratik olarak ifadesinin düzen kuruculuğu örgüt çalışmalarında yeterli bir şekilde ele alınmamıştır. Bazı çalışmalar cinselliğin olumlu etkilerinden bahsetseler de cinselliğin oyunusal pratikler kapsamında yansımalarıyla bağlantılarını kurmamışlardır. Farklı örgütlerde ya da aynı örgütte farklı çalışanların işin parçası ve/ya da oyalanma olarak oyun oynayabilme olanakları yapısal ve bireysel etmenlerce belirlenir. Bu kapsamda oyun ve cinsellik ilişkisi, cinselliğin oyunusal ifadesinin (Eros) düzen kurucu işlevi, örgütsel ve bireysel etkileri incelenmelidir. Oyunusal etkinlikleri mutlak anlamda olumlu ve birleştirici

almaktansa, Eros mantığının ve oyunun iki boyutu olan birleştiricilik ve kendinde amaçlılık “bir süremde” değerlendirilmelidir (Cohen, 1953: 319).

Hem oyunun (Sutton-Smith, 2001) hem cinselliğin (Dellinger ve Williams, 2002: 244) belirsizlik ve eşik özellikleri herhangi bir değerlendirmede, tek bakışlı ikici görüş açılarından sakınarak farklı bakış açılarını yansıtabilmek, araştırılan konunun zamansal ve mekânsal özgüllüğünü ele almak (Rodrigues ve Collinson, 1995) ve görünürün altına inmekle olanaklı olacaktır. Ancak, aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere örgütlerde cinsellik yazınındaki egemen yaklaşımlar dayandıkları ikiciklerle, cinselliğin Eros mantığı kapsamında oyunla bağlantısını yeterli olarak değerlendirememişlerdir.

2.2.3. Örgütlerde Cinsellik Yazınındaki Ontolojik ve Epistemolojik Varsayımlar

Cinsellik, tıpkı oyun gibi “belirsiz” (Dellinger ve Williams, 2002: 244), “karmaşık” (Thompson ve McHugh, 2002: 144) bir sosyal olgudur. Her sosyal olgu gibi örgütlerde cinsellik, belirli yapısal ve bireysel etmenlerin etkileşimiyle anlam kazanır ve etkide bulunur (Dellinger ve Williams, 2002: 243; Hearn ve Parkin, 1995: 50; Williams ve diğerleri, 1999: 73). Cinsellik, Eros mantığında oyunsal olarak ifade edilebilecekken Logos mantığında ayırıcı ve dışlayıcı da olabilir (Burrell, 1992). Bu farklılıkları ayırt edebilmek içinse cinselliğin, yeterli ontolojik ve epistemolojik varsayımlara sahip yaklaşımla değerlendirilmesi gerekir. Yazınındaki yaklaşımlar ikici temellerinden dolayı genellikle, cinselliği ya bireysel etmenlere (yorumlayıcı yaklaşım) ya da yapısal etmenlere (modern ve eleştirel yaklaşımlar) indirgemişler, yapı-birey etkileşimini çalışma pratikleriyle ele alamamışlardır.

Modern yaklaşımda ele alınan yapılar örgütün büyüklüğü, hiyerarşisi (çalışanların örgütteki ast-üst ilişkisi) ve (Powell, 2001) erkek-kadın oranı gibi (Gutek, 1985: 149; O’Leary-Kelly ve diğerleri, 2009: 510; Rospenda ve diğerleri, 1998: 42) çoğu zaman yüzeysel (gözlemlenebilir), soyut, genelleyici ve bireye dışsaldır. Neo-modern yaklaşımsa yapıları bireylerin düşüncelerinin toplamına

(kültür, iklim) indirgeyerek yapıları örgütsel kültür ya da iklim diye adlandırmıştır (örneğin, Mano ve Gabriel, 2006; O’Leary-Kelly ve diğerleri, 2009: 510; Timmerman ve Bajema, 2000; Folgero ve Fjeldstad, 1995; Willness ve diğerleri, 2007: 133–134). İlgili yaklaşımlar yapıları yüzeysel düzeyde kavramsallaştırdıklarından farklı amaçlarla, mantıklarla yapılan davranışları ayırt edemezler (Wilson ve Thompson, 2001: 70–71; Erickson, 2010: 193). Buysa cinselliğin değerlendirilmesinde yanıltıcıdır çünkü bir örgütte “skandal olarak nitelendirilebilecek bir cinsellik diğer bir örgütte çalışma pratikleriyle yakın ilişkili olabilir” (Williams ve diğerleri, 1999: 91).

Yapısı itibariyle flört ve şakalar oyun olduklarından belirsizlik özelliğini barındırırlar (Simmel, 2009: 134–146; Yelvington, 1996: 314). Genel olarak, cinsellik flört, şaka gibi oyunsal şekillerle ifade bulunduğu (Collinson, 2002: 279; Huizinga, 2006: 67–68; Simmel, 2009: 140–141), bazen neyin oyunsal neyin baskıcı olduğu bulanıklaşır (Dowd ve Davidhizar, 2003: 145; Folgero ve Fjeldstad, 1995: 300; Erickson, 2010: 192; Yelvington, 1996: 322). Cinselliğin oyunsal ifadelerine içkin olan belirsizlik bazen hangi davranışın taciz, hangisinin şaka olduğunun anlaşılmasını da zorlaştırır (Denissen, 2010: 307). Bu yönde cinselliğin nesnel ve öznel tanımlarında²⁷ büyük boşluklar olduğu yazında belirtilmektedir (Folgero ve Fjeldstad, 1995: 300; Ilies ve diğerleri, 2003). Burada genel olarak iki ayrı düşünce vardır. Birincisi cinselliğin genellikle oyunsal olarak eril egemen örgütlerde erilliğin ifadesi olarak kadınları mağdur ettiği ve tacizi örttüğü (Folgero ve Fjeldstad, 1995; Hinze, 2004; Quinn, 2002: 391; Rogers ve Henson, 1997); diğeriye kadınların oyunsal olan birçok cinsel şakayı abartarak cinsel taciz olarak nitelendirdikleridir (bkz. Quinn, 2000; Quinn, 2002: 386; Dougherty, 2001).

Herhangi bir örgütteki cinsellik her sosyal olgu gibi bireysel, ilişkisel, örgütsel, sektörel ve toplumsal alanlardan etkilenir (Dellinger, 2002; Williams ve

²⁷ Nesnel tanımlamada sözlü şakalardan, fiziksel dokunmaya kadar farklılaşabilen belirli cinsel davranışlara odaklanılır. İlgili davranışların altındaki mantığa ve bireysel düşüncelere önem vermeden ilgili davranışlar cinsel taciz olarak nitelendirir. Bu kapsamda kabul edilemeyecek cinsel dokunma da iki arkadaş arasında olan cinsel şakalaşma da cinsel taciz olarak değerlendirilir. Öznel tanımlamaysa tacizin ne olup olmadığını bireylerin bakış açısına göre değerlendirir (Folgero ve Fjeldstad, 1995: 299).

diğerleri, 1999; Layder, 1997: 78). Bu yönde yalnızca örgütsel etmenlerin ele alınması yeterli değildir (Rospenda ve diğerleri, 1998: 55). Örneğin, turizm hizmetlerinde müşterilerle ilişkilerde çalışma pratiklerinin parçası olabilecek cinsellik (Adkins, 1995), hastanelerde kabul edilemeyebilir (Giuffre ve Williams, 2000). Aynı sektördeki örgütler arasında da farklılaşma olabilir. Çoğu örgüt cinselliğe karşı sıfır hoşgörü gösterirken bazılarında cinsellik müşteri ve çalışan ilişkilerinde (Warhurst ve Nickson, 2009), çalışanlar arası ilişkilerde tolere edilebilir, hatta desteklenebilir (Fleming, 2007; Williams ve diğerleri, 1999: 84). Bir cinsel ifade aynı örgütteki birisi tarafından yapıldığında şaka, bir başkası tarafından yapıldığında taciz olarak değerlendirilebilir (Giuffre ve Williams 1994; Schultz, 2003: 2159–2160). Örneğin, Giuffre ve Williams (1994), çalışanların kendileriyle aynı “ırk, sınıf ve cinsel yönelime” sahip iş arkadaşlarının cinsel davranışlarını şaka ve olumlu olarak gördüklerini ancak aynı davranışların kendilerinden farklı ırk, sınıf ve cinsel yönelime sahip çalışanlardan geldiğinde, cinsel taciz olarak algıladıklarını belirtmişlerdir (Williams ve diğerleri, 1999: 76). Erickson da, benzer bir çalışmada, aynı sonuçlara ulaşmış ve bu durumun (Erickson, 2010: 195) ırksal eşitsizlikleri sürdürdüğü ve ürettiğini vurgulamıştır.

Modern ve neo-modern yaklaşımlar, genelde yüzeysel yapılara odaklanarak, etkileşimsiz veri topladıklarından (Deetz, 1996), yapıların bireylere bağlılığını değerlendiremezler. İlgili yaklaşımlar, “verilerin toplamını alarak bireyler ve örgütler arasındaki farklılıkları homojenleştirmişler”, cinselliğin örgütlerde ilgili belirtilen çeşitlilik ve belirsizliklerini yeterli şekilde yansıtamamışlardır (Sandberg ve Tsoukas, 2011: 341). Oysa her davranışın altında farklı ve birbirleriyle çelişebilen ya da birbirlerini güçlendiren mantıklar olabilir (Lounsbury, 2007; Sewell, 1992: 16–19). Aynı mantıklar tarafından yönlendirilen aynı davranış da farklı bireyler tarafından farklı algılanabilir. Yüzeyselle odaklanarak, anketle etkileşimsiz veriler toplayarak ilgili yaklaşımlar birçok masum davranışı cinsel taciz olarak nitelendirmişlerdir (Dellinger ve Kirsten, 2002: 244; Folgero ve Feldstad, 1995; Guiffre ve Williams, 1994: 379; Welsh, 1999).

Eleştirel yaklaşım altında feministler, yapıyı modern yaklaşımın yüzeysel kavramsallaştırmasının ötesinde bireylerin farkında olmayabilecekleri derin yapılar olarak kavramsallaştırmışlardır. Eleştirel yaklaşımda yapılar, modern yaklaşım gibi büyük oranda bireysel, zamansal-mekânsal etmenleri dikkate almayarak genelleyci ve kapsayıcı bir şekilde ele alınmıştır. Feministler, çoğu zaman örgütsel etmenlere yeterli önem vermeyerek, örgütlerdeki cinselliği toplumsal cinsiyet ilişkilerine indirgemişlerdir (Martin, J. 2003: 76; Wilson ve Thompson, 2001). Buysa ilgili olgunun altındaki farklı mantıkların (mekanizmalar) ele alınmasını engelleyerek kısmi değerlendirmelere yol açar. Çünkü örgütler erkek ve kadınlardan oluşuyorsa, aynı zamanda yöneticiler ve yönetilenlerden oluşur. Bu yönetici-yönetilen ilişkileriye cinsiyet ilişkilerine indirgenemez (Salzinger, 2000: 81–82). Kadın yöneticiler erkek çalışanlara baskı yapabilir ayrıca erkeklerin sayısal egemenliğindeki örgütlerde dişillığe atıf edilen “duygusallık, hiyerarşik olmayan ilişkiler” baskın olabilir (Alvesson, 1998: 988).

Feministler, çoğu zaman örgütlerdeki kadınların kavramsallaştırmalarını yeterince dikkate almayarak (Deetz, 1996; Dellinger ve Williams, 1997: 152; Salzinger, 2000: 69), kadınların örgütlerdeki çoğu cinselliği taciz olarak görmemelerini yanlış bilinç olarak adlandırmışlardır (Williams ve diğerleri, 1999: 74; örneğin, Gutek, 1985: 45). Bu kapsamda feministler, modern yaklaşım gibi yapıların somutluluğunu, bireylerin kavramsallaştırmalarına bağılılıklarını ya da bireylere içselliklerini ortaya koyamamışlardır (Wilson ve Thompson 2001: 74). Modern ve feminist yaklaşımlarda genel olarak örgütlerdeki günlük yaşam ve cinsellik yeterli bir şekilde değerlendirilemez (Williams ve diğerleri, 1999: 81). İlgili araştırmalar bireylerin gerçekliklerinden, öznelliklerinden çok araştırmacının kavramları etrafında şekillenmektedir (Deetz, 1996; Yanow, 2006: 1745).

Ayrıca, feministlerin sınırlı yapı kavramsallaştırmaları birçok kesimi dışlamıştır. Genelde feminist ilginin “Batılı beyaz-orta-sınıf” kadınları temsil ettiğı belirtilir (Holvino, 2010; West ve Fenstermaker, 1995: 10). Beyaz-orta-sınıf kadınların ilgi ve çıkarlarıyla onlardan farklı birçok kadının ilgi ve çıkarlarının örtüşmediğı -hatta çakıştığı-, beyaz-orta-sınıf kadınların “cinsiyet eşitliğı” konusunda

ilgilerinin ön plana çıkarılmasının var olan sınıf, ırk vb. eşitsizliklerini örttüğü belirtilir (Martin, J. 2003: 76). Bu yönde son yıllarda yalnızca cinsiyete odaklanmaktansa cinsiyet-ırk-sınıf kesişmelerinin değerlendirilmesinin önemi vurgulanmaktadır (Holvino, 2010; Poster, 2002; Rospenda ve diğerleri, 1998; West ve Fenstermaker, 1995).

Yazındaki diğer bir sorun da yapıların bireylere olan dışsallıklarını ortaya koyamayıp yapısal etmenlere yeterli önemi vermemek (yorumlayıcı yaklaşım) ve yapıları söyleme (postmodern yaklaşım) indirgemektir. Yorumlayıcı yaklaşım, cinsiyet ve cinselliğin sosyal inşa olduğunu belirtir (West ve Zimmerman, 1987; West ve Zimmerman, 2009). Bu kapsamda cinselliğin doğal, verili bir şey olmadığı ve bireyler tarafından yapılan bir şey olduğuna dikkat çekilir. Bu çalışmalar bireylerin etkileşimleriyle, cinselliğin süreçsel özelliğine dikkat çekmişlerdir (Irvine, 2003). Örneğin, West ve Zimmerman'ın (1987) "cinsiyetin yapılması (doing gender)" kavramı feminist yazında en çok atıf alan kavramlardan olmuştur. Goffman'dan etkilenen West ve Zimmerman cinsiyet rollerinin bireylere olan bağlılığını/içselliğini ve onlar tarafından yapıldığına dikkat çekmişlerdir (West ve Zimmerman, 1987). Ancak yorumlayıcı yaklaşım bireylerin içinde eyledikleri yapıları ihmal ederek "güç" ve "eşitsizlik" gibi konulara yeterince değerlendirememiştir (Irvine, 2003: 449). Oysa nasıl bireylerin düşüncelerini sorgulamadan yanlış bilinç diye nitelendirmek olanaksızsa, bireylerin düşüncelerini sorgulamadan almak da yetersizdir. Bireyler kendilerini kapsayan yapıların da bilincinde olmayabilirler (Fay, 2005: 179; Lawson 1997: 196; Yeung, 1997: 63).

Postmodern yaklaşımsa kendi içinde çelişkili olarak ya bireyleri söyleme indirgeyerek yapıların kısılacında kuklalar (Ackroyd ve Thompson, 1999: 158; Reed, 1997: 28; Sibeon, 2004: 43) ya da söylemlerin karşısında sınırsız hareket olanağı olan bireyler olarak kavramsallaştırmıştır (Reed, 1997: 24; Sibeon 2004: 19). Yaklaşımda bireyler arası etkileşimden ve pratiklerden çok, söylemler arasındaki etkileşim önemlidir (Altman, 2001: 159; Bell, 1993'den aktaran Wolkowitz, 2006: 25). Postmodernler cinselliğin, cinsiyetin ve hatta cinsin varlıklarını söyleme indirgeyerek, cinselliğin biyolojik temelini ve bedeni yok saymışlardır. İlgili

yaklaşım örgütlerdeki eşcinsel ilişkilere odaklanarak, eşcinsellerin kimliklerini açığa vurup vurmama ikilemlerini, örgütteki sorunlarını, uğradıkları ayrımcılıkları, deneyimleri gibi konularla ilgilenmişlerdir (Embrick ve diğerleri, 2007; Giuffre ve diğerleri, 2008; Hall, 1989; Rumens, 2010; Rumens ve Kerfoot, 2009; Ward ve Winstanley, 2006). Araştırma için yeterli sayıda cinsel azınlıklara ulaşmak zor olduğundan, ilgili yazın daha çok bireylerin bakış açıları üzerinde yoğunlaşmış ve örgütsel etmenlerle ilgili yeterli bilgi sunamamıştır (Ward ve Winstanley, 2006: 214). Genelde ele alınan örgütsel etmen de düşünsel olarak söylem (Ward ve Winstanley, 2003) ve kültür olmuştur (Ward ve Winstanley, 2006).

2.2.3.1. Örgütlerde Cinselliğin Çalışma Pratikleriyle Değerlendirilmesi

İlgili yaklaşımların yukarıda belirtilen sorunları sosyal bilimlerin en temel sorunları olan yapı-birey, maddesel-düşünsel, açıklama-anlama vb. ikicikler temelinde düşünmeden kaynaklanmaktadır (Hays, 1994; Pels ve diğerleri, 2002; Sil, 2000). Nasıl bireyler yapıların kısıkacında değillerse, bireylerin eylemliliklerinde sınırsız özgürlükleri de yoktur. Yapı ve birey birbirleriyle analitik olarak ayrıdır. Örgütlerde yapı ve bireyi bir arada değerlendirme olanağı sağlayan analiz birimi “çalışma pratikleri²⁸”dir (Bhaskar, 1998: 40–41). Örgütler ve çalışma pratikleri birbirlerine “bağlıdır”, çalışma pratiğinin olmayacağı bir örgüt olamaz (Barley ve Konda, 2001: 76).

Çalışma pratikleri, genel olarak örgütlerde bireylerin yaptıkları herhangi bir şey olarak tanımlanabilir (Ortner, 1984: 149). Bu pratikler bireylerin örgütlerdeki nesnelerle, diğer kişilerle, doğayla, kendi kimlikleriyle, bedenleriyle vb. olan tüm yapıp-etmeleri, düşünceleri, tavırları olabilir (Nicolini, basılacak; Reckwitz, 2002a: 250; bkz. Orlikowski ve Yates, 2002). Çalışma pratikleri örgütlerdeki günlük yaşamla sıkı bir şekilde ilintilidir (Jones ve Murphy, 2011: 372; Reckwitz, 2002a: 244; Sandberg ve Dall’Alba, 2009: 1351). Bu kapsamda çalışma pratikleri bireylerin örgütteki çalışmalarıyla sınırlandırılmaz. Çalışanların örgütlerde günlük olarak yaptıkları pratikler de çalışma pratikleri (örneğin yeme-içme, kaytarma vb.)

²⁸ Bhaskar, kendi çalışmasında bu kavramı “konum-pratikleri” olarak ifade etmiştir (Bhaskar, 1998: 40–41).

kapsamındadır. Çalışma pratikleri hem maddesel hem de düşünsel öğeleri taşırlar. İlgili öğeler ancak analitik olarak ayrılabilirler (Feldman ve Pentland, 2003; Reckwitz, 2002a: 252).

Modern yaklaşım egemenliğindeki örgütlerde romantik ilişkiler ve cinsel taciz yazınında genellikle anketle üçüncü kişilerden yüzeysel bilgiler alınmıştır (Hearn ve Parkin, 1995: 42–44; Mano ve Gabriel, 2006: 9; Riach ve Wilson, 2007: 81; Williams ve diğerleri, 1999: 79). İlgili yazınla, romantik ilişkiler ve taciz gibi günlük olmayan durumlara odaklanılarak; “gerçekte örgütlerde neler, neden” (Williams ve diğerleri, 1999: 81), “nasıl” yaşanıyor sorularına yanıt verilememiş ve örgütlerdeki cinsellik günlük çalışma pratikleriyle dolayısıyla süreçsel olarak değerlendirilememiştir (Salzinger, 2000: 68; Zelizer, 2009: 45). Örneğin, hem romantik ilişkiler hem taciz yazını örgütlerde karşı cinslerin artan temaslarının (contact) romantik ilişki ve cinsel tacizi arttırdığını belirtmişlerdir (Gutek ve diğerleri, 1990). Ancak, bu temasların “nasıl” oluştuğu, “hangi çalışma pratikleri”nin temasları ve dolayısıyla romantik ilişkileri ve/ya da cinsel tacizi olanaklı kıldığı ve/ya da kısıtladığı yanıtlanamamıştır.

Feministler de cinsiyet ilişkilerine odaklanarak, kadınları pasifleştirerek bu ilişkilerin bireylere ve de çalışma pratiklerine bağlılıklarını vurgulayamamışlardır. Postmodern yaklaşım da yalnızca söyleme odaklanarak çalışma pratiklerinin cinsellikle bağlantısını kur(a)mamıştır. Tüm bu yaklaşımlar örgütlerdeki cinselliği, yapıların ve bireylerin sahip oldukları bir şey olarak almışlar, cinselliği süreçsel olarak diğer bir deyişle “oluş” olarak değerlendirememişler (Salzinger, 2000: 68; Zelizer, 2009: 45) ve cinselliğin bedenselliğini/maddeselliğini ele alamamışlardır (Green, 2008).

Oysa örgütlerdeki günlük çalışma pratiklerinin değerlendirilmesi ilgili yaklaşımların yapı-birey, nesnel-öznel, maddesel-düşünsel, zihin-beden, güç-direnç vb. ikici düşünmelerini aşabilme olanağı sağlar (Barley ve Kunda, 2001; Chia ve MacKay, 2007; Kalleberg, 1989; Miettinen ve diğerleri, 2009; Ortner, 1984; Reckwitz, 2002a). Böylece, örgütlerdeki cinsellik süreçsel olarak değerlendirilir ve incelenen konularda “nasıl” sorusuna yanıt verilir (süreçsel değerlendirme için bkz.

Bakken ve Hernes, 2006). Ayrıca, örgütlerde cinselliğin çalışma pratikleriyle değerlendirilmesi örgütlerde “günlük yaşamda gerçekte neler oluyor, çalışanlar ne yapıyor” sorularının yanıtlanmasını sağlar (Miettinen ve diğerleri, 2009; Orlikowski ve Yates, 2002; Yanow, 2006).

Yorumlayıcı yaklaşımda cinsiyetin bireylerin pratiklerinden ayrı olmadığı ve süreçsel özelliğine dikkat çekilmiştir (Martin, P. Y. 2003). Cinselliğin çalışma pratikleriyle olan bağınyısa az sayıda çalışma konu etmiştir (Adkins, 1995: 2; istisnalar için bkz. De Volo, 2003; Giuffre ve Williams, 2000; Tracy ve Scott, 2006; Wood, 2000). Buna karşın, cinselliğin düzen kuruculuğu, çalışanların örgütte günlük olarak yaptıkları çalışma pratikleriyle incelenmemiştir.

İlgili bağlantıyı ortaya çıkarmak için çalışma pratiklerinde yorumlayıcı yaklaşım gibi yapısal şartları ele almadan yalnızca “süreçe” ve “oluşa” odaklanmak yetersizdir. Bu bölümün ilerisinde ayrıntılandırılacağı üzere, çalışma pratikleri ve onları etkileyen yapılar birlikte ele alınmalıdır. Çalışma pratiklerinin hem yapıların ürünü hem de yapıların oluşturucuları oldukları dikkate alınmalıdır (Bakken ve Hernes, 2006; Gardiner, 2000: 7; Nicolini, 2009: 1413; Ortner, 1984: 154). Bunların yapılabilmesinde ikiciklerin ötesinde bir meta-yaklaşım olan “eleştirel gerçekçilik” yeterli temeli sağlamaktadır (Jones ve Murphy, 2011). Eleştirel gerçekçiliğe geçmeden önce yazındaki diğer bir eksiklik, “çalışan ve müşterilerin” kendi istekleriyle cinsel ilişkiye girmelerinin neredeyse hiç ele alınmadığı tartışılacaktır.

2.2.4. Çalışan – Müşteri Etkileşimleri: Karşılaşma, İlişki Ayrımı

Müşteri ve çalışan cinsel ilişkileri, örgütlerde cinsellik yazınında en az incelenen konudur. İlgili ilişkileri değerlendirmeden önce genel olarak hizmet etkileşimleri üzerinde durulması gerekir. Çünkü ilgili cinsel ilişkiler, hizmet etkileşimlerinden doğmaktadır. Düşünsel modernlikle ekonomik, sosyal, kültürel vb. önemi artan hizmetler sektöründe (Sturdy ve diğerleri, 2001), çalışan ve müşteri hizmet üretim sürecinden ayrı düşünülemez (Johnston ve Sanberg, 2008; Rafaeli, 1989). Çalışan ve müşteri etkileşimleri, müşterilerin hizmet alımını olumlu ya da

olumsuz değerlendirmeleri (Price ve Arnould, 1999), alışanların işlerinden zevk almaları, kendilerine saygı duymaları ya da kendilerini değersiz hissetmeleri açısından en önemli etmenlerdendir (Forseth, 2005: 447; Grant, 2007; Sayer, 2007). Her hizmet etkileşiminde müşteri ve çalışan bir araya gelse de bu etkileşiminin ölçüsü ve eşitliği farklılaşmaktadır (Ma ve Dube, 2011). Bazı hizmet etkileşimleri bireylerin öz-gelişimleri, saygınlıkları ve müşterilerle arkadaşça, dostça ya da oyunsal ilişkiler kurabilmeleri adına son derece değerli olabilirken bazıları da eşitersiz, saygısız, değersiz ve yabancılaştırıcı olabilir (Lopez, 2010: 256; Ma ve Dube, 2011; Price ve Arnould, 1999; Sayer, 2007).

Genellikle yazında hizmet etkileşimleri ideal tipler olarak “karşılaşmalar” ve “ilişkiler” şeklinde ayrılmaktadır. Birçok hizmet etkileşimi bu iki ideal tip arasında “bir süremde” yer alır (Johnson ve diğerleri, 2009: 9). Karşılaşmalar daha standart, eşit olmayan, duygusal emek gerektiren ve müşteriye özgü hizmet üretilmeyen, üretici ve tüketicici ayrıımının belirgin olup üreticinin değer ürettiği, sonuç odaklı, nicel, denetime önem veren, düşük etkileşimli, resmi, ekonomi odaklı etkileşimleri belirtir. İlişkilerse müşteriye özgü hizmetin üretildiği üretici ve tüketicici ayrıımının bulanıklaşarak ortaklaşa değer üretilen, süreç odaklı, zgn, nitel, yüksek etkileşimli, samimi, sosyal, kişisel etkileşimleri ifade eder (Arnould ve Price, 1993; Cipolla ve Manzini, 2009; Conlon ve diğerleri, 2004; Ford, 2001; Gutek ve diğerleri 2000; Korczynski, 2009; Mattila, 2000; Price ve diğerleri, 1995; Siehl ve diğerleri, 1992).

İdeal tipler olarak ele alındığında “karşılaşmalar”ın mantığı Logos’tur (bkz. Ritzer, 2008) ve ilgili etkileşimler “hizmetseldir” (Forseth, 2005: 452; Larsen ve Urry, 2011: 1119). “İlişkiler”se özellikle, müşteri ve çalışanın sosyalleşmelerini sağlamasından “oyunsal” olup, Eros mantığına sahiptir (Arnould ve Price, 1993: 35; Holt, 1995). Oyunsal olan ilişkiler daha çok arkadaşlar arasındaki etkileşim gibi “sınırları açık” etkileşimlerdir (Mars ve Nicod 1984’den aktaran Siehl ve diğerleri, 1992: 541; bkz. Ashforth ve diğerleri, 2000). Diğer bir deyişle, etkileşimin sınırı, içeriği çok belirgin değildir. Örneğin bir bardaki müşterinin barmenle olan sohbeti, arkadaşlığı bu kapsamdadır (Arnould ve Price, 1993; Besen, 2006). Karşılaşmalarsa “sınırları kapalı” etkileşimlerdir (Mars ve Nicod’ 1984’den aktaran Siehl ve diğerleri,

1992: 541). Bir fast-food zincirinde yiyecek-ieeğinin alınıp verilmesi bu yöndedir (Leidner, 1993). Karşılaşmalarda, çalışan müşteriye karşı “kibar ve sevimli olmak zorundadır ancak arkadaş olmak zorunda değildir” (Siehl ve diğerleri, 1992: 541). İlgili hizmetsel etkileşimlerde genellikle müşteriler, çalışanlar yokmuş gibi davranır (Davis, 1959: 160).

Pazarlama yazını da son yıllarda yalnızca hizmet örgütleriyle sınırlı olmayan tüm örgütlerde sonuç odaklı ürün yönelimli mantığından, süreç odaklı hizmet yönelimli mantığının önem kazandığını belirtmektedir. Bu yönde hizmet örgütlerinde müşteriyle olan etkileşimin sonuç odaklı, resmi “karşılaşmalar”dan (hizmetsel etkileşimlerden); süreç odaklı, samimi, “ilişkilere” (oyunsal etkileşimlere) kaydığı belirtilmektedir. Hizmet yönelimli mantıkta müşteriye özgü hizmetlerin ve müşteriyle olan olumlu ilişkilerin değeri yaratıcılığı üzerinde durularak, müşteri/tüketici ve üretici arasındaki ayrımın bulanıklaştığı vurgulanmaktadır (Lusch ve diğerleri, 2007; Vargo ve Lusch, 2004). Son yıllarda müşteri-yönelimli mantık, bir kült haline gelerek müşteri her zaman haklıdır söylemiyle hizmet etkileşimlerine egemen olmuş (Du Gay ve Salaman, 1992; Long, 1999; Sturdy, 2001) ve örgütlerin yapılanmalarını, “toplam kalite yönetimi, tam zamanında üretim ve örgüt kültürü programları” adı altında değiştirmiştir (Du Gay ve Salaman, 1992: 615). Ancak müşteri yönelimlilik örgütlerin birçoğunda standartlaştırma, etkinlik, daha fazla gelir elde etmede bir araç konumunda olduğundan, ortaya çıkan etkileşimler Eros mantığındaki oynasal olmaktan çok, genelde Logos mantığının “yeniden oluşturulması” (reformülasyon) altındaki “sözde-ilişki”²⁹lerdir (Abiala, 1999: 209; Korczynski ve diğerleri, 2006: 19). Sözde-ilişkilerde, hasta-doktor, öğretmen-öğrenci, kamu görevlisi-vatandaş vb. birçok farklı etkileşimin anlamları, pratikleri “müşteri-satıcı” sözde-ilişkisine indirgenmiş (Du Gay ve Salaman, 1992: 622; Long, 1999: 727–728) ve çalışanlar da “iç müşteri”ler olarak adlandırılmıştır (Du Gay ve Salaman, 1992: 621; Sturdy, 2001: 3). Logos mantığındaki ilgili sözde-ilişkilerin bireyleri bireycilik ve narsistik değerlere ittiğı ve insanların “birliğı,

²⁹ Gutek ve diğerleri (2000) çalışmalarında, müşterilerin örgüte bağılılıklarını ancak çalışanlar karşısındaki kayıtsızlıklarını belirtmek için sözde ilişki (pseudo-relation) terimini kullanmışlardır. Örneğinin, bir müşterinin aynı örgüte gitmesi ancak farklı çalışanlardan hizmet alması gibi. Bu çalışmadaki ilgili terimin kullanımıysa görünürde ilişki olan ilgili etkileşimlerin temelinde Logos mantığını barındırdıklarını ifade etmektedir.

sevgisi ve yaratıcılıkları”nı engelledikleri belirtilmiştir (Long, 1999: 739; ayrıca bkz; Du Gay ve Salaman, 1992: 622).

Korczynski, üretim ve tüketimin bir araya geldiği hizmet etkileşimlerinde birbirleriyle çelişen “ussallaştırma” ve “müşteri-odaklılık” mantıklarının bulunduğunu belirtmiştir (Korczynski ve Ott, 2004: 580; Korczynski ve diğerleri, 2000: 684, Korczynski, 2002: 4; ayrıca bkz. Abiala, 1999: 209). Korczynski’in belirttiği bu çelişen mantıklar, Logos mantığının kendi iç çelişkileridir (Bolton ve Houlihan, 2005: 686; Brook, 2007: 365; Long, 1999: 739). Bu da müşteri yönelimliğinin, araçsal olmasından (Abiala, 1999: 209) “nitelik ve nicelik” arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır (Bolton ve Houlihan, 2005: 688).

Bu sözde-ilişkiler, gerçek oyunsal ilişkilerin “dürüstlük ve samimiyetlilikleri”ni taşımazlar (Siehl ve diğerleri, 1992: 541). Korczynski, işletmelerin müşteri her zaman haklıdır miti üreterek hizmet etkileşimlerini sınırlandırdıklarını ve müşterileri denetim altına aldıklarını belirtmiştir (Korczynski ve Ott, 2004: Korczynski, 2005). Korczynski, bu çelişen mantıklardaki hizmet etkileşimlerinin olduğu örgütlere “müşteri yönelimli bürokrasi” adını vermiştir (Kerfoot ve Korczynski, 2005: 390). Müşteri-yönelimli bürokratik hizmet etkileşimlerinde ussallık, nicelik, denetleme, hesaplama, maliyet minimizasyonu, etkinlik, standartlaşma egemenken aynı zamanda müşteri yönelimli olunmaya, nitelikli hizmet vermeye, müşteriye karşı saygılı ve kibar olmaya çalışılır (Brannan, 2005; Bolton ve Houlihan, 2005; Forseth, 2005; Kerfoot ve Korczynski, 2005; Korczynski ve diğerleri, 2000; Leidner, 1993).

Müşteri yönelimli bürokrasilerdeki etkileşimler, çalışanların aşağı statüde olduğu eşitsiz, müşterilere karşı “kibar, hürmetkâr, sempatik” olmak zorunda oldukları “hizmetsel” karşılaşmalardır (Forseth, 2005: 452; ayrıca bkz. Williams, 2003: 524–535). Bu tür karşılaşmalar hem müşteri hem çalışan için tatminkâr ve oyunsal bir ilişki olmaktan çok (Forseth, 2005: 450), çalışanların müşteri sapkınlığıyla da karşılaşmalarına neden olabilmektedir (Forseth, 2005: 454; Williams, 2003).

2.2.5. Hizmet İşletmelerinde Cinsellik

Örgütlerde müşteri ve çalışan arasındaki cinsellik ya da cinsel etkileşimler farklı şekillerde ifade bulabilir. Çalışan ve müşteri arasındaki cinsellik; çalışan ve müşterinin karşılaştığı hizmet etkileşimlerinde olduğundan, hizmet etkileşimlerinden ayırık incelenemez (Hochschild, 1983; Lerum, 2000; Pettinger, 2011; Warhurst ve Nickson, 2009). Cinsellik örgütlerde ister desteklensin ister cinselliğe sıfır hoşgörü gösterilsin, her hizmet etkileşiminin cinsellikle bağlantısı vardır (Burrell, 1984).

Bu kapsamda, genel olarak “oyunsal” hizmet etkileşimlerinin bir parçası olarak örgütlerdeki cinsellik Eros mantığı altında flörtleşme, şakalaşma gibi “oyunsal” olarak, çalışan ve müşterinin cinsel ilişkisi olarak da ifade edilebilir. Cinsel ilişkiler yalnızca cinsel birleşmeyle sınırlı değildir. Çalışan ve müşterinin cinsel birleşme olmadan “karşılıklı istekleriyle zevk veren çok-şekilli duyusallıkları” da cinsel ilişki kapsamındadır (Burrell, 1984: 98). Bu kapsamda müşteri ve çalışanın “cinsel ilişki” yaşamak için bir araya gelmediği ya da cinsel ilişkinin verilen bir hizmet olmadığı hizmet etkileşimlerinde çalışan ve müşteri kendi istekleriyle hizmet etkileşimlerinin birbirlerini yakınlaştırmaları kapsamında “cinsel ilişki”ye girebilirler. Çalışan ve müşteri, cinsel ilişkiye girmeseler de cinsellik yoluyla birbirleriyle oynusal “cinsel etkileşimler” kapsamında (örneğin; flört, şakalaşma vb.) hoşça vakit geçirebilirler.³⁰

Logos mantığı altındaki “sınırları kapalı” hizmetsel etkileşimlerin bir parçası olarak cinsellikse çalışan ve müşterinin ortaklaşa değer yarat(a)madığı, özellikle kadınların cinsel nesneleştirilmeleri (Marcuse, 1997: 53–71) kapsamında ya da çalışanların cinselliklerinin örgütlerden elimine edilmesi kapsamında ifade bulabilir (Burrell, 1984; Williams ve diğerleri, 1999).

³⁰ Gerçekte, cinsel ilişki de cinsel etkileşim altında olmasına karşın çalışmada cinsel etkileşimle cinsel ilişki arasında analitik bir ayırım yapılmıştır. Cinsel etkileşimler cinsel birleşme, flörtleşme, şakalaşma, sosyalleşme gibi oynusal olabilecekken; cinsel nesneleştirme gibi hizmetsel de olabilir.

2.2.5.1. Kadın Çalışanların Cinsel Nesneleştirilmeleri

Hizmet işletmelerinde müşterilerle yüz yüze iletişim kuran çalışanların müşterilere karşı tavır ve davranışlarının müşterileri her zaman memnun edecek, onların haklı oldukları kabulüne dayandığı yazında “duygusal emek” kavramıyla belirtilmiştir (Hochschild, 1983). Son yıllarda duygusal emeğin yanında çalışanların “iyi görünmeleri ve/ya da kulağa da hoş gelmelerini” ifade eden “estetik emeğin” önemi ortaya konmuştur (Warhurst ve Nickson, 2007; Warhurst ve diğerleri, 2000). Duygusal emek çalışanların daha çok duygu, tavır ve tutumlarını, estetik emekse “bedenlerini” kullanmalarıyla ilgilidir (Warhurst ve Nickson, 2009: 386).

İlgili kavramlara ek olarak, Warhurst ve Nickson örgütlerin çalışan ve müşteri etkileşimlerinin cinselleşmesini bir strateji olarak kullanmalarını “cinselleşmiş emek” kavramıyla ifade etmişlerdir (Warhurst ve Nickson, 2009: 393). Warhurst ve Nickson, örgütlerde cinselliğin yönetim tarafından kullanımının belirli oranlarda değiştiğini, bunun yalnızca çalışanların görünümleriyle sınırlı olabileceken (estetik emek) aynı zamanda flörtleşme gibi müşterilerle etkileşimi de kapsayabileceğini (cinselleşmiş emek) belirtmişlerdir. Bu kapsamda cinselliğin kullanımı estetik emekten cinselleşen emeğe, sırasıyla örtük kullanımından açık kullanımına doğru uzanmaktadır (Warhurst ve Nickson, 2009: 399).

Yazındaysa genellikle cinselliğin hizmetsel ifadesi kapsamında kadınların cinsel nesneleştirilmeleri konu edilerek, eleştirilmiştir (Adkins, 1995: 93–143; Warhurst ve Nickson, 2009: 396–397). Bu yönde, çalışan-müşteri etkileşimlerinin hizmetsel olarak cinselleştirilmesinin onları müşteriler karşısında güçsüzleştirdiği ve müşterilerin cinsel tacizine karşı savunmasız kıldığı belirtilmektedir (Folgero ve Fjeldstad, 1995; Gettman ve Gelfland, 2007; Hughes ve Tadic, 1998; Williams, 2003; Yagil, 2008).

Hizmetsel etkileşimlerde, çalışanların cinselliği müşterilerle sorunsuz bir etkileşim kurmak için kullanılabilir (Brannan, 2005). Özellikle turizm, yiyecek-içecek, eğlence sektöründe kadınların pasif cinselliklerinin işin parçası olduğu

belirtmiştir (Adkins, 1995; Giuffre ve Williams, 1994: 387; LaPointe, 1992: 383; Otis, 2007: 360). Bununla birlikte hizmet etkileşimlerinde cinselliğin kullanımı kadınlarla sınırlı değildir. Erkek çalışanlardan da müşterilerle etkileşimlerinde örgütsel amaçlar için cinselliklerini kullanmaları beklenebilir (Brannan, 2005). Brannan (2005), çağrı merkezlerinde yaptığı etnografik çalışmada erkek çalışanların kadın müşterilerle cinsel içerikli şakalar yaparak flörtleştiklerini, kadınların da erkek müşterilere karşı “dişil alımlılık ve sempatikliği” kullandıklarını belirtmiştir (Brannan, 2005: 433–434). Brannan, kadın çalışanların erkek çalışanlara göre cinselliklerinin pasif bir biçimde “hizmet” kullanmalarından rahatsızlık duyduklarını (Brannan, 2005: 434), erkeklerinse kadın müşterilerle oyunsal olan cinselleşmiş hizmet ilişkilerinden memnun olduklarını belirtmiştir (Brannan, 2005: 433).

Kadınların cinsellik konusunda pasif ve mağdur olarak ele alınmaları tek taraflı bir değerlendirmedir. Kadın çalışanlar, cinsellik konusunda hizmet etkileşimlerinde pasif olabilecekleri gibi ilgili etkileşimleri kendi çıkarları için kullanabilirler (Ackroyd ve Thompson, 2001: 75; Salzinger, 2000: 80; Wood, 2000: 17–18; Lerum, 2000: 15–24) ve örgütteki cinsellikten hoşnut olabilirler (Trethewey, 1999: 444; Wilson ve Thompson, 2001: 75). Ayrıca, kadınların hizmet etkileşimlerinde cinselliği kullanmaları her zaman olumsuz değildir. Örneğin, Lerum (2000), hizmet örgütlerinde kadın çalışanların erkek müşterilerle flörtleşmelerinin kadın çalışanlara müşterilerle olan etkileşimlerde daha fazla “denetim” ve güç sağladığı; onların önemsizleşerek, silikleşmesinden onları hizmet etkileşimlerinde daha “görülebilir” ya da önemli yaptığını belirtmiştir (Lerum, 2000: 180).

2.2.5.2. Müşteri-Çalışan Cinsel Etkileşimlerinde Sınırlar ve Çalışan – Müşteri Cinsel İlişkilerinin Ele Alınmaması

Genelde cinselliğe karşı sıfır hoşgörü gösterilen örgütlerde çalışan ve müşteri arasındaki oyunsal cinsel etkileşimler tabu olarak görülür. Örneğin, doktorlar işlerindeki stresi azaltmak amacıyla, kendi aralarında sık sık cinsel şaka yapsalar da

hastalarla cinsel içerikli etkileşimlere girmekten kaçınmaktadırlar (Giuffre ve Williams, 2000; Williams ve diğerleri, 1999: 86–87).

Cinselliğe sıfır hoşgörü politikasına karşın hasta-doktor cinsel ilişkileri olabilmektedir (Coverdale ve diğerleri, 1995: 245). İlgili konuyu inceleyen çalışmalar, ilgili ilişkilerin; nasıl oluştuğunu açıklamaktan çok, etik olmadığını ve asla kabul edilemeyeceğini belirtmeye odaklanmışlardır. Ayrıca çalışmalar, doktor-hasta ilişki sınırlarının mutlaka korunması gerektiğini belirtmişlerdir (Celenza ve Gabbard, 2003; Cullen, 1999; Gutheil, 1989; Norris ve diğerleri, 2003; Spiegel ve diğerleri, 1999). Aynı şekilde, mahkûmlar ve gardiyanların cinsel ilişkileri de sıkı bir şekilde yasaklanmakta ve ilgili ilişkilerin olması durumunda çalışanlar işlerini kaybetmektedirler (Williams ve diğerleri, 1999: 87).

Doğaldır ki doktor ve gardiyanların hizmet etkileşimleri bir restorandaki garsonun müşteriyle olan hizmet etkileşiminden farklı yapısıyla farklı pratikleri kapsar. Müşterilerle olan etkileşimde cinselliğe sıfır hoşgörü gösterilen örgütlerin yanında turizm ve eğlence örgütlerindeki çoğu hizmet etkileşiminde çalışanların hizmet etkileşimlerinde cinselliklerini kullanmaları işin parçasıdır (Adkins, 1995; Williams ve diğerleri, 1999: 87). Bu durumsa müşteri ve çalışan cinsel etkileşiminin sınırlarını korumayı zorlaştırır. Yöneticiler, kendi denetimleri dışındaki çalışanların cinselliğinin mutlak anlamda özgürce ifade edilmesine karşıdırlar. Yöneticiler genellikle cinselliğin örgüt için kazanç getirebilecek şekilde ve ölçüde olmasını isterler (Filby, 1992'den aktaran Ackroyd ve Thompson, 1999: 139). Müşterileri daha fazla örgüte bağlamak ve onlara daha fazla satış yapmak amacıyla cinselliğin (Lerum, 2000: 183–184) müşterilerle flörtleşmeyi içermesi ancak flörtleşmenin cinsel ilişkilere dönüşmemesi beklenir (Riach ve Wilson, 2007: 85). Örneğin, Riach ve Wilson, bar üzerindeki araştırmalarında hem erkek hem kadın çalışanlar için müşterilerle flörtün çalışma pratiklerinde olduğunu (Riach ve Wilson, 2007: 84), buna karşın bar çalışanlarının müşterilerle hizmet etkileşimi dışında cinsel ilişkiye girmelerinin, yönetim tarafından müşterilere bedava içecek verilebileceği korkusundan istenmediğini belirtmişlerdir (Riach ve Wilson, 2007: 85).

Bununla birlikte, cinselliğin ve onun oyunsal ifadesinin belirsiz özelliği cinselliğin denetimini ve yönetiminin istediği şeklindeki ifadesini zorlaştırır (Cabezas, 2006: 509; Filby, 1992'den aktaran Fleming, 2007: 247). Logos mantığı ağırlığında, yönetim ister hizmet etkileşimlerini belirli oranda cinselleştirmeye ister cinselsizleştirmeye çalışsın; cinsellik kendisine içkin belirsizlikten dolayı örgütsel denetim ve kullanım amacının dışına kolayca çıkabilir (Fleming, 2007: 252; Lerum, 2000: 10), bu kapsamda, çalışan ve müşteri cinsel ilişki yaşayabilir (Williams ve diğerleri, 1999: 87). Bu da yönetim-güdümlü ve çalışan-güdümlü cinselliklerin çatışması ve/ya da uyuşması sorununu doğurur (Sturdy, 1998: 37; Warhurst ve Nickson, 2009). Bazı durumlarda ilgili cinsellikleri birbirlerinden kesin olarak ayırmak olanaklı olmayabilir. Bu konudaysa yazında genelde yönetim-güdümlü, kadınların cinsel nesneleştirilmeleri ve pasiflikleri konu edinilmiştir. Erkek çalışan ve kadın müşteri arasındaki cinselliğin özellikle ilgili ilişkilerin cinsel çekim kapsamındaki oyunsal ifadeleri –aynı örgütteki çalışanlar arasında benzer ilişkilerle ilgili bir yazın (romantik ilişkiler yazını) bulunmasın karşın– sistematik olarak konu edinilmemiştir (Lerum, 2000: 154).

Turizm sektöründeki artan erkek çalışan oranı da erkek çalışanlar ve kadın müşterilerin oyunsal cinsel ilişkilerinin değerlendirilmesini önemli hale getirmektedir (Warhurst ve Nickson, 2009: 400–401). Erkek çalışanların kadın müşterilerle girdikleri oyunsal cinsel etkileşimlerin ve cinsel ilişkilerin farklı örgütlerde yönetim-güdümlü, çalışan-güdümlü arasındaki uyum-çatışma kapsamında, çalışanların çalışma pratikleriyle ilişkilendirilerek incelenmesi daha önce yapılmamıştır.

Müşteri-çalışan cinsel etkileşimlerini değerlendirilmesinde örgütsel bağlam önemlidir (Lerum, 2000; Parrenas, 2010; Williams ve diğerleri, 1999). Logos mantığı ağırlığında çoğu örgütte, müşteri-çalışan cinsel ilişkisine karşı sıfır hoşgörü gösterilse de Logos mantığının gevşediği 4S turizm bölgelerinde yer alan otellerde erkek çalışanlar ve kadın turistlerin cinsel ilişkilere girdikleri bilinmektedir. Bu da çalışan ve müşteri cinsel etkileşimlerinin turizm sektöründe incelenmesini önemli ve olanaklı kılmaktadır. İlgili konunun incelenmesine hazırlık olarak bir sonraki kısımda, turizm sektöründeki hizmet etkileşimleri ve cinsellik değerlendirilecektir.

2.2.5.3. Turizm ve Çalışan - Turist Cinsel Etkileşimleri/İlişkileri

Birinci bölümde turizmin Eros ve Logos mantıklarıyla olan ilişkisi açıklanmış, eşik zaman ve mekân olarak turizm etkinliklerinde bireylerin cinsel ilişkiler dâhil olmak üzere normalde yapmadıkları pratikleri tatilde yaptıkları belirtilmişti (Edensor, 2000; Freidus ve Romero-Daza, 2009; Pritchard ve Morgan, 2006; Trauer ve Ryan, 2005). Turizm yazınında, erkek çalışan ve kadın turistlerin cinsel ilişkiye girdiklerine dair birçok kaynak olmasına karşın (Brennan, 2004: 91; Cabezas, 2004: 991; Campbell ve diğerleri, 1999: 130; McKercher ve Bauer, 2003: 12; Fluker ve Deery, 2003: 109; Guerrier ve Adib, 2004: 348; Hennink ve diğerleri, 2000: 177; Malam, 2004: 456; Romero-Daza ve Freidus, 2008: 180; Tataroğlu, 20006; Taylor, 2001: 757), ilgili ilişkiler, örgütsel bağlamdan (Cabezas, 2004: 991; Cabezas, 2006: 509) ve çalışma pratiklerinden ayırık incelenmiştir.

Cabezas (2006) ilgili sorunun farkında olarak çalışan ve turist cinsel ilişkilerini Küba'daki her şey dahi sistemi uygulayan lüks otellerde incelemiştir. Cabezas (2006) yönetimin turistlerle iyi ilişki kurma vurgusunun çalışan ve turistleri samimileştirdiğini belirtmiş ve ilgili ilişkilerin çalışanları için çalışma koşullarının yabancılaştırmacılığına karşı olumlu olduğunu belirtmiştir. Ancak, Cabezas (2006), çalışmasını çalışma pratiklerine dayandırmayarak incelemiş ve aynı örgütteki farklı çalışanların konumlarını ayrıntılandırmamıştır.

Sanne (2010), Türk erkek çalışanlarla yabancı kadın turistlerin cinsel ilişkilerini Türkiye'de 4 aylık sürede bir tur şirketinde satış görevlisi ve bir sahil restoranında garson olarak çalışarak incelemiştir. Sanne (2010), çalışmasında "pahalı" otellerde turist çalışan etkileşimlerinin resmi olduğunu ancak restoran gibi örgütlerde çalışan ve turistler arasında biçimsel olmayan etkileşimlerin olduğunu belirtmiştir. Sanne (2010), çalışanların turistlerle olan etkileşimlerini göz temaslari, gülümsemeler, şakalaşmalar, dokunmalar ve ufak konuşmalarla kişiselleştirmeye çalıştıklarını belirtmiş, çalışan ve turist hizmet etkileşimlerinin çok kısa bir zamanda samimi ilişkilere dönüşebildiğini vurgulamıştır.

Sanne (2010), çalışmasında hizmet etkileşimlerindeki örgütsel bağlamlar hakkında yeterli bilgi vermemiş, farklı örgütler ve de aynı örgütteki farklı çalışanların turistlerle olan etkileşim farklılıklarını, ilgili etkileşimlere karşı yönetimin tutumu, çalışanların direnişlerini, ilgili ilişkilerin etkilerini değerlendirmemiştir. Sanne (2010), çalışanların hizmet etkileşimlerini kişiselleştirmek için kullandıkları pratiklerden bahsetse de yapısal etmenlerle ilgili pratikler arasındaki ilişkiyi değerlendirmemiştir. Bunlara karşın Sanne'in (2010) çalışan ve turist cinsel ilişkilerini hizmet etkileşimlerinde hareketle incelemesi doğrudur.

Örgütlerdeki müşteri ve çalışanları bir araya getiren, onların birbirleriyle yaklaşma olanaklarını sağlayan ve/ya da kısıtlayan hizmet etkileşimleri ve çalışma pratikleridir (Bhaskar, 1998; Cabezas, 2006). Dolayısıyla, cinsellik genel olarak “turist-çalışan hizmet etkileşimi”yle farklılaşabilir. Hizmet etkileşimleri, sektörden sektöre farklılaştığından yazındaki “hizmetsetel karşılaşma”, “oyunsal ilişki” ayrımını turizme özgü olarak daha da somutlaştırmak gerekmektedir (Korczynski ve Ott, 2004: 595). Çünkü “turist-çalışan oynusal ilişkisi”yle, “kuaför-müşteri oynusal ilişkisi” yazında belirtilen ilişki özelliklerini kapsamasına karşın farklı pratiklerden oluşurlar.

Yazında belirtilen hizmet etkileşimlerinde Logos mantığını kendi iç çelişkilerinden oluşan Korczynski'nin çelişen mantıkları, farklı sektördeki etkileşimleri ve pratikleri yeterince açıklayamaz. Yalnızca Logos mantığıyla hizmet etkileşimlerini değerlendirmek, Logos mantığı dışındaki sözde olmayan gerçek ilişkilerin nasıl olduğunu (örneğin, cinsel ilişki) ve/ya da olabileceğini açıklayamaz. Farklı davranışlar birbirleriyle kesişen farklı mantıkların etkileri tarafından açıklanır. Bu yönde farklı alanlardaki mantıklar herhangi bir alana transfer edilebilir (Sewell, 1992: 16–19). Bu kapsamda hem çalışanlar (Crang, 1994: 698–699; Wray-Bliss, 2001) hem müşteriler Logos mantığı altındaki hizmetsetel karşılaşmanın dışına çıkabilirler (Abiala, 1999: 209; Fırat ve Venkatesh, 1995: 258).

Turist-alışan cinsel etkileşimleri ve/ya da hizmet etkileşimleri yalnızca örgütsel etmenlerle değil Eros-Logos diyalektiği çerçevesinde değerlendirilebilir (Tataroğlu, 2006; Wang, 2000). İlgili cinsel etkileşimlerin ve ya da hizmet etkileşimlerinin, Eros-Logos kapsamında değerlendirilmesi hem üretim/çalışan/ hem de tüketim/turist tarafının ele alınmasını ve cinselliğin yalnızca cinsel birleşmeye indirgenmemesini sağlar. Eros-Logos diyalektiği, Eros'un oyunla ve cinsellikle bağlantısını açıkladığından turist-çalışan cinsel etkileşimlerinin incelenmesinde yeterli teorik ereve sunmaktadır (Yarnal, 2004: 352).

Birçok hizmet etkileşimde müşteri-çalışan oyunsal etkileşimi olabilse de bu turistlere yiyecek-içecek konaklama ve eğlence hizmetlerinin verildiği turizm sektöründe daha fazladır (Crang, 1997: 151; Sandiford ve Seymour, 2007a: 222; Tataroğlu, 2006). Özellikle oteller, "eşik" rgtler olarak "cinsellik, romantizm ve macera"yı ağrıştırırlar ve cinselliğin sık yaşandığı yerlerdir (Pritchard ve Morgan, 2006: 765). Konaklama hizmetlerine antropolojik olarak bakıldığında, özellikle eski tarihlerde "konaklama hizmetinin karşılıksız vermeyi içererek yabancıları tanıdığa, düşmanları arkadaşa, arkadaşları dostlara dönüştürdüğü" görülür (Selwyn, 2000: 19). Eros mantığının baskın olduğunda turist-çalışan oyunsal etkileşimlerindeki birçok çalışma pratikleri "insanları eğlendirmek ve onları mutlu etme"yi kapsar (Guerrier ve Adib, 2004: 337; ayrıca bkz. Crang, 1994: 696-699; Crang, 1997: 151; Tataroğlu, 2006: 176-179). Animasyon buna en iyi örnektir (Cabezas, 2006: 516). Bu tür oyun ve çalışma ya da çalışan ve müşteri arasındaki ayrımın bulanık olduğu işlerdeki çalışanlar "müşterilerle arkadaş olabilirler, flrtleşebilirler, sosyalleşebilirler; çalıştıkları yerlerde rahatça takılabilirler, bedensel zevklerini alabilirler, zgn olarak eğlenebilirler," (Guerrier ve Adib, 2004: 338; ayrıca bkz. Crang, 1994; Crang, 1997: 151; Malam, 2004: 463-464; Tataroğlu, 2006; Urry, 1990: 74-75; Weaver, 2005a: 10).

Bu oyunsal etkileşimlerdeki pratikler kendinde amaçlarını taşırlar (Cederholm ve Hultman, 2010). Özellikle küçük işletmelerde bu tür ilişkiler daha yaygındır (Cederholm ve Hultman, 2010; Tataroğlu, 2006: 128-132). Eros mantığının baskın olduğu oyunsal etkileşimler sonucunda cinsellik de oyunsal ifadelerle yansır, turist

ve çalışanlar daha fazla cinsel ilişkiye girerler (Aykaç, 2009: 158; Tataroğlu, 2006). Bununla birlikte turizm sektöründe her hizmet etkileşimi oyunsal değildir. Turist-çalışan hizmet etkileşimleri Logos mantığı egemenliğinde son derece hizmetsel olabilir (Ritzer, 2007). Bu yönde turizmin ülkeler arası var olan eşitsizliği örgütlerde sürdürdüğü, gelişmekte olan ülke çalışanlarının Batılı turistlere hizmet ettikleri vurgulanır (Aramberri, 2001; Aykaç, 2009: 82; Vandegrift, 2008). Özellikle büyük ölçekli turizm örgütlerinde çalışan-turist ayrımı, çalışma-serbest zaman/oyun ayrımı son derece belirginleşebilir (Aykaç, 2009: 160; Krippendorf 1987: 58; Wang, 2000: 20–21).

İlgili hizmetsel etkileşimlerde turistler eğlenip, kendilerine sunulan hizmetlerin tadını çıkarırken; çalışanlar zor şartlarda çalışarak (Urry 1990: 143), otelin olanaklarından yararlanamamakta (Alexeyeff, 2008: 288), otele turistlerin girdikleri kapıdan bile girememektedirler (Adler ve Adler, 2004: 3). İlgili etkileşimler, çalışanların sömürülmesine son derece açıktır (Gmelch, 2003: 25–26). Hizmetsel etkileşimlerin egemen olduğu ilgili örgütlerde turist-çalışan cinselliklerinin oyunsal ifadesinin daha az olması beklenir (Aykaç, 2009: 158; Larsen ve Urry, 2011; Ritzer ve Liska, 1997; Tataroğlu, 2006).

Turizm yazını örgütün büyüklüğü ve cinsellik arasında ilişki kurmaktadır. Bu yönde Logos mantığının büyük işletmelerde, Eros'unsu küçük işletmelerde daha baskın olduğunu belirtmektedir (Aykaç, 2008: 160; Wood, 1994: 75). Aykaç, Logos mantığında hizmetsel etkileşimlerin daha fazla olduğu büyük otellere göre, çalışan-turist etkileşimlerinin daha sıcak olduğu küçük işletmelerde cinsel ilişkilerin daha fazla olduğunu belirtmiştir (Aykaç, 2009: 158). İlgili tespit büyük oranda doğru olsa da her durumda geçerli değildir (Wood, 1994: 75). Küçük ölçekli olup cinselliklerin hizmetsel ifadesi olabileceği gibi büyük ölçekli olup da cinselliğin oyunsal ifadelerinin egemen olduğu örgütler de olabilir (Tataroğlu, 2006: 130). Bu kapsamda yalnızca örgütün büyüklüğü ve örgütlenme yapısı gibi etmenleri dikkate almak örgütlerdeki bireylerin davranışlarını yeterince açıklayamamakta (Frenkel ve diğerleri, 1999: 36) ve örgütteki farklı çalışanlar arasında herhangi bir ayrım yapamamaktadır.

Herhangi bir sosyal olgu gibi, turizm ya da başka bir hizmet sektöründe herhangi bir örgütteki (erkek) çalışan–(kadın) müşteri cinsel etkileşimlerinin yeterli bir değerlendirilmesi yapı-birey, açıklama-anlama, zihin-beden vb. ikiciklerin ötesinde bir yaklaşımın kullanılmasını gerektirir (Bhaskar, 1998; Fay, 2005). Bu yönde, aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere, eleştirel gerçekçilik yeterli çerçeveyi sunmaktadır.

2.3. ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK³¹

Eleştirel gerçekçilik, diğer yaklaşımların tersine, öncelikle epistemolojik bir soru(n) olan “bilgi nasıl olanaklıdır” sorusundan çok, ontolojik bir soru(n) olan “toplum ve insanlar bilginin nesnesi olabilmeleri için ne gibi özelliklere sahiptir” sorusundan hareket eder (Bhaskar, 1998: 13; Danermark ve diğerleri, 2002: 5). Bilimin yapılabilmesi için bilim konusu olan varlıkların “neliği”yle ilgilenerek, şu sorulara öncelikle yanıt arar: “Gerçekliğin kaynağı nedir? Gerçekliğin doğası nedir? Olgular arasında ne tür ilişkiler vardır (*nedensellik*)? İnsanın doğası nedir? Toplumun doğası nedir? Yapı-birey ilişkilerinin doğası nedir?” (Dikeçligil, 2006: 32). Bu soruların yanıtlandırılması, “epistemolojik ve yöntemsel varsayımları belirler” (Dikeçligil, 2006: 34).

Eleştirel gerçekçilikte, “geçişli” (transitive) ve “geçişsiz” (intransitive) olmak üzere bilginin iki boyutu vardır (Bhaskar, 1978: 21–24). Geçişli boyut, insanın bilgi üretimindeki sosyal etkinliğidir (Bhaskar, 1978: 24). Geçişsiz boyutsa, insanın bilgi üretmesinden bağımsız varlıkların/şeylerin bilgisidir. Bilginin bu iki boyutundaki ayrım “gerçekliği, doğruluktan (gerçeklik betimlemelerinden) ayırır” (Sayer, 2000a: 63; Smith, 2006: 200). “Gerçeklik, bilenden, bilinçten bağımsız olarak var olan şeylere ilişkin bir özelliktir. Doğruluksa, varlığını bir varılana ilişkin bildirimde bulunan bir özneye borçludur” (Tepe, 2003: 21). Gerçeklik ontoloji, doğruluk epistemolojiyle ilgili olduğundan, doğruluklar arasında daha az/çok doğru ayrımı yapılabilir (Sayer, 2000a: 63). Eleştirel gerçekçilik ontolojik olarak gerçekçidir,

³¹ Çalışmadaki “2.3. numaralı eleştirel gerçekçilik kısmı” büyük oranda 2010 tarihinde I. Örgüt Kuramı Çalıştayı’nda sunulan “Örgüt Çalışmalarında İkiciklerin Ötesinde Bir Meta-Yaklaşım: Eleştirel Gerçekçilik” (Aslan, 2010) adlı bildiriye dayanmaktadır.

insan “saptamalarından” bağımsız olarak var olan şeylerin olduğuna inanır (Fleetwood, 2005: 198; Lawson, 1997: 25). Epistemolojik olaraksa (gerçekliğin betimlenmesi/doğruluk) görecelidir. Bu yönde, “sosyal gerçekliğin, fotoğrafın gerçeği temsil etmesi gibi temsil edilemeyeceğini ve tüm verilerin/bilgilerin kuram-yükü olduğunu savunur” (Gulbenkian Komisyonu, 2005: 86; ayrıca bkz. Van de ven, 2007: 38). Bununla birlikte, bilgiler kuram tarafından da belirlenmez (Law ve Urry, 2004: 395), bu da gerçekliğin betimlenmelerinde “kanısal göreceli”ğin, diğer bir deyişle her gerçeklik betimlemesinin eşit doğru/yanlış olamayacağını (eş-ölçülemezlik) belirtir (Danermark ve diğerleri, 2002: 15; Law ve Urry, 2004: 395–396). Eleştirel gerçekçilik, betimlemeler ya da kuramlar arasında, “açıklayıcı güç”lerine göre seçim yapılabileceğini savlar (Lawson 1997: 244; Reed 2005: 1630).

Eleştirel gerçekçilikte, gerçeklik ölçütü etkide bulunabilmedir. Bir şey (nedensel) bir etkide bulunuyorsa gerçektir (Fleetwood, 2005: 199). Genellikle, gerçek olan varlıklar/şeyler maddesellikle ve algılanabilenlerle sınırlandırılır (Bhaskar, 1997: 139; Fleetwood, 2005: 199). Gerçeklik, maddesellikle ve/ya da algılanabilirlikle sınırlanmamalıdır. Gerçeklik, bir düşünce, değer, inanç, söylem vb. olabilir (Bhaskar, 1997: 143). Eleştirel gerçekçilik, gerçekliği üç alana ayırmıştır. Bunlar “gerçek, fiili ve görgül” alanlardır (Bhaskar, 1978: 56). Gerçek alan; güçler, yapılar ve mekanizmalar alanıdır. Bu güçler; fiziksel varlıklardan, sosyal yapılardan, söylemlerden kaynaklanabilir (Sayer, 2000a: 11). Bir güç, varlığını kendine özgü yapısal özelliklerinden ya da doğasından alır (Fleetwood, 2001: 211). Ancak güçler, her zaman harekete geçmeyebilir. Fiili alan, gerçek alandaki güçlerin mekanizmalar haline gelmesiyle, diğer bir deyişle, güçlerin harekete geçmesiyle ortaya çıkan olaylardır (Sayer, 2000a: 12). Fiili alandaki olayların, hepsi algılanmayabilir ya da saptanmayabilir. Gerçekliğin sadece yüzeysel kısmı olan görgül alan, fiili alandaki olayların tamamının ya da bir kısmının “izlenimlendiği, algılandığı” (Leca ve Naccache, 2006: 630), “deneyim” alanıdır (Bhaskar, 1978: 56).

2.3.1. Eleştirel Gerçekçilikte Nedensellik

Yazındaki çoğu çalışma, Hume nedenselliğini varsayarak görgül düzeyde farklı kavramlar arasındaki ilişkileri nicel tekniklerle incelemiştir. Örneğin; örgütün hiyerarşisi, kültürü ve örgütteki cinselliğin ifadeleri arasındaki ilişkiler gibi. Hume nedenselliği, görgül düzeyde birbirlerine dışsal olayların, olguların birbirlerini “sürekli” olarak izlemesidir (Bhaskar 1998: 15; Ekström, 1992: 108). Hume nedenselliğinde, “A” ve “B” olayını birbirlerine bağlayan bir mekanizma/nedensellik yoktur (Ekström, 1992: 108; Smith, 2006: 194). “B” olayının “A”yı takip etmesi nedensellik ortaya koy(a)maz (Ekström, 1992: 108). Örneğin, bürokratik büyük bir örgütteki hizmet karşılaşmaları ve örgütteki cinsel ilişkilerin sıklığı arasındaki nedenselliğin örgüt bürokratikse ve büyükse cinsel ilişki azdır gibi korelasyonlara indirgenmesi “nedensel açıklama” değil, “betimlemedir” (Danermark ve diğerleri, 2002: 53; Smith, 2006: 194).

Eleştirel gerçekçiliğe göre nedensel bir açıklama bürokratik örgütlerde cinsel ilişkilerin neden az olduğunu açıklayan, bürokrasi ve cinsel ilişki sıklığını bağıntılandıran bir “mekanizma³²”nın (mantığın) ortaya çıkarılmasıdır (Bhaskar, 1978). Eleştirel gerçekçiliğe göre nedensel ilişkiyi ortaya koymak, korelasyon bulmak ve/ya da kestirim (prediction) yapmak değildir (Ekström, 1992: 114). Çoğu zaman nicel araştırmayla elde edilen sonuçlar nedensel ilişkilerden çok, betimlemeleri vermektedir (Ekström, 1992). Nedensel ilişki bir sosyal olgunun altında yatan mekanizmaların ortaya çıkarılmasıdır. Bu mekanizmaların “ölçülebilmeleri” çoğu zaman olanaksız olduğundan (Ackroyd ve Fleetwood, 2000: 6), nedensel açıklamalar için yarı-yapılandırılmış görüşme, katılımlı gözlem gibi etkileşimli araştırma teknikleri uygundur (Sayer, 1992: 244–247).

Eleştirel gerçekçilikte bulunmaya çalışılan mekanizmalar fiziksel, kimyasal, biyolojik ve sosyal yapılar (örneğin; üretim ilişkileri, cinsiyet ilişkileri, düşünceler, söylemler) olabilir (Nellhaus, 1998: 9). Mekanizmaların fiili düzeyde gerçekleşmesi (olay ve olgu ortaya çıkarması) gerekmez. Mekanizmalar ve olgular arasında

³² Eleştirel gerçekçilikte mekanizma bir takım “yapı, güç ve ilişkileri ifade etmek için kullanılan genel bir kavramdır” (Fleetwood, 2001: 211).

ontolojik ayrım vardır. Mekanizmalar ve olgular, gerçekliğin farklı alanlarındadır (Bhaskar, 1978: 13). Fiili düzeydeki olaylar, birbirleriyle etkileşim halindeki farklı mekanizmalar tarafından oluşturulur. Örneğin, “X” ve “Y” mekanizmalarının “B” olayını sürekli olarak oluşturması ancak kapalı bir sistemde, ilgili mekanizmaların içsel olarak değişmemelerine ve diğer dış mekanizmaların da olaya karışmaması durumunda olabilir (Bhaskar, 1978: 76). Gerçekteyse, kapalı sistemleri kurmak büyük oranda olanaksızdır. Bu yüzden açık sistemdeki “X” ve “Y” mekanizmaları “B”yi ortaya çıkarmayabilir. Bu, mekanizmaların etki etmediği (nedenselliğin olmadığı) anlamına gelmez. Örneğin, hizmetsel etkileşimlerin egemen olduğu büyük örgütlerde cinsel ilişkilerin olması, büyük bir örgütte bu ilişkileri azaltan mekanizmaların (Logos mantığı) etki etmediği anlamına gelmez³³ (Danermark ve diğerleri, 2002: 57). Bu yüzden, mekanizmalar, belirleyici olmayan “eğilimler” şeklinde incelenmelidir (Bhaskar, 1978: 184; Fleetwood 2001: 212).

2.3.2. Eleştirel Gerçekçilikte Soyutlama ve Genelleme

Eleştirel gerçekçilikte amaç, görgül düzeydeki olguların altında yatan mekanizmaları ortaya çıkararak (Bhaskar, 1978: 17) ilgili olguyu mekanizmalar yardımıyla açıklamaktır (Danermark ve diğerleri, 2002: 109–111). Araştırma süreci, “somuttan-soyuta” (mekanizmaları bulma) ve “soyuttan-somuta” (mekanizmalar aracılığıyla açıklama) doğrudur (Sayer, 1992: 87). Fiili alandaki sosyal olaylar ve görgül alandaki olgular, açık bir sistemde -birbirleriyle çelişen ya da birbirlerini destekleyen- farklı mekanizmalar tarafından belirlendiğinden, olgular üzerindeki tüm mekanizmaların aynı anda belirlenmesi olanaksızdır (Danermark ve diğerleri, 2002: 43; Lawson, 1997: 269). Bu kapsamda, çalışan ve turistlerin cinsel ilişkilerini tüm yönleriyle değerlendirmek zordur. Ancak her mekanizma eşit derecede etken değildir (Sayer, 1992: 73–74). Sosyal olgunun açıklanmasında, hangi mekanizma ya da mekanizmaların seçileceği araştırmanın amacı ve konusuna göre değişir (Danermark ve diğerleri, 2002: 63).

³³ Danermark ve diğerleri bu konuyla ilgili “uçakların, kuşların uçması, yer çekiminin etki etmediği anlamına gelmez” örneğini vermişlerdir (Danermark ve diğerleri, 2002: 57).

Sosyal olguların açıklamasında ana amaç kendi gerçeklikleri ve mekanizmaları olan sosyal yapıları ortaya çıkarmak ve bireylerin bu yapılarla olan etkileşimini ortaya koyabilmektir (Danermark ve diğerleri, 2002: 64). İlgili olguyla ilişkili mekanizmaların ortaya çıkarılması sırasıyla, fiili alanda soyutlama ve bu alandan geri-çıkarmı'la gerçek alandaki mekanizmanın bulunmasıyla olur (Danermark ve diğerleri, 2002: 120–121; Leca ve Naccache, 2006: 635). Olgular çok yönlü olduklarından, bir olgunun açıklanmasında bir takım farklı (düzeylerde) soyutlamalara ve geri-çıkarmılara gereksinim duyulabilir (Danermark ve diğerleri, 2002: 49).

Mekanizmaları bulma yönünde ilk adım olan soyutlamada, karmaşık ve çok yönlü olgunun basite indirgenerek olgunun altındaki yapının (içsel ilişkinin) bulunması, amaçlanır (Danermark ve diğerleri, 2002: 42; Sayer, 1992: 88). Diğer bir deyişle, amaç “içsel ve dışsal ilişkileri ayırabilmektir” (Sayer, 1992: 89). Sosyal yapı, birbirleriyle içsel olarak ilişkili varlıklar ya da uygulamalardır. Bu sosyal yapılar bireylere kendi başlarına sahip olamayacakları güçleri ve kısıtlamaları verir. Örneğin “ev sahibi-kiracı ilişkisi” (Sayer, 1992: 92), çalışan-turist/müşteri hizmet etkileşimlerindeki ilişkiler ve karşılaşmalar gibi. İlgili soyutlamaların yapılması da bağdaştırıcı (associational) düşünceden çok karşı-olgusal (counterfactual) düşünmeyle elde edilir (Sayer, 2000b). Bağdaştırıcı düşünce iki kavram arasındaki ilişkinin sıklığına göre yorumlamalarda bulunur. Oysaki karşı-olgusal düşüncede iki kavram arasındaki ilişki sık ve olasılığına göre değil; zorunlu, gerekli olup olmasına göre değerlendirilir (Sayer, 2000b: 710).

Örgütlerde turist ve çalışan varlıklarını birbirlerine borçludurlar. Boş ve kimsenin olmadığı bir otelde güneşlenen, kendi içkisini hazırlayan birey, turist/müşteri olamaz. Otellerdeki hizmet etkileşimi, turistin üretim yerinde olmasını gerektirdiğinden hiç kimsenin gelmediği bir otelde, ne üretim ne çalışan olur. Çalışan ve turist varlıkları birbirlerine bağlı olup, aralarındaki hizmet etkileşimi “içsel”dir (bkz. Elder-Vass, 2007: 32–33; Elder-Vass, 2010: 158–159).

Turistin çalışandan bir içki isteyebilme gücü, çalışanın da içkiyi götürmek zorunda olması; bağdaştırıcı düşünceyle ilgili turistin, çalışanın kişisel özelliklerine, ruh hallerine, çalışanın örgütsel bağlılığına, iş tatminine, yönetimin adaletli tutumuna, liderlik biçimine vb. doğrudan bağlı değildir. Onların bir örgüt altında “içsel ilişki”yle bağıntılı olmalarının sonucudur (Sayer, 1992: 94). Çalışan-turist oyunsal ve hizmetsel etkileşimi, “içsel ilişkiler” olarak turist ve çalışanın cinsel ilişki yaşama olanaklarını doğrudan etkiler. Çalışan ve turist, ilgili hizmet etkileşimleriyle birbirleriyle yakın olma(ma) olanağı kazanırlar. Çalışan ve turistin kurduğu hizmet etkileşimi ve cinsel ilişkilerini çalışanın ve/ya da turistin fiziksel çekicilikleri, yaşları, eğitim durumları, çalışanın işini sevmesi, örgütsel adaletin olması vb. dışsal ilişkiler etkileyecektir. Ancak bunlar, turist ve çalışanın içinde bulundukları yapı (içsel ilişki) sayesinde sahip oldukları olanak ve kısıtlamaları yok ederek, oluştur(a)madıklarından dışsal ilişkilerdir (Danermark ve diğerleri, 2002: 64; Sayer, 1992: 119). Fiili düzeydeki bu ilişkiyse (hizmet etkileşimleri), sosyal yapıların yüzeysel boyutudur. Bu sosyal yapının altında ilgili yapıyı oluşturan bir de derin boyut (mantığı) vardır (Sewell, 1992: 22). “Derin boyut, ya da bu çalışmada kullanıldığı şekliyle mantıklar (gerçek alandaki mekanizmalar), yüzeysel yapıları (fiili düzeydeki yapıları, olayları, uygulamaları, örneğin turist-çalışan hizmet etkileşimlerini) ortaya çıkarır (Sewell, 1992: 22) ve yüzeysel yapıların açıklanması için gereklidir (Bowles, 1997: 785). Derin boyuttaki mantıklar/mechanizmalar “yaygındır” (Sewell, 1992: 22), birçok fiili alandaki “olay, yapı, pratik ve söylemde” kendini gösterebilir (Sewell, 1992: 22). Çoğu zaman da bunlar, bireylerin “bilinçsiz bir şekilde özümseyerek” farkında olmadan uyguladıkları mantıklardır/mechanizmalardır” (Sewell, 1992: 22).

Gerçek alandaki mantığı bulmak için geri-çıkartım kullanılır. Geri-çıkartım, belirli bir gözlem sonucu betimlenen olguyu, o olgu yapan mantığın (örneğin, çalışan-turist oyunsal ya da hizmetsel etkileşimini ortaya çıkaran nedir?) benzeştirmeye dayanan yaratıcı bir süreçle çıkarılmasıdır (Bhaskar, 1998: 12; Lawson, 1997: 24). Bu, “görgül alandaki olgudan, gerçek alandaki nedene doğru (geriye doğru) bir harekettir” (Lawson, 1997: 24). Mantıkların ortaya çıkarılmasında benzer örneklerle birlikte çelişen örneklerden veri toplamak etkili olmaktadır

(Lawson, 1997; 205–210). Gerçek alandaki ilgili mantık(lar) bulunduktan sonra (somuttan soyuta), olgu bu mantıklara dayanılarak ve dışsal ilişkilerin etkileri de göz önüne alınarak (soyuttan somuta) açıklanır (Sayer, 1992: 140).

Eleştirel gerçekçilikte nedensellik, eğilimler şeklinde kavramsallaştırdığından ve sosyal bir olgu açık sistemde farklı mekanizmalar tarafından etkilendiğinden herhangi bir genelleme “görgül alanda değil gerçek alanda teorik çıkarım olarak olabilir” (Davies, 1999: 90–91). Diğer bir deyişle, eleştirel gerçekçilik örgütün büyüklüğü ve cinsel ilişki sıklığını genellemez ancak “neden büyük ya da küçük örgütlerde cinsel ilişki oluyor/olmuyor?” sorusuna yönelik genelleme yapar. İlgili genelleme “kestirmeye değil açıklamaya dayalıdır” (Davies, 1999: 90). Eleştirel gerçekçilik görgül alana ve de popülasyona (örneğin, tüm büyük ya da küçük örgütlere) genelleme yapmadığından farklı ve birbirleriyle çelişen örnekleri inceler, diğer bir deyişle “teorik örnekleme” kullanır (Davies, 1999: 91).

2.3.3. Eleştirel Gerçekçilikte Oluşum, Yapı-Birey İkiciliği ve Sosyal Eylemin Dönüşümsel Modeli

Eleştirel gerçekçiliğin katmanlı ontolojisinde dünya aşamalı olarak fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikolojik ve sosyal katmanlardan oluşur. Her katman, altındaki katmanların güçlerinden/mekanizmalarından oluşmuştur. Ancak, katmanlar kendilerini oluşturan mekanizmalara indirgenemez, katmanların kendi ontolojik varlıkları ve mekanizmaları vardır (Danermark ve diğerleri, 2002: 60). Altındaki katmanlardaki mekanizmalarla oluşan ancak kendi mekanizması ve özgünlüğü bunlara indirgenemeyen varlıklar “oluşum”dur (Danermark ve diğerleri, 2002: 60). Oluşum, bütünün parçalarında ol(a)mayan ya da parçaların toplamında olmayan mekanizmalara sahiptir (Elderr-Vass, 2007: 28). Bu kapsamda cinsiyet, cins indirgenemeyeceği gibi cinsellik de cinsiyete indirgenemez (Hull, 2006). Oluşumların kendi mekanizmalarına sahip olması, alt katmanlardaki mekanizmaların üst katmanlara etki etmeyeceği anlamına gelmez. Örneğin, cinsellik biyolojik yapılara indirgenemese de hormonlar cinselliğin ifade şekillerini etkileyebilir.

Sosyal yapılar bireylerden oluşmalarına karşın, bireylere indirgenemeyecek mekanizmalara sahip oluşumlardır (Elderr-Vass, 2007: 31–32). Oluşum ilişkiseldir, onların mekanizmaları bir bütün olarak parçalarının belirli bir şekilde ilişkili/bağıntılı olmalarındandır (Elderr-Vass, 2007: 26). Buradan hareketle, örgütler “çalışanların çalışma pratikleriyle yeniden-üretilen ya da değiştirilen yapısal/ilişkisel varlıklar olarak” tanımlanır (Reed, 1997: 31). Örgütlerdeki bireylerin içinde bulundukları sosyal etkileşimler/yapılar, bireylere kişisel olarak sahip olamayacakları güçleri ve kısıtlamaları verir. Yapıların hem kısıtlayıcı hem de olanak yaratıcı olmaları, yazında güç-direnış ikiciliğinin diğeri bir deyişle bireyleri tamamen pasif ve de aktif olarak almanın hatalı olduğunu gösterir (De Volo, 2003: 371; Fleming, 2007; Wood, 2000). Örneğin, garson-turist hizmet etkileşiminde garson müşteriye içki getirmek ve hizmet etmek zorundadır ancak aynı zamanda garsonun içkiyi sunuş şekli, zamanı, tavrı müşterinin tatminini, ruh halini etkileyebilir (De Volo, 2003: 363). Erkek garsonların içinde bulundukları hizmet etkileşimi, turist kadınlarla cinsel ilişki kurmalarına olanak sağlayabilir ya da ilgili olanağı kısıtlayabilir. Örneğin; garson, turist kadına hizmet ederek ona yakın olabilir ya da kadın turist kendisine hizmet eden, aşağı konumdaki birisiyle yakınlaşmak istemeyebilir.

Nasıl toplum bireylere indirgenemezse bireylerin düşünme güçleri de biyolojik, fiziksel yapılara indirgenemez (Elderr-Vass, 2007: 27; Sayer, 2000a: 100). Bireyler içinde bulundukları sosyal yapılardan bağımsız kendi güçlerine sahiptirler. Bireylerin uslamaları, anlamlandırmaları nedensel güçtür (Sayer, 1992: 114). Bireyler, sosyal yapılar altında pasif değildirler. Bireyler, farklı sosyal yapılar altında aynı davranmayacakları gibi, aynı sosyal yapılardaki bireylerin davranışları da farklılaşabilecektir (Sewell, 1992: 20–21; Zijderveld, 2007: 157).

Örgütler, yalnızca ne nesnel yapılardan ne de öznel kavramsallaştırmalardan oluştuklarından, bir örgütsel olgunun açıklanmasının yapı-birey ikiciliğinin ötesinde olması gerekir (Astley ve Van de Ven, 1983; Reed 1997). Yapı-birey etkileşimini sağlamak adına, yapı ve birey -yapılaşma kuramının yaptığı gibi- birleştirilmemelidir (Archer, 1995; Leca ve Naccache, 2006; Reed, 1997). Yapı ve birey arasında ayırım

analitik olmalıdır. Bunu eleştirel gerçekçiliğin “sosyal eylemin dönüşümsel modeli” sağlamaktadır (Bhaskar, 1998: 36).

Bu modele göre yapı, bireyi önceler. Birey, kendi yarattığı yapıların içinde değildir, buna karşın, kendisinden önce oluş(turul)muş yapıların içindedir. Birey, bu yapıları ya “yeniden-üretir” (reproduce) ya da “değiştirebilir” (transform) ancak, onlar kendi “yaratım”ları değildir. Bu model, “Marx’ın insanlar kendi tarihlerini yaparlar ancak kendi seçimleri olmayan koşullar altında” deyişiyle (Lawson, 1997: 173) özetlenebilir. Bu yönde, garsonun turistle olan hizmet etkileşimi hem garsonu hem turisti önceler. Bireyler, çoğu zaman yapıları bilinçsizce yeniden-üretirler (Bhaskar 1998: 35). Yapılar, bireylerin “saptamasından, bilgisinden” bağımsız olarak da etkilerini sürdürürler (Ackroyd ve Fleetwood, 2000: 11). Yapıların bireyleri öncelemesi ve etkilemesi, yapıların bireylere olan “dışsallığını ve gerçekliklerini” oluşturur (Lawson, 1997: 58). Bu yüzden, bireylerin yapıları yaratmakla ilgili sınırsız özgürlükleri, bağımsızlıkları yoktur. Aynı zamanda, sosyal yapıların varlığı bireylerin eylemlerinden, bireylerin ne yaptıklarıyla ilgili kavramsallaştırmalarından da tamamen bağımsız değildir (Bhaskar, 1998: 40–41). Diğer bir deyişle, yapılar aynı zamanda bireylere içseldir. Sosyal yapılar, değiştirilebildiklerinden sınırlı “zaman ve mekânlar” için geçerlidir. Bu da onların “bağlamsal özgüllüklerini” arttırır (Bhaskar, 1998: 38; Lawson, 1997: 197).

Herhangi bir sosyal olgunun açıklanmasında yapı ve bireyi bir araya getiren, yapıların bireylere hem dışsallıklarını hem de içselliklerini ele almaya sağlayan analiz birimi olarak “çalışma pratikleri” ele alınmalıdır (Bhaskar, 1998: 40–41; Feldman, 2004: 297; Hargreaves, 2011: 82; Jones ve Murphy, 2011). Çalışma pratikleri hem yapıların ürünüdür hem de yapıları yeniden üretirler ve/ya da değiştirirler (Levina ve Orlikowski, 2009; Orlikowski ve Yates, 2002; Sewell, 1992).

Çalışma pratikleri yapısal etmenlerle birlikte ele alınmalıdır (Bakken ve Hernes, 2006; Gardiner, 2000: 7; Miettinen ve diğerleri, 2009: 1314; Whittington, 2006). Sosyal eylemin dönüşümsel modeli kapsamında yüzeysel olarak yalnızca çalışma pratiklerinin incelenmesi yetersizdir. Bu, yapı ve bireyi birleştirerek kısmi

değerlendirmelere yol açacaktır (Leca ve Naccache, 2006; Reed, 1997). Çünkü aynı çalışma pratiği farklı yapısal etmenlerde farklı anlamlara gelebilir. Örneğin turist-çalışan oyunsal hizmet etkileşimindeki bir garsonun turiste şaka yapmasıyla, turistle hizmetsel etkileşimdeki garsonun şaka yapması farklılaşacaktır. Şakalaşmalar turist-çalışan oyunsal etkileşiminde çalışma pratiği olabileceken; turist-çalışan hizmetsel etkileşimlerinde yönetimin istemediği bir pratik olabilir.

2.3.4. Çalışma Pratiklerinin Ayrıntılandırılması ve Çalışan-Turist Cinsel İlişkileri

Son yıllarda sosyal bilimlerde birçok alanda³⁴ önemi artan pratik teorisi yazınında (bkz. Schatzki ve diğerleri, 2001) çalışma pratiklerinin üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiği belirtilmektedir (Barley ve Kunda, 2001; Miettinen ve diğerleri, 2009; Nicolini, 2009; Sandberg ve Dall’Alba, 2009). Bu yönde çalışma pratikleri, aynı örgütteki farklı bölüm ve çalışanlar için de ayrıntılandırılmalıdır (Salvato ve Rerup, 2011: 481). Genelde örgütlerde cinsellik yazını, cinselliği örgütsel tabanda incelemiş, farklı çalışanlar açısından yeterli bir değerlendirmeye girmemiştir. Ancak aynı örgütte farklı çalışanlar için cinsellik konusunda çifte standartlı uygulamalar olabilir, bunun sonucunda çalışanlar arasında cinselliğin örgütlenmesi arasındaki fark bazı çalışanlar için olumlu bazıları için olumsuz olabilir (Williams ve diğerleri, 1999: 91)

Genelde, turistlerle; yoğun etkileşimde olan çalışanlar “ön bölge”, az etkileşimde olanlar da “arka bölge” çalışanları olarak ayrılır (Urry, 1990: 68). Ancak, oteldeki bir garson da resepsiyonist de ön bölge çalışanı olmasına karşın, çok farklı çalışma pratiklerine sahiptirler. Bu farklılık da onların turistlerle olan etkileşimleriyle (Aykaç, 2009: 29; Crang, 1997) ve dolayısıyla turistlerle olan cinsel etkileşimleriyle yakın bağıntılıdır. Bir örgütteki çalışanları ön bölge ve arka bölge çalışanları kapsamında değerlendirmek cinselliğin farklı örgütler ve çalışanlar için değerlendirilmesini engeller (Edensor, 2001). Çalışma pratiklerinin farklı örgütler ve

³⁴ Son yıllarda modern yaklaşımlı yönetimci, nicel veri toplayan (Tribe, 2001; 2006), turistlerin ve de çalışanların günlük pratiklerini değerlendiremeyen turizm çalışmaları da eleştirilmekte ve turizm çalışmalarında da günlük pratiklere önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir (bkz. Edensor, 2001; Franklin ve Crang, 2001).

Çalışanlar açısından ayrıntılandırılması “rgtlerde cinselliğın çok-boyutlu olarak açıklanmasını da sağlayacaktır” (Ackroyd ve Thompson, 1999: 127).

Bu yönde, aynı örgütte olsalar da çalışan-turist hizmet etkileşimleri oyunsal, hizmetsel kapsamında farklı çalışanların -örneğın, barmen-turist, resepsiyonist-turist, animatör-turist vb.- turistlerle etkileşimleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Aynı rgtteki ilgili farklı etkileşimlerin tümünü oyunsal etkileşim ya da hizmetsel hizmet etkileşim altında açıklamak yetersiz bir soyutlamadır (Sayer, 1992: 138–140).

Farklı alışanların çalışma pratikleri, çalışanların; bedenleriyle, birbirleriyle, müşterilerle ve nesnelerle vb. olan etkileşimleri (Miettinen ve diğerleri, 2009: 1314; Nicolini, 2007; Nyberg, 2009; Reckwitz, 2002a; 2002b; Sandberg ve Dall’Alba, 2009; Volkoff ve diğerleri, 2007), ilgili pratiklerin bireylere dışsallıklarını ifade eden “ilkesel” ve içselliklerini ifade eden “edimsel” gelerindeki etkileşimlerle birlikte değerlendirilmelidir (Feldman, 2000; Feldman ve Pentland, 2003; Pentland ve Feldman, 2005).

Bedensel hareketler, sosyal etkileşimin ana araçlarıdır. Birey yalnızca düşünsel değil aynı zamanda bedenseldir ve beden kendi mekanizmalarıyla (cinsellik, duygu vb.) bireyler arasındaki etkileşimleri etkiler (Shilling, 1999; Shilling, 2001). Ayrıca, rgtlerde de birçok çalışma pratiği belirli bireyler ve nesnelerle etkileşimi içerir (Orlikowski, 2007; Parker, 2000; Reckwitz 2002b: 212). Maddesel nesneler, beden gibi belirli kaynak ve tasarıları sunarak, kısıtlayarak bireylerin belirli pratikleri ve dolayısıyla yapıları yapmalarını “olanak sağlar, aracılık eder, kolaylaştırır, azaltır, engeller” (Nyberg, 2009: 1183; ayrıca bkz. Pentland ve Feldman, 2005: 795; Pentland ve Feldman, 2007: 785; Reckwitz, 2002a: 253). Örneğın, bir barmen içki hazırlarken şişeyi atıp tutabilir, bu da turistle olan ilişkisinin oyunsallaşmasına yardımcı olabilir (bkz. Malam, 2004: 463–464). Oysaki garsonun yemek tabağını atıp tutamaması onun turistle olan ilişkisinin oyunsallaşmasına hizmet etmeyecektir. Yukarıdaki rnekler maddesel nesnelerin eylemliliklerini belirtir (Nyberg, 2009: 1183; Sandberg ve Dall’Alba, 2009: 1359). Bununla birlikte maddesel nesnelerle olan etkileşimlerde bireyin anlamlandırmaları da önemlidir

(Nyberg, 2009; Reckwitz, 2002b). Nesnelerin, bedeninin, ilişkilerin maddesellikleri bireylere dışsal olup bireylerin anlamlandırmalarını etkiler, aynı zamanda onlar da bireylerin anlamlandırmaları ve pratiklerine bağlı ya da içsel olduklarından bireylerden etkilenirler (Hassard ve diğerleri, 2000; Sandberg ve Dall’Alba, 2009; Reckwitz, 2002b).

Yapısal ve bireysel etmenlerce belirlenen ve onları da yeniden üreten ve değiştiren³⁵ (Sandberg ve Dall’Alba, 2009: 1355) çalışma pratikleri analitik olarak ayrı birbirlerini etkileyen iki ögeden oluşur (Feldman ve Pentland, 2003; Levina ve Orlikowski, 2009: 678; Pentland ve Feldman, 2005: 795). Bunlar çalışma pratiklerinin bireye dışsallığını ifade eden “ilkesel” diğeri de içselliğini ifade eden “edimsel” öğelerdir (Pentland ve Feldman, 2005). Pratiklerin bireye dışsallığı pratiklerle ilgili söylemler, ilişkiler, nesneler gibi farklı “kaynaklardan, tasarımlardan” oluşur (Sewell, 1992: 19). Bu dışsallık maddesel ve düşünsel öğeleri taşır (Barad, 2003; Iedema, 2007: Sewell, 1992). Ancak, bireyin aynı zamanda kendisine dışsal olan ilgili öğeler üzerinde belirli kaynak ve tasarımları kullanabilmesi bakımından hâkimiyeti vardır, diğeri bir deyişle bunlar da pratiklerin bireye içselliğini ifade ederler. Bireye dışsal olan yapılar ancak bireylerin pratikleri tarafından yeniden üretildikleri ve/ya da dönüştürüldüklerinden yapılar belirli bir oranda aynı zamanda bireye içseldirler (Bhaskar, 1998: 40–41). Özellikle, herhangi bir pratiğin “nasıl yapıldığı” (edimsellik) konusunda bireyin eylemliliği önemlidir (Feldman ve Pentland, 2003). Birey çalışma pratiklerini “nasıl” yaptığına göre turistlerle olan etkileşimlerini ve kendi kimliğini oluşturur (Crang, 1997: 152; bkz. Brown ve Lewis, 2011). Örneğin, yapısal olarak oyun olmayan bir pratik olabilecek barmenin içki hazırlaması barmenin onu “nasıl yaptığına göre” (örneğin, şov yaparak) oyunsallaşabilir. Ayrıca yapısal olarak dans etmek bir oyunsay da dansın nasıl yapıldığı da önemlidir, tekdüze hareketlerle isteksiz yapıldığında dans da oyun olmaktan çıkabilecektir (bkz. Crang, 1997: 152). Dolayısıyla, işini yalnızca zorunluluktan yapan bir barmenle, severek yapan bir barmenin turistlerle olan hizmet etkileşimleri ve cinsel ilişki yaşama olanak ve kısıtları farklılaşacaktır.

³⁵ Çalışma pratikleri yalnızca yapıları değil bireyleri de yeniden üretir ve değiştirirler. Bu hem yapı ve bireyin karşıt olmamasından hem de bireylerin tüm yaşamlarında ister uyumak, ister tembellik, ister çalışmak vb. pratikleriyle var olmalarındandır (bkz. Sandberg ve Dall’Alba, 2009: 1355).

Turistlerle olan hizmet etkileşimleri ve/ya da cinsel ilişkileri yalnızca çalışanlar da belirlemez. Bazı yapısal etmenler belirli pratiklerin -örneğin, Eros mantığındaki oyun gibi- nasıl yapıldığının değişkenliğini arttırarak (bkz. Malaby, 2007), çalışanın turistlerle olan etkileşimlerinin cinsel ilişkiye dönüşmesinde daha olanak verici olabilir. Bazı yapılar -örneğin Logos mantığı altındaki standart bir hizmet gibi- da bu değişkenliği azaltır (Feldman ve Pentland, 2003; Feldman ve Rafaeli, 2002). Turistler de ilgili yapıların içinde olarak farklı yapısal etkileşimlerde oldukları çalışanlara farklı davranacaklardır (Elder-Vass, 2007: 33; Elder-Vass, 2010: 159). Bu kapsamda bir turist kadın, hizmetsel etkileşimde olduğu bir resepsiyoniste yap(a)mayacağı bir şakayı, oyunsal etkileşimde olduğu bir animatöre yapabilir. Çalışma pratiklerinin çalışanlara göreceli içselliği ve dışsallığı yönetimin çalışanlar üzerinde ve dolayısıyla çalışan-turist hizmet etkileşimleri üzerindeki cinselliklerin hem denetimine olanak verir hem denetimini kısıtlar (Brown ve Lewis, 2011; Feldman ve Pentland, 2003).

Çalışmanın yöntem kısmına geçmeden önce yazın taramasındaki önemli noktalar kısaca özetlenirse, çalışan-turist hizmet ve/ya da cinsel etkileşimlerinin incelenmesinde yapısal ve bireysel etmenlere dikkat etmek gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda eleştirel gerçekçilikteki sosyal eylemin dönüşümsel modelinin, yapıların bireylere hem dışsal hem de içsel olma özelliklerinin değerlendirilmesini sağladığı; yapı ve birey etkileşiminin ele alınmasını sağlayan çalışma pratiklerinin analiz birimi yapılmasının de sosyal teorideki yapı-birey, düşünsel-maddesel, içsel-dışsal, vb. ikiliklerinden koruduğu belirtilmiştir.

Bu kapsamda, çalışan-turist cinsel ilişkilerinin çalışan ve turistin içinde bulunduğu yapı olan turist-çalışan etkileşimlerinden (oyunsal ya da hizmetsel etkileşim) ayrık incelenemeyeceğinin altı çizilmiştir. Turistlerle farklı hizmet etkileşimlerinde (yapı) olan çalışanların turistlerle cinsel ilişkilere girmeleri kendilerine belirli oranda hem dışsal hem içseldir. Çalışanlar belirli yapıların olanak sağlayıp ve/ya da kısıtladığı, ancak kendilerinin de üzerlerinde eylemlilik kapasitelerinin olduğu çalışma pratikleriyle turistlerle olan “etkileşimlerini” ve kendi “kimliklerini” oluştururlar (Crang, 1997: 152). Çalışma pratikleri, belirli kaynak ve

tasarıları yeniden üreterek ve/ya da dönüştürerek çalışan ve turistlerin cinsel ilişki yaşama olanaklarını verir ve/ya da kısıtlar.

Bu çalışmada yukarıda belirtilen ilgili kavramsal çerçevelerden hareketle Marmaris bölgesinde konaklama sektöründeki Türkiye vatandaşı erkek çalışanlarla, kadın turistlerin³⁶ oyunsal cinsel ilişkileri, keşfedici ve “açıklayıcı” (Volkoff ve diğerleri, 2007: 835) bir yaklaşımla değerlendirecektir. Aynı örgütteki çalışanlar arasında iki tarafın isteğiyle oluşan cinsel (romantik) ilişkiler üzerine bir yazın varken, müşteri ve çalışan cinsel ilişkileri yazında ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir/açıklanmamıştır. Bu kapsamda, ilgili ilişkiler, farklı örgütler ve çalışanlar için aşağıdaki ana sorular etrafında değerlendirilecektir:

- 4S turizmi kapsamında etkinlikte bulunan konaklama örgütlerinde erkek çalışan-yabancı turist kadınların cinsel ilişkileri nasıl, hangi çalışma pratikleriyle (oyunsal ve hizmetsel) oluşuyor. İlgili konuda bireysel, örgütsel etmenler ve farklılıklar nasıldır?
- İlgili ilişkilerde denetim, direniş olanakları çalışma pratikleriyle nasıl ilişkilidir? İlgili ilişkilere yönetimin tutumu nasıldır?
- Örgütlerdeki cinsel ilişkilerin farklı taraflara (çalışanlara, örgüte, turistlere) etkileri nasıldır?

Çalışmada, son yıllarda, üzerlerinde farklı bağlamlarda daha fazla araştırmanın yapılması gerektiği belirtilen konulardan olan “örgütlerde oyun” (Owler ve diğerleri, 2010: 349; Redman ve Mathews, 2002: 61; Sthyre, 2008: 99) ve “çalışma pratikleri” (Miettinen ve diğerleri, 2009; Nicolini, 2009; Whittington, 2011) de ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde çalışmanın yöntemi ve bulguları sunulacaktır. İlgili bölümün ilk kısmında, araştırmanın nasıl yürütüldüğü, araştırmanın niteliğinin nasıl sağlandığı, verilerin nasıl yorumlandığı gibi önemli konuları açıkça ortaya koyan “düşünümsellik” kavramı ve onun eleştirel gerçekçilikle ilişkisi açıklanacaktır.

³⁶ Yabancı turist kadınlar, Türkiye’ye tatile farklı ülkelerden gelen Türk vatandaşı olmayan turist kadınları ifade etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. ARAŞTIRMANIN NİTELİĞİ

Modern yaklaşımdaki bir araştırma, çalışmanın yöntem kısmına yöntemsel değerlendirmelerle başlar. Her araştırmanın bilinçli ya da bilinçsiz olarak dayandığı ontolojik, epistemolojik, etik, politik konularla ilgilenmez. Araştırmalar yalnızca yöntemlerden oluşmadığından (Mills, 2007), nitelikli bir araştırma öncelikle ontolojik ve epistemolojik, sonrasında da yöntemsel sorunlarla ilgilenmelidir (Alvesson ve Skoldberg, 2000: 7; Koch ve Harrington, 1998: 887; Layder, 1998: 22).

Genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak da örgüt (Deetz, 1996) ve turizm çalışmalarında (Franklin ve Crang, 2001) modern yaklaşım egemendir. Modern yaklaşımda araştırmanın niteliği yöntemsel olarak değerlendirilir. Bu kapsamda, genelde anketle toplanan veriler, bir takım standart analizlerle incelenerek verilerin geçerliliği, faktör yapısı, açıklanan varyans vb. değerlendirilir. Bu yaklaşımda veri toplama tekniklerinin araştırma sorunuyla uyumu, verilerin toplanmasındaki etik sorunlar, araştırma konusunun gerçek yaşamla ilişkisi ortaya yeterince konulmaz (Sandberg ve Tsoukas, 2011). İlgili yaklaşımdaki araştırma süreci genellikle çizgisel olarak “konu seçimi, veri analizi (verilerin toplanması, analizi) ve araştırmanın sunumu”ndan oluşur. Gerçekte, araştırmalar doğrusal süreçler değildir (Layder, 1998: 28). Araştırma sürecinin aşamaları arasındaki ayrım kesin olmaktan çok, analitiktir (Layder, 1998: 28). Nitelikli bir araştırma, araştırma süreçleri hakkında eleştirel değerlendirme yapabilmelidir (Leitch ve diğerleri, 2010: 73; Maxwell, 1992).

Modern yaklaşım için “geçerlilik” ve “güvenilirlik” kavramları bir araştırmanın değerlendirilmesindeki en önemli iki kavramdır (Kvale 1996: 229). Modern yaklaşıma göre bizden tamamen bağımsız gerçeklik (ontoloji), yansız bir şekilde (epistemoloji, geçerlilik) ve birçok kere yapıldığında aynı (epistemoloji, güvenilirlik) şekilde yansıtılabilir (Madill ve diğerleri, 2000: 3). Bu ontolojik ve

epistemolojik varsayım artık bilim felsefecileri ve birçok araştırmacı tarafından kabul edilmemektedir (Alvesson ve Sköldböck, 2000: 17; Angen, 2000: 386; Cunliffe, 2011; Hardy ve diğerleri, 2001: 534; Law ve Urry, 2004; Madill ve diğerleri, 2000: 17; Sandberg, 2005: 43; Sandberg ve Tsoukas, 2011; Whitemore ve diğerleri, 2001: 524). Birçok yaklaşım (yorumlayıcı, eleştirel, feminist, postmodern) tarafından, bizden “tamamen bağımsız” bir gerçekliğin olmadığı kabul edilmektedir. Araştırmada ortaya konulan sonuçlar, belirli bir oranda araştırmacıyla katılımcı arasındaki etkileşime bağlıdır (Bradbury ve Lichtenstein, 2000; Morgan, 1983a: 12–13). Bir araştırma kendi bakış açısıyla/teorisiyle/gözlemiyle gerçekliğin kısmi bir ifadesini yansıtabilir (Morgan, 1983b: 389). Belirli gerçeklikler zamansal, mekânsal, ilişkisel olarak değişebilir (Law ve Urry, 2004). Araştırmacıların gerçeklik üzerinde de tamamen denetim güçleri yoktur. Gerçeklikler üzerinde tamamen denetim gücünün olmaması gerçekliklerin araştırmacılara dışsallığını ifade eder. Özetle, gerçeklik bize ne tamamen dışsal ne içseldir (Heracleous ve Jacobs, 2008: 49; Layder, 1998: 140; Law ve Urry, 2004). Günümüzde bizden görece bağımsız gerçekliğin ayna gibi yansıtamayacağı ve her bilmenin kısmi, görece olduğu, teoriden bağımsız bilimin olamayacağı kabul edilmektedir (Bhaskar, 1998; Bosch, 2010; Hammersley, 1995: 61; Law ve Urry, 2004; Sayer, 2000a).

Egemenliği sorgulansa da geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak için modern yaklaşım dışında çoğunlukla da yorumlayıcı yaklaşımda araştırmacılar, geçerlilik ve güvenilirlik³⁷ terimlerini bazen doğrudan almışlar; çoğu kez de ilgili terimlerin yerine modern varsayımlara dayanan (Hudson ve Ozanne, 1988: 517; Leininger, 1994: 97; Smith ve Heshusius 1986) terimler kullanmışlardır (Madill ve diğerleri, 2000: 3; Seale, 1999: 465; Whitemore ve diğerleri, 2001: 523). Örneğin; “yeterlilik (adequacy), güvenilirlik (trustworthiness), doğruluk (accuracy), inanılabilirlik (credibility), özgünlük (authenticity), iyilik (goodness), doğruluk (verisimilitude),

³⁷ Nitel araştırmacılar özellikle geçerlilikle ilgilenirler (Maxwell, 1992; Whitemore ve diğerleri, 2001). Araştırmaların teori yüklü ve sosyal bir süreç olmasından dolayı aynı araştırmacının aynı teoriyle de aynı bulgulara ulaşamayabileceği belirtilerek, güvenilirlik ölçütünün nitel araştırmalar için geçerli olmayacağı belirtilmektedir (Davies, 1999: 90; Emden ve Sandelowski, 1998: 209; Rolfe, 2006: 305; Stenbacka, 2001: 552; Yıldırım ve Şimşek, 2005: 259). Hatta güvenilirliği sağlama konusundaki baskı ve standart uygulamaların araştırmanın geçerliliğini bozacağı da belirtilmiştir (Emden ve Sandelowski, 1998: 210; Stenbacka, 2001: 552). Patton’sa (2001) nitel araştırmalarda güvenilirliğin geçerliliğin bir sonucu olduğunu belirtir (Patton, 2001’den aktaran Golafshani, 2003: 602; ayrıca bkz. Yıldırım ve Şimşek, 2005: 256).

makulluk (plausability), tutarlılık (consistency), bütünsellik (integrity), dürüstlük (honesty), sorumluluk (responsibility), açıklık (openness) bu kapsamdadır (Bosch, 2010: 388; Cho ve Trent, 2006; Cohen ve Crabtree, 2008: 334; Creswell ve Miller, 2000: 124; Koro-Ljungberg, 2008: 983; Jong ve Johnson, 2000: 32).

Yukarıda belirtilen birçok kavramın kullanılması karışıklığa neden olmaktadır (Creswell ve Miller, 2000: 124; Seale, 1999: 467). İlgili kavramların hepsi araştırmanın niteliğini değerlendirdikleri için; bu çalışmada, “nitelik”li araştırma kavramı kullanılmıştır (aynı terimi kullanan çalışmalar için bkz. Easterby-Smith ve diğerleri, 2008; Leitch ve diğerleri, 2010; Seale, 1999; Yıldırım, 2010). Özellikle nitel araştırmaların niteliğini arttırmak için yazında “çeşitleme (triangulation), sonuçların bağımsız taraflarca ve akranlarca değerlendirilmesi, sonuçların araştırma katılımcılarınca denetlemesi, yoğun betimleme, günlük notlar tutma” gibi daha arttırılabilecek birçok farklı teknik (standart) belirtilmiştir (Cho ve Trent, 2006: 326; Creswell ve Miller, 2000: 126; Koro-Ljungberg, 2008: 984; Whittemore ve diğerleri, 2001: 533).

Bir araştırmanın niteliğini sağlamak için yapılması gereken yöntemsel standartlar/teknikler listesi vermek, modern yaklaşımın varsayımlarıyla bizden tamamen bağımsız bir gerçekliğin varlığına ve onun doğrudan yansıtılabileceğine dayanır (Angen, 2000: 383; Sandberg, 2005: 59). Modern yaklaşımın baskısına karşı, genellikle yorumlayıcı yaklaşımın ilk tepkisi olarak geliştirilen bu standartlarınsa nitelikli bir araştırmayı garanti etmedikleri; farklı ontolojik, epistemolojik varsayımlara dayanan araştırmalar için tüm tekniklerin uygun olmayacağı da belirtilmiştir (Cho ve Trent, 2006: 333; Easterby-Smith ve diğerleri, 2008: 420; Pratt, 2009: 856–857; Seale, 1999: 471). Örneğin, yorumlayıcı yaklaşım, katılımcıların farklı bakış açılarını doğrudan katılımcılara danışarak yansıtılmasını nitelikli bir araştırma için gerekli görürken (Tobin ve Begley, 2004: 392), katılımcıları özgürleştirmeye dayanan eleştirel yaklaşımlı bir araştırma, katılımcıların yanlış bilinçte olabilmelerinden dolayı katılımcıların tüm bakış açılarının doğrudan yansıtılmasını doğru bulmaz (Whittemore ve diğerleri, 2001: 529).

Araştırmanın niteliğini arttırmak için kullanılan farklı teknikler/standartlar araştırmanın niteliğinin belirlenmesinde amaç değil araçtır. Nitelikli bir araştırma için ilgili tekniklerin uygulanmasının amaç haline getirilmesi; nitel araştırmanın “yaratıcılığını, duyarlılığını” (Whittemore ve diğerleri, 2001: 526), “özgürlüğünü” (Alvesson ve Sköldbberg, 2000: 276) olumsuz etkileyebilmekte ve araştırmayı “sosyal bir süreç” olmaktan çıkararak, araştırma sürecinde ortaya çıkan belirsizlikler durumunda nasıl hareket edilebileceğini karşılayamamaktadır (Koro-Ljungberg, 2010: 604- 605). Araştırma sürecinin standartlaştırılmasının en büyük eksikliği, araştırmayı yöntembilimle sınırlamasıdır. Bir araştırmanın niteliği, yalnızca yöntemsel değerlendirmeye indirgenemez. Araştırmanın niteliği, tüm araştırma sürecinin açık ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesiyle olanaklıdır (Anfara ve diğerleri, 2002: 29; Corbin ve Strauss, 1990: 20; Maxwell, 1992: 281; Pratt, 2008; Pratt, 2009; Sandiford ve Seymour, 2007b).

3.2. DÜŞÜNÜMSELLİK

Modern yaklaşımın yöntemsel değerlendirmelerinin yeterli olmadığı (Angen, 2000: 381) ve bir araştırmanın niteliğinin ontolojik, epistemolojik, ideolojik, etik ve yöntemsel değerlendirmelerle kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiği kabul edilmektedir (Amis ve Silk, 2008: 456; Leitch ve diğerleri, 2010: 69; Morgan, 1983c: 403). Bir araştırma sosyal dünya hakkında yetersiz ontolojik ve epistemolojik varsayımlara sahip olduğunda ya da katılımcıların gerçek yaşamlarını yansıtamadığında (Sandberg ve Tsoukas, 2011; Smith, 2002), verileri ne kadar içsel olarak tutarlı olsa da ortaya konan sonuçlar gerçekçi değildir (Whittemore ve diğerleri, 2001: 526). Nitelik, belirli bir yöntem ve tekniğe özgü olmaktan çok, çalışmanın dayandığı veriler ve ulaştığı bulgularla ilgilidir (Maxwell, 1992: 284).

Her nitelik değerlendirmesi de “kısmi”, sonu olmayan (Koro-Ljungberg, 2008: 988), son sözü söylemektense “tartışmaya, diyaloga kapı açan” bir şekilde olmalıdır (Angen, 2000: 389; Fay, 2005: 291–296). Bu yönde, bir araştırmanın tüm süreçlerini (verilerin toplanması, analizi ve yayınlanma aşamasını) içeren “düşünümsel” bir değerlendirmenin araştırmayı “nitelikli” (Alvesson ve Sköldbberg,

2000: 288; Bansal ve Corley, 2011: 236–237; Davies, 1999: 92; Ezzy, 2002: 53; Hardy ve Clegg, 1997: S13; Koro-Ljungberg, 2008: 987; Whitemore, 2001: 534) ve “etik” yaptığı belirtilmektedir (Etherington, 2007; Gewirtz ve Cribb, 2006; Guillemin ve Gillam, 2004; Rhodes, 2009).

Düşünümselliğin kavramsallaştırılması, özellikle oranı ve düzeyi konusunda farklılaşmaktadır (Holland, 1999: 473–474; Macbeth, 2001: 35). Bu farklılaşma yaklaşımların farklı ontolojik, epistemolojik varsayımlarına dayanır (Johnson ve Duberley, 2003; Holland, 1999). Farklı yaklaşımlar, düşünümselliği sınırlı düzeylerde kullanmaktadırlar (Alvesson ve diğerleri, 2008; Johnson ve Duberley, 2003; Holland, 1999). Düşünümselliğin tüm yönleriyle, sosyal bir süreç olan araştırmaya yapı-birey, açıklama-anlama ikiciklerin ötesinde (Fay, 2005) uygulanabilmesi için eleştirel gerçekçilik meta-yaklaşımı gerekli ontolojik ve epistemolojik varsayımları sunmaktadır (Davies, 1999: 17; Johnson ve Duberley, 2003: 1282).

Modern yaklaşım için kabul edilemez olan düşünümsellik, düşünümsel modernlikle birlikte (Cant ve Sharma, 1998: 244), “neredeyse evrensel olarak onaylanmış, düşünümsel olmamak bir eksiklik olmuştur” (Maton, 2003: 54). Modern bilimin özne (araştıran)-nesne (katılımcı), nesnel-öznel, olgu-değer, teori-veri ikiciklerine karşı 1960 sonrası yorumlayıcı, eleştirel, postmodern yaklaşımlarıyla, bilim sosyolojisi ve felsefesi alanlarından birçok tepkiler gelmiştir. Farklı yaklaşımlardan gelen tüm bu eleştirilerin ortak noktası, bilimin nesnel olamayacağı, araştırmacıdan bağımsız gerçekliğin “olduğu gibi” yansıtılamadığı/aktarılamadığı üzerinedir (Alvesson ve Sköldbberg, 2000; Atkinson ve Hammersley, 2007: 15; Fay, 2005: 290; Law ve Urry, 2004; Macbeth, 2001: 36). Bu yönde, farklı dallardan on bilim insanından oluşan Gulbenkian Komisyonu’nun sosyal bilimler üzerine hazırladığı raporda şunlar belirtilmiştir:

Biz, bütün bilim adamlarının belirli bir sosyal ortama ait olduklarını, dolayısıyla sosyal gerçekliği algılar ve yorumlarken kaçınılmaz olarak bazı önkabullerle ve önyargılarla yola çıktıklarını kabul ediyoruz. Bu anlamda ‘tarafsız’ bilim adamı olamaz. Öte yandan sosyal gerçeklik, fotoğrafın gerçeği temsil etmesi gibi temsil edilemez. Bütün veriler, gerçekliğin içinden, dönemin

dünya görüşlerine ve teorik modellerine uygun olarak, döneme özgü grupların bakış açılarından elenerek seçilmişlerdir. Bu anlamda seçimin temelleri tarihsel olarak kurulmuştur ve dünya değiştikçe, ister istemez değişecektir. Eğer nesnellikten, hiçbir olaya taraf olmayan bilim adamlarının kendi dışlarındaki dünyayı yeniden üretmelerini anlıyorsak, o zaman hemen söyleyelim ki, böyle bir şey mümkün değildir (Gulbenkian Komisyonu, 2005: 86).

Bilimin teori yüklü olması, kısmen de araştırmacıya bağlılığı bilim yapmada keyfiyeti ifade etmez (Alvesson ve Sköldberg, 2000: 277; Danermark ve diğerleri, 2002: 10; Fay, 2005: 295; Gulbenkian Komisyonu, 2005: 86; Law ve Urry, 2004) ancak, düşünümsel olmayı gerekli kılar (Bourdieu ve Wacquant, 2003; Hardy ve Clegg, 1997). Bu yönde, araştırma sürecinde düşünümsel olan araştırmaların şeffaflık ve dürüstlüğü sağladıklarından, nesnel olduğu yanılgısındaki araştırmalardan daha nitelikli ve gerçekçi oldukları; düşünümsel olmayan araştırmalarınsa şeffaflık ve dürüstlüğü sağlayamadıklarından, nitelikli olmadıkları belirtilmektedir (Buğra, 2003: 30; Lerum, 2000: 51–53; Porter, 1993: 140–141).

Günümüzde artan sayıda bilimsel araştırmanın “metalaşmış ve sözleşmeye dayanan” bir ortamda yürütülmesi (Aldred, 2008: 891), akademinin bağımsızlığını tehdit etmektedir (Aldred, 2008: 900). Metalaşma ortamı araştırmaya kaynak sağlayan kurum ve bireylerin neyin araştırılacağını, neyin sunulacağını ve/ya da sunulmayacağını vb. konuları doğrudan etkilemesine neden olmaktadır (Bell ve Bryman, 2007: 67; Evans ve Packham, 2003: 4). Bunun sonucunda, araştırmaların kim tarafından nasıl desteklendiği, fonlandığı, yürütüldüğü ve üretilen bilgilerin nasıl kullanılabileceği konusundaki etik konular, araştırmaların niteliği için önemli olmaktadır. Bir araştırmanın etik ve niteliğinin ayrı ayrı değerlendirilmesi olanaksızdır. Bu yönde, bilginin nasıl üretildiğinin saklandığı araştırmalar etik olamaz (Guillemin ve Gillam, 2004: 274). Bu tür araştırmalar araştırma sosyal bir süreç değilmiş gibi, araştırma sürecinden “araştırmacının sorumluluğunu yok ederler” (Morgan, 1983c: 406).

Düşünümsellik, Türkçede dönüşlülük diye de kullanılabilmektedir. Türk Dil Kurumu’nun tanımında “dönüşlü” kelimesi “öznesi ve nesnesi bir olan” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamanın araştırma süreci için anlamı, araştırmacının kendisini de araştırma nesnesi/konusu yapması ve gerçekliğin araştırmacıyla belirli

oranda ilişkili olmasıdır. Modern yaklaşımda, araştırmacının araştırma konusu ve katılımcılarıyla arasında mesafe olması gerektiği savlanırken, geçerliliğini ve inandırıcılığını kaybeden bu görüşün aksine artık, araştırmacının nitelikli bir araştırma için araştırma konusuyla ve araştırma katılımcılarıyla yakın ilişkiler kurması (Bansal ve Corley, 2011: 236; Bradbury ve Lichtenstein, 2000; Dutton ve Dukerich, 2006; Zundel ve Kokkalis, 2010) ve ilgili ilişkileri düşünümsel bir şekilde değerlendirmesi gerektiği belirtilir (Bourdieu ve Wacquant, 2003; Finlay, 2002).

En basitiyle, düşünümsellik üretilen bilgi ve onun “nasıl” üretildiği üzerine konu seçimi, veri analizi ve sonuçların yayınlanmasını içeren tüm araştırma süreci üzerinde eleştirel bir değerlendirmedir (Guillemin ve Gillam, 2004: 274). Düşünümsellik kapsamında, bilginin nasıl üretildiğini değerlendirmek için yapısal ve bireysel etmenlere yer verilmelidir (Mauthner ve Doucet, 2003). Bu değerlendirme araştırmayı etkileyen araştırma öncesindeki etmenlerin de değerlendirilmesini kapsamaktadır (Patton, 1999: 1198; Roberts ve Sanders, 2005). Bu kapsamda, araştırmacın araştırma konusu ve araştırma katılımcılarıyla olan ilişkileri gibi etmenler, özellikle belirtilmelidir (Patton, 1999: 1198). Bilginin kimin çıkarlarını yansıttığı, kimin için üretildiği de değerlendirilmelidir (Alvesson ve diğerleri, 2008: 480; Hary ve diğerleri, 2001: 533).

Düşünümsellik ussal-ussal olmayan, yapı-birey, özne-nesne, teori-pratik ikiciklerine karşıdır (Holmes, 2010; Jordan ve Yeomans, 1995: 394). Düşünümsellik bilmenin yalnızca ussal bir etkinlik olmadığına dayanır. Modern yaklaşımda araştırmayı tehdit olarak görülen unsurlar düşünümsellikle fırsata çevrilir (Dupuis, 1999: 59; Finlay, 2002: 531). Araştırmacılar, özellikle katılımcı-gözlem tekniğiyle veri toplarlarken bilgileri bizzat bedenleri ve duygularıyla deneyimleyerek, yalnızca ussallığa indirgenemeyen “içerilmiş bilgiler” (embodied knowledge) elde ederler (Ignatow, 2007; Mauthner ve Doucet, 2008: 976; Wacquant, 2005; Whiteman, 2010).

Farklı yaklaşımların düşünümsellik oran ve düzeyleri sınırlı olabilmektedir (Alvesson ve Sköldbberg, 2000; Holland, 1999; Johnson ve Duberley, 2003). Düşünümselliğin yöntembilimsel düzeye indirgendiği modern yaklaşımda (Fournier

ve Grey, 2000: 19; Hosking ve Pluut, 2010: 64; Johnson ve Duberley, 2003: 1284), sosyal bir olgunun yeterli bir açıklaması için gerekli olan ontolojik ve epistemolojik değerlendirmeler (Bhaskar, 1998; Fay, 2005) ele alınmazken, teknik olarak verilerin geçerliliği, güvenilirliği, modelin uyumu vb. konular değerlendirilir (Johnson ve Duberley, 2003: 1293). Modern yaklaşım, araştırma sürecini idealize ederek (Davies, 1999: 26–27), ilgili süreç hakkında yeterli bilgiyi vermez (Dupuis, 1999: 54), araştırmanın sosyal niteliğini ortaya koyamayarak (Morgan, 1983c: 405), araştırmayı etik olarak da değerlendiremez (Johnson ve Duberley, 2003: 1285). Her ne kadar modern yaklaşımda araştırmalarda herhangi bir politik değer/duruş “açıkça” belirtilmese de bu tür araştırmalar, var olan güç ilişkilerini “örtük” olarak korumaya hizmet ederler (Davies, 1999: 61; Deetz, 1996).

Yorumlayıcı yaklaşımın düşünümselliğinde veri toplama aşamasındaki etkileşimler, yapısal etmenleri ele almadan, bireysel temelde değerlendirilir (Johnson ve Duberley, 2002: 1279; Mauthner ve Doucet, 2003: 417). Oysaki her araştırma daha derindeki yapısal etmenler tarafından da (örneğin, akademik alan, yayın değerlendirme süreci, ilgili konu üzerindeki değerler vb.) belirlendiğinden, düşünümselliğin yalnızca bireysel etmenlerce değerlendirilmesi yetersizdir (Bourdieu ve Wacquant, 2003; Hardy ve diğerleri, 2001: 533; Mauthner ve Doucet, 2003; Roberts ve Sanders, 2005).

Eleştirel yaklaşımın düşünümselliğinde yorumlayıcı yaklaşımın üzerinde durduğu konular ihmal edilir (Hardy ve Clegg, 1997; Holland, 1999). Eleştirel yaklaşım, genelde makro yapılar hakkında değerlendirme yaparak, baskıcı yapıların değiştirilmesini amaçlayarak, araştırma sürecinde, katılımcıların görüşlerine yeterli önemi vermez. Diğer bir deyişle, yapıların bireylere olan içsellikleri değerlendirilemez (Deetz, 1996). Her araştırma, araştırmacı ve katılımcıların yaşam öykülerinden izler taşıdığından, düşünümselliğin yalnızca yapısal etmenler çerçevesinde yapılması sınırlıdır (Roberts ve Sanders, 2005: 301).

Postmodernler, narsist bir biçimde, düşünümselliği kendinde amaç olarak kullanırlar. Düşünümsellik amaç değil, nitelikli bir çalışma için araçtır (Alvesson ve

Sköldbberg, 2000: 246; Alvesson ve diğerleri, 2008: 498; Weick, 1999: 803). Postmodern düşünömsellikte, kısır bir döngü içinde kalınarak, metinden başka bir şeyin olmadığı sonucuna varılır (Bourdieu, 2003: 282; Davies, 1999: 17). Böyle bir düşünömsellik ontolojik olarak, bizden bağımsız yapıları yok sayar (Johnson ve Duberley, 2003). Düşünömsellik, bireyden bağımsız sosyal yapıları, bireysel etmenleri hem araştırmacı için hem katılımcı için ortaya koyabilmelidir (Bourdieu, 2003: 282; Johnson ve Duberley, 2003; Mauthner ve Doucet, 2003).

Yukarıda belirtilen düşünömselliklerin sınırlı olmalarının nedeni ait oldukları yaklaşımların sınırlı ontolojik ve epistemolojik varsayımlarından kaynaklanmaktadır. Yeterli bir düşünömsellik için araştırma sürecini tüm düzey ve yönleriyle değerlendirebilecek bir meta-yaklaşım gereklidir (Alvesson ve Sköldbberg, 2000: 247; Holland, 1999; Johnson ve Duberley, 2003: 1289). Bu meta-yaklaşım da eleştirel gerçekçiliktir (Davies, 1999: 17; Johnson ve Duberley, 2003: 1282).

3.3. ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK ve DÜŞÜNÖMSELLİK

Eleştirel gerçekçiliğin geçişli ve geçişsiz olmak üzere bilginin iki boyutu arasında yaptığı ayırım, düşünömselliğin kısır bir döngü içinde kalmasını engeller. Eleştirel gerçekçilik, bizden görelı bağımsız varlıkların bilgisinin olabilirliğini ancak, bu bilgilerin görelı olmalarından, düşünömsel bir şekilde değerlendirilmeleri gerektiğini vurgular (Davies, 1999: 21). Eleştirel gerçekçilik, sosyal eylemin dönüşömsel modeliyle, yapı ve bireyi kendi nedensellikleri olan ayrı oluşumlar olarak kavramsallaştırır. Bu yönde, herhangi bir sosyal eylemde yapı, bireyi önceler ancak bireyler de yapıların tamamen kısacasında değildirler. Bu ontolojik varsayımlar, düşünömselliğin yalnızca yapı ya da bireyle ilgili olmadığını, yeterli bir düşünömselliğin hem yapısal hem bireysel etmenlerin ele alınmasıyla gerçekleşeceğini ifade eder. Bu kapsamda, bir araştırmacıyı etkileyen yapısal etmenler arasında araştırmacın akademik alandaki konumu, araştırmacının konuyla olan ilişkisi, ilgili alan ve konudaki genel değer ve düşüncelerle araştırma konusu ve üretilen bilgilerin ilişkileri sayılabilir (Bourdieu ve Wacquant, 2003; Mauthner ve Doucet, 2003).

Yapısal ve bireysel etmenleri ele alan bir düşünümSELLİĞİN, araştırmacının “tüm süreçlerinde” (konu seçiminden, analize, yayın aşamasına kadar) uygulanması gerekir (Davies, 1999: 213; Finlay, 2002: 543; Malterud, 2001: 484; Roberts ve Sanders, 2005; Wainwright, 1997). Bu kapsamda, araştırma konusuyla araştırmacının ilişkisi, analizde kullanılan yaklaşım, verilerin nasıl toplandığı, teorilerle verilerin ilişkisi, teorik çerçevede olan değişiklikler vb. belirtilmelidir (Davies, 1999: 26–44). İlgili değerlendirmeler tüm araştırmalar için gerekliken, araştırmacı ve katılımcılar arasındaki ayrımın belirsizleştiği araştırmalarda –örneğin katılımcı-gözlem kullanan araştırmalarda- daha gerekli ve önemli olmaktadır (Davies, 1999: 79; Herbert, 2000). Çünkü katılımcı-gözlemde araştırmacının geçmişi, kişiliği, alandakilerle olan ilişkileri, varsayımları, bedenliliği birer veri toplama aracı olmaktadır (Fortune ve Mair, 2011; Macphail, 2004; Wacquant, 2005).

Düşünümsel olunmalı söylemi, düşünümSELLİĞİ uygulamaktan daha kolaydır. Mutlak bir düşünümSELLİKTEN çok, düşünümSELLİĞİN dereceleri bulunmaktadır (Bishop ve Shepherd, 2011: 1290; Finlay, 2002: 542–543; Mauthner ve Doucet, 2003: 425). Bir takım etmenler düşünümsel olabilmeyi zorlaştırır. Örneğin, araştırmacının her zaman her konuda bilinçli bir değerlendirme yapmasının önünde bilinçdışı vardır (Hardy ve diğerleri, 2001: 535; Mauthner ve Doucet, 2003: 425; Salzman, 2002: 810). Araştırmacılar kendi ontolojik ve epistemolojik varsayımları içinde eylediklerinden ilgili varsayımlar konusunda düşünümSELLİKLERİ daha kısmi olabilmektedir (Johnson ve Duberley, 2003: 1294). Ayrıca, modern yaklaşımın egemenliğindeki akademik bir alanda düşünümsel olabilmek daha zordur (Johnson ve Duberley, 2003: 1296; Finlay, 2002: 543; Özen, 2002; Roberts ve Sanders, 2005: 308).

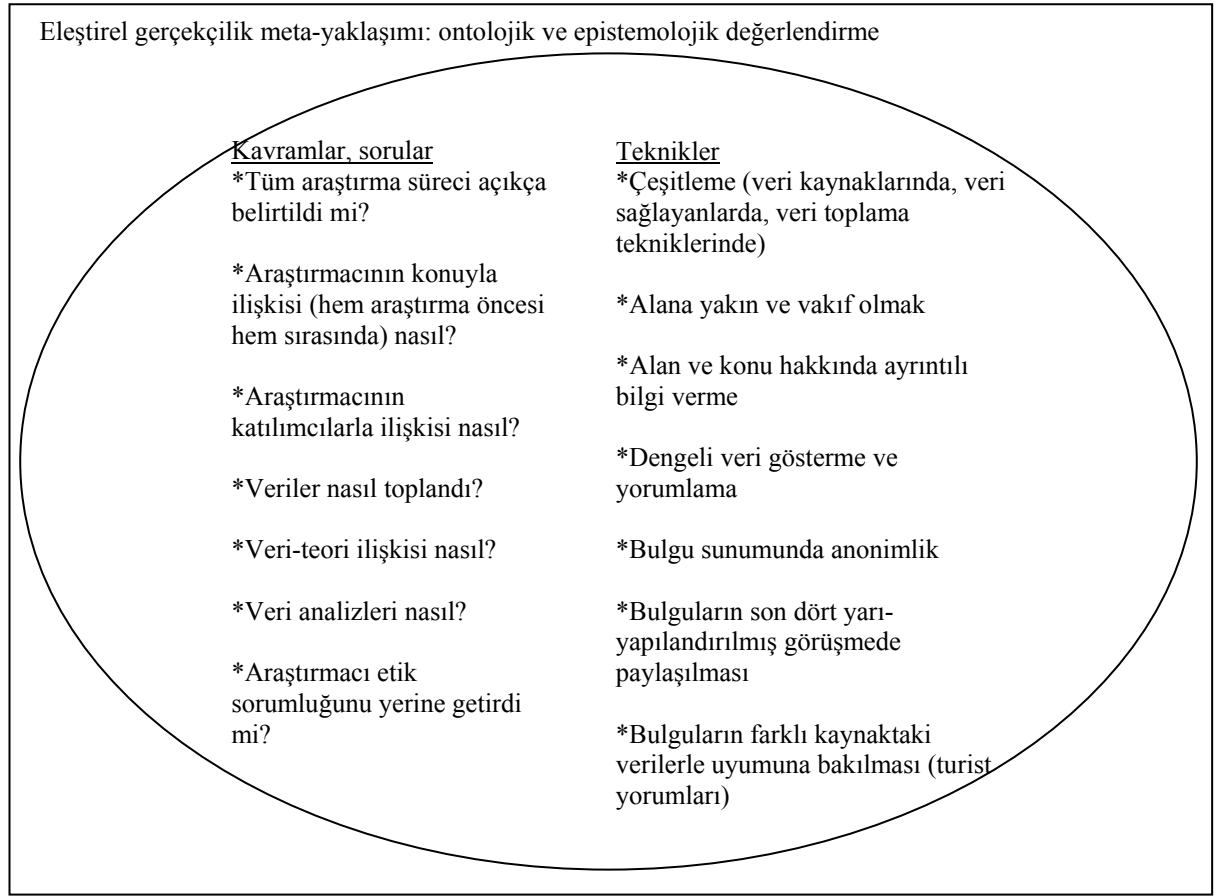
Bu kapsamda, benim de araştırmacı olarak belirli akademik yapılar içinde olmam, araştırmamı belirli bir formatta yazmam gerekmem ve araştırmacının jüri üyeleri tarafından değerlendirilmesi zorunluluğu çalışmadaki düşünümSELLİĞİ belirli konularda sınırlandırmaktadır (Etherington, 2004: 35; Hardy ve diğerleri, 2001: 536; Mauthner ve Doucet, 2003; Özen, 2002). Buna karşın, yukarıda değerlendirilen, saygın kaynaklardan oluşan düşünümSELLİK yazını da düşünümsel olunmasına olanak

vermiştir. Bu çalışmanın öncelikli amacı ne akademik bir alanın değerlendirilmesi (örneğin, Türkçe yönetim ve organizasyon yazını) ne de kişisel olarak araştırmacıyla ilgilidir. Bu çalışmada bir olgunun nitelikli ve etik bir şekilde açıklanması amaçlanmıştır, ayrıca, düşünömselliğin bir kısır döngüye dönüşmemesi gerektiğinden (Alvesson ve diğlerleri, 2008: 498; Weick, 1999: 803), çalışmadaki düşünömsellik belirli konularda yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda, çalışmanın bundan sonraki kısmında, çalışma konusunun seçimi, çalışma konusuyla olan ilişkim, verilerin nasıl toplandığı, analizlerin nasıl yapıldığı, teorinin nasıl oluşturulduğu düşünömsel bir şekilde aktarılacaktır.

Nitelikli bir araştırma, ontolojik ve epistemolojik değlendirmeleri ele almalıdır (Alvesson ve Sköldberr, 2000: 7; Koch ve Harrington, 1998: 887; Layder, 1998: 22). Bu çalışmada, eleştirel gerçekçiliğin ontolojik ve epistemolojik varsayımlarının yönlendirmesiyle, sosyal olgu yapı ve birey etkileşimleri çerçevesinde bütönsel (hem etik hem emik bakış açılarıyla) ve çok yönlü³⁸ bir şekilde değlendirilmiştir (Bhaskar, 1998; Fay, 2005; Layder, 1997; Maxwell, 1992; Stenbacka, 2001: 554–555; Whittmore, 2001: 530). Bu yönde, Şekil 1 üzerinden göröleceğı üzere, çalışmanın düşünömselliğı ve niteliğı kapsamında, yazında nitelikli bir araştırma için gerekli görölen kavramlar ele alınarak birçok teknik uygulanmıştır (Whittmore ve diğlerleri, 2001).

³⁸ Sosyal bir olgu farklı sosyal alanlardan oluşur (Bhaskar, 1998; Layder, 1997). Bu yönde farklı yaklaşımlar “birbirlerini tamamen dışlamazlar ancak karmaşık ve çok-yönlü olguların (yalnızca) farklı taraflarına bakarlar” (Sayer, 2004: 8). Eleştirel gerçekçilik sosyal olgulara çok yönlü yaklaşılmına, birçok yaklaşımın “uzlaşmaz gördüğü ögelerin uzlaştırılabilmelerine” olanak veren bir meta-yaklaşımdır (Danermark ve diğlerleri, 2002: 2).

Şekil 1: Çalışmanın Niteliğinin Bütünsel Olarak Sağlanması

Araştırmanın niteliğinin sağlanması için tüm araştırma süreci; araştırmanın resmi olarak başlangıç öncesindeki araştırma konusuyla araştırmacının ilişkisi, konuyla ilgili deneyimler (Maxey, 1999: 203; Patton, 1999: 1198), verilerin nasıl toplandığı, alandaki katılımcılarla olan ilişkiler, verilerin nasıl analiz edildiği, teori-veri etkileşimi kapsamında açıkça belirtilerek (Bansal ve Corley, 2011: 236; Graebner, 2009: 440–441; Layder, 1998; Pratt, 2008; Pratt, 2009), veri toplama ve sunum aşamalarında katılımcılara karşı etik sorumluluklar bilincinde davranılmıştır (Whittemore ve diğerleri, 2001: 532).

Veri kaynaklarında (söylenenler, düşünceler, pratikler, yazılanlar), verileri sağlayan bireylerde (çalışanlar, turistler) (Begley, 1996: 124) ve veri toplama tekniklerinde (görüşme, katılımcı-gözlem, turist yorumlarının incelenmesi) sağlanan çeşitlilik (Begley, 1996; Ger, 2009; Patton, 1999), verilerin teorik açıklama

kapsamında “bütünleştirilerek³⁹” çalışmanın ve bulguların niteliğinin artmasını sağlamıştır (Begley, 1996; Jick, 1979; Graebner, 2009: 441; Moran-Ellis ve diğerleri, 2006; Patton, 1999; Tobin ve Begley, 2004).

Çalışmanın ana veri toplama aşamasında ilgili olguya ve olgunun araştırıldığı alana yakın ve vakıf olunmuş (Ger, 2009: 9; Yıldırım ve Şimşek, 2005: 256), yeterli veri gösterme ve verilerin yorumlanma dengesi kurulmuş (Pratt, 2008: 485; Pratt, 2009: 857), alan ve konu hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş (Whittemore ve diğerleri, 2001: 531), katılımcılara duyulan sorumluluktan katılımcıların ve örgütlerin kimlikleri saklanmıştır (Whittemore ve diğerleri, 2001: 532). Görüşmelerden ve katılımcı-gözlemlerde elde edilen bulgular çerçevesinde yarı-yapılandırılmış görüşmeler (son dört görüşme) yapılmış, bulgular katılımcılar tarafından nitelikli ve ilgili örgütlerdeki gerçek günlük yaşamı yansıtabilir bulunmuştur (Elsbach ve Kramer, 2003; 289; Plowman ve diğerleri, 2007: 526). Ayrıca, seyahat tavsiye forumundan alınan turist yorumları da çalışmanın bulgularıyla örtüşen sonuçlar vermiştir.

Aşağıda, çalışmanın bulguları sunulmadan önce, sırasıyla çalışma konusu ve yer seçimi, örneklem seçimi, yazının araştırmayı nasıl şekillendirdiği, farklı verilerin nasıl toplanarak, analiz edildikleri açıklanacaktır.

3.4. ARAŞTIRMA SÜRECİ

3.4.1. Çalışma Konusu ve Yer Seçimi(m)

Araştırma konusunun seçimi ve araştırmacı arasındaki ilişki önemlidir (Bradbury ve Lichtenstein, 2000: 560). Araştırmacılar sık sık önceki işlerinden, deneyimlerinden etkilenecek konularını seçerler (Atkinson ve Hammersley, 2007: 24; Lofland ve Lofland, 1995: 12–13; Robert ve Sanders, 2005). Araştırmacının içinde bulunduğu akademik yapı da konu seçimini etkilemektedir (Davies, 1999: 27–28;

³⁹ Çeşitlenmenin farklı kavramsallaştırmaları vardır. Çeşitlilik, birbirlerinden bağımsız teorilerin, tekniklerin, kaynakların, kişilerin vb. yalnızca doğrudan karşılaştırılmasına değil tüm analizin bütünleştirilmesine hizmet etmektedir (Patton, 1999: 1194).

Mauthner ve Doucet, 2003). Bir turizm merkezinde (Muğla) doğup büyümüş olmam⁴⁰, turizmde 5 yaz dönemi çalışarak, çalışan ve turistler arasında cinsel ilişkileri yaşamış olmam, yaşayanları gözlemleyebilmem, ilgili ilişkilerin Marmaris'te çalışanlar ve örgütler için günlük yaşamlarda önemli bir yer tutması (Tataroğlu, 2006) konu seçimimde önemli rol oynamıştır⁴¹. Ayrıca, akademik kariyerim başladıktan sonra ilgi duyduğum örgüt çalışmaları alanında yeterince çalışılmamış ve marjinal bir konu olan örgütlerde cinsellik konusunda, çalışan-turist cinsel ilişkileri üzerinden yeni şeyler söyleyebilme olanağı da konu seçimini etkilemiştir.

Veri toplama yeri olarak doğup büyüdüğüm yere yakın olan, ilgili ilişkileri çokça gözleyebildiğim ve daha önce orada çalışma deneyiminin olduğu Marmaris seçilmiştir. Marmaris, yurt içi ve yurtdışı basında, çalışan ve turist cinsel ilişkileriyle birçok örnekle konu edinilmektedir. Marmaris'e turist olarak gelerek bir Türk çalışanla evlenen yabancı uyruklu birçok kadın da vardır. Turizm sektörü deneyimlerimden konaklama örgütlerinde cinsel ilişkilerin yaşandığının gözlemlenmesi ve konaklama örgütlerinde turist ve çalışanlar arasındaki etkileşimlerin uzun süreli olmasından (Conlon ve diğerleri, 2004), veriler ilgili örgütlerden toplanmıştır.

3.4.2. Teorik Örneklem

Çalışan ve turist cinsel ilişkileri keşfedici ve açıklayıcı bir araştırmayla incelendiğinden, tüm araştırma boyunca görüşmelere katılanların, katılımcı-

⁴⁰ Modern yaklaşımlı araştırmaların yazımında, nesnel bir görüntü için yalnızca 3. tekil şahıs zamiri kullanılır. 3. tekil şahıs zamiri, genel kabul gören bilgilerin sunumu ve verilerle desteklenen bulgulara kullanılabilir (Webb, 1992). Araştırma sürecinde yalnızca 3. tekil şahıs zamiri kullanmak, araştırmanın sosyal ve bireysel öğelerini yok saymaktır (Dupuis, 1999). Araştırmacı düşüncesini belirttiğinde ve/ya da verileri yoğun etkileşimli tekniklerle topladığında, 3. şahıs zamir kullanımı "aldatıcı" olabilmektedir (Webb, 1992: 747). Özellikle, katılımcı-gözlem araştırmacıya verdiği içerilmiş bilgiler göz önüne alındığında, araştırmacının her cümlesinde 3. şahıs zamiri kullanması, araştırmacının etkisini sözde saklayarak, araştırmanın niteliğini sağlayan düşünümelliği kısıtlamaktadır (Webb, 1992). Bundan dolayı, bu çalışmada özellikle katılımcı-gözlemle ilgili kısımlarda gerektiğinde 1. tekil şahıs zamiri kullanılmıştır. Ayrıca, birçok saygın dergideki makalelerin (bkz. Academy of Management Journal, Organization Science) yazımında 1. tekil şahıs zamir kullanımı yaygındır.

⁴¹ Son yıllarda birçok çalışma, araştırma konularının gerçek yaşam içinden seçilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Sandberg ve Tsoukas, 2011; Smith, 2002).

gözlemlerin yapıldığı yerlerin, turistlerin bir seyahat tavsiye forumuna yazdıkları yorumların seçiminde teorik örneklem ve ulaşılabilirlik ölçütü kullanılmıştır. Teorik örneklemde amaç popülasyona genelleme yapmak olmadığından, örneklemin popülasyonu temsil edebilirliği önemli olmamaktadır (Maxwell, 1992: 293). Teorik örneklemde amaç, bir konuyu altındaki mekanizmaların ortaya çıkarılmasıyla açıklayarak, yeni kavram ve teoriler oluşturmaktır (Eisenhardt, 1989). Popülasyona genelleme yapmak “kime, kimlere” sorularıyla ilgiliyken, teorik örneklem “nasıl ve neden” sorularına yanıtlamaya yöneliktir⁴² (Charmaz, 2000: 519; Davis ve Marquis, 2005; Maxwell, 1992: 293).

Doğrusal olmayan, esnek bir süreç gerektiren teorik örneklemde, “teorik çerçeve ve toplanan verilerin yönlendirilmesiyle” örneklem seçilir (Layder, 1998: 47). Teorik örneklemde bir sosyal olguyu açıklamak için birbirleriyle karşılaştırma olanağı sağlayacak, konunun açıklanmasını kolaylaştıracak verilerin elde edilmesi önemlidir (Eisenhardt, 1989; 537; Ezzy, 2002: 87; Maxwell, 1992: 294; Maxwell, 1996: 70). Bu yönde, çalışmanın ilk aşamalarından itibaren belirginleşen çalışan ve turist arasındaki hizmet etkileşimleri ve cinsel ilişkilerinin örgütlerden örgütlere ve çalışanlardan çalışanlara farklılaşması ön plana çıkmış, örneklemelerin seçiminde ilgili farklılıkları yakalamak amaçlanmıştır. Çalışma sürecinde farklı konularda yeni bilgilerin elde edilmesi gerektiğinde, ilgili bilgiler teorik örneklem kapsamında aranmıştır (Charmaz, 2000: 519). Araştırma süresince oluşturulan teoriye, yeni toplanan veriler önemli bir katkı yapmamaya başlayınca (teorik doyum), veri toplama bırakılmıştır (Eisenhardt, 1989).

Çalışmada her ne kadar teorik örneklem uygulansa da aynı zamanda yarı-yapılandırılmış görüşme ayarlamak için başvuru alan birçok örgüt ve kişiden olumsuz yanıt alınmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerin uzun zaman alması, birçok kişinin zaman kısıtlaması nedeniye görüşmek istememeleri, görüşmecilerdeki katılımcıların seçilmesinde, “ulaşılabilirlik” ölçütünü de etkili kılmıştır (Fontana ve Frey, 2000: 654; Kvale, 1996: 233; Silverman, 2001: 249).

⁴² Sosyal bir olgu birçok mekanizma tarafından etkilendiğinden ve de nedenselliklerin eğilimler şeklinde olmasından, açıklanan herhangi bir sosyalolguda kestirim kapsamında genelleme yapmak olanaksızdır (Bhaskar, 1978: 184; Fleetwood 2001: 212).

3.4.3. Araştırmanın Süreçsel Olarak Yazın ve Verilerle Şekillenmesi

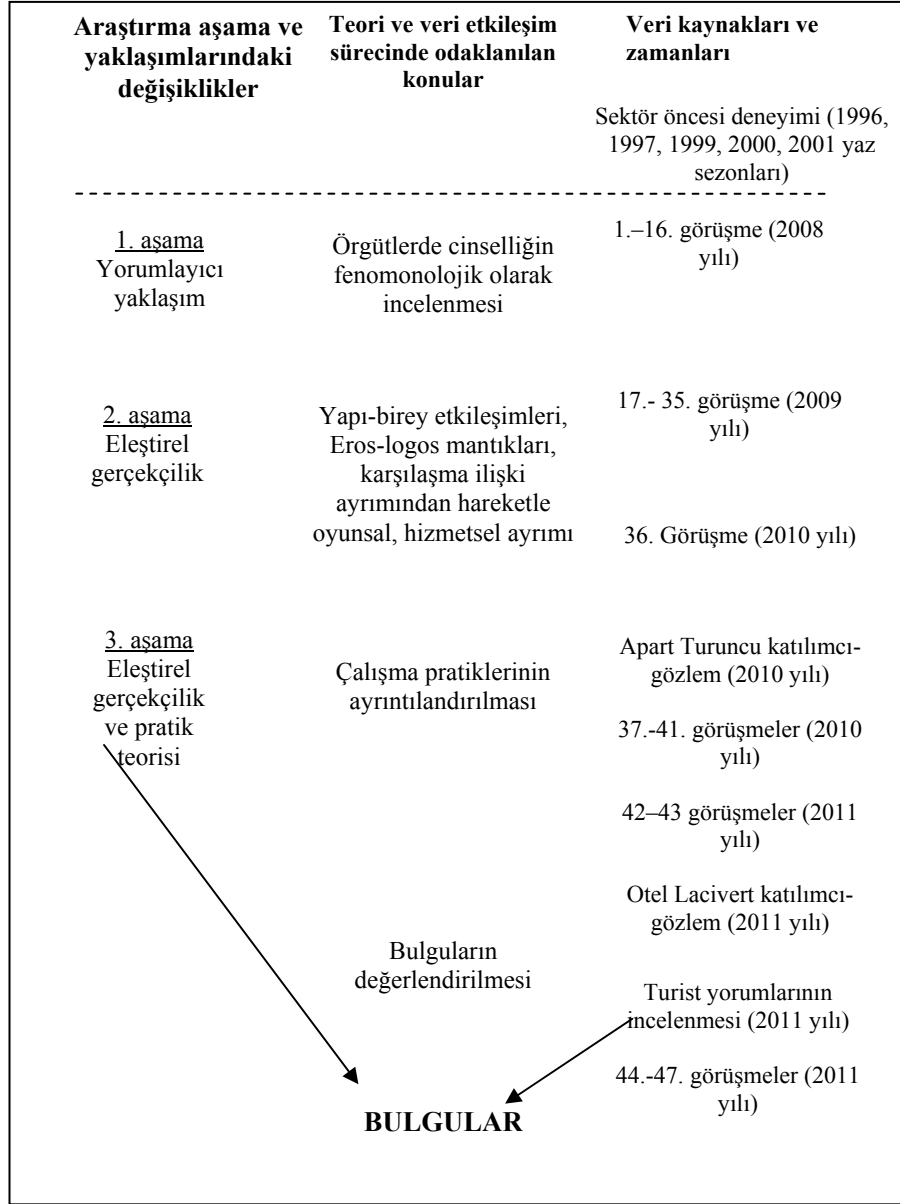
Şekil 2 üzerinden görüleceği üzere, araştırma sürecinin akademiye girmeden önceki sektör deneyimleri, akademiye girdikten sonra tekrarlamalı (iterative) yürütülen yazın taraması ve veri toplama aşamalarından oluşması (yarı-yapılandırılmış görüşmeler, katılımcı-gözlemler, turist yorumlarının incelenmesi) araştırma konusunun ayrıntılı ve yeterli incelenmesine yardımcı olmuştur (bkz. Pratt, 2000: 460; Rerup ve Feldman, 2011: 581).

Çalışma geniş bir sürece yayıldığından, çalışma süresince hiçbir zaman yazındaki teoriler, kavramlar verileri tamamen şekillendirmemiş ya da bulgular yazındaki kavramlardan ayrık değerlendirilmemiştir. Çalışmada odaklanan konular, okunan yazın ve toplanan verilerin etkileşimiyle şekillenmiştir (Eisenhardt, 1989; Layder, 1998). Çalışmanın şekillenmesi genel olarak üç aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada, çalışma yorumlayıcı yaklaşımının etkisinde yürütülmüştür. İkinci aşamada, eleştirel gerçekçiliğin sağladığı ontolojik, epistemolojik varsayımlarla araştırma konusuna yaklaşılmış, son aşamadaysa eleştirel gerçekçilik ve pratik teorisi bütünleştirilerek çalışma pratiklerine odaklanılmıştır.

47 yarı-yapılandırılmış görüşme, 55 günlük katılımcı-gözlem, 300 metin incelemesi ve farklı yazın alanlarından yararlanan çalışmadaki kavramlar ve bakış açıları değişse de hem sektör öncesi deneyimleri (Maxey, 1999: 203; Sanchez-Jankowski, 2002: 146–147) hem veri⁴³ ve yazın taraması bulguları bütünleştirilmiştir (Moran-Ellis ve diğerleri, 2006). Çalışmanın son aşamasındaysa bir seyahat tavsiye forumundan elde edilen, Marmaris’te tatillerini geçiren turistlerin 300 yorumunun incelenmesi ve çalışmanın bulgularının son dört yarı-yapılandırılmış görüşmedeki katılımcılarla paylaşılması, çalışmanın bulgularını destekleyici ve doğrulayıcı sonuçlar vermiştir (bkz. Yıldırım ve Şimşek, 2005: 267). Aşağıda, çalışma süreci özellikle yazının etkisi konusunda ayrıntılandırılmıştır.

⁴³ Bazı katılımcılardan, gerek duyulan ek bilgiler telefon ve internet aracılığıyla da elde edilmiştir. Çalışmadaki tüm veriler araştırmacıdan temin edilebilir.

Şekil 2: Genel Olarak Çalışma Süreci

Kaynak: Reay ve diğerleri'nden (2006: 982) esinlenerek oluşturulmuştur.

Çalışmanın ilk aşamasındaki yazın okumaları, ağırlıklı olarak, araştırma konusunda cinsellik, örgütlerde cinsellik ve ussallık, modernlik, düşününsel modernlik, turizm, serbest zaman-çalışma ilişkileri; araştırma konusunun nasıl incelenebileceğiyle ilgili de yorumlayıcı yaklaşım ve nitel görüşmeler üzerine olmuştur. Bu yönde, ilk yazın okumalarının ve sektör deneyimlerinin etkisiyle ilgili ilişkilerin modernliğin Logos mantığının etkisinin aksine, özellikle 4S turizmde

etkinlik gösteren örgütlerde çokça yer aldığının gösterilerek, cinselliğin çalışanlar ve örgütler için öneminin fenomenolojik açıdan ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yazın okumaları ilerledikçe ve farklılaştıkça, herhangi bir sosyal olgunun değerlendirilmesinde yalnızca fenomenolojik bir bakış açısının yetersizliği üzerinde duran kaynaklarla karşılaşmıştır. Bu yönde hem modern yaklaşımın bireylere önem vermeyen seçkin tarzından (Deetz, 1996) uzak hem sosyal olguları bireylere indirgemeyen, eleştirel gerçekçilik meta-yaklaşımıyla tanışılmıştır (Bhaskar, 1998). Bu süreçte, eleştirel gerçekçiliğin diğer yaklaşımlardan (postmodern, yorumlayıcı, modern, eleştirel) farklılıkları ve onlara karşı belirtilen üstünlükleri, örgüt çalışmalarında genel olarak nasıl kullanıldığı ve/ya da kullanılabileceğiyle ilgili bilgiler edinilmiştir (Ackroyd ve Fleetwood, 2000).

Eleştirel gerçekçilikle ilgili uzun okumalar araştırmanın ontolojik ve epistemolojik temellendirilmesini sağlamıştır. Ayrıca, görüşmelerle elde edilen ilk verilerle birlikte, ilgili ilişkilerin örgütlerden örgütlere farklılaşması ön plana çıkmıştır. Eleştirel gerçekçiliğin sosyal yapı olarak ilişkilere vurgu yapması (Bhaskar, 1998) ve hizmet yazınındaki “karşılaşma”, “ilişki” ayrımı (Guttek ve diğerleri, 2000), farklı örgütlerdeki hizmet etkileşimlerinin cinsellikle bağlantısının kurulmasına olanak vermiştir. Wang’ın (2000) “Turizm ve Modernlik” eserinden yararlanılarak, Eros-Logos mantıkları eleştirel gerçekçilik ontolojisiyle bağdaştırılmıştır. Cinselliğin genel olarak örgüt çalışmalarında nasıl kullanıldığı ve cinselliğin düzen kurucu olarak Eros mantığında nasıl ele alınabileceğiyle ilgili özellikle Marcuse’un “Eros ve Uygarlık” kitabı yönlendirici olmuştur. Bu kapsamda, örgütlerde cinsellik yazınının cinselliği, genel olarak, düzen kurucu olarak ele almadığı ve de yeterli ontolojik ve epistemolojik varsayımlarla hareket etmediği belirtilmiştir. Elde edilen bulgular, hizmet etkileşimleri ve oyun yazınıyla ilgili okumalar, Marcuse’un Eros ve çalışma bağlantısından yararlanılarak, yazındaki “karşılaşma”, “ilişki” ayrımının, araştırma alanındaki farklı örgüt ve çalışanlar için “oyunsal” ve “hizmetisel” olarak kavramsallaştırılmasına olanak vermiştir. Yazında hizmet etkileşimlerin oyunsal (Cederholm ve Hultman, 2011; Tataroğlu, 2006) ve hizmetisel olabileceğine dair kaynaklar vardır (Ritzer, 2008). Ancak ilgili kaynaklar

hizmet etkileşimlerinin oyunsal ve hizmetsel olarak kavramsallaştırılmasını -özellikle de aynı örgütte farklı konumdaki çalışanlar için- ayrıntılandırmamışlardır.

Eleştirel gerçekçiliğin ontolojik ve epistemolojik varsayımları yapı ve birey etkileşiminin ele alınmasının önemini ortaya koymuş ve bu yönde çalışma pratiklerinin incelenmesi gerektiği ön plana çıkmıştır. Genel olarak, örgütlerdeki cinsellik yazınının cinselliği çalışma pratikleriyle yeterince ilişkilendirmediği belirtilmiştir. Yöntem kısmı için okumalar, katılımcı-gözlemin çalışma pratiklerinin incelenmesinde en önemli tekniklerden olduğunun kavranarak, çalışmada kullanılmasına olanak vermiştir. Bir sosyal olgunun yeterli bir şekilde değerlendirilmesinde çalışma pratiklerinin incelenmesinin önemi konusunda, son yıllarda, genel olarak sosyal bilimler yazınında “pratik teorisi” adı altında birçok çalışma yapılmıştır (bkz. Schatzki ve diğerleri, 2001). Pratik teorisi, çalışma pratiklerinin bireylerin birbirleriyle, maddesel nesnelerle, ilkesel ve edimsel öğeleriyle ilgili ayrıntılandırmalarına önem vermektedir. Çalışma pratiklerinin ilgili yazının işaret ettiği kapsamda analiz birimi olarak incelenmesi, çalışmanın yalnızca anket ve görüşme teknikleriyle katılımcıların söyledikleriyle sınırlandırılmasının dezavantajını ortadan kaldırarak, örgütlerde günlük yaşamda neler oluyor, nasıl oluyor sorularının değerlendirilmesini sağlamıştır (Hargreaves, 2011: 84; Sandberg ve Tsoukas, 2011; Smith, 2002). Yukarıda genel olarak, yazının çalışmayı nasıl şekillendirdiği açıklanmıştır. Aşağıdaysa, verilerin nasıl toplandığı ve analiz edildikleri açıklanacaktır.

3.4.4. Akademi Öncesi Sektör Deneyimi(m)

Genel olarak, düşünümsel modernlik özel olarak araştırmalarda düşünümsellik yazını, araştırma sürecinin belirli zaman ve mekânlarda sıkıştırılmış, kişisel ve yapısal etmenlerden ayırık, sınırları kapalı olmaktan çok; farklı zaman ve mekânlardaki bireysel ve yapısal etmenlerden etkilendiğinin altını çizmektedir (Bishop ve Shepherd, 2011; Bourdieu ve Wacquant, 2003; Mauthner ve Doucet, 2003; Maxey, 1999; Robert ve Sanders, 2005). Bu yönde, araştırmada veri toplama ve analizini etkileyen sektör deneyimlerim önemli olmaktadır (Bourdieu, 2003: 288;

Fortune ve Mair, 2011; Maxey, 1999; 203; Patton, 1999: 1198; Stenbacka, 2001: 553–554). Bu kapsamda, üniversiteye başlamadan önce (1996 yılı) ve üniversitede turizm bölümü öğrencisi olduğum ilk yıl (1997 yılı), Marmaris’e hem büyüklük hem turizm etkinlikleri olarak benzer bir turizm merkezi olan Bodrum’da bulunan “üç yıldızlı” iki otelde toplam dört aylık resepsiyonistlik deneyimim, üç turizm sezonunda (1999, 2000, 2001 yılları), Marmaris’te toplam dokuz aylık “raft(ing) rehberi” deneyimim olmuştur. İlgili deneyimlerim, sektörde “benzer ilişkileri yaşamışlığım çalışma konusu seçimimi, ilgili ilişkilere bakış açımı ve çalışmada hangi konulara odaklanabileceğimi kolaylaştırarak (Sanchez-Jankowski, 2002: 146–147), çalışma konusunu açıklamamda yardımcı olmuştur (Bourdieu, 2003: 288; Maxey, 1999: 203).

Resepsiyonist olarak çalıştığım zamanlar turistlerle olan etkileşimim, turistlerin otele giriş ve çıkışlarını yapmak; oda anahtarlarını, turistlerden teslim almak, turistlere vermek; turistlerin dövizlerini Türk lirasıyla değiştirmek kapsamındaydı. Bu etkileşimler daha çok hizmetsele dönüktü ve ilgili dönemlerde herhangi bir turistle samimi olma olanağı bulamamıştım. Resepsiyonist olmanın getirdiği çalışma pratikleri hem turistlerle olan etkileşim hem yapılan işten zevk alma kapsamında çok çekici değildi. Bundan dolayı, turizmin farklı bir kolu olan seyahat acenteciliği ve rehberliğine yöneldim. Raft(ing) rehberi olarak, Marmaris’te üç sezon çalıştım. İlgili dönemde, rafting yaptırdığımız Dalaman nehri, Marmaris’te olmamasına karşın, çalıştığım acentenin şubesi Marmaris’te olduğundan, çoğunlukla Marmaris’te kaldım. Raftinge gelen turistlerin büyük çoğunluğunu Marmaris’te kalanlar oluşturuyordu. Tura katılacak turistleri konakladıkları yerlerden alıyor ve rafting turu sonunda konakladıkları yerlere bırakıyorduk. Tur sırasında çekilen fotoğrafları ve/ya da turun videosunu, satın alan turistlere kaldıkları yerlere giderek teslim ediyorduk. İşim gereği, Marmaris’te küçük bir apart otelden, büyük bir beş yıldızlı otele kadar birçok farklı konaklama örgütüne girip çıkmam, ilgili yerlerdeki fiziksel olanaklara ve genel ortama aşinalığımı sağlamıştır. Rafting rehberliğim sırasında turistlerle olan ilişkim, resepsiyonistlik zamanlarımdakiyle karşılaştırılamayacak derecede samimi ve tatmin ediciydi. Bu yönde, ilgili dönemde turistlerle cinsel ilişkiler de dâhil olmak üzere samimi ilişkiler kurarak, çalışan-turist

cinsel ilişkilerinin kendim, çalışma arkadaşlarım ve çalıştığım örgüt için önemini gözlemleyebildim.

3.4.5. Yarı-yapılandırılmış Görüşmeler

Yarı-yapılandırılmış⁴⁴ görüşmeler, çalışmadaki en önemli veri kaynaklarından. Yarı-yapılandırılmış görüşmeler, belirli bir zaman ve mekânda yapılması önceden planlanmış görüşmelerdir (Kvale, 1996). Bu görüşmelerde katılımcılara standart sorular sorulmaz, onlarla belirli konular hakkında sohbet edilir (Atkinson ve Hammersley, 2007: 117; Davies, 1999: 95; Holstein ve Gubrium, 2004: 147; Kvale 1996: 27; Smith, 2002: 27–28). İlgili görüşmelerde ele alınan konular ne tam anlamıyla standartlaştırılmış ne serbest bırakılmıştır (Atkinson ve Hamersley, 2007: 117; Kvale 1996: 105). Yarı-yapılandırılmış görüşmeler anketler ve yapılandırılmış görüşmeler kadar olmasalar da “doğal olmayan, kendiliğinden gelişmeyen” sosyal etkileşimlerdir (Kellehear 1996’dan aktaran Guillemin ve Gillam, 2004: 271). Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde önemli olan, bu görüşmeleri yapaylığından olabildiğince uzaklaştırmaktır. Birçok çalışma, araştırmacı ve katılımcılar arasında güç farkı olan, resmi bir ortamda yapılan görüşmelerden çok; ilgili güç farkının kapatıldığı, açık, dürüst, resmi olmayan bir ortamda yapılan görüşmelerin daha nitelikli bilgiler verdiğini belirtmiştir (Dutton ve Dukerich, 2006; Dutton ve Morhart, 2010; Fontana ve Frey, 2000: 658–659). Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde –özellikle, hassas bir konuda (Lee ve Renzetti, 1993)- katılımcılar kendilerini yapay bir ortamda sorgulanıyor gibi hissedersen rahat konuşamayabilirler (Holstein ve Gubrium, 2004: 144; Poulin, 2010). Brewis ve Linstead, (2000: 9–10) cinsellik gibi hassas konularda görüşülürken, görüşmelerin “resmi olmayan” bir ortamda yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Etik olarak, görüşmelerde katılımcılara saygı duyulmalı (Guillemin ve Gillam, 2004: 270), katılımcıların endişeli olup olmadıkları, sıkılıp sıkılmadıkları gibi konular dikkate alınmalıdır (Kvale 1996: 111). Bu yönde, mümkün olduğunca, görüşmelerin güç dengeleri açısından eşit bir ortamda olması amaçlanmış ve aradaki

⁴⁴ Yazında “yarı-yapılandırılmış” yerine “nitel”, “derinlemesine”, “keşfedici” kavramları da kullanılmaktadır (Alvesson, 2003: 13; King, 2004: 11).

güç mesafesi azaltılmaya çalışılmıştır (Deetz, 1996; Holstein ve Gubrium, 2004: 144). Görüşme ortamının rahat olması, resmi ve yapay bir havanın önüne geçmek ve görüşmeleri olabildiğince doğal bir sohbet havasına sokarak (Alvesson, 2003: 16) katılımcıların güvenini sağlayabilmek (Kvale 1996: 125) için görüşmelerde farklı teknikler kullanılmıştır. Örneğin, görüşmelerde resmi bir hava yaratmamak için çok resmi olmayan kıyafetler (kumaş şort ya da kot pantolon ve yakalı tshirt) giyilmiş (Atkinson ve Hammersley, 2007: 66–68; Davies, 1999: 108) ve görüşmelerin katılımcıların katkılarıyla da şekillendirilmesine çalışılmıştır (Smith, 2002).

3.4.5.1. Yarı-yapılandırılmış Görüşme Katılımcılarının Seçimi (Örneklem)

Daha önce, tüm araştırma sürecinde teorik örneklem ve ulaşılabilirlik ölçütünün kullanıldığı belirtilmişti. Çalışmanın gerektirdiği verileri elde etmek için görüşme katılımcıları seçilirken sektörle yakın ilişkili olan tanıdıklardan yardım alınmış ve araştırmacı kendi olanaklarıyla katılımcılar bulmaya çalışmıştır. Katılımcıların ayarlanma sürecinde araştırmacının kendisinin, tanıdık kullanmadan ayarlamak istediği görüşme çabalarının çoğu başarısız olmuştur. Zaman alıcı bir teknik olan yarı-yapılandırılmış görüşmelerde bireylerin hiç tanımadıkları bir araştırmacıyla görüşme yapmak istemelerinin kolay olmadığı belirtilmektedir (King 2004: 21). Turizm etkinliklerinin araştırmanın yapıldığı turizm merkezinde zamansal olarak sıkışması (yüksek sezon), sektörde çalışanların zamanlarını daha da değerli kılmakta ve görüşme için katılımcı bulmayı zorlaştırmaktadır (Gronning, 1997).

Çalışmada, toplam “47” görüşme yapılmıştır (bkz. EK 1’deki Tablo). 2008 yılında, ilk “16”, 2009 yılında “19” (17- 35. görüşmeler), 2010 yılında “6” (36–41 görüşmeler), 2011 yılında da son “6” görüşme yapılmıştır. Toplam 47 görüşmede 49 farklı kişiyle görüşülmüştür. 3 katılımcıyla (1 ve 47 görüşme, 41 ve 45. görüşme, 16. ve 46. görüşmeler) ikişer kez görüşülmüştür. Kamuya açık alanlarda yapılan görüşmelerde birden fazla katılımcı olabilmektedir (Davies, 1999: 104). Bu kapsamda 10., 11. ve 29. görüşmelerde ikişer, 42. görüşmede üç katılımcı yer

almıştır⁴⁵. Katılımcıların Marmaris’te son çalıştıkları örgütlere göre ayırım yapıldığında; 8’i apart, 6’sı beş yıldızlı, 6’sı dört yıldızlı, 6’sı üç yıldızlı, 1’i de iki yıldızlı otel olmak üzere çalışanlar “27” farklı konaklama örgütünde çalışmaktadırlar ya da çalışmışlardır. Turizm sektöründe yüksek çalışan devir oranı göz önüne alındığında ve aşağıda açıklanacağı üzere görüşmelerde çalışanların daha önceki çalıştıkları yerlerle ilgili deneyim ve gözlemleri de ele alındığından, yukarıdaki 27 sayısı artmaktadır.

EK 1’deki Tablo’dan görüldüğü üzere katılımcılar apart otel, üç yıldızlı ve çok yıldızlı (dört ve beş yıldızlı oteller) oteller gibi farklı örgütlerden, animatör, barmen, garson, resepsiyonist ve yönetici gibi farklı çalışanlardan oluşmaktadır⁴⁶. Katılımcıların görüşmelerin yapıldığı tarih itibariyle yaşları 18’den 43’e kadar sıralanmakta olup, ortalama yaşları “31”dir. Katılımcılar turizm sektöründeki deneyimleri konusunda ilk sezonunu geçirenlerle, 20. sezonunu aşanlar arasında çeşitlenmekte olup, katılımcıların ortalama sektör deneyimleri “11” sezondur/yıldır. Katılımcıların eğitim durumları da ilköğretim’den yüksek lisans derecesine kadar farklılaşabilmektedir. Araştırma konusunun erkek çalışanlarla sınırlandırılmasından, Türkiye gibi cinselliğin özellikle kadınlar için hassas bir konu olduğu yerlerde (İlkkaracan, 2008), cinsellikle ilgili görüşmelere kadın katılımcı bulmanın zorluğundan ve de turizm sektöründe turistlerle birebir etkileşimde olan çalışanların çoğunun erkek olmasından (Tucker, 2008), görüşme katılımcılarının yalnızca 4’ü (13., 19., 20. ve 25. görüşmeler) kadındır⁴⁷.

⁴⁵ Doğrudan katılımcıların deneyimlerinin elde edilmediği, genel olarak konu hakkında konuşulan görüşmelerde birden fazla katılımcının olması, katılımcıların daha rahat konuşabilmelerini de sağlayabilmektedir (Atkinson ve Hammersley, 2007: 111).

⁴⁶ Burada, teorik örneklem kapsamında farklı çalışanlara yönelik genelleme yapılmaktan çok oyunsal ve hizmetsel ilişki konusunda açıklama yapıldığı ve bulguların yalnızca görüşmelerle sınırlı olmadığı, katılımcı-gözlemin farklı çalışanlardan veri elde etmeyi sağladığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca, görüşmelerde yalnızca fenomenolojik bir bakış açısı kullanılmadığından, örneklemde farklı çalışanların temsil edilebilirliğinden çok, farklı çalışanların içinde bulundukları hizmet etkileşimlerinin temsil edilebilirliği önemlidir (bkz. Maxwell, 1992: 293; Silverman, 1998: 92).

⁴⁷ Çalışmada kadın çalışanlardan doğrudan veri toplanmaya çalışılmamıştır. Kadın katılımcıların 3’üyle kimliklerinin açığa çıkmaması için ayrıntısı verilemeyecek, çalışma konusuyla ilgili bir gazete haberi üzerine görüşülmüştür. Diğer kadın katılımcıyı da görüşme yapmak için gidilen otel yöneticisi tavsiye etmiştir.

Genelde, görüşme katılımcıları konuyla ilgili örgütlerde ve alanlarda çalışanlarla sınırlandırılır, oysaki görüşmeler ilgili örgütlerde ve/ya da alanda önceden çalışmış kişilerle de desteklenebilir (Alvesson ve Sköldbberg, 2000: 268). Bu bireyler farklı perspektifleri ortaya çıkarabilir ve bilgi verdikleri konularda çalışanlardan daha az kısıtlı olarak daha rahat ve dürüst konuşabilirler (Alvesson ve Sköldbberg, 2000: 268). Araştırmacı ve katılımcının ilk defa karşılaştığı görüşmelerde bazı katılımcılar son derece istekli ve samimi bilgiler vermişlerdir (King, 2004: 18–19; Kvale 1996: 35). Katılımcıların samimiyet ve istekliklerinden yararlanmak adına çalışmada araştırmacının daha önceden tanıdığı ve arkadaş olduğu bireylerle de görüşülmüştür (bkz. EK 1’deki Tablo). Bu yönde, araştırmacıyı tanıyan bireylerin düşüncelerini, araştırmacıya olan güvenlerinden rahatça söyleyebilecekleri belirtilmektedir (Dutton ve Dukerich, 2006; Dutton ve Morhart, 2010; Poulin, 2010).

Görüşmeler katılımcıların çalıştıkları örgütlerde, okullarda, kamuya açık diğer alanlarda (park, bar, kafe vb.) yapılmıştır. Genellikle, görüşmelerin çalışanların çalıştıkları örgütlerde yapılması, araştırmacıya farklı örgüt türlerinin fiziksel olanaklarını ve orada bulunan çalışan-turist etkileşimlerini gözlemleme olanağını da sunmuştur (Davies, 1999: 95; Domenico ve Fleming, 2007: 252).

3.4.5.2. Görüşmelerde Ele Alınan Konular

Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde standart soruların sorulması görüşmenin resmileşmesine, yapaylaşmasına, araştırmacı ve katılımcı arasındaki gücün büyümesine hizmet eder (Deetz, 1996; Holstein ve Gubrium, 2004: 144). Standart soruların sorulması, katılımcıların konu hakkında rahatça bilgi verememelerine (Holstein ve Gubrium, 2004: 144), gerçek olmaktan çok, “ideal yanıtlar” (Murchison, 2010: 104) vermelerine ve araştırma konusuna olabilecek katkılarının sınırlandırılmasına neden olabilmektedir (Murchison, 2010: 107; Smith, 2002: 27–28). Nitel araştırmaların en önemli özelliği araştırma kavramlarının katılımcılarla etkileşim içinde belirlenmesidir (Deetz, 1996; Smith, 2002: 27–28). Her görüşmede aynı soruların sorulduğu anket ya da sözde yarı-yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı ve katılımcılar arasındaki etkileşim, araştırmacının ön kabulleri

çerçevesinde yürütülen ve her görüşmeden öğrenmesiyle sonuçlanmayan etkileşimlerdir (Deetz, 1996; Smith, 2002: 27–28). Önemli olan, araştırma sürecinde -görüşme içinde ve görüşmeden görüşmeye- öğrenme sürecinin ilerlemesi, ortaya çıkan farklı konular ve bakış açılarının değerlendirilebilmesidir (Eisenhardt, 1989: 539; Holstein ve Gubrium, 2004; Smith, 2002: 27). Çalışmada, görüşmelerde ele alınan konular yazın taramasıyla, görüşmeler ve katılımcı-gözlemlerden elde edilen verilerle şekillendiğinden, görüşme içinde, araştırma sürecinde ve yazın taramasında ortaya çıkan konuları ele almada “esnek ve duyarlı” olması için herkese anket-vari standart sorular sorulmamıştır (Mason, 2002: 231; Pratt ve diğerleri, 2006: 239; Rerup ve Feldman, 2011: 582; Smith, 2002: 27). Buna karşın, görüşmelerde aşağıdaki genel konular üzerine karşılaştırmalı olarak veri toplanmıştır:

- Genel olarak turist-çalışan hizmet etkileşimleri nasıldır?
- Çalışan-turist cinsel ilişkileri neden hangi örgütlerde, etkileşimlerde daha fazla oluşuyor?
- Çalışan- turist cinsel ilişkileri nasıl oluşuyor?
- Çalışan- turist cinsel ilişkilerinin etkileri nasıldır?
- Yönetimin ilgili ilişkilere karşı tutumları nasıldır?

Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde katılımcılar kendi deneyimlerini, düşüncelerini açıkça belirtmeyebileceklerinden, konuyla ilgili bazı etmenlerin bilincinde olamayabileceklerinden, araştırmacının gözünde iyi bir imaj oluşturmak isteyebileceklerinden⁴⁸, görüşmelerde fenomenolojik olarak, katılımcıların yalnızca deneyimlerine odaklanmak yetersiz olabilir (Alvesson, 2003; Alvesson ve Sköldbberg, 2000: 201–202; Fontana ve Frey, 2000: 655). Görüşmeler, katılımcıların gözlemlerinin elde edilmesi amacıyla da kullanılabilir (Atkinson ve Hammersley, 2007: 98; Maxwell, 2004: 253). Bu yönde, görüşmelerde katılımcıların yalnızca deneyimlerine odaklanılmamıştır. Onlardan konu hakkında kendi gözlemlerini iletmeleri ve mümkünse de kendi deneyimlerini aktarmaları amaçlanmıştır (King 2004: 16). Cinsellik gibi hassas konularda modern romantik

⁴⁸ Belirtilen ilgili sakıncalar, anket yöntemi için daha fazla geçerlidir (Alvesson, 2003: 29).

ilişkiler yazını da büyük oranda üçüncü kişilerin gözlemlerinden veri toplamaktadır (Riach ve Wilson, 2007).

Atkinson ve Hammersley (2007), “her bireyin sosyal alanda bulunarak, sosyal olgular hakkında bilgi edinen/toplayan aynı zamanda bir gözlemci olduğunu ve araştırmacı açısından katılımcıların sosyal alana katılarak elde ettikleri bilgilerin önemli bir kaynak oluşturduğunu belirtmiştir” (Atkinson ve Hammersley, 2007: 98). Ayrıca, Maxwell (2004), tek bir bağlamdan veri toplamanın sosyal olgunun yeterli açıklamasını zorlaştırdığını, sosyal olgunun açıklanmasında karşılaştırmalı analizin önemine dikkat çekmiş ve katılımcıların daha önceden farklı bağlamlar hakkındaki bilgi ve deneyimlerinin olabileceğini, araştırmacının da bunlardan yararlanabileceğini belirtmiştir (Maxwell, 2004: 253). Bu kapsamda, genel olarak, katılımcılara farklı örgüt ve çalışanlar hakkında gözlemlerini belirtebilecekleri karşılaştırmalı sorular da sorulmuştur. Turizm sektöründe çalışan devir oranının yüksekliği, birçok çalışanın farklı örgütlerdeki gözlemlerini ve deneyimlerini de aktarabilmelerini sağlamıştır.

Hassas konuların görüşme başlangıçlarında ele alınması araştırmacı ve katılımcı arasındaki etkileşimde olumsuz sonuçlar doğurabileceğinden (King, 2004: 17–18; Lofland ve Lofland, 1995: 81; Murchison, 2010: 108), öncelikle katılımcılarla örgütlerde cinsellik ve hizmet etkileşimleri üzerinden konuşularak, kendi deneyimleri en sona bırakılmaya çalışılmıştır. Görüşme süresince bahsedilmemişse, katılımcılara kendi deneyimleri sorulmuştur. Son olarak, katılımcılardan, görüşmede ele alınmayan, konuyla ilgili önemli olduğunu düşündükleri konuları, görüşleri vb. belirtmeleri istenmiştir.

3.4.6. Katılımcı Gözlemler(im)

3.4.6.1. Katılımcı-Gözlemlerin Yapıldığı Örgütlere Erişim

2 Ağustos – 2 Eylül 2010 tarihleri arasında Turuncu⁴⁹ apartta 30 iş günü günde ortalama 8 saat havuz barda, 5 Temmuz – 30 Temmuz 2011 tarihleri arasında otel Lacivert’te 25 iş günü günde ortalama 6 saat havuz barda çalışarak, katılımcı-gözlemle veri toplanmıştır. Hem Turuncu apartta hem otel Lacivert’teki katılımcı gözlemler tanıdık aracılığıyla ayarlanmıştır. Turuncu apart otel için turizm sektöründe çalışan bir tanıdık, Otel Lacivert içinse üniversite öğretim üyesi bir tanıdık yardımcı olmuştur.

Aşağıda görüleceği üzere, Turuncu apart otelde, otel Lacivert’e göre yöneticilerle tanışılarak çalışmaya başlanması daha kolay olmuştur. Daha önce yüz yüze görüşülmeyen Turuncu apart yöneticisiyle görüşmek için Turuncu aparta gidildiğinde müdür tarafından resepsiyonda karşılandım. Müdür, Turuncu apartın yiyecek içecek müdürünü yanına çağırarak beni, ona tanıttı ve “Alper doktora öğrencisi, bizim apartta bir ay çalışacak, yardımcı olursun” dedi. Ayaküstü, beş dakikalık sohbetten sonra, yiyecek-içecek müdürü Sezgin, beni çalışacağım bara götürerek, çalışma arkadaşlarımla tanıştırdı. Aşağı yukarı 10 dakika geçtikten sonra da üzerime bir Turuncu apart tshirtü giyerek, çalışmaya başladım.

Otel Lacivert’te yukarıdaki süreç daha uzun sürmüştür. Turuncu apart otel gibi otel Lacivert’teki herhangi bir yöneticiyle daha önce yüz yüze görüşülmemiştir. Randevu alınarak otel Lacivert’e gidilmiş ancak Lacivert’e, Turuncu gibi doğrudan girilememiştir. Önce, otelin girişinde güvenlikle karşılaşılmıştır. Güvenliğe, genel müdürle görüşeceğimi söyleyince, güvenlik genel müdürün dışarıda olduğunu ve bir saat sonra geleceğini söylemiştir. Genel müdür gelince ayaküstü konuşmamızda bana “ne zaman başlayabileceğimi” sormuştur. “Yarın” yanıtını verdikten sonra ilgili gün otele gidilmiş, genel müdür, personel ve yiyecek içecek müdürünü yanına çağırıştır. Genel müdür, Personel müdürüne “Alper bey araştırma yapıyor, resmi

⁴⁹ Çalışmada örgütler ve kişiler için kullanılan tüm adlar gerçek değildir.

bir şey yok ancak yanımızda (kimlik fotokopileri) dursunlar diyerek hem üniversite kimliğim hem normal kimliğimin fotokopisini aldırmaıştır. Kimlik fotokopilerimin alınmasından sonra, yiyecek-içecek müdürü bir çalışandan bana otel terzisine gitmek için eşlik etmesini istemiştir. Otelin içindeki terziden lacivert bir pantolon ve beyaz bir gömlek edinerek çalışmaya başlanmıştır. Aşağıda daha netleşeceği üzere, yukarıdaki örgütlere erişim için belirtilen süreç, Lacivert'in, Turuncu'ya göre daha resmi bir havaya sahip olmasını göstermektedir.

3.4.6.2. Apart Otel Turuncu Hakkında Kısa Bilgi ve Çalışma Pratiklerim

Turuncu apart otel 100–150⁵⁰ odasıyla, genellikle, İngiliz turistlere hizmet eder. Turuncu, oda sayısı olarak büyük bir apart sayılmakta ve tur şirketleri tarafından dört yıldızlı bir otel düzeyinde pazarlanmaktadır. Turuncu apart otele turistler tur şirketlerine yalnızca konaklama ücretlerini ödeyerek gelirler. Her apart otel gibi Turuncu da turistlere odalarda kendi yiyecek ve içeceklerini hazırlama olanağı sunmaktadır (apart oteller için genel bir bilgi için bkz. Tataroğlu, 2006). Turuncu apart otelin denize kıyısı yoktur. Apartın ortasında yer alan havuz ve havuz kenarı turistlerin zamanlarının çoğunu geçirdikleri, apartın tek ve rakipsiz zaman geçirilecek alanıdır. Bar ve restoranın birbirleriyle iç içe yer aldığı ilgili alanda apartın animasyon bölümünün etkinlikleri de yapıyordu. Bu da bar, restoran ve animatörlerin çalışma pratikleri ve turistlerle olan etkileşimlerinin gözlemlenebilmesini sağlamıştır. Barmenler ve barboylar 15 günde shift değiştirdiklerinden, 2 farklı barmen ve de 3 farklı barboy gözlemlenmiş ve farklı çalışanların çalışma pratiklerindeki tutarlılık ve de bireysel farklılıklar değerlendirilebilmiştir.

Turuncu apart otelde, çalışmanın ileriki kısımlarında ayrıntılandırılacağı üzere, çok resmi bir hava yoktu. Çalışanlar ve turistler arasındaki hizmet etkileşimleri samimi ve eğlenceliydi. Gündüz shiftinde, benim de dâhil olduğum bar ve restoran çalışanları lacivert bir şort, üzerine de Turuncu apart tshirti giyiyorlardı. Geceyse ilgili çalışanlar siyah pantolon beyaz gömlek giyiyorlardı. Turuncu'da

⁵⁰ Örgütün kimliğinin saklanması için oda sayıları tam olarak belirtilmemiştir.

olağan dışı bir durum olmadıkça, çalışanlar sezon boyunca, haftada 7 gün çalışıyorlardı ve çalışma süreleri 12 saate kadar uzayabiliyordu. Turuncu'da bar ve restoran çalışanlarının tamamı erkekti. Yalnızca, dondurma reyonunda 2 kadın çalışan vardı. Resepsiyondaki bir çalışanla, kat hizmetleri çalışanlarının çoğunluğunu kadınlar oluşturuyordu. Turuncu'da, her şey dâhil sistemi uygulanmadığı için, garsonların en önemli görevi turistlere yiyecek ve içecek satışı yapmaktı. Komilerse garsonların siparişlerini taşırlardı. Komiler tarafından getirilen yiyecek-içecekler garsonlar tarafından turistlere sunulurdu.

Turuncu'daki tek bar olan havuz bar tabureliydi, bu da turistlerin barda uzun süre oturup, çalışanlarla sosyalleşebilmelerini sağlıyordu. İlgili barda toplam 30 gün, günde ortalama sekiz saat çalışılmıştır. Her bir shift için barda toplam 5 çalışan bulunmaktaydı. Bunlar 2 barboy, 1 barmen, satılan yiyecek ve içeceklerin kaydını tutarak ücretlerini toplayan 1 kasiyerden oluşuyordu. Turuncu apart otelde bulaşık yıkamak barboyların sorumluluğundayken, barmenin öncelikli görevi içecek hazırlamaktı. Turuncu'da turistlere içecekler cam bardaklarda veriliyordu. Barın içersinde havuza en yakın olan tarafta bardakların yıkanması için küçük bir lavabo vardı. Barın ilgili tarafında çay ve kahve makineleri de yer alıyordu. Benim öncelikli görevim bardak yıkamak, çay ve kahve hazırlamak, işlerin sıkışık olduğu zamanlar meşrubat ve bira vermektir. Ayrıca bulaşıkların yıkandığı lavaboda arıtmalı su da verilebildiğinden, çalışanların su ihtiyaçlarını arıtmalı suya buz koyarak, karşılamak çalışma pratiğimin bir parçasıydı.

Turuncu'da havuz barda sabah saat 8.00'de çalışmaya başlıyordum. Saat 8.00–10.00 arası bar temizliği, çayın demlenmesi ve kahve makinesine su ve ilgili malzemelerin eklenmesiyle geçiyordu. İlgili 2 saatte barda iş yoğunluğu çok olmadığından garsonlar, komiler ve animatörler, bara çay içmeye geliyorlardı. İlgili saatler genelde çalışanlar arası olağan günlük konuşmalarla geçiyordu. Turuncu'da hem bar çalışanları hem restoran çalışanları için iş yoğunluğu saat 10.00–13.00 arası artıyordu. Saat 12.00–13.00 arasında öğle yemeği, personel yemekhanesinde yeniliyordu. “15–20” dakikalık yemek molasından sonra, çalışmaya başlanıyordu.

Saat 14.00–15.00 arası işler seyrekleşiyor, saat 15.00'den sonraysa yoğunlaşıyordu. Turuncu'daki çalışmam öğleden sonra saat 16.00'ya kadar sürüyordu.

3.4.6.3. Otel Lacivert Hakkında Kısa Bilgi ve Çalışma Pratiklerim

Otel Lacivert beş yıldızlı, 300–350⁵¹ kadar odalı, İngiliz, Rus, Türk turistlerin geldiği bir oteldir. Otel Lacivert'te Marmaris'teki çok yıldızlı tüm oteller gibi her şey dâhil sistemi uygulanıyordu. Bu uygulamada turistler otele gelmeden önce konaklama ve yiyecek-içecek ücretlerini ödemektedirler. Fiziksel olarak geniş bir alana yayılan Otel Lacivert sahili, birkaç barı, geniş lobisi, spor merkezi vb. fiziksel olanaklarıyla, -Turuncu apart otele göre- turistlerin örgüt içinde farklı etkinliklerle zaman geçirebilecekleri büyük bir oteldir. Fiziksel alanın genişliği ve fiziksel olanakların çokluğu, Turuncu apart oteldekini aksine, otel Lacivert'te turistlerin aynı alanda yığılmalarını engelliyordu. Otel Lacivert genel müdürü, istersem farklı yerlerde çalışabileceğimi belirtse de animasyonun havuz kenarında yapılmasının animatörler ve turistler arasındaki etkileşimi gözlemlene şansı vermesinden ve Turuncu'daki havuz bar otel Lacivert'in havuz barındaki hizmet etkileşimlerini karşılaştırma olanağını yakalamak için, havuz barda çalışmayı tercih ettim.

Lacivert'te çalışanların işe geliş, gidiş saatleri sıkı denetleniyordu. Turuncu'ya doğrudan girip, çalışmaya başlayabiliyorken, Lacivert'te, çalışmaya başlamadan önce, kimliğimi güvenliğe her gün bırakıyordum. Turuncu'nun aksine, Lacivert'te animatörler hariç diğer çalışanlar için kıyafetler de resmiydi. Bu yönde, çalışanlar lacivert pantolon ve beyaz gömleklerini gece gündüz giyiyorlardı. Lacivert'te, Turuncu'nun aksine, restoran ve bar birbirleriyle iç içe değildir. Bu da bar ve restoran çalışanları arasındaki etkileşimi ve iş birliğini azaltmaktadır. Lacivert'te restoran, havuz barın doğrudan üzerinde olmamakla birlikte bir üst katında yer almaktadır. Bu durum da Lacivert'teki restoran çalışanlarının Turuncu'daki konumdaşları gibi doğrudan gözlemlenebilmesini engellemiştir.

⁵¹ Örgütün kimliğinin saklanması için oda sayıları tam olarak belirtilmemiştir.

Turuncu'nun aksine, Lacivert'in havuz barı, otelde bulunan birçok bardan biriydi. Saat 10.00–22.00 arası çalışan havuz bar, ağırlıklı olarak gündüz saatlerinde havuzdaki turistlere yönelik hizmetler sunuluyordu. Turuncu'nun aksine, Lacivert'in havuz barının taburelere sahip olmaması, ileride ayrıntılandırılacağı üzere, çalışan ve turist etkileşimlerini etkiliyordu.

Lacivert'te çalıştığım günlük zamanlar arasında bir shift değişimi olduğundan, 2 farklı barmen ve 2 farklı barmaid'le (bardaki kadın çalışanlar) çalıştım. Lacivert'te çalışanların 1 gün izni vardı ve çalışanların çalışma süreleri günde 8 saatti. Lacivert'teki havuz barda benle birlikte toplam 3 çalışan vardı. Her şey dâhil sistemi uygulandığından, barda görevli bir kasiyer yoktu. Benim dışındaki 2 çalışandan erkek olanları barmen, diğer kadın bar çalışanları da Turuncu'daki barboylarla aynı düzeyde yer alan barmenlerin yardımcılarıydı. Lacivert'te, Turuncu'nun aksine bar ve restoran çalışanları arasında birçok kadın çalışan bulunmaktaydı.

“25” gün boyunca saat 10.00'dan saat 15.00'e kadar çalıştığım Lacivert'te öğle yemeklerinde ara süresi 11.30–14.00 saatleri arasında “15–20” dakika dolaylarındaydı. Her şey dâhil uygulamasından dolayı, garsonlar havuz başında sipariş almıyorlar, turistler kendileri, meşrubat ve birayı bar çalışanlarından; kahve, su, meyve sularını barın önünde bulunan makinelerden alıyorlardı. Barda iş yoğunluğu saat 10.30–12.00 arası artıyordu. Bira hariç içecekler, kullan-at bardaklarda verildiğinden ve biraların verildiği sert plastik bardaklar için barda küçük bir bulaşık makinesi olduğundan, Lacivert'te bulaşık yıkamak Turuncu'dakinin aksine önemli bir çalışma pratiğim değildi. Lacivert'te öncelikli görevim içecek servisi yapmaktı.

3.4.6.4 Katılımcı-gözlemde Alandaki İlişkilerim

Yoğun etkileşime dayanan katılımcı-gözlemde katılımcılar ve araştırmacı arasındaki etkileşim hiçbir zaman tam anlamıyla engellenemez. Katılımcı-gözlemde araştırma doğal ortamında yapıldığından, araştırmacının katılımcıları araştırma kapsamında etkilemesi, araştırma için belirli zaman ve mekân kararlaştırılarak

uygulanan anket ve görüşmelerden daha azdır (Lerum, 2000: 49). Doğal ortamlarda katılımcılar, yalnızca araştırmacıyla etkileşim içinde değildirler. Katılımcılar, ortamdaki birçok kişi ve nesneyle etkileşimde olduklarından, katılımcıların araştırmacıya “sosyal beğenirlik” amacıyla yanıltıcı cevaplar verme ve/ya da ilgili yönde hareket etme şansları azalmaktadır (Lerum, 2000: 49).

Her araştırmada olduğu gibi katılımcı-gözlemde de katılımcı ve araştırmacı arasındaki ilişkiler düşünümsel bir şekilde değerlendirilmelidir (Davies, 1999: 78; Lerum, 2000: 50). Pratt (2000), hem araştırmacı hem çalışan olarak iki kimliğe sahip olunan katılımcı-gözlemde araştırmacının çalışanların yanında bizzat çalışmasının, çalışanların araştırmacıya olan güvenlerini yükselttiğini ve normal çalışma arkadaşlarından gelmesi durumunda olağan olmayacak ve karşılanmayacak soruların araştırmacı tarafından çalışanlara sorulabilmesine olanak sağladığını belirtmiştir (Pratt, 2000: 460). Pratt, bu tekniğin katılımcıların doğal olmayan davranışlarını etkileyebileceğini belirtirken, etkileşimlerin doğal ortamlarında olmasının ve uzun süren etkileşimlerin ilgili etkiyi azalttığını belirtmiştir (Pratt, 2000: 460). Benim alandaki ilişkilerim de bu kapsamda değerlendirilebilir. Katılımcı-gözlemlerim sırasında çalışanlar yalnızca benle değil turistlerle, diğer çalışanlarla ve çevrelerindeki maddesel nesnelerle etkileşimdeydiler. Bu da çalışanların yalnızca benim varlığımı dikkate alarak hareket etmelerinin olanağını azaltmaktadır.

Yöneticiler ve çalışanlar, benim araştırma için orada olduğumu biliyorlardı. Yazında, katılımcı-gözlemin başka türlü yapılamaması durumunda araştırmacının kimliğinin, amacının gizlenebileceğini aksi durumda araştırmacının amaç ve kimliğini gizlemesinin etik olmadığı belirtilmektedir (Herrera, 2003). Çoğu çalışan, bir araştırmacının ne yaptığını ve katılımcı-gözlem tekniğini bilmediklerinden (Atkinson ve Hammersely, 2007: 63; Wacquant, 2005: 449), hem Turuncu’daki hem Lacivert’teki çalışanlar orada ne yaptığımı tam olarak kavrayamadılar. Benim bir üniversite öğrencisi yaşlarında genç görünmem ve onlarla birlikte çalışmamdan dolayı, orada daha çok staj amacıyla bulunduğumu düşündüler. Buna karşın, Ben, gerektiğinde üniversitede çalıştığımı ve araştırma yaptığımı onlara ayrıntılı açıkladım. Genel olarak, çalışanlara çalışan ve turist etkileşimlerini incelediğimi

söyledim. Çalışanlarla olan etkileşimim kapsamında günlük olağan konuşmalarda yönlendirmem olmadan, çalışan ve turist etkileşimlerinde cinsellik olgusu ön plana çıktı. İlgili olgu ön plana çıkınca, çalışanlara çalışan ve turist cinsel ilişkilerinin de araştırmam kapsamında olduğunu belirttiğimde, her iki örgütteki çoğu çalışan ilgili konuyu araştırmak için “tam yerine geldiğimi” söyledi.

Son yıllarda araştırmacıların katılımcılarla aralarında kesin ayrımların ve güç dengesizliklerin olduğu modern yaklaşımlı araştırmacı-katılımcı ilişkisinin aksine, araştırmacı ve katılımcılar arasında -araştırma boyutuyla sınırlı olmayan- iyi ilişkilerin önemine dikkat çekilmektedir (Dutton ve Dukerich, 2006; Dutton ve Morhart, 2010; Fortune ve Mair, 2011). Ayrıca, bireylerin araştırma konusundan çok, araştırmacının nasıl bir insan olduğuyla ilgilendikleri (Fortune ve Mair, 2011: 462; Macphail, 2004: 232), bu kapsamda, alandakilerle iyi ilişkilerin katılımcı-gözlemin niteliği için gerekli olduğu belirtilmektedir (Macphail, 2004; Wacquant, 2005).

Görünümüm, onlarla birlikte çalışmam ve çalışanların katılımcı-gözlem hakkındaki yetersiz bilgilerinden dolayı fazla belirmeyen araştırmacı kimliğimi ben de katılımcı-gözlem boyunca her iki örgütte işimi aksatmadan hakkıyla yapmaya çalışarak, ilgili kıyafet kurallarına uyararak, çalışanlarla iyi geçinerek, yorumlarım ve hareketlerimle sivrilmeyerek, onlardan olan farklılığımı ön plana çıkarmamaya çalıştım (Macphail, 2004: 234–235). Çalışanlarla olan ilişkim özellikle 2–3 gün geçtikten sonra samimileşerek (Macphail, 2004: 232), bazıları hala devam etmekte olan (Atkinson ve Hammersley, 2007: 95) samimi ilişkiler kurmamı sağladı (Atkinson ve Hammersley, 2007: 73–78, Ergun ve Erdemir, 2010: 29–32). Çoğu çalışan bireysel ve ailevi konularını benle paylaştılar. Benim yönetimin adamı olduğumu düşünselerdi ve/ya da varlığımdan çekinselerdi yap(a)mayacakları hareketleri yaptılar (Macphail, 2004: 237). Örneğin, barmenlerin yasak olmasına karşın özellikle turist kadınlara kokteyl ikram etmeleri, işlerinden kaytarmaları, otelin yasak olan olanaklarını kullanmaları, turistlere nadir de olsa kötü davranmaları, diğer çalışanlar ve yönetim hakkında olumsuz düşüncelerini belirtmeleri bu kapsamdadır (Macphail, 2004: 237). İlgili belirtilenler varlığımın,

Çalışanları doğal davranmamaya itmediğini göstermektedir (Lerum, 2000: 49; Pratt, 2000: 460).

Turuncu'daki çalışanlarla olan ilişkim, Lacivert'tekinden nicelik ve nitelik olarak daha fazlaydı. Bu Turuncu'da restoran ve bar çalışanlarının mekânsal olarak yakın olmalarından, birlikte çalışmaları gerektiğinden ve Turuncu'nun havuz kenarının Lacivert'tekine göre daha bir karnavalsal olmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca, Turuncu'da çalışma pratiklerimin bir parçası olarak arıtmalı suya buz koyarak çalışanlara içmeleri için veriyordum. Bundan dolayı, çalıştığım alan çalışanların su içmek, birkaç dakika soluklanmak için geldikleri ve arka bölgelere özgü rahatlığı gösterebildikleri bir mekân oluyordu (Crang, 1994: 695; ayrıca bkz. Goffman, 2009). Bu da çoğu çalışanla (garsonlar, komiler, animatörler) gün içinde sık sık iletişim içinde olmamı sağlıyordu.

Lacivert'te bar ve restoran çalışanlarının çalışma pratiklerinin işbirliği içermemesi, bar ve restoranın mekânsal olarak birbirlerinden uzak olmaları, çalışanlarla olan samimi ilişkilerimin bar çalışanlarıyla sınırlanmasına neden olmuştur. Turuncu'nun aksine, Lacivert'te hiçbir garsonla samimi ilişki kurulamamıştır.

Hem Turuncu'da hem Lacivert'te turistlerle de çalışma pratiğimin kapsamında etkileşimde bulundum. Bu etkileşimlerse genelde, benim onlara içecek vermem kapsamında olmuştur. Ancak, Turuncu'daki barın taburelere sahip olması turistlerin barda daha fazla zaman geçirmelerine dolayısıyla, Turuncu'da turistlerle daha fazla sohbet edebilme ve turistlerin diğer çalışanlarla olan etkileşimlerini gözlemleyebilme olanağını vermiştir. Lacivert'teyse turistlerle olan etkileşimim çalışma pratikleri kapsamında daha sınırlı olmuştur. Katılımcı-gözlemlerin yapıldığı alan olarak barın her iki örgütte de turistlerin zamanlarını geçirdikleri havuzu görebilmesi turistleri ve onların diğer çalışanlarla olan etkileşimlerini özellikle fiziksel olarak gözlemeleleme şansını da sunmuştur.

3.4.6.5. Olağan Konuşmalar

Hem Turuncu’da hem Lacivert’te katılımcı-gözlemlerim süresince mümkün olduğunca, doğal ortamında veriler toplamak için özellikle “ilk başlarda” (Atkinson ve Hammersley, 2007: 70) soru sorulmadıkça araştırmam hakkında çalışanlarla doğrudan konuşmadım ya da onlara soru sormadım (Atkinson ve Hammersley, 2007: 100–101). Çalışanlarla olan etkileşimimi mümkün olduğunca günlük konuşma ve konular etrafında dönmesini amaçladım. Günlük konuşmalar turistler, futbol, Marmaris, bireysel konular, başka çalışanlar vb. hakkında konuşmak gibi farklı konuları içermekteydi. Amacım verilerimin mümkün olduğunca doğal ortamında elde edilmesi ve çalışanlar üzerinde yönlendirmemi azaltmaktır. Araştırmacı kimliğimden çok çalışan kimliğimi ön plana çıkararak onlarla olan güç dengesini azaltmak, onların güvenlerini kazanarak onlarla iyi ilişkiler kurmayı da amaçlanmıştım (Dutton ve Dukerich, 2006; Dutton ve Morhart, 2010; Fontana ve Frey, 2000: 655).

Çalışanlarla daha samimi ilişkiler kurulduktan sonra da çoğunlukla gerek kalmadığı için çalışanlara çalışma konusuyla ilgili sorular doğrudan sorulmamıştır. Çünkü araştırma konusu kapsamında, çalışan ve turist hizmet etkileşimleri ve cinsel ilişkileri çalışan ve turistlerin günlük olağan etkileşimlerinde gözlemlenip, ilgili konularda çalışanlarla günlük olağan konuşmalar kapsamında konuşulabilmiştir. Çalışanlara günlük olağan konuşmaların dışına çok çıkmayan çalışma konusuyla ilgili sorular da yöneltmiştir. Örneğin, bir çalışan bana bir turist kadınla dışarıya çıkmak istediğini söylediğinde, ona nasıl yapacağı gibi sorular sorulmuştur. Ya da bir çalışan turistlerle olan şakalaşmasından bahsediyorsa, ona bu şakanın farklı bir otelde yapılıp yapılamayacağıyla ilgili karşılaştırmalı sorular sorulmuştur. Diğer bir deyişle, çalışanlara çalışmanın konusuyla ilgili sorulan sorular ve günlük olağan konuşmalar arasında büyük ayrım yoktur. Benim çalışanlarla ve turistlerle, çalışanların turistlerle ve kendi aralarındaki olağan konuşmaları çalışmanın en önemli veri kaynaklarını oluşturmuştur (Atkinson ve Hammersley, 2007: 99; Davies, 1999: 94). Turuncu’da restoran, bar ve animasyon bölümü çalışanlarıyla sık sık olağan konuşmalarım olmuş, Lacivert’teyse olağan konuşmalar daha çok bar çalışanlarıyla sınırlı kalmıştır.

Bara oturmaya ve/ya da içecek almaya gelen turistlerin çalışanlarla olan olağan konuşmaları da çalışmanın önemli verilerindendir.

3.4.6.6. Alandaki Rol Dengem

Katılımcı-gözlemde, belirli bir dengenin sağlanarak araştırmacının ne tamamen alandaki rolüyle bütünleşmesi ne tamamen ondan ayırık olması gerektiği belirtilmektedir (Reed, 2010). Bu kapsamda, katılımcı-gözlemde çalışmam, çalışan ve turist etkileşimleri konusunda -önceki sektör deneyimlerimde de edindiğim (Fortune ve Mair, 2011; Maxey, 1999; 203; Patton, 1999: 1198)- içerilmiş bilgiler elde etmemi sağlamıştır (Davies ve Dwyer, 2007: 259; Ignatow, 2007; Wacquant, 2005). Çalışanlarla birlikte çalışmam, onların yaşında görünmem, aynı ırk ve cinsiyette olmam, onların yaşlı bir erkek araştırmacıyla ya da herhangi bir yaştaki kadın bir araştırmacıyla konuş(a)mayabilecekleri konuları ve kur(a)mayacakları samimiyetlikleri sağlamıştır (Fortune ve Mair, 2011: 468). İlgili samimiyetlikler, daha önceki sektör deneyimlerim, çalışan rolümü arttırarak olaylara çalışanlar açısından bakabilmeyi belirli bir oranda da olsa olanaklı kılmıştır (Wacquant, 2005). Ayrıca, alandaki gözlemlerime akademik yazında belirtilen teoriler kapsamında bakmam; çalışma konusunu, çalışan kimliğimden uzaklaşarak bir araştırmacı olarak değerlendirmemi sağlamıştır (Macphail, 2004: 242).

3.4.7. Seyahat Tavsiye Sitesindeki Turist Yorumları

İnternette içerikleri kullanıcılar tarafından üretilen sitelerden elde edilen bilgiler farklı araştırmalarda kullanılmaktadır (Hardey, 2010; O'Connnor, 2010; Seale ve diğerleri, 2010). Bu çalışmada da genelde İngiliz turistlerin seyahatleri hakkındaki yorumlarını İngilizce yazdıkları bir seyahat tavsiye sitesinden “300” yorum kullanılmıştır. Çalışmanın ana verileri katılımcı-gözlem ve yarı-yapılandırılmış görüşmelerden oluşmakla birlikte, seyahat tavsiye sitesinden elde edilen veriler, çalışmada ortaya konulan bulguların özellikle geçerliliğini desteklemek için kullanılmıştır (Murthy, 2008: 849). Ayrıca, ilgili yorumların incelenmesi, turistlerin çalışanlarla olan etkileşimlerindeki bakış açılarının,

deneyimlerinin de elde edilmesini sağlamış ve görüşmelerle, katılımcı-gözlemlerden elde edilen bulguları destekler sonuçlar ortaya koymuştur.

Çalışmanın başlangıcından itibaren çalışan ve turist etkileşimlerinin apart oteller ve çok yıldızlı oteller için farklılaştığı ön plana çıkmıştır. Turist yorumlarının, çalışmanın ana verilerinden çıkarılan bulgularla örtüşmesinin değerlendirilmesi için çalışmada teorik örneklem kapsamında, 2011 Ağustos ayı içerisinde 2 seferde, Marmaris'teki "9" apart otelden "150" yorum, "9" beş yıldızlı otelden de "150" yorum toplanmıştır. İlgili sitede Marmaris'teki konaklama örgütleri, kullanıcıları tarafından verilen puanlara göre yüksekte aşağı sınıflandırılabilir. Marmaris'te sınırlı beş yıldızlı otel olduğu için (Tataroğlu, 2006: 125), apart otellerin seçimi beş yıldızlı otellerin sıralanışlarına yakın olarak yapılmıştır. Bu kapsamda 09.08.2011 tarihi itibarıyla seçilen 9 apart otelin Marmaris'te yer alan "317" konaklama örgütü arasındaki ortalama sıralamaları "46,6"; beş yıldızlı otellerin ortalama sıralamasıysa "47,4"dür. Yorumlar son gönderilenlerden başlanarak toplanmıştır. Bu kapsamda, "6 "apart otel ve beş yıldızlı otelden "17"şer; 3" apart otel ve beş yıldızlı otelden "16"şar yorum toplanmıştır.

Marmaris'te herhangi bir konaklama örgütünde kalarak tatilini geçirmiş turistler tarafından yazılan yorumlar; turistlerin Marmaris, Marmaris'teki etkinlikler, kaldıkları konaklama örgütlerinin fiziksel olanakları, çalışanlarla olan etkileşimleri gibi konularda olumlu ve olumsuz görüşlerinden oluşmaktadır. Bazı yorumlar yukarıda belirtilen tüm konuları kapsarken, bazılarıysa sınırlı konulara değinen yorumlardır. Çalışmada yorumlar tüm içerikleri ile incelenmemiştir. Çalışmanın konusuyla doğrudan ilgili olmasından dolayı yorumlarda, turistlerin çalışanlarla olan etkileşimleri üzerine belirttikleri bilgiler, görüşler değerlendirilmiştir.

Turist yorumları yönlendirmesiz, doğal bir ortamda alınmış olduklarından değerli verilerdir. Seale ve diğerleri (2010), ilgili forumları kamusal alanlar olarak değerlendirerek, ilgili forumlarda verilen bilgilerin, görüşlerin kullanıcılar tarafından diğerlerinin gözünde olumlu bir imaj oluşturmak için verilebilme olasılıklarının düşük olmasından dolayı, son derece dürüst ve açık olabildiklerini belirtmişlerdir.

İlgili forumlardan elde edilen bilgilerin kullanımı konusunda, verilerin kamusal alana mı özel alana mı ait olduğu konusunda tartışma vardır (Garcia ve diğerleri, 2009; Heilferthy, 2011; Whitehead, 2007). Etik olarak ilgili görüşlerin kamusal alana ait olduğundan izin alınmadan kullanılabileceği belirtilirken (Hardey, 2010: 146; Seale ve diğerleri, 2010), katılımcıların özel bilgileri ve kimliklerinin korunmasının etik açıdan doğru olduğunu belirtenler de bulunmaktadır (Heilferthy, 2011). Kullanılan forumların özel mi kamusal mı bilgi içerdikler ilgili forumların amaçlarına ve içeriklerine bağlıdır. Çalışmada yararlanılan internet forumu bireylerin; birbirlerine seyahat, kalınacak yer, yapılacak etkinlikler vb. konularda bilgi paylaşmak, tavsiyede bulunmak ve uyarmak amacıyla kullanılan bir site olduğundan, verilen bilgiler, görüşler vb. kamusal alana ait olarak düşünülmelidir.

3.5. ANALİZ SÜRECİ

3.5.1. Analiz Hakkında Ön Bilgi

Nitel veri analizinde herhangi bir standart yapılması gerekenler listesi yoktur (Basiç, 2003: 143). Analiz süreci ve onun bir ögesi olan veri analizi farklı ontolojik, epistemolojik varsayımlara ve toplanan veri kaynaklarına göre değişebilir (Mauthner ve Doucet, 2003: 415; Sandiford ve Seymour, 2007b: 725). Buna karşın, üzerinde uzlaşılan konu, nitel veri analizinin tüm araştırma süreçlerine içkin, “açık” değerlendirmenin (Ryan ve Bernard, 2003: 86) yapıldığı, yazın ve bulguların etkileşiminde “sürekli tekrarlamalı” (ongoing iterative) yürütüldüğüdür (Bradley ve diğerleri, 2006: 1760; Davies, 1999: 193; Lofland ve Loflan, 1995: 1).

Önceki kısımlarında, çalışmanın tüm sürecinde teori-veri etkileşiminin eleştirel gerçekçiliğin ontolojik ve epistemolojik varsayımlarıyla yürütüldüğü belirtilmişti. Eleştirel gerçekçiliğin ontolojik varsayımları kapsamında yapı ve birey ilişkileri ve onları birbirlerine bağlayan çalışma pratikleri analizlerde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Eleştirel gerçekçilik, sosyal bir olgunun yalnızca bireylerin düşüncelerine indirgenerek, bireyleri önceleyen yapıların ele

alınmamasının ve sosyal olgunun bireylerin eylemliliklerinin de ele alınmadan değerlendirilmesinin yetersizliği üzerinde durur (Bhaskar, 1998).

Eleştirel gerçekçilikte amaç bir sosyal olgunun yapı ve birey etkileşimi kapsamında açıklayıcı ve keşfedici bir şekilde değerlendirilmesidir (Bhaskar, 1998). Bu amaçla, çalışmada kullanılan nitel teknikler de “kaç tane sorusu yerine, nasıl sorusuna yönelik” bilgiler verirler (Pratt, 2009: 856). Çalışmada; veri-teori ilişkisinin araştırma sürecini sürekli şekillendirmesinden, standart bir veri toplama aracı kullanılmadığından, sayısal bilgiler seyahat tavsiye forumundan alınan yorumlardaki özel isimlerin sayısı dışında verilmemiştir (nitel analizde sayısallaştırmanın sakıncaları için bkz. Hannah ve Lautsch, 2011: 17; Murchison, 2010: 107; Pratt, 2009: 858). Nitel bir araştırmada önemli olan görüşlerin, perspektiflerin nitelik ve çeşitliliğini sağlayarak ilgili olgunun açıklanmasıdır (Pratt, 2009: 858; Pyett, 2003: 1174; Wainwright, 1997). Sayısal bilgilerin verilmesi, standart bir veri toplama aracı kullanılmadığında farklı bakış açılarının sayısal verilere göre yorumlanarak yanlış değerlendirmelere yol açabilir (Pratt, 2009: 858).

3.5.2. Verileri Tanıma

Yarı-yapılandırılmış görüşmeler, katılımcı-gözlemdeki alan notları ve seyahat tavsiye forumundan alınan yorumların hepsi, birkaç defa okunarak, verilere hâkim olmak amaçlanmıştır. Birkaç defa okunduktan sonra tüm veriler, NVIVO7 programına yüklenmiştir. Seyahat tavsiye sitesinden alınan yorumların NVIVO7 programına yüklenmeleri kolay olmuştur. Ancak ilgili süreç katılımcı-gözlem alan notları ve özellikle de görüşmeler için büyük çaba gerektirmiştir.

Hem Turuncu’da hem Lacivert’te gün içinde önemli görülen noktalar, dikkat çekmemek için telefonda mesaj yazar gibi “kısa notlar” halinde yazılmıştır (Lofland ve Lofland, 1995: 90). Eve döner dönmez de doğrudan o notlar ve hafızamdaki olaylar ayrıntılandırılarak bilgisayara geçirilmiştir (Atkinson ve Hammersley, 2007: 142–143; Lofland ve Lofland, 1995: 91). İlgili notları ayrıntılandırırken, verilerin

analizi kapsamında ortaya çıkan düşünceler, kavramlar da not edilmiştir (Atkinson ve Hammersley, 2007: 151; Lofland ve Lofland, 1995: 94).

Görüşmelerin “44⁵²” tanesinde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmelerin yazıya dökülmesi, analiz sürecinin bir parçası olmuştur (Ezzy, 2002: 60). Öncelikle, bilgisayarda dinlenerek elle deftere, daha sonra defterden Word programına aktarılan metinler, son olarak Nvivo7 programına yüklenmiştir. Zaman almasına karşın, tüm bu süreç verileri tanıma ve verilere hâkim olma açısından yararlı olmuştur (Sandiford ve Seymour, 2007b: 732). Verilerin yazıya dökülmesinde tüm ögeler metine dâhil edilmeyebilir. Araştırmacı, gerekli verileri daha etkin inceleyebilmek için araştırma konusu dışındaki parçaları eleyebilir (Davies, 1999: 115; McLellan ve diğerleri, 2003: 66; Murchison, 2010: 74–75). Çalışmada, görüşmelerdeki tüm konuşmaların neredeyse tamamı el yazısıyla metine dökülmüştür. Veriler, defterden bilgisayara geçirilirken de çok az oranda bir azaltma yapılmıştır. Metinde çıkarılan ilgili yerler de özel bir işaretle belirlenmiştir.

Tüm veriler kodlama öncesinde birkaç defa okunmuş, hem görüşme ve katılımcı-gözlem verilerinin yazıya dökülmelerinde hem tüm verilerin yinelemeli okumalarında ortaya çıkan konu, kavram ve düşüncelerle ilgili kısa notlar (memolar) yazılmıştır. Bu kısa notlar oluşmaya başlayan kodlar, ilişkiler, kavramlar vb. üzerine olmuştur (Atkinson ve Hammersley, 2007: 150–151; Maxwell, 1996: 78; Sandiford ve Seymour, 2007b: 733).

3.5.3. Verilerin Kodlanması

Veri analizinin bir parçası olarak kodlama, veriler arasında bağlantılar kurmak, yeni kavram ve fikirlerin oluşturulması için çok miktardaki karışık veriyi azaltmak, basitleştirmektir (Corbin ve Strauss, 1990; DeCuir-Gunby ve diğerleri, 2010: 3). Kodlama kendinde amaç değil araçtır (Dohan ve Sanchez-Jankowski, 1998: 482; Lofland ve Lofland, 1995: 191). Kodlama; bir sayfa, bir paragraf, bir cümle ya

⁵² 38. görüşmedeki katılımcının ses kayıt cihazının kullanılmasını istememesinden, 42. ve 43. görüşmelerde görüşmelerin yapıldığı ortam gereği ses kayıt cihazının kullanılması olanaksızlaştığından, toplam “3” görüşmede ses kayıt cihazı kullanılmamıştır.

da bir kelime olsun ilgili metin parçalarının belirli şekilde sınıflandırılmasıdır. Kodlar metindeki kelimeler, cümlelerden çok kodlanan metinlerin içerikleriyle ilgilidir (Miles ve Huberman, 1994: 56). Etkinlikler, ilişkiler, bakış açıları, anlamlar, süreçler, olaylar vb. kodlama konuları olabilir (Miles ve Huberman, 1994: 61) ve bir kodlanan parça farklı kodlar altına girebilir (Atkinson ve Hammersley, 2007: 153; Miles ve Huberman, 194: 65).

Genel olarak, kodlamanın açık ve eksensel olmak üzere iki düzeyi vardır. Bunlar sırasıyla; verileri, parçalara ayırma (açık kodlama, bağlamsızlaştırma) ve elde edilecek soyutlama etrafında birleştirmektir (eksensel kodlama, yeniden bağlamlştırma) (Anfara ve diğerleri, 2002: 32; Atkinson ve Hammersley, 2007: 155–156; Ezzy, 2002: 94; Lofland ve Lofland, 1995: 192–193; Sandiford ve Seymour, 2007b: 735). Bu yönde, öncelikle, çalışmada tüm veriler, NVIVO7 programında satır satır kodlanmıştır (açık kodlama). Açık kodlama geçici ve daha az bağlamsal olan kodlama sürecidir (Duchscher ve Morgan, 2004: 608). İlk kodlamanın ayrıntılı olmasının nedeni, verilerle olan tanışıklığı sağlamak ve verilerde herhangi bir noktanın kaçırılmasını önlemek içindir. Özellikle, bu kodlama aşaması, katılımcıların görüşlerinin tanınması ve yazındaki kavramların kodlama sürecini tamamen yönlendirmesini önlemek açısından da etkili olmuştur (Charmaz, 2000: 515).

Açık kodlama sonrası oluşturulan kodlar arasında eksensel kodlama yapılmıştır. Bu aşamada kodlar arasındaki ilişkiler göz önüne alınmıştır (Atkinson ve Hammersley, 2007: 165; DeCuir-Gunby ve diğerleri, 2010: 4; Miles ve Huberman, 1994: 62). Tüm kodlama süreci içkin olarak “karşılaştırmalı” olduğundan (Boeije, 2002), kodlanan bir metnin diğer kodlarla olan ilişkisi, farklılıkları göz önüne alınarak kodlama yapılmıştır. Aynı katılımcıların kendi belirttikleri içinde, farklı katılımcıların belirttikleri arasında, farklılaşmaların “nasıl ve neden olduğu” üzerinde karşılaştırmalı değerlendirmeye kodlama yapılmıştır (Layder, 1998: 162).

Çalışmada eksensel kodlama aşamasında açık kodlar arasındaki kesişmeler NVIVO7 programıyla incelenmiştir. İlgili programın istenilen kodları hemen

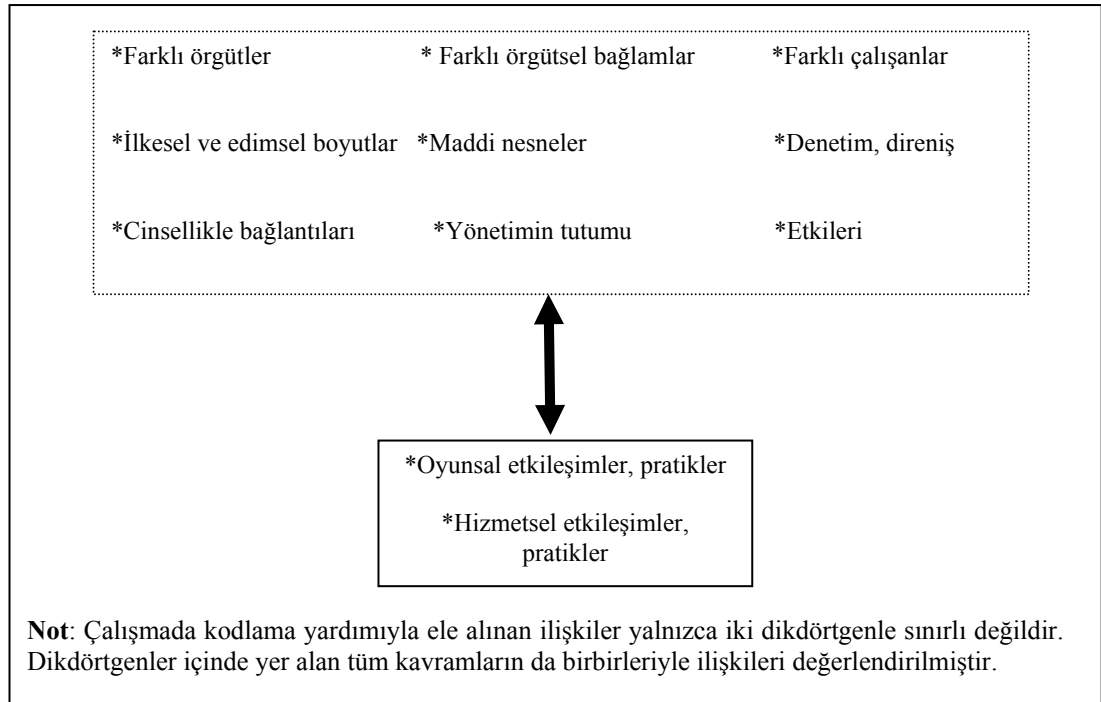
gösterebilmesi çalışmada analizlerin yapılmasını kolaylaştırmıştır⁵³. Bu aşamada da analiz sürecinin bir parçası olarak oluşan ilişkiler, düşünceler, kavramlar “kısa notlar” çerçevesinde NVIVO7 programına yazılmıştır. Aynı zamanda kodlanabilen bu kısa notlar (Maxwell, 1996: 12), herhangi bir düşüncenin unutulmamasını, analiz sürecinin kolaylaşmasını sağlayarak (Charmaz, 2000: 51; Maxwell, 1996: 78) ve yaratıcı düşünmeyi tetikleyerek teori oluşturulmasına hizmet etmiştir (Layder, 1998: 49).

Kodlama süreci hem tündengelimsel hem tümevarımsal (Davies, 1999: 196–197; Ryan ve Bernard, 2003: 88), tekrarlamalı (iterative) bir süreç olduğundan (DeCuir-Gunby ve diğerleri, 2010), yazındaki kavramlar ve toplanan veriler kodlama sürecini yönlendirmiştir⁵⁴. Bu kapsamda, hem yazındaki bilgilerden hem alandaki verilerden yararlanarak (Eisenhardt, 1989; Layder, 1998), turist-çalışan hizmet etkileşimleri ve ondan ayrık incelenemeyecek turist-çalışan cinsel ilişkileri “oyunsal” etkileşim ve “hizmet” etkileşim ideal tipleriyle incelenmiştir. İlgili soyutlamalar Sayer’in (2000b) belirttiği gibi bağdaştırıcı (associational) düşünmeyle değil, karşı-olgusal (counterfactual) düşünmeyle oluşturulmuştur. Turist ve çalışanı bir araya getiren onların etkileşimlerinin ister cinsel ilişkiye dönmesini ister dönmemesini sağlayan olmazsa olmaz koşul (karşı-olgusal düşünme) çalışan ve turist aynı örgütte hizmet etkileşimiyle karşı karşıya gelmeleridir (bkz. Danermark ve diğerleri, 2002: 100–106; Sayer, 2000b).

⁵³ Nitel analizde bilgisayar kullanımının artıları ve eksileri çok tartışılan bir konudur. Artıları birçok verinin yönetilmesine getirdiği kolaylık olarak gösterilirken, eksisi de program kullanımının fetişleştirilmesinin nitel analizi standartlaştıracağı ve araştırmacının verilerin bağlamsallığını kaybedeceği yönündedir (bkz. Dohan ve Sanchez-Jankowski, 1998; John ve Johnson 2000; Mauthner ve Doucet, 2003). Bilgisayar programlarının araştırmacı yerine düşünmediği de unutulmamalıdır (Brent ve Slusarz, 2003: 282). Bu kapsamda, bu çalışmada da verilerin analizi tamamıyla programa bağlı kalmamıştır.

⁵⁴ Nitel bir araştırmanın niteliğinin yalnızca, farklı kodlayanların kodları arasındaki uyuma göre değerlendirilmesi niteliğin yönteme indirgenmesidir. Kodlama, bir araştırmanın yalnızca bir parçası olarak veri-teori etkileşimiyle olmaktadır. Bir araştırmacının kodlarını, aynı alanda da olsa araştırmaya doğrudan katılmayan kişilerin kodlaması, araştırmayı nitelikli yapmaz (Pratt, 2009: 859). Çünkü, nitel bir araştırmada araştırmacının geçmişi, kişiliği, varsayımları, bedenliliği veri toplama ve yorumlamada bir araç olmaktadır (bkz. Mauthner ve Doucet, 2008; Pratt, 2009: 859; Wacquant, 2005). DüşünümSELLİK yazınında belirtildiği gibi araştırmanın niteliği ontolojik ve epistemolojik varsayımlarıyla bütünsel olarak değerlendirilebilir (Alvesson ve Sköldbörg, 2000: 7; Koch ve Harrington, 1998: 887; Layder, 1998: 22)

Şekil 3: Çalışmanın Oyunsal ve Hizmetsel Etkileşim ve Pratikler Soyutlamaları Kapsamında Şekillenmesi

İdeal tip ya da tipoloji oluşturma süreci olarak soyutlama, sosyal olgunun açıklamasında önemli bir araç olmakla birlikte, son nokta değildir (Layder, 1998: 161–162; Lofland ve Lofland, 1995: 128; Sayer, 200b: 710). Soyutlamayla belirli ana kavramların oluşturulması, araştırmanın bu ana kavramlarla ilişkili alt kavramlarla ilişkilendirilmesi, daha açık ve açıklayıcı çalışmaların yapılmasını ve farklı konuların bir araya getirilerek teori oluşumunu kolaylaştırmaktadır (Layder, 1998: 74, 117). Bir bakıma, soyutlama incelenecek konunun iskeleti olmakta ve diğer ilgili kavramların bu soyutlamayla ilişkilendirilmesi araştırmanın ete kemiğe bürünmesini ifade etmektedir (Folger ve Turillo, 1999; Ollman, 2006: 47; Sayer, 2000b: 710).

Çalışmada, “oyunsal” ve “hizmetsele” etkileşimler, pratikler sürekli birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Bu etkileşimler çerçevesinde bulgular yeniden bağlamlştırılmış, soyuttan somuta doğru hareket edilerek, farklı kavramlar arasındaki ilişkiler oluşturulmuştur (bkz. Şekil 3). Bu kapsamda, oynusal ve hizmetsele etkileşim ve pratiklerinin cinsellikle bağlantıları, farklı örgütlere, örgütsel

bağlamlara ve çalışanlara göre karşılaştırılması, çalışma pratiklerinin edimsel ve ilkesel boyutları, çalışan ve turist etkileşiminde yönetimin denetimi ve tutumu, cinsel ilişkilerin örgütsel ve bireysel etkileri ilişkilendirilmiştir. Şekil 3’te üstteki dikdörtgende gösterilen konuların kendi aralarındaki ilişkileri de çalışma ve oyunsal pratiklere göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Örneğin, çok yıldızlı bir otelde çalışan garsonun hizmetsel pratiklerini, maddesel nesneleri kullanarak nasıl oyunsallaştırdığının değerlendirilmesi bu kapsamdadır.

3.6. BULGULAR

3.6.1. Oyunsal ve Hizmetsel Etkileşimler

İkinci bölümde açıklandığı üzere, Eros mantığı altındaki oyun hiyerarşileri azaltan, bireyleri birleştiren ve kendinde amaçlarını taşıyan etkinliklerdir. Bu kapsamda, oyunsal etkileşimler “sınırları açık” (Ashforth ve diğerleri, 2000), süreç odaklıyken (Ma ve Dube, 2011); hizmetsel etkileşimler “sınırları kapalı” (Ashforth ve diğerleri, 2000) ve “sonuç odaklı”dır (Ma ve Dube, 2011). Oyunsal etkileşimlerde çalışan ve turist dostça sosyalleşebilirken, hizmetsel etkileşimlerde çalışan ve turist etkileşimi hizmet sunumuyla sınırlıdır. Eleştirel gerçekçiliğin katmanlı ontolojisine göre oyunsal ve hizmetsel etkileşimler, fiili (actual) düzeyde yer alır. İlgili hizmet etkileşimlerinin altındaki mantıklarsa Eros ve Logos mantıklarıdır. Bireylerin kendi deneyimleriye görgül alanı oluşturmaktadır (bkz. Şekil 4).

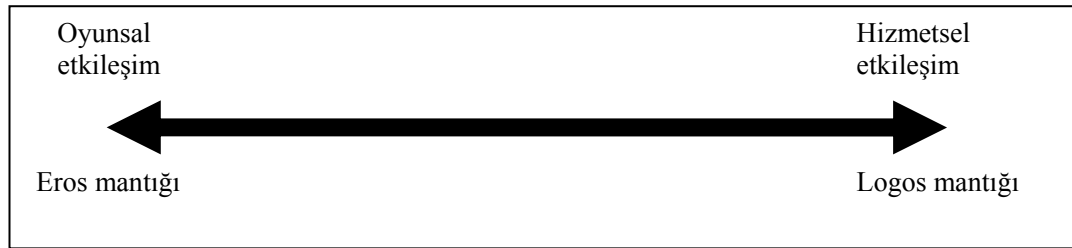
Şekil 4: Katmanlı Ontoloji ve Oyunsal-Hizmetmel Etkileşimler

<u>Görgül alan:</u> bireysel deneyimler, algılar, izlenimler vb.	→	Bir çalışanın turistle olan cinsel ilişkisini algılaması
<u>Fiil alan:</u> Olaylar, kurumlar, yapıların yüzeysel kısmı	→	Oyunsal ya da hizmetsel etkileşim
<u>Gerçek alan:</u> derin yapılar, mantıklar	→	Eros ve Logos mantıkları

Eros mantığı altında eşik zaman ve mekânlarda bireylere zevk veren, kendinde amaçlarını taşıyan oyunsal pratikler yaygındır. Bu çalışmada da birçok katılımcı turizmde turistlerin, normalde yap(a)mayacakları pratikleri yaptıklarını belirtmiştir. Ancak, turizmde Eros mantığının yanında Logos mantığı, özellikle turizm örgütleri ve çalışanları için belirli oranlarda varlığını sürdürmektedir (Ritzer ve Liska, 1997; Wang, 2000: 41–42). Hizmet etkileşimlerinde farklı mantıkların ağırlığını taşıyan bireyler birbirlerini etkilediklerinden (Elderr-Vass, 2007: 32), turistler ve çalışanlar da Eros ve Logos mantıkları tarafından etkilenebilmektedirler (Wang, 2000: 41–42).

İdeal tipler olarak, Eros mantığı egemenliğindeki çalışan ve turist etkileşimi oyunsal (Marcuse, 1998a), Logos mantığındaki de hizmetseldir (Ritzer ve Liska, 1997). Bundan dolayı, Eros ve Logos mantıkları ve ortaya çıkardıkları oyunsal ve hizmetsel etkileşimler Şekil 5 üzerinde gösterildiği üzere, bir süreçte düşünülmelidir. Eros mantığının egemenliği arttıkça etkileşimler oyunsallaşacak, Logos mantığını baskınlığı arttıkça da hizmetselleşecektir. Gerçekte, herhangi bir, çalışan-turist etkileşimi bu iki mantığın farklı oranlardaki ağırlıklarınca şekillenir.

Şekil 5: Çalışan ve Turist Etkileşimleri Süreci

Çalışmada birçok veri apart otellerde etkileşimlerin daha oyunsal, samimi; çok yıldızlı otellerdeyse daha hizmetsel, resmi olduğunu desteklemektedir (bkz. Tataroğlu, 2006: 129–131). Görüşmelerde ve katılımcı-gözlemlerde apart oteller ve çok yıldızlı otellerdeki ve aynı örgütteki farklı çalışanların çalışma pratikleri sürekli olarak birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Verilerin toplandığı Marmaris'teki çok yıldızlı oteller (dört ve beş yıldızlı oteller), apart otellere göre çok daha büyüktürler. Bu yönde verilerde büyük otelleri çoğunlukla çok yıldızlı oteller, küçükleriyse apart

oteller oluşturmaktadır. Buna karşın, ölçekleri bu iki ideal tip arasında yer alan otellerden (iki yıldızlı, üç yıldızlı) de veriler toplanmıştır. Ayrıca bazı apart oteller bazı çok yıldızlı olmayan otellerden ölçek olarak daha büyük olabilmektedir.

3.6.2. Örgütsel Bağlamlar, Çalışan ve Turist Etkileşimi

Genel olarak, çok yıldızlı oteller ve apart oteller arasındaki çalışan-turist etkileşimleri, pratikleri birbirleriyle önemli farkları içermektedir. Aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere, yalnızca örgütün büyüklüğü çalışan-turist etkileşimlerini belirlemez. Bu kapsamda Marmaris'te, herhangi bir apart otelden daha küçük olabilecek üç yıldızlı bir otelde çalışan-turist etkileşimleri apart oteldekinden daha hizmetsel olabilir. Bu kapsamda, Tataroğlu (2006), Marmaris'teki apart otellerle diğer çok yıldızlı oteller arasındaki farkın büyüklük ve fiziksel olanaklardan çok, sosyal ve kültürel etmenlerle açıklanması gerektiğini belirtmiştir (Tataroğlu, 2006: 130). Apart otellerin çalışma sistemleri -çok yıldızlı ya da üç yıldızlı olsun- birçok otelden büyük yapısal farklılıklar göstermektedir. İlgili farklılıkları daha önceleri, otellerde çalışmış bir yöneticinin apart otelde yöneticilik yapmaya başlamasıyla karşılaştığı zorluklar açıklamaktadır:

Ben buraya 2000 senesinde geldim. (Şu anda) 8. senem, 9. senem aşağı yukarı, bundan önce de üç yıldızlı otelde yöneticilik yaptım 7 sene. Oradan buraya geçişte ben çok zorlandım. Niye, şimdi üç yıldızlı bir tesisin çalışma ortamıyla, müşteri ilişkisiyle aparttaki çalışma ortamı, müşteri ilişkisi apayrı. İlk geldiğim sene ben bayağı bir uyum aşamasında zorluk yaşadım. ... Dolayısıyla müşteri-personel ilişkileri de çok farklı. Üç yıldızlı, dört yıldızlı bir otelde kılık kıyafetinden tutun, buradaki kılık kıyafet ortamı çok daha farklı. Bu yıldızlı diye tabir ettiğimiz tesislerde daha ciddi personel müşteri ilişkileri daha mesafeli zaten⁵⁵ (16⁵⁶. katılımcı).

Çalışan-turist etkileşimlerini etkileyen örgütsel bağlamlar yalnızca büyüklük-küçüklüğe göre değil, farklı özelliklere göre de değerlendirilmelidir (Conlon ve diğerleri, 2004; Edensor, 2000; Tataroğlu, 2006: 130). Edensor (2000), turistlerin

⁵⁵ Çalışmada katılımcıların tüm belirttikleri değiştirilmeden verilmiştir.

⁵⁶ Görüşmeler yapıldıkları tarihlere göre sıralanmıştır. Metinde belirtilen katılımcılar da görüşme sıralarına göre sayıyla ifade edilmiştir. Bu yönde, 16. katılımcı, 16. görüşmedeki katılımcıyı ifade eder. Toplam 4 görüşmeye birden fazla kişi katılmıştır. İlgili görüşmelerde farklı katılımcılar görüşme numarasının yanına a, b, c harfleri konularak ifade edilmiştir. Örneğin, 2 katılımcının yer aldığı 10. görüşmedeki katılımcılar 10.a katılımcı ve 10.b katılımcı olarak ifade edilmiştir (bkz. Ek 1 tablo).

mekânlarla olan ilişkileri kapsamında mekânları “kuşatılmış” (enclavic) ve “heterojen” mekânlar olarak ikiye ayırmıştır. Kuşatılmış örgütler büyük ölçekli, ulusal ya da uluslararası ortaklıkların sahip olduğu, büyük yatırım gerektiren, hizmet sunumunda belirli standartların karşılanması sıkı denetlendiği, hiyerarşik, turistlerin taşkın zevklerinin denetimli karşılanabildiği örgütlerdir. İlgili örgütlerde Logos mantığı baskındır (Tataroğlu, 2006: 103). Edensor bu örgütleri, Goffman’ın bütüncül (total) kurumlarına benzetir (Edensor, 2000: 330). Bu örgütlerin çevreleriyle olan sınırları ve etkileşimleri katıdır (Santos ve Eisenhardt, 2005). Edensor, turistlerin ilgili örgütlerde davranışlarının, deneyimlerinin büyük oranda denetim altında olduğunu ve turistlerin ilgili örgütler içinde “tutsaklık”larının (Chen ve diğerleri, 2009; Conlon ve diğerleri, 2004) yüksek olduğunu belirtmiştir (Edensor, 2000: 229). Ayrıca, Edensor (2000), bu tarz örgütlerin, turistler tarafından “tutarlı, güvenilir ve rahat” hizmetlerinden dolayı tercih edildiklerini belirtmiştir (Edensor, 2000: 331).

Heterojen örgütlerse daha küçük, daha az yatırım gerektiren, hiyerarşik örgütlenmeyi içermeyen, turistlerin davranış ve deneyimleri üzerindeki denetimin az olduğu Eros mantığının ağırlıklı olduğu “karnavalsal” örgütlerdir (Burrell, 1992; Rhodes, 2001). İlgili örgütlerin çevreleriyle olan sınırları bulanıktır ve çevresel etmenlerden kuşatılmış örgütlere göre daha çok etkilenirler (Santos ve Eisenhardt, 2005). Bu örgütlerdeki hizmet sunumu kuşatılmış örgütlerdeki kadar güvenilir, tutarlı olmayabilir ancak heterojen örgütlerde olumlu ve/ya da olumsuz sürprizlere yer daha çoktur (Edensor, 2000: 331–334). Bu çalışmada, Edensor’un (2000) kuşatılmış ifadesi aynen kullanılacakken, heterojen örgütlerde turistlerin taşkın zevkleri daha fazla karşılanabildiğinden, çalışanlar ve turistler daha eşit bir düzeyde etkileşimde olduklarından ve yazında bunlar karnavalsallıkla ilişkilendirildiğinden, heterojen ifadesi yerine “karnavalsal” ifadesi kullanılacaktır (Burrell, 1992; Gardiner, 2000: 63–70; Holloway ve Kneale, 2000; Styhre, 2008). Verilerin toplandığı örgütlerden çok yıldızlı oteller, Edensor’un tipolojisinde kuşatılmış örgütlere (Kingsbury, 2011: 652), apart otellerse karnavalsal örgütlere daha yakındır (Burrell, 1992; Tataroğlu, 2006: 131). Üç yıldızlı otellerse karnavalsal ve kuşatılmış örgütlerin arasında yer alırlar.

Edensor'un (2000) tipolojisi çalışan-turist etkileşimleri için doğrudan oluşturulmadığından, çalışmada Marmaris'teki çalışan-turist etkileşimlerini etkileyen bağlamlar ve örgütler arasındaki farklılıklar, yazından ve çalışmanın verilerinden yararlanılarak (1) çalışan ve turist etkileşim sıklığı ve yoğunluğu⁵⁷, (2) yönetimin turistlerin otele olan tutsaklığını (otelde tutma) (bkz. Chen ve diğerleri, 2009; Conlon ve diğerleri, 2004) -özellikle otelin hizmetlerini satma konusunda- artırma, azaltma çabaları (Abiala, 1999) bağlamında açıklanmıştır.

Etkileşim sıklığı, turist ve çalışanın daha çok karşılaşmasını ifade eder. Özellikle paket turla gelen turistler, bir ya da iki hafta Marmaris'te konaklama örgütlerinde kalmaktadırlar. İlgili süre, turistin çalışanlarla olan etkileşim sıklığını arttırmaktadır. Etkileşim yoğunluğuyse hizmet etkileşiminde farklı ve birçok hizmetin verilmesidir (Conlon ve diğerleri, 2004: 433). Bu kapsamda yalnızca yiyecek ihtiyacını karşılayan hizmet etkileşimi az yoğun; yiyecek-içecek, eğlence etkileşimi kapsayansa daha yoğun etkileşimlidir.

Tutsaklık, Conlon ve diğerleri (2004), tarafından müşterinin bir hizmet süreci başladıktan sonra, onu terk etmesinin zorluğu olarak kavramsallaştırılmıştır (Conlon ve diğerleri, 2004: 434; ayrıca bkz. Chen ve diğerleri, 2009). Bu müşteri için alternatif yokluğundan kaynaklanabileceği gibi (örneğin, kurvaziyer gemiler, Conlon ve diğerleri 2004), otelin sunduğu alternatif çokluğundan otel dışına çıkılmamasını da ifade edebilir (Weaver, 2005b). Örneğin, bir kurvaziyer yolcusu yiyecek-içecek ihtiyaçlarını kurvaziyer dışında karşılayamadığından, yöneticiler için turistin kurvaziyerde ekstra hizmet tüketmesine yönelik çabaları çok önemli olmayacaktır. Ya da herhangi bir otele giriş yapan turist, otelin sunduğu seçenekler ne kadar çoğalırsa, o oranda ihtiyaçlarını otelde karşılayabilecek, karşılayabileceklerinin alternatiflerini aramayacak ve de turistin otele olan tutsaklığı artacaktır. Bu

⁵⁷ Conlon ve diğerleri (2004), çalışmalarında, yoğunluğu bir müşterinin bir örgütte farklı gereksinimlerinin karşılanması olarak tanımlamışlardır. Örneğin yeme-içme, konaklama ihtiyaçlarının karşılandığı konaklama örgütlerindeki hizmetler yoğundur. Conlon ve diğerleri (2004), yoğunluğu örgüt genelinde kavramsallaştırmışlardır. Genel olarak, turist otelde Conlon ve diğerlerinin (2004) tabiriyle farklı ihtiyaçlarını karşılandığı yoğun hizmetler alabilir. Buysa turist oteldeki her çalışanla olan etkileşimlerinin toplamını ifade eder. Ancak, yoğunluğun yalnızca örgütsel düzeyde kavramsallaştırılması, turistlerin farklı çalışanlarla olan etkileşimi konusunda yanıltıcı olabilir. Bu yönde yoğunluğun sıklıkla kullanılması gerekir, bu çalışmada yoğunluğun yanında sıklık kavramı da ele alınmıştır (bkz. Grant, 2007).

çalışmadaki tutsaklık kavramı, otelin turiste, otel müşterisi olduktan sonra göstermiş olduğu ekstra satış çabasıyla doğrudan ilişkilidir. Otel yönetiminin tutsak bir turiste satış yapma çabası az olacakken, tutsak olmayana çok olacaktır.

Çalışan ve turist etkileşim sıklığı ve yoğunluğuyla; çalışan ve turist etkileşiminde turistin otele olan tutsaklık bağlamları önemlidir. Aşağıda, ilgili yazın ve çalışmadaki verilere dayanarak, bu bağlamların Marmaris'te karnavalsal örgütler apart oteller ve kuşatılmış örgütler olarak çok yıldızlı oteller için nasıl farklılaştıkları belirtilmiştir.

3.6.2.1. Örgüt Büyüklüğü ve Fiziksel Olanaklar, Etkileşim Sıklığı, Yoğunluğu ve Tutsaklık

Örgütün büyüklüğü çalışan ve turist sayısını arttırmaktadır. Örgütün büyüklüğü arttıkça, aynı çalışan ve turist etkileşim sıklığı ve yoğunluğu azalır. Aynı zamanda örgütler büyüdükçe artan iş bölümü çalışan ve turist etkileşim sıklığı ve yoğunluğunu azaltır. Etkileşim sıklığının ve yoğunluğunun azalmasıysa turist ve çalışan arasındaki etkileşimlerin birleştirici ve oyunsal olmasını zorlaştırır (Conlon ve diğerleri, 2004: 434 ayrıca bkz. Grant, 2007; Tataroğlu, 2006: 129; Tönnies, 1999). Bu yönde, Di Domenico ve Fleming'in (2009) Birleşik Krallık turizm sektöründe yaptıkları çalışmalarında bir katılımcı büyük otellerde bireylerin sayılardan ibaret olduklarını; daha küçük, pansiyon tarzı örgütlerdeyse bireyler arasında daha sıcak etkileşimlerin olduğunu belirtmiştir (Di Domenico ve Fleming, 2009: 255).

Marmaris'te de orta ve büyük ölçekli konaklama örgütlerinde artan bölümler, pratikler; örgütler küçüldükçe azalma ve birleşme yönünde olmaktadır. Bu da çalışan ve turist etkileşim sıklığı ve yoğunluğunu artırır. Bu kapsamda, 36. katılımcı çalıştığı küçük bir apart otelde yaptığı işleri şöyle belirtmiştir:

Ben orada resepsiyon ve bara baktım. Küçük olduğu için geceleri ben, gündüz arkadaşım baktı. Geceleri ben hem resepsiyonda oda girişlerini sağlıyordum hem de bar kısmında duruyordum, yakındı birbirine zaten (36. katılımcı).

Aynı katılımcının aşağıda belirttikleri Marmaris'teki apart oteller ve çok yıldızlı oteller için büyüklük ve çalışan-turist arasındaki etkileşim arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koymaktadır:

...Büyük şehre taşındığını düşün, şu an ya da orda yaşadığını düşün ... aynı apartmanda insanlar birbirini tanımıyor. Yukarıda Ahmet mi aşağıda Mustafa mı? Bunu bilmiyor insanlar. Ama biraz ... kasabaya gel, herkes birbirini bilir hatta öbür mahalledeki, öbür mahalledeki çocukların adlarına kadar bilir. Küçüldükçe tanıma şeyi artıyor, büyüdükçe resmîlik artıyor, büyüdükçe diyaloglar azalıyor (37. katılımcı).

Örgütün büyüklüğü ve fiziksel olanakları arasında büyük oranda doğrudan ilişki vardır (Conlon ve diğerleri, 2004: 436). Çok yıldızlı otellerin birkaç havuzu, sahili, oyun alanları, spor merkezleri gibi fiziksel olanakları apart otellerle karşılaştırılmayacak kadar zengindir. Aynı zamanda, ilgili olanaklar çok geniş alanlara yayılmıştır. Fiziksel olanakların sıklığı ve farklı alanlara yayılması turistlerin; çok yıldızlı otelin farklı yerlerinde, farklı etkinliklerle ve farklı çalışanlarla etkileşime geçmelerine neden olarak, aynı çalışanlarla olan temaslarını azaltmaktadır. Otelin büyüklüğüyle doğru orantılı daha fazla sahip olduğu fiziksel olanaklar, turistin daha fazla ihtiyacını otelde karşılamasına olanak vererek, otele tutsaklığını arttırır (Edensor, 2000). Bu yüksek tutsaklık otel yönetimin turistleri otelde tutma ya da turistlere otel hizmetlerini tükettirme konusunda ekstra çaba göstermelerini azaltabilir.

Büyüklükleriyle orantılı olarak apart otellerde çalışan sayısı, çok yıldızlı otellere göre azdır (Tataroğlu, 2006: 129). Ayrıca, apart otellerde çalışan ve turistin etkileşim içinde oldukları alan çok yıldızlı otellere göre küçük olduğundan, çalışanların müşterilerle olan teması sıkıdır (Conlon ve diğerleri, 2004). Marmaris'teki apart oteller, çok yıldızlı otellere göre daha küçük ve daha az fiziksel alanlara, olanaklara sahiptir. İlgili apart otellerin çoğunun denize kenarı yoktur ancak hemen hemen hepsinin havuzu turistlerin zamanlarını geçirebilecekleri en önemli yerdir. Genelde apart otellerde turistlerin gün içinde zamanlarını geçirdikleri havuz, bar ve restoran dar bir alanda birbirleriyle iç içedir ve ilgili alanlardan diğer alanlar görülebilir. Bu da apart otelde aynı çalışan ve turistin daha sık karşılaşmasına neden olur. Apart otellerin daha küçük ve maddesel olanaklarının az olması turistlerin

ihtiyaçlarını karşılamadaki seçeneklerini azaltarak, apart otellerde karşılayamadıkları ihtiyaçlarını apart otel dışından karşılamaya yöneltir. Böylece, turistlerin apart otele tutsaklıklarının azalması, yönetimi turistlerin tutsaklığını artırma yönünde ekstra çaba göstermeye iter.

3.6.2.2. Her Şey Dâhil ve Apart Otel Sistemi, Etkileşim Sıklığı, Yoğunluğu ve Tutsaklık

Marmaris'teki çok yıldızlı otellerin neredeyse tamamında uygulanan her şey dâhil sisteminde turist konaklama, yiyecek-içecek ve otel içinde katılabileceği (çoğu) etkinliklerin ücretini otele giriş yapmadan vermektedir (her şey dâhil ve Türkiye'deki uygulamaları için bkz. Üner ve diğerleri, 2007). Her şey dâhil sisteminde çalışan bir otele giriş yapan turist, önceden verdiği ücrete ek bir harcama yapmadan tatilini bitirebilir. Turistlerin tüket(e)medikleri hizmetlerin ücretlerini önceden vermeleri turistlerin ilgili hizmetlere olan tutsaklıklarını da arttırmaktadır. Çünkü turistler otel dışından hizmet almak için fazladan çaba (Chen ve diğerleri, 2009) ve para harcayacaklardır (Gourville ve Soman, 2002: 92).

Her şey dâhil sisteminde önceden verdikleri ücret kapsamında turistlere otelin hizmetlerinin büyük bir bölümü sunulur. Örneğin, turistlere bir öğünde tüketemeyecekleri kadar çok ve çeşitli yiyecek-içecekler sunulur. Bu artan olanaklar turistin ihtiyaçlarını otel içinde karşılayabilmesini ve otele olan tutsaklığını artırır. Edensor, turistlere birçok olanak sunan kuşatılmış örgütlerin turistleri ilgili örgütlerde tutsak ederek dış çevreden yalıtıldığını belirtmiştir (Edensor, 2000; ayrıca bkz. Tataroğlu, 2006: 167). Her şey dâhil sistemi uygulayan otellerin yoğun olduğu turizm merkezlerindeki esnafın “turisti görmüyoruz, otelden dışarıya çıkmıyorlar” haykırıları da bu kapsamda değerlendirilebilir (Özdemir, 2002).

Her şey dâhil sistemi uygulayan konaklama örgütleri için en önemli gelir ve gider kaynağı olan yiyecek-içecek hizmetinde çalışan pratikleri standartlaştırma, verimlilik, hesaplama, kestirim, denetim kapsamında nitelik olarak indirgenir ve normalde çalışanların yaptığı pratikler turiste aktarılır (Ritzer, 2008). Örneğin, turist geniş bir alanda sergilenen yiyecek-içeceklerden kendisi alır. Buysa turist ve çalışan

etkileşim sıklığını ve yoğunluğunu azaltır. Çünkü normal bir restorandaki yiyecek-içecek hizmetinde garson turiste önce, menüyü verir; sonrasında, sipariş almak için gelir, yiyecek-içecek hakkında turistleri bilgilendirir, onlara tavsiyede bulunur, siparişlerini alır ve getirir. Oysa her şey dâhil sisteminde garsonun yukarıda belirtilen turistleri bilgilendirme, tavsiye, satış vb. pratikleri kaybolmuş ve garsonun masaya yemek getirme pratiği de turistlere kaydırılmıştır. Bu durum da garson ve turist etkileşim sıklığını ve yoğunluğunu indirmektedir. Birçok katılımcı da bu sistemin garsonları asli görevleri boş toplamak olan komilerle aynılaştırdığını belirtmektedir. Örneğin, 44. katılımcıya çalıştığı otelde “garson ve komiler arasında fark olup olmadığı” sorulduğunda, şu yanıtı vermiştir:

Her şey dâhil sistemde çok yok, ama özel restoranların varsa orda eder. Sadece sende gelip sipariş alıyorsa çoğu otelde öyle değil. (...) her şey dâhil olsa da birkaç paralı restoran, o restoranlarda fark eder siparişi kendi alacağı için ama diğer yerlerde bizim çalıştığımız yerde garson gidip sipariş almıyordu, tamamen boş topla boş al. Sadece yemekte içki siparişi alıyorlardı, başka bir şey yoktu (44. katılımcı).

Apart oteller⁵⁸, turistlere kendi yiyecek-içecek ihtiyaçlarını apart otel odasında karşılayabilmelerine olanak sağlayan örgütlerdir. Bunun yanında apart oteller, ücret karşılığı, turistlere restoran ve barlarında yiyecek-içecek hizmetleri de verebilirler (Tataroğlu, 2006: 128). Bir turist apart otele yalnızca konaklama parasını peşin vererek gelir. Konaklama dışındaki ihtiyaçların ücretinin önceden verilmemesi, turistin özellikle yiyecek-içecek ihtiyaçlarını kendi odasında ve/ya da apart otel dışından başka örgütlerden karşılamasını kolaylaştırır. Her şey dâhil sisteminin aksine önceden verilmeyen ücret turistin apart otele olan tutsaklığını azaltmaktadır. Ayrıca, apart otellerdeki yiyecek-içecek hizmetlerinde de çok yıldızlı bir otel kadar farklı seçenekler bulmak zordur. Bu da turistin her isteğini apart otelde karşılayabilme olanağını kısıtlayarak, apart otele olan tutsaklığını azaltmaktadır. Her şey dâhil sisteminde indirgendiği belirtilen normal bir restorandaki örnek bir garson-turist etkileşimi (menü verme, bilgilendirme, tavsiye, yemek getirme vb.) apart otellerde tam anlamıyla vardır. Bu da çalışan ve turist etkileşim sıklığını ve yoğunluğunu arttırmaktadır. Turistin apart otele olan tutsaklığını arttırmak ve apart

⁵⁸ Marmaris, Kemer ve Belek gibi benzer turistik ürünleri sunan turizm merkezlerinden, özellikle küçük ölçekli apart otelleri bünyesinde yoğun olarak barındırmasıyla farklılaşmaktadır (Tataroğlu, 2006: 127-128).

otelin hizmetlerini satmanın çalışanların çalışma pratiklerinde önemli olması, apart oteldeki turist-çalışan ilişkilerini oyunsallaştırabilmektedir (Abiala, 1999; Frenkel ve diğerleri, 1999: 230–264). Turistlerin apart otellere olan tutsaklıklarını arttırarak ya da onları apart otel içinde tutarak onlara daha fazla satış yapmak adına çalışanların turistlerle olan samimiyetlikleri, sosyalleşmeleri strateji olarak kullanılmaktadır:

...Her zaman müşteri gelir buraya oturur, konuşuruz. Biz, yani otelde tutmaya çalışırız. Görevimiz bu. Otelde müşteriye nasıl tutarız. Dışardan farklı bir şeyler düşünürüz. Bizim zaten her hafta bir genel entertainment (eğlence) günümüz var. Gece, Türk gecesi gibi, kabare şov gecesi gibi. Ama her gün bir entertainment'ımız var bizim burada. Bu zamanda müşteriyle samimi olmak zorundayız (34. katılımcı).

Apartta şey korkusu vardır ya bu gelen müşteriye benim burada bağlamam lazım ikili ilişkiler çevresinde bunu burada bağlamam lazım der. Çünkü içecek satacak, yemek satacak, yemeği satması için konuşma kültürünün çok fazla olması, ikili ilişkilerin iyi, beden dilini iyi kullanması lazım. Güler yüzlü olması lazım. Ama (x, çok yıldızlı bir otel belirtiliyor) otelinin sahibinin böyle bir derdi yok. Müdürünün de böyle bir derdi yok. Çünkü tur şirketlerine diyor, kardeşim şu şartlarda şunu getiriyorsun olay bitmiştir. Ama apart sahibi ya gelmezse ya gelen müşteri zayıfsa, işte atıyorum gençse. Apart sahibi genç müşteri istemez çünkü genç müşteri sorunlu....daha az içiyorlar....durmak istemiyor apartta genç kesim (45. katılımcı).

Her şey dâhil sistemini uygulayan bir otelde turistin örgüte daha az tutsak olması, yönetimin turisti otele tutsak etmek için göstereceği çabayı azaltmaktadır. Oysa ilgili sistemin uygulanmadığı apart otellerde turist örgüte tutsak değildir. Tutsaklığı arttırma vurgusuysa satış yapmakla doğrudan ilgilidir. Satış yapma pratiği sık iletişime geçmeyi gerektirerek, iletişim niteliğini (bilgi verme, tavsiye etme vb.) arttırabilmektedir (Abiala, 1999). Yönetim için her şey dâhil sisteminde turistin örgüte tutsaklığı arttığı için hizmet süreci başladıktan sonra, turiste otel hizmetlerini satma konusunda ekstra çaba harcanması önemli olmamaktadır. Her şey dâhil sisteminde otel içinde turistlere –istisnalar hariç⁵⁹- yiyecek-içecek satışları önemsizdir. Her şey dâhil sistemde, çalışanların turistlerle olan etkileşimleri sıklık ve yoğunluk olarak indirgenmiştir. Çalışanların satış yapmak için turistleri otelde tutmalarının, onlarla sosyalleşmelerinin önemi yok olmuştur. Yönetim, çalışanlardan ekstra satış çabası beklemez hatta aşağıdaki alıntıdan görüleceği gibi bunu önlemeye çalışabilir:

⁵⁹ Her şey dâhil sisteminde bazı özel temalı restoranlardaki yiyecek ve içecekler ücretlidir.

Üç yıldızlı, dört yıldızlı, beş yıldızlı diye tabir ettiğimiz tesislerde %80'i her şey dâhil, %20'si half-board ya da oda-kahvaltı (çalışır). Her şey dâhil tesislerde zaten müşteriye içerde tutmamak için her şeyi yaparlar...Müdürleri diyor ki onlara ... evladım diyor, masadan boşları alırken müşteriyle göz göze gelmeyin. Hatta yürürken müşterinin yanında geçerken hızlı hızlı adımlarla oradan geçin. Bir şey sesleniyorlarsa duymamazlıktan gelin, açıkçası böyle. Çünkü her konuşma, her yüz yüze gelme bir muhabbet yeni bir sipariş ortaya çıkarıyor onlarda. O da onlar için yeni bir maliyet demek ama bizde tam tersi. Bizde her şey ekstra, dolayısıyla biz burada müşteriye tutmak zorundayız içerde. ...Tutmak için de elimizden gelen her şeyi yapıyoruz... Animasyon ekipleri tutuyoruz, personel müşteri ilişkilerini daha çok sıcak ortamlarda gelişmesini sağlıyoruz. Biraz daha bu konuda large (rahat) oluyoruz (16. katılımcı).

Aşağıdaki alıntılardan görüleceği üzere her şey dâhil sisteminde örgüt için ekstra gider olabilen turistin tüketimi, apart oteller için çok önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır:

(Apart otellerde) misafirin otelde tutulması çok önemlidir işletme için. Çünkü misafir otelde kalacak, ekstralar yapacak. Otelin kasasına belli bir giriş olacaktır. Onlar için önemli. Bizim için önemli olan, her şey dâhil çalışıyoruz, (turistin) sürekli dışarıda olması...(turist) turlara gidiyor, akşam oldu mu dışarıya gezmeye çıkıyor ... bu bizim için çok önemlidir, sonuçta her şey dâhil çalışıyoruz (12. katılımcı).

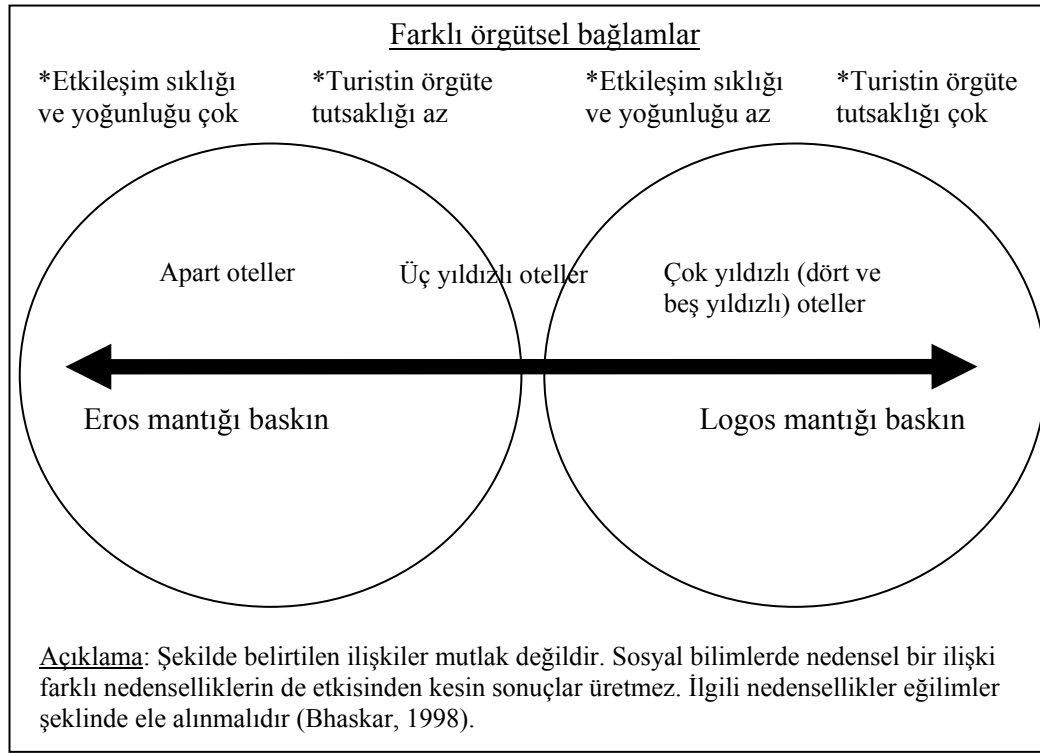
Apart oteller genellikle acentelerden aldıkları oda fiyatlarından çok büyük paralar kazanmazlar, çok çok ufak nüanslar. Genel parayı dükkân kiralardan ve yaptıkları ekstra restoran ve bar satışlarından kazanırlar. ... artık odalardan para kazanmayı bırakmışlar zarar etmemeye bakıyorlar. Yani kafa kafaya oda giderlerini acentelerden alabilirlerse yeterli gözüyle bakıyorlar (39. katılımcı).

Yukarıda, çalışan ve turist etkileşimini etkileyen bağlamlar birbirleri arasındaki farkın belirgin olmasından dolayı apart otel ve çok yıldızlı oteller üzerinden açıklanmıştır. Üç yıldızlı otellerde ilgili bağlamlar apart otel ve çok yıldızlı otellerinkiler kadar keskin olmayıp, genellikle onların arasında yer alır. Örneğin, üç yıldızlı otellerin çok yıldızlılar kadar; büyük olmamaları ve fiziksel olanaklarının zengin olmaması çalışan turist ilişkilerini çok yıldızlı otellerden daha samimi yapmaktadır. Ancak, çoğu üç yıldızlı otelin her şey dâhil sistemini uygulaması çalışan ve turist etkileşimini bir yandan da hizmetleştirilmektedir.

3.6.3. Farklı Örgütsel Bağlamlar, Hizmet Etkileşimleri ve Çalışma Pratikleri

Çalışan ve turist etkileşim sıklığı, yoğunluğu, turistin örgüte olan tutsaklığını yönetme çabaları farklı bağlamları oluşturarak çalışan ve turist etkileşimini etkiler. Buna karşın, çalışan-turist etkileşimini asıl yönlendiren, onlara niteliğini veren –Şekil 6’dan da görülebildiği gibi- Eros-Logos mantıkları olarak ele alınabilir (bkz. Tataroğlu, 2006; Wang, 2000).

Şekil 6: Farklı Örgütsel Bağlamlar ve Eros, Logos Mantıkları

Bu mantıklar farklı bağlamlarda farklı sonuçlar üretirler (bkz. bağlam ve nedensellik ilişkileri için Falletti ve Lynch, 2009). Örneğin, çalışan ve turist etkileşiminin yoğun olduğu örgütlerde son derece hizmetsel etkileşimler olabilir ve/ya da turistin örgüte tutsaklığının az olduğu örgütlerde oyunusal etkileşimler olabilir (bkz. Sayer, 2000b). Buna karşın, genel olarak çalışan-turist etkileşimi sıklaştıkça, yoğunlaştıkça ve çalışanlardan turistlerin örgüte olan tutsaklıklarını arttırmaları beklendikçe, çalışan ve turisti yakınlaştıran, sınırları açık, birleştirici,

bedenin ve maddesel nesnelerin büyük oranda estetik ve özgürce kullanılabilirdikleri Eros mantığındaki oyunsal etkileşimler baskındır (Marcuse, 1998a; Tataroğlu, 2006: 176). Çalışan-turist etkileşimi daha az yoğun oldukça, çalışanlardan turistleri otelde tutmak için bir çaba göstermeleri beklenmedikçe de çalışan ve turist arasında Logos mantığındaki, standartlara dayalı, sınırları kapalı hizmetsel etkileşimler baskın olacaktır (Leidner, 1993; Ritzer, 2007; Ritzer ve Liska, 1997).

Bu yönde, seyahat tavsiye forumundan “9” apart otel için “150” ve “9” beş yıldızlı otel için belirtilen “150” yorum karşılaştırılmıştır. Yorumların bazılarında turistler tarafından kaldıkları örgütlerdeki çalışanların özel isim ve/ya da takma isimleri de belirtilmiştir. Beş yıldızlı oteller için “150” yorumun “28”inde, “53” özel ve/ya da takma isim belirtilirken, “150” apart otel yorumunda bu sayı “74” yorumda “222” özel ve/ya da takma isim olmuştur. Apart otellerde özel ve/ya da takma isimlerin fazlalığı, bireylerin birbirleriyle yalnızca hizmetsel pratikler içinde resmi bir havada etkileşimde olmalarından öte, farklı paylaşımlarda bulundukları oyunsal etkileşim kapsamındaki sosyalleşmeyi ifade etmektedir (Cederholm ve Hultman, 2010; Simmel, 2009: 134–146; Yarnal, 2004).

Hizmetler etkileşimlerinde çalışan ve turist kimlikleri belirginken, oyunsallarda çalışan ve turist kimlikleri bulanıktır (Ashforth ve diğerleri, 2000). Çalışan ve turist sosyalleşme kapsamında birbirlerini arkadaş olarak görebilirler. Bu yönde, apart otel yorumları için turistler ve çalışanların daha aktif paylaşımlarına yer verilmiştir. İlgili yorumlarda turistler çalışanların kendilerine daha çok arkadaş ve aile üyesi gibi davrandıklarını, birbirlerine özel isimleriyle hitap ettiklerini, kişisel eşyalarını paylaştıklarını, futbol maçı yaptıklarını, havuzda şakalaştıklarını, kendilerine karşılıksız yapılan yardımlar ve hizmetler gibi konuları belirtmişlerdir. Apart oteller için belirtilen yorumlardaki samimiyetliklere ve yoğun paylaşımlara, beş yıldızlı oteller için yapılan yorumlarda rastlanmamıştır. Turistler, beş yıldızlı otel yorumlarında isim ve/ya da takma isim belirttiklerinde, daha çok çalışanların kendilerine iyi hizmet ettiklerini belirtmişlerdir.

İlgili konuda daha önceden hem apart otel hem çok yıldızlı otellerde çalışan 41. katılımcının belirttikleri apart oteller ve çok yıldızlı oteller için çalışan ve turist etkileşim farklılığını göstermektedir:

Apartta mesela, gündüz garsonluk yapıyorsundur şortun, tişörtün, sandaletin vardır ama otelde garsonluk yapıyorsundur gömlek, kumaş pantolon vardır. Sen gidip bir turisti itebilirsin apartta. Oturup onla bira içebilirsin, oturup karşılıklı sigara içebilirsin, otelde bunu yapamazsın (41. katılımcı).

16. katılımcının aşağıda belirttikleri de apart oteldeki çalışan ve turist etkileşimlerinin samimiyetliğini göstermektedir:

Şeflerimiz olsun, garson olsun, komiler olsun tam bir aile ortamı oluyor. Yani çocuklar mesela çıkıp geliyor, garson onları görünce koşturuyor, hoş geldiniz! Bebek arabasını tutarlar, taşırlar, giderler masalarına oturturlar. Gerekirse yanlarına otururlar, sohbet ederler, sipariş alırken biraz daha samimi olurlar. Ama diğer otellerde böyle bir şey mümkün değil, sipariş mi alacak garson dikilir masanın başında efendim ne içeceksiniz? Hatta ayak hareketi, ayağının birini geriye bile atsa biraz lakayt olsa amirinden uyarı gelir (16. katılımcı).

Aşağıda, Tablo 2'deki verilerden de çok yıldızlı otellerde Logos mantığındaki hizmetsel etkileşim ve pratikler daha baskınken, apart otellerde Eros mantığındaki oyunsal etkileşimler ve pratiklerin daha baskın olduğu ve hizmetsel ve oyunsal etkileşimler arasındaki farklar görülebilir⁶⁰.

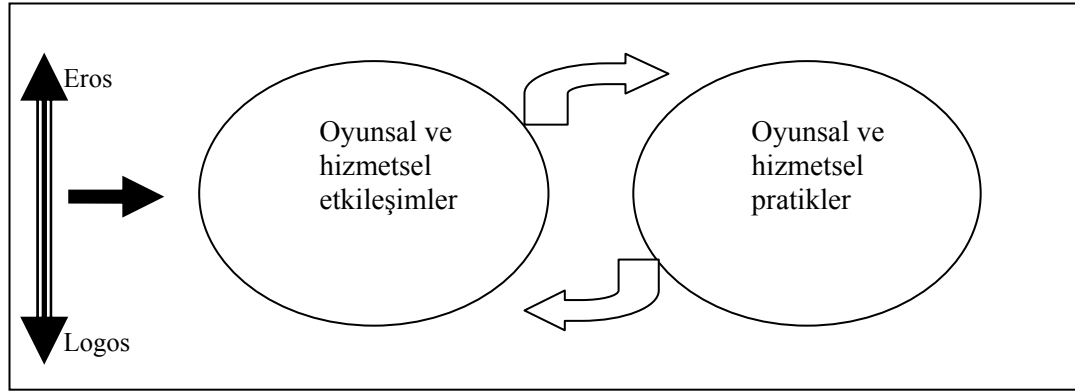
⁶⁰ Birçok görüşmeci üç yıldızlı otellerdeki çalışan ve turist etkileşiminin apart oteller kadar samimi, beş yıldızlı otellerdeki kadar da resmi olmadığını belirtmiştir. Daha önce belirtildiği gibi çalışmadaki ana amaç çalışan ve turist cinsel ilişkilerini oyunsal ve hizmetsel etkileşimler kapsamında açıklamaktır. Farklı otellere genelleme yapmak amaçlanmadığından, çalışma için önemli olan oyunsal ve hizmetsel etkileşimler arasındaki farkları belirterek açıklayabilmektir (bkz. Eisenhardt, 1989).

Tablo 2: Oyunsal-Hizmetmel Pratikler ve Çok Yıldızlı ve Apart Oteller Karşılaştırması

Otelden otele değişir. X'yerdeydim (çok yıldızlı bir otel ismini söylüyor) ben, mükemmel bir şey var orda. Nasıl anlatayım? Ciddiyet var. Mükemmel, müşteriyle konuşamazsın, güldün mü yani peşinde bir sürü amir var. Gel arkadaş sen niye güldün, müşteriye niye konuştuğun, şikâyet eden var (8. katılımcı).
Beş yıldızlılarda çalışma sistemi birazcık daha memur vari. Birazcık daha disiplin edilmiş halde” (14. katılımcı).
Apart müşterisi biraz daha arkadaşça, biraz daha candan personelle içli dışlı, ya ağlıyorlar kapıdan giderken, otobüs yanaşıyor şuraya, kapıya ben de çıkıyorum, bizim mesela tekrar bekleriz diye tabelamız vardır. Çıkışta onları tutarız, hostes bayanlar tutar. Müşteri hüngür hüngür ağlıyor giderken. Senede üç defa dört defa gelen müşterilerim var benim. ... Personel için gelen de çok ... öyle ki oğulları gibi seviyorlar. Buradan benim personelimizin bazıları İngiltere'ye yanlarına gidiyorlar tatile (16. katılımcı).
(Çok yıldızlı bir otelde çalışan ve turist ilişkisi) ... hiçbir zaman senli benli bir muhabbet olmaz. El teması haline dönüşmez. Mutlaka, misafirin göstermiş olduğu vecizelere karşılık bizim arkadaşlarımızda aynı oranda karşılık verirler” (24. katılımcı).
Apart otel sisteminde müşteriyle birebir diyalog kurmak zorundasın. (5 yıldızlı oteller) tam tersi, burada (apart otelde) müşteriyle ne kadar arkadaş oldun, o müşteri burada kalır, apartın satışı artar. (Çok yıldızlı her şey dâhil çalışan otelin amacı) müşteriyi dışarıya göndermek. ... Bizde birebir ilişkiye girmek zorundasın. (Çok yıldızlı otelde) müşterinin yanına gitme şansın yok, disiplinli ama burada ... Mesela, barmen arkadaşı olduğu zaman, barda oturur adam, (barın) satışını artırır (40. katılımcı).
Büyük bir otele gidip de yemek esnasında adamın masasına oturup bir şeyler içemezsin, o adam sana ısmarlamaz ama apartta hem ısmarlar hem yersin hem içersin, ayarlayabilirsen de ayarlarsın (41. katılımcı).

Eleştirel gerçekçiliğin ontolojisine göre, gerçek alandaki Eros ve Logos mantıklarının etkileşimiyle oluşan oynusal ve hizmetsel etkileşimler fiili alandaki sosyal yapılar olarak bireyleri öncelerken, onların da varlığı bireylerin pratiklerine bağlıdır (Bhaskar, 1998; ayrıca bkz. Giddens, 1999). Bhaskar (1998), sosyal yapıların bireylerin yapıp-etmelerinden bağımsız olmadığına dikkat çekmiştir. Sosyal yapılar ve onların hem ürünü hem üreticileri olan pratikler birbirlerinden ancak analitik olarak ayırırlar (bkz. Şekil 7) (Bhaskar, 1998; Giddens, 1999). Bu çalışmadaki kavramsallaştırmalarıyla, sosyal yapılar olarak oynusal ve hizmetsel etkileşimler bireylerin pratiklerinden ayrık incelenemez.

Şekil 7: Hizmet Etkileşimleri ve Çalışma Pratikleri İlişkisi

Oyunsal ve hizmetsel pratiklerin varlıkları ve ağırlıkları farklı örgütler ve aynı örgütteki farklı çalışanlar için de farklılaşabilmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, çalışma pratiklerinin incelenmesi yapısal ve bireysel etmenlerin ele alınmasını ve farklı çalışanlar arasındaki ayrımın elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Aşağıda, öncelikle konaklama örgütlerinde çalışma pratikleri en oyunsal ve en hizmetsel olanlar kapsamında açıklanmış daha sonra da farklı örgütler ve aynı örgütteki farklı çalışan pratikleri katılımcı-gözlemdeki veriler ağırlığında, diğer verilerle de desteklenerek değerlendirilmiştir. Burada ilgili değerlendirmelerin farklı örgütler ve çalışanlara yönelik genelleme kapsamında değil de oyunsal ve hizmetsel ilişki ve pratikleri açıklamak amacıyla yapıldığı unutulmamalıdır (Davies ve Marquis, 2005; Eisenhardt, 1989).

3.6.3.1. Oyunsal, Hizmetsel Etkileşim ve Pratiklerin Farklı Örgüt ve Çalışanlara Göre Değerlendirilmesi

3.6.3.1.1. Oyunsal Pratikler ve Animatörler

Konaklama örgütlerindeki oyunsal pratiklere en çok sahip olanlara örnek olarak animatörler verilebilir. Turizmin genel olarak Eros mantığında pratikleri içermesinden dolayı çalışan-turist etkileşimlerinin her zaman Logos mantığıyla yönlendirilmesi turistlerin tatminlerini azaltacağından, örgütler için olumsuz olabilir. Onun için özellikle 4s turizm kapsamında etkinlik gösteren örgütlerde turistlerin Eros mantığında eğlenmelerini, sosyalleşmelerini vb. karşılamak için animasyon bölümleri oluşturulmuştur. Animatörlerin çalışma pratikleri üretim-tüketim, çalışma

zamanı-serbest zaman arasındaki ayrımın bulanıklaştığı oyunusal pratiklerdir (bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Animatörler ve Oyunsal Pratikleriyle İlgili Bazı Veriler

... Tshirtimiz var altına şortunu giyiyorsun altına terlik, otel izin vermezse ayakkabı... Animatörler için akşam (kıyafet) serbest ne istersen onu giyersin, sadece bir yaka kartı oluyor, isimliği oluyor (36. katılımcı).
Bu sektör içinde animasyon camiası çok farklı bir yere sahip. Animasyon camiası biraz daha müşteri ilişkileri konusunda daha esnek, daha rahat hareket edebiliyor. Bu işin bir parçası olduğu için de rahat hareket edebiliyor bir şekilde. Zaten işimizin en büyük parçası bizim müşteriyle olan yaptığımız guest-contact diye tabir ettiğimiz diyaloglar. Çoğu müşteri bizi geldiği iki haftalık dönemde tanıyor. Çoğu müşteri de o iki haftalık dönemde bizimle çok samimi arkadaş oluyor, mutlu bir şekilde ülkesine dönüyor (39. katılımcı).
Ayrıca animatörler rahatça bardan içecek alabiliyorlar. Bar çalışanları bile, görünmesin diye çömelerek içiyorlar (06.07.11, alan notu, Lacivert).
Animatörler turistlerle çok samimi. Adamlar yemeklerini bile onlarla yiyorlar açık büfede. Sabah animatörün teki şezlongda turistlerle birlikte yatıyordu. Animatörler bir şort giyiyorlar, bir tshirt çoğu zamanda tshirti çıkarıyorlar (07.07.11, alan notu Lacivert).
Animatörler bugün de turistlerin masasına oturdu. Zaten hep oturuyorlar... Animatörler oyun oynamadıkları zaman da turistleri oyuna davet etmekle, onlarla konuşmakla, sosyalleşmekle zamanlarını geçiriyorlar (15.07.11, alan notu, Lacivert).

Üretim ve tüketim arasındaki ayrımın bulanıklaştığı oyunusal pratiklerde animatörler ve turistler arasındaki ayrım katı değildir (Guerrier ve Adib, 2004). Animatörlerin asıl görevleri turistleri eğlendirmek ve onlarla sosyalleşmektir. Animatörler, turistlerin masalarına oturabilirler, onlarla otelin olanaklarından (örneğin, havuza girmek) yararlanabilirler, oyun oynamak için kullanılan maddesel nesneleri (örneğin, top) estetik ve özgürce kullanabilirler. Sahip oldukları çalışma pratikleri bedenlerini de dans, topla oynama, yarışma gibi pratiklerle özgürce kullanmalarına olanak vermektedir. Animatörlerin kıyafetleri konusunda standartlaşma da belirgin değildir. Çoğu zaman animasyon bölümünde çalıştıklarını belirten ancak istedikleri zaman çıkartabildikleri bir tshirt giyerler. Animatörlerin rahat giyinmeleri, turistlerle olan etkileşimlerini sıcaklaştırmaktadır. Bu yönde, 45. katılımcı garsonun giydiği siyah pantolon ve beyaz gömleğin kendisini ifadesini engellediğini, animatörlerinse rahatça giyinmelerinin, küpe takıp, sakal bırakabilmelerinin turistlerle samimi ilişkiler kurma ve cinsellik yaşama yolunda onları üstün kıldığını belirtmiştir.

Marmaris'teki çok yıldızlı otellerin hepsinde yer alan animasyon bölümleriye her apart otelde bulunmaz. Apart otellerin fiziksel kapasiteleri büyüdükçe animasyon bölümüne sahip olmaktadırlar. Bu yönde, katılımcı-gözlemin yapıldığı Turuncu'da animasyon bölümü vardır. Yukarıda belirtilen animatörlerin oyunsal pratikleri hem Turuncu hem Lacivert'teki animatörler için geçerlidir. Her iki örgütte katılımcı-gözlemin yapıldığı barlar, havuza çok yakındır. İki örgütte de animasyonun havuzda ve havuz kenarında yapılması, animatörlerin ve oyunsal çalışma pratiklerinin gözlemlenmesini sağlamıştır.

Turuncu ve Lacivert'te sabah ve öğleden sonra animasyon programları çok zengin değildi. İlgili programlardaki etkinlikler, genellikle gün aşırı tekrarlanırdı. Animatörler, sabah saat 10.00 gibi çalışmaya başlayıp, öğlen saat 12.30'a kadar iki tür animasyon etkinliği yaparlardı. Sabah etkinliklerine ek olarak her iki örgütte de animasyon etkinlikleri öğleden sonra saat 14.30 gibi başlardı. Her gün Lacivert'ten saat 15.00 gibi ayrıldığı için öğleden sonraki tek etkinlik, Turuncu'dan saat 16.00 gibi ayrıldığından da oradaki iki etkinlik gözlemlenebilmiştir. İki örgütte de sabahki animasyon programı iki kısımdan oluşuyordu. İlk kısımda genellikle su jimnastiği ve dart oyunu gibi etkinlikler yapıldı. Sabah programının ikinci kısmındaysa genelde havuzda yarışma oyunları oynanırdı.

Lacivert'te animasyon bölümü çalışanları 10-15 çalışandan oluşuyordu. Lacivert'te oynanan havuz oyunları Turuncu'dakilere göre daha çeşitliydi. Yüzme yarışları, havuzda sörfün üstünde denge yarışları, balon patlatma, havuzdan kaşık çıkarma, daha güzel atlama, göbek atma vb. yarışmaları oluyordu. Bu yarışmalardan sonra havuz kenarında, figürleri seks hareketlerini çağrıştıran "seksi dans" yapılyordu. Otelde farklı olanaklar olduğu için, Lacivert'te öğleden sonraki programda animatörler turistleri ara sıra, Lacivert'teki temalı bir parka ya da başka bir oteldeki eğlence parklarına götürebilirlerdi ya da havuzda daha yukarıda belirtilen oyunlardan bazıları oynanırdı. Turuncu'daki animasyon ekibiye 5 kişiden oluşuyordu. Turuncu'daki animasyon programı zamanlamaları da Lacivert'tekiyle aynıydı. Sabah programının ilk kısmında su egzersizi ve dart oyunu oynanırdı. İkinci

kısımındaysa havuz kenarında seksi dans edilirdi. Öğleden sonra havuzda toplu oyunlar, yüzme yarışları yapıp, bingo oynanırdı.

Hem Lacivert'te hem Turuncu'da animatörler ve turistlerin etkileşimi sıkı ve oyunsal pratikleri içeriyordu. Animatörler programlara katılmaları için havuz kenarında program başlamadan, turistler arasında dolaşarak etkinliklere katılmaları için turistleri ikna etmeye çalışırlardı. İlgili çabaları sırasında turistlerle istedikleri gibi sohbet edebilip, onların yanına şezlonglara oturup, uzanıp sigara ve içecek içebilirlerdi. Animatörler, turistlere oyunlarda çoğu zaman eşlik ederlerdi. Animatörlerin çalışma pratikleri işin parçası olarak oyun olduğundan (Mainemelis ve Ronson, 2006) belirli standart hareketleri içermiyordu. Aynı oyun oynansa da oyunlara farklı katılımcıların katılması farklı etkileşimleri ortaya çıkarıyordu. Oyunun kuralları belirli olsa da (ilkesel öge) oyunun nasıl oynanacağı (edimsel öge) kesin olarak belirlenemiyordu (Feldman ve Pentland, 2003). Çoğu yarışma oyunu da katılımcıları komik durumu düşürecek şekilde tasarlanmıştı. Oyunun oynandığı su, top, sörf tahtası gibi maddesel nesnelerin de etkisiyle oyun içindeki bedensel ve/ya da maddesel nesnelerle ilgili hareketler çoğu zaman doğaçlama olarak şekilleniyordu, buysa oyunun sonuçlarının kestirilmesini olanaksızlaştırıyordu.

3.6.3.1.2. Hizmetsel Pratikler ve Resepsiyonistler

Hizmet çalışanları açısından bakıldığında Logos mantığı baskınlığındaki hizmetsel pratiklere örnek olarak, Marmaris'teki çok yıldızlı otellerdeki resepsiyonistler ve garsonlar verilebilir. Apart otellerde resepsiyonistlerin çalışma pratikleri de ağırlıklı olarak hizmetseldir. Konaklama örgütlerinde resepsiyonistlerin görevleri daha çok turistin otele girişini, çıkışını yapmak ve turistin bir sorunu olduğunda onu çözmektir. Otele bir kez giriş yapıldıktan sonra turistler ve resepsiyonist bir sorun olmadıkça etkileşime genellikle girmezler. Resepsiyonistin en önemli görevi olan turistin otele girişi-çıkışı çalışan ve turistin “kısa karşılaşmaları olup, bu süreçte özellikle turistin hizmet etkileşiminde pek bir katılımı yoktur” (Mattila, 2000: 56). Turist, resepsiyonu işi halledilince genellikle terk eder. Genel olarak resepsiyonistin çalışma pratiği turistle samimi ve sık etkileşim içinde olunmasına olanak vermez. Aşağıda Tablo 4'den görüleceği üzere birçok

katılımcının belirttikleri de resepsiyonistin çalışma pratiklerinin hizmetselliğini destekler.

Tablo 4: Resepsiyonistler ve Hizmetsel Pratikleriyle İlgili Bazı Veriler

Beş yıldızlı bir otelin resepsiyonistiyle müşterinin diyalogu iki dakikadır. Ondan sonra bir daha onu göremez” (1. katılımcı).
...Bir resepsiyonist deskte bekler, telefona bakmaktan çok samimi olamaz (11.a katılımcı).
...Resepsiyon, önbüro biliyorsunuz otelin beynidir. Resepsiyonda bir misafir zaten çok duramaz. Onun söyleyeceği şey bellidir. Odasıyla ilgili bir sorunu vardır. Onu söylemeye gelmiştir ya da otele ilgili bir bilgi almak istemiştir (12. katılımcı).
Resepsiyona sorun olmadığı sürece uğramazsın. Girerken kaydını yaparsın, çıkarken çıkışını alırsın. Arada sırada anahtarını teslim eder alırsın, bir sorun olur öyle bir ilişki olur resepsiyonla, başka bir şey olmaz (40. katılımcı).
... İstisnalar hariç (resepsiyonist-turist ilişkisi) resmi; turist, resepsiyonisti bir girişte görür bir de sorunu olduğunda” (43. katılımcı).
(Resepsiyonistler turistlerle) resmi, yani bir derdi olan ilk önce resepsiyona gidiyor, bizim orda öyleydi. Derdi olan resepsiyona gidiyor, onla şey yapıyor, şimdi resepsiyon halkla ilişkilere bağlı, halkla ilişkiler müdürü onların müdürü. Direk resepsiyona gelen şikâyeti halkla ilişkiler müdürü çözmeye çalışıyor (44. katılımcı).

Seyahat tavsiye forumundaki yorumlarda da genellikle, çok yıldızlı otel resepsiyonistleriyle ilgili ifadeler sorunun, şikâyetin resepsiyona iletildiği, sorunun çözüldüğü ve/ya da çözülemediğiyle ilgilidir. Resepsiyonistin işini yaptığı maddesel nesneleri örneğin bilgisayar, kalem vb. özgürce ve estetik kullanması işinin parçası değildir. Kullanılan maddesel nesnelerin oyunsal kullanım olanağı sağlaması son derece kısıtlıdır. Resepsiyon bölümü için önemli olan turistin otele giriş ve çıkışının sorunsuzca, hızla yapılması, turistin genel şikâyetlerinin, isteklerinin değerlendirilmesi ve sorunların sonuca dönük olarak çözülebilmesidir. Bu süreçte resepsiyonistin elindeki kalem, önündeki bilgisayar vb. estetik ve özgürce kullanması söz konusu değildir.

Resepsiyon otelle ilgili tüm şikâyet, beklenti ve isteklerin iletilebildiği ana merkez olarak bar ve restoranlara göre daha resmi bir hava ve tasarımıdır. Resepsiyonda çalışanların kıyafetleri standart ve resmidir. Resepsiyondaki denetimin diğer otel alanlarına göre fazla olduğu birçok katılımcı tarafından belirtilmiştir. Bu da resepsiyonu alan olarak da oyunsal pratikler açısından kısıtlar. Bu yönde 7. katılımcı resepsiyon ve lobinin güvenlik kameralarıyla dikkat edilen en önemli

noktalar olduğunu belirtmiştir. 36. katılımcı de kendisine resepsiyonistlerin turistlerle etkileşimlerinin niteliği sorulduğunda, soruyu “gömleği resmiyet, duruşu resmiyet, işi resmiyet” olarak yanıtlamıştır. 35. katılımcıysa resepsiyonist ve turist arasında, bulunan deski resepsiyonist ve turist etkileşimine sınır koyan bir “duvar”a benzeterek, ilgili etkileşimlerin resmi olduğunu belirtmiştir. Aynı katılımcı, çalışan ve turistlerin cinsel ilişkileri konusunda konuşurken, resepsiyonda çalışmamış olsaydı, konuyla ilgili daha iyi bilgi aktarabilir olabileceğini söylemiştir. Örtük olarak, ilgili ifade resepsiyon çalışanları için turistlerle samimi olma olanağının, turistlerle yüz yüze etkileşimde olan diğer bölüm çalışanlarına göre düşüklüğünü ifade etmektedir.

Yukarıdaki belirtilenler Lacivert ve Turuncu’daki resepsiyon ve resepsiyonistler için de geçerlidir. Resepsiyonistlerin etkileşimlerinin hizmetsel olması daha çok çalışma pratiklerinin Logos mantığında etkili ve etkin sorun halletmeye yönelmesi, bu süreçte çalışan ve turist arasındaki etkileşimin az olmasındandır (Ritzer ve Liska, 1997). Lacivert’te de birkaç turist internette gördükleri odayı alamadıklarından resepsiyonistlerle tartışmak zorunda kaldıklarını ve resepsiyonistlerin kendilerine karşı kaba davrandıklarını belirtmişlerdir (27.07.11, alan notu, Lacivert).

Animatörlerin ağırlıklı olarak oyunsal, resepsiyonistlerinse hizmetsel pratiklere sahip olmaları çok yıldızlı oteller ve apart oteller için geçerlidir. Buna karşın, aşağıda açıklanacağı üzere barmenler ve garsonların durumları apart oteller ve çok yıldızlı oteller arasında büyük farklılıklar göstermektedir (bkz. Tataroğlu, 2006: 131).

3.6.3.1.3. Çok Yıldızlı Otel Garsonları ve Hizmetsel Pratikler

Çok yıldızlı otellerde garsonların da turistlerle etkileşimleri hizmetseldir. Lerum, tabağı alıp, tabağı koyma, müşteriye selam verme ve her zaman gülme gibi standart pratiklerin içerildiği hizmetsel pratiklerde çalışan ve müşteriler arasındaki güç mesafesinin fazla ve etkileşimlerin resmi olduğunu belirtmiştir (Lerum, 2000: 132- 133). Logos mantığı ağırlığındaki kuşatılmış örgütler olarak çok yıldızlı otellerde garsonlardan turistlere karşı standart hizmetsel pratikleri uygulamaları, kullandıkları maddesel nesneleri özgürce, doğaçlama olarak kullanmamaları beklenir. Bu yönde, garsonlar sipariş alırken belirli bedensel hareketlerle tabak, çatal, bıçak, bardak gibi maddesel nesneleri belirli kurallarla kullanırlar.

Garsonların turistlerle olan etkileşimlerinin hizmet alışverişiyle sınırlı olması ve fazla uzamaması gerektiği birçok katılımcı tarafından belirtilmiştir. Bu yönde, beş yıldızlı otelde komilik yapmış 42.c katılımcıya garsonların beden hareketlerinin nasıl olduğu sorulmuştur; o sırada, katılımcı ayağa kalkmış ve askerdeki “hazır ol duruşu”na benzeyen tüm bedenin dik olarak karşıya baktığı duruşu yapmıştır. 45. katılımcı, garsonların çok yıldızlı otellerde nasıl sipariş alması gerektiği sorusuna; garsonların “nizami duruş”larının olması gerektiğini, “sağdan servis yapıp, soldan boş almak” zorunda olduklarını belirtmiştir. Ayrıca, beş yıldızlı otelde animatör olarak çalışan bir katılımcıya işinin aynı oteldeki garson ve barmenlerden ne derece farklı olduğu sorulduğunda, şu yanıtı vermiştir:

Bizde konuşmak çok önemliydi. Konuşmadığın zaman müdürlerimiz kızılıyordu. Niye kontakt kurmuyorsun diye. Barmenlerde kesinlikle öyle bir şey yok, konuşmaları yasak. Barmenlerin, garsonların, belboyların. Sadece götürüyorlar (yiyecek, içecek, bavul vb. kast ediliyor). Nasılsınız, iyi misiniz? Daha fazla ileri gidemiyorlar. Mesela, durdukları noktadan karşılıklı diyaloga girdiklerinde müdürleri kızılıyordu. Niye konuşuyorsun? İşine bak diyor (36. katılımcı).

Daha önce dört yıldızlı otellerde çalışmış katılımcı da çok yıldızlı oteldeki garsonların bedensel pratikleriyle ilgili şunları belirtmiştir:

Bütün 5 yıldızlı otel ya da ağır restoranların mantalitesinde şu vardır. ... Müşteriye ciddi olmak zorundasın. Konuşmana çok dikkat etmek zorundasın. El teması kurmamak zorundasın. Konuşurken müşterinin gözünün içine bakarak,

gölümseyerek konuşmak zorundasın. Ellerini, kollarını, vücut dilin; konuşurken kullanmak zorundasın. Ama garsonlar ellerini nereye koyacaklarını bilemez. Çünkü eller her zaman başa beladır. Duruşun böyle olsun (ellerini bedenine birleştirip gösteriyor) hayır. Şöyle dursun (ellerini bedeninden ayırıp gösteriyor) hayır. Yanda bırakırsın hayır. Yani mutlaka bir şekil bulmak zorundasın. Yani, sipariş alırken masaya üç adımdan fazla yaklaşamazsın (4. katılımcı).

Daha çok kuşatılmış yerler olarak restoranlarda (Edensor, 2000; Jordan, 2008: 301) turistlerin havuz gibi karnavalsal yerlerdeki eğlenme, sosyalleşme pratiklerinin aksine turistler öncelikli olarak yiyecek-içecek tükettiklerinden, yiyecek-içeceklerin niteliği, garsonlarla olan etkileşimin önüne geçebilmektedir. Turistler yiyecek-içecekleri tüketirlerken, garsonların onların yanına oturmaları ve günlük olaylardan konuşmaları yasaktır. Restoranda amaçlanan; hizmetsel etkileşimin verimli, hesaplanabilir, kestirilebilir ve denetlenebilir olmasıdır (Leidner, 1993; Ritzer, 2008). Bu yönde 44. katılımcı havuz başının rahatlığı ve özgürlüğünün çok yıldızlı otel restoranlarında olmadığını, oralarda garsonların turistlerle uzun süre sohbet etmelerinin yönetim tarafından hemen fark edileceğini belirtmiştir.

Özellikle yemek saatinin belirli bir zamana sıkıştırıldığı her şey dâhil sistemi, restoranları kalabalıklaştırarak, garson ve turistlerin etkileşimlerinin etkin ve kısa süreli olmasını gerektirerek turistlerle samimi ilişkiler kurulmasını engellemektedir. Bu yönde, 46. görüşmedeki katılımcı çok yıldızlı otellerde garsonların yemek saati “tabak taşımak ve masa yenilemekten” hiçbir serbest zamanlarının olmadığını bunun da turistlerle olan etkileşimlerde samimiyeti kısıtladığını belirtmiştir. Ayrıca, seyahat tavsiye forumunda çok yıldızlı otellerde yemeklerde içki servisi, masaların hazırlanması, temizlenmesi için garson bulmanın zor olup, uzun sürdüğüyle ilgili şikâyetler bulunmaktadır (bkz. Chen ve diğerleri, 2008).

Lacivert’teki restoranın ufak bir bölümü katılımcı-gözlemin yapıldığı alandan gözlemlenebiliyordu. Lacivert’teki garsonların turistlerle olan etkileşimleri genel olarak yukarıda belirtildiği üzere çok yıldızlı otellerdeki gibi hizmetseldi. Lacivert’te de garsonların yiyecek-içecekler hakkında bilgi verme, tavsiyede bulunma, satış yapma pratiklerinin olmaması turistlerle olan etkileşimlerini azaltıp, hizmetselleştiriyordu. Lacivert’te, turistler yemeklerini kendileri alırlar, yalnızca

içeceklerini garsonlar getirirdi. Garsonlar daha çok hizmetsel olarak boş bardak ve tabakları toplarlardı. Bu kapsamda, birçok katılımcı çok yıldızlı otellerde garsonların çok nitelikli olmadıklarını belirtmişlerdir.

Lacivert'te garsonların turistlerin eğlendikleri, oyun oynadıkları havuz gibi karnavalsal yerlerden uzak işlerini yapmaları, animatörlerin aksine, resmiyeti ifade eden pantolon ve gömlek giymeleri, turistlerle olan samimi etkileşimlerini azaltıyordu. Lacivert'teki Barmen Volkan ve Nihat, onlara Lacivert'teki garsonların turistlerle olan etkileşimleri sorulduğunda, "restoranın yoğun olduğunu ve orada garsonların turistlerle çok samimi olmadıklarını, otelde turistlerle en fazla samimiyetliğin animatörler ve barmenler için geçerli olduğunu belirtmişlerdir.

3.6.3.1.4. Çok yıldızlı Otel Barmenleri ve Otel Lacivert rneği

Lacivert'te barmenlerin çalışma pratikleri hizmetsel pratikleri kapsasa da barmenler çalışma pratiklerini Lacivert'teki resepsiyonistler ve garsonlardan daha fazla oyunsallaştırılabilmektedirler. "9.00–15.00" saatleri arası "25" gün katılımcı-gözlemin yapıldığı havuz bar, Lacivert'te bulunan dört bardan biridir. Bu barlardan biri lobi bar, diğeri sahildeki bar ve bir diğeri de otelin deniz manzaralı yerindeki papatya bardır. İlgili barlardan en çok sahildeki y bar havuz bara benzemektedir. Y bar ve havuz bar, daha çok gündüz çalışan ağırlıklı olarak meşrubat vermeye yönelik barlardır. Lacivert'teki barmenlerin çalışma pratikleri farklı barlara göre farklılaşmakta ve daha oyunsal ve/ya da hizmetsel olabilmektedir.

Havuzun kenarında ve gündüz animasyonlarının yapıldığı alanda yer alan havuz barda saat 19.00'a kadar meşrubat, çay, kahve ve bira verilirken; bira harici alkollü içecek ve kokteyller saat 19.00'dan sonra verilir ve bar saat 23.00 dolaylarında kapanırdı. Havuz barın en önemli işlevi, havuza giren ve/ya da havuzda güneşlenen turistlerin susuzluklarını sunduğu içeceklerle gidermekti. Bar alışanları tarafından havuz kenarında dolaşılarak herhangi bir sipariş alınmazdı. Lacivert'te her şey dâhil sistemi uygulandığından, turistler içeceklerini almaya havuz bara kendileri gelerek barmenlerle etkileşime girerlerdi.

Havuzun yanında, barmenlerin oturmalarının yasak olduğu turistlerin oturacakları masalar vardı. Havuz barda turistlerin barda oturabilecekleri taburelerin olmaması, havuz barın turistler için soluklanma ve çalışanlarla sosyalleşme yeri olmasını engelleyip, barmen ve turist etkileşimlerini hizmetselleştiriyordu. Bu kapsamda, havuz bardaki tipik bir hizmet karşılaşması turistin içeceğini barmene söylemesi ve barmenin içeceği turiste vermesiyle sonlanıyordu. İçeceğini alan turist, barı genellikle terk ederdi. Aşağıda alan notundan görüleceği gibi, özellikle yoğun saatlerde turistler sıraya girmeden, karşıdan yalnızca içeceklerini sipariş ederler ve çalışan o yoğunlukta kimin, hangi sırayla söylediği belli olmayan “bir bira, iki kola, 3 fanta gibi” siparişleri vermekle turistlerle etkileşime geçebilirdi:

... En sinir olduğum şey turistlerin sıraya girmemeleri, doğrudan içeceklerini söylemeleri ve teşekkür etmeden gitmeleri. Doğrudan hizmetsel karşılaşma bunlar. Herhangi bir paylaşma yok, paylaşım ancak içecek alıp vermeye yönelik (28.07.11, alan notu, Lacivert).

Seyahat tavsiye forumundan alınan beş yıldızlı otel yorumlarında her şey dâhil sisteminde bardan içecek almak için turistlerin sıraya girmek zorunda oldukları ve sırayı bozan turistler hakkında şikâyetlere de rastlanmaktadır. Bir bakıma Lacivert’te özellikle yoğun saatlerde barmen için turistlerle olan etkileşim sıklığı çokken etkileşim yoğunluğu ve içeriği sınırları kapalı olarak hizmetseldi (Rafaeli, 1989). 47. katılımcı da kendi yöneticilik yaptığı beş yıldızlı otelde havuz bardaki çalışanların “neredeyse beş saniyede bir içecek verdiklerinden, turistlerle içecek alıp-verme dışında konuşamadıklarının” altını çizmiştir. İlgili kısa ve hizmetsel karşılaşmalarda turist ve çalışanın paylaşımları alt düzeydedir (Matailla, 2000: 56) ve de ilgili karşılaşmalar genellikle sonuçsal olarak turistin içeceğini almasıyla sonlanırdı.

3.6.4. Hizmetsel Pratiklerin Oyunsallaştırılmaları: Maddesel Nesneler, Barmenler ve Oyunsal Pratikler

Lacivert’te havuz bardaki çalışan ve turist etkileşimlerinin çalışanların çabalarıyla oynusallaşmaları olanaklıydı. Havuz bardaki barmenler, havuz kenarına

boş toplamaya çıkabilirler ve o anlar turistlerle ayaküstü konuşarak sosyalleşebilirlerdi. Daha az yoğun olan zamanlardaysa barmenler barda turistlere içeceklerini verirken, onlara samimi ünlemlerle seslenme, onlarla şakalaşma, onların isimlerini, yaşlarını, tatillerinin nasıl geçtiğini sorma gibi sohbet açıcı çabalarla turistleri birkaç saniyede daha barda tutmak isterlerdi (bkz. Sanne, 2010).

Barmenlerin ilgilendikleri turistlere içkili kokteyl yaparak, içeceklerini özel bardaklarda sunarak onlara özel hizmet etme gibi olanakları bulunmaktaydı. Havuz barda saat 19.00'dan önce içkili kokteyl vermenin yasak olmasına karşın barmenler, bu yasağı özellikle ilgilendikleri kadın turistlerle sosyalleşmek adına kullanabiliyorlardı. Bu yönde, barmenler hazırladıkları kokteylleri turist kadınlara vererek, daha sonra onlara “kokteyl nasıl olmuş?”, “bir tane daha ister misiniz?” gibi sorular yönelterek onlarla olan etkileşimlerini arttırmaya çabalıyorlardı. Barmenlerin kokteyli turist kadınlarını ayarlamak için kullanmalarıyla ilgili bir alıntı da şöyledir:

Ayarlamak istediği kıza daha iyi serviste bulunuyor. Hep onun istediğini yapıyor. Ona özel servis yapıyor. Bu barda da aynı şekilde, barmen mesela, kıza çok güzel bir kokteyl yapıyor, kalpli süslemeler falan yapıyor, gönderiyor (19. katılımcı).

Kokteyl yapma pratiği barmenler için yalnızca araçsal olarak görülmemelidir. Kokteylin süslenmesi, içeriğinin özgürce seçilmesi ilgili pratiği barmen için de oyunsallaştırabiliyordu. Örneğin, Volkan yaptığı kokteyllerde kullanmak adına serbest zamanlarında kokteyl süslemeleri üzerine çalışıyor ve barmenliği çok sevdiğini ve bu işte ilerlemek istediğini belirtiyordu. İyi bir barmenin iyi içki hazırlaması, onu süslemelerle iyi sunması beklenir. 43. görüşmede, beş yıldızlı bir otelde çalışan katılımcı içkinin barmenler için öneminden bahsederken, turistlerin içkileri beğenirlerse barmene saygı duyduklarını belirtmiştir. Aynı katılımcı barmenliği sahnede olmakla özdeşleştirerek, barmenlerin barda kendilerini gösterebildiklerini de aşağıdaki cümlelerle özetlemiştir: “bir kız vardır sahnede, diğerleri yerde. Sahnedeki kız çok güzel olmasa da dikkatimizi, ilgimizi çeker, barmenlik de böyle bir şey, barmenlik de sahnede olmak” (43. katılımcı).

Yukarıdaki alıntının belirttiği gibi, Lacivert'teki barmenlerin en çok sahnede olabildikleri ve turistlerle sosyalleşebildikleri (bkz. Malam, 2004) bar, papatya bar olduğu daha önce orada da çalışan Volkan ve Nihat tarafından belirtilmiştir. Her ikisi de havuz bardansa Papatya barda çalışmayı istemekteydiler. Katılımcı-gözlemin son günlerinde Papatya barda sorun olunca, yönetim tarafından oranın barmenlerinden olan Utku, Nihat'la yer değiştirilmiştir. Bunun üzerine Utku, Volkan'a ilgili değişikliğin sürekliliği durumunda işi bırakacağını belirtmiştir.

Barmenler arasında, Papatya barın tercih edilme nedeni Papatya barın barmenlere tasarım, sunulan içecekler ve de çalışma zamanı olarak özellikle turist kadınlarla daha fazla sosyalleşme olanağı sağlamasıdır (bkz. Malam, 2004). Bu olanakta maddesel nesneler büyük rol oynamaktadır. Nesnelerin yalnızca edilgin olmadıkları, onların belirli çalışma pratiklerini olanak verip, kısıtladıkları (Nyberg, 2009: 1183; Reckwitz, 2002a: 252–253) ikinci bölümde belirtilmişti. Bu kapsamda, maddesel nesneler olarak bar tabureleri, alkollü içkiler, daha güzel bir tasarım, barın bulunduğu alan papatya barda barmenler ve turistlerin oyunsal pratiklerle etkileşimde bulunmalarına olanak sağlamaktadır.

Papatya bar çalışma saatleri olarak daha çok akşam yemeğinden sonra gece saat “1.00”e kadar çalışan bir bardır. Havuz barın aksine Papatya bar turistlerin gece dışarıya çıkma kıyafetleriyle gelip, müzik dinledikleri, çalışanlarla sosyalleştikleri bir bardır. Havuz bardaysa turistler için çalışanlarla sosyalleşme havuzun, güneşin arkasında ikinci planda gelmekteydi. Turistler genelde havuza girip, güneşlenerek zamanlarını geçirirler, susuzluklarını gidermek için havuz bardan içecek alırlardı. Havuz barda bar tabureleri yokken, Papatya barda taburelerin olması turistlerin uzun süre barda oturabilmelerine ve barmenlerle sosyalleşebilmelerine olanak vermektedir. Barmen Volkan bar taburelerinin çalışan ve turistlerin etkileşimlerini sıcaklaştırdığını belirtmiştir. Barda taburelerin olmaması çalışan ve turistlerin sosyalleşmesini kolaylaştırdığıyla ilgili, 44. katılımcı da kasiyer olarak çalıştığı barda, çalışanların otelin taburesiz havuz barındansa, tabureli ve barmenler için eğlenceli ve turistlerle daha samimi olabilecekleri ana barında çalışmak istediklerini belirtmiştir.

Havuz barda barın görünen kısımlarında içkilerin sergilendiği dekor yoktur. Papatya barsa içkiler ve bardaklarla dekorludur. Volkan, havuz barın oteldeki diğer barlarla karşılaştırıldığında bar olmadığını, havuz bardansa Papatya bar ya da lobi barda çalışmak istediğini belirtmiş, bunu nedenini de oradaki barlarda barmenin “bir anlamı olduğunu” çünkü “arkada ithal içkilerin ve güzel bir dekorun olduğunu” söylemiştir (20.07.11, alan notu, Lacivert). Ayrıca, Volkan bir gün havuz barı Papatya bardan aldığı boş şişelerle süslemiş, ertesi günse şef onları kaldırtınca, şefle konuşacağını boş şişelerin dekor amacıyla konmasının ne gibi bir sakıncasının olacağını merak ettiğini belirtmiştir (26.07.11, alan notu, Lacivert).

Havuz barda alkollü içecekler saat “19.00”dan sonra verilirken, Papatya barda böyle bir kısıtlama yoktu. Havuz barda ağırlıklı meşrubat servisi yapılırken, Papatya barda alkollü içecekler ön plana çıkmaktaydı. Barmenler meşrubat ve bira vermektense, kendi yaratıcılıklarını ön plana çıkarabilecekleri alkollü içkileri sunmayı tercih etmektedirler. Alkollü içkiler barmenlere farklı kullanılabilme ve sunma olanağı vererek, barmenlerin göz önünde olabilmelerini sağlamaktadır. Aşağıdaki alıntı, barmenlerin alkollü içecekleri nasıl kendi yaratıcılıklarına ve isteklerine göre kullanabildikleriyle ilgilidir:

Ateşli içki hazırlamaya çalışıyorlar, dikkat çeken maytaplı öyle şeyler yapıyorlar. Özenerek, çoğu kızlara içki hazırlıyorlar yani. Mesela kız geliyor bir tane bira istiyor yok diyor ben sana bir şeyler hazırlayayım ... Tabi yani nasıl gösterecek kendini bir şekilde. Kendisini öyle gösterecek, öyle özel hissettirecek o da, işini biraz abartarak, sadece orda içki koy ver değil (44. katılımcı).

Barda tüketilen alkol de barmenlerin turistlerle olan etkileşimlerini oyunsallaştırmaktadır (Malam, 2004). Aşağıda bir örneği sunulduğu gibi birçok katılımcı da alkol tüketiminin artmasının çalışan ve turist etkileşimlerini sıcaklaştırdığını, oyunsallaştırdığını belirtmiştir:

...Arkadaşlarıyla ya da ailesiyle içmeye, oturmaya geliyor, bu sefer ne oluyor? Biraz alkol oluyor biraz tatilin verdiği rahatlık oluyor. Konuşup geyik yapmak o şekilde takılıyorlar, ediyorlar, şakalaşıyorlar şimdi biz de şakalaşıyoruz ona göre yaş seviyesi birden kayboluyor. 50-60 yaşındaki adam sanki senin asker arkadaşın gibi oluyor (37. katılımcı).

3.6.5. Apart Otellerde Çalışan-Turist Etkileşimleri ve Turuncu Örneği

Turuncu'daki animasyoncuların durumu Lacivert'tekilere benzerdir. Onlar da turistlerle rahatça konuşurlar, şakalaşabilirler; havuza rahatça girebilirler, maddesel nesneleri rahatça kullanabilirler, onların da kıyafetleri konusunda standartlaştırma yoktur. Lacivert ve Turuncu'daki resepsiyonistlerin hizmetsel çalışma pratikleri de benzerdir. 46. görüşmedeki apart otel müdürü de apart otellerde turistlerle samimi olabilme açısından, resepsiyonistlerin turistlerle yüz yüze etkileşimde olan diğer bölüm çalışanlarının gerisinde olduklarını belirtmiştir. Ancak iki örgüt arasındaki fark özellikle barmenler ve garsonların çalışma pratikleri konusunda ortaya çıkmaktadır.

Daha önce hem apart otelde hem çok yıldızlı otellerde çalışan 45. katılımcı da apart otellerdeki garsonlarla çok yıldızlı otellerdekiler arasında “dağlar kadar fark” olduğunu belirtmiştir. Aynı katılımcı, apart otellerde hiyerarşinin olmadığını, garsonların turistlerle olan ilişkilerinin sıcak ve garsonların çok yıldızlı otellerdekilerin aksine giyim konusunda “salaş” olduklarını vurgulamıştır. Lacivert'teki animatörler ve diğer hizmet çalışanları arasındaki katı ayırım, Turuncu'da bulanıklaşmaktadır. Aşağıda üzerinde durulacağı üzere genel olarak, Turuncu ve Lacivert'teki oyunsal pratikler ve konumdaş çalışanlara göre farklar, Turuncu'da daha fazla çalışanın oyunsal pratiğe sahip olması, oyunsal pratiklerin niceliksel ve zamansal olarak daha fazla olması ve de oyunsal pratiklerde turistlerin daha aktif olmaları olarak özetlenebilir.

3.6.5.1. Daha Fazla Çalışanın Oyunsal Pratiğe Sahip Olması

Turuncu'da barmenler, garsonlar, komiler ve barboylar, Lacivert'teki konumdaşlarının aksine oyunsal pratiklere daha fazla sahiptirler. Turuncu'daki bar ve restoran çalışanlarının çalışma pratikleri hizmetsel pratikler olan yiyecek-içecek siparişi alma, siparişi teslim etme gibi yalnızca sonuçsal pratikleri içermez. İlgili çalışanlar, turistlerin apart otele olan “tutsaklıklarını sağlamak” diğer bir deyişle

turistleri apart otel içinde tutmak için onlarla sosyalleşmek, onları eğlendirmek ve onlara örgüt içinde daha fazla hizmet tükettirmeye yönelik pratiklere sahiptirler.

Turuncu otel genel müdürü'nün aşağıda belirttiği, hizmetsel karşılaşmaların baskın olduğu her şey dâhil sistemini uygulayan çok yıldızlı otellerdeki hizmet çalışanlarıyla, oyunsal ilişkilerin baskın olduğu ve turisti örgütte tutmanın önem kazandığı apart otellerdeki hizmet çalışanları arasındaki farkı açıklamaktadır. Turuncu'nun genel müdürü, çok yıldızlı otellerde hizmet çalışanlarının (garson, barmen vb.) turiste içkiyi verip gittiğini ancak, apart otellerde öyle olmadığını, bu yönde apart otel tarzı örgütlerin çalışanlarını seçerlerken “eli ayağı düzgün, hep gülen, *animasyona yatkın olanları* seçtiklerini” belirtmiştir (38. katılımcı). Aynı şekilde 46. görüşmedeki apart otel müdürü de çok yıldızlı otellerin “çok profesyonel garson çalıştırmadıklarını, kendilerinse tam tersine satış yapabilmek için çalıştırdıkları garsonların dil bilme, görünüm ve insan ilişkilerinde nitelikli olması gerektiğini” belirtmiştir.

Turuncu apart otel genel müdürünün yukarıda belirttiği eli ayağı düzgün ifadesi yazında estetik emeği, hep gülen ifadesi de duygusal emeği ifade eder. Duygusal ve estetik emek çoğu hizmet örgütü için geçerli olsa da apart oteldeki barmen, garson gibi hizmet çalışanlarının “animasyona yatkın olanlarından seçilmesi” apart otelin diğer örgütlerden en büyük farkını oluşturmaktadır. Daha önce beş yıldızlı otellerde de animatörlük yapmış olan Turuncu'nun animasyon müdürü kendisiyle yapılan görüşmede, apart otel ve çok yıldızlı otellerde çalışan-turist etkileşimlerindeki farkı şu cümlelerle özetlemiştir:

Beş yıldızlı otellerde ... denetimleri çok iyi olduğu için beş yıldızlı otellerin biraz daha ciddi ve oraya giden müşteri kalitesi daha farklı olduğu için servis personeli çok fazla detaylı bir şekilde (turistlerle) ilişkiye giremiyor. ... Burada girdiği gibi el kol hareketi, samimi şekilde konuşmalar orada maalesef yok. Buradaki barmen; aşağıya sabahın köründe gelip, bir tane bira ver (diyen müşteriye), okey gay boy diyebiliyor. Tamam, vereyim sana, napıyon? Senin ç... 'ün kalkmıyor gibisinden şakalar yapıyor (39. katılımcı).

40. görüşmede, daha önce dört yıldızlı otelde de garsonluk yapan Turuncu'daki garson Osman “orada garsonlar sizin gibi sipariş alırken oturup konuşabiliyor mu?” sorusuna şu yanıtı vermiştir:

Konuşamıyor işte, garsonun müşteriyle birebir ilişkiye girme şansı yok orada... Çünkü garsonun yapacağı şey yok. ... Garsonun komisi var, komi tepsi getiriyor. Garson, senin önündeki boş tabağı alıyor. Başka bir iş yok. Ondan sonra gidiyor bulaşıkhaneye... komiler çekiyor tabağı, çatalı; siliyorlar, bırakıyorlar. Her gün aynı şey başka bir şey yok (40. katılımcı).

Turuncu'da turistlerin güneş, havuz, yiyecek ve içecekten vb. yararlanabilecekleri alanlar olan restoran, bar ve havuz; Lacivert'e göre son derece küçük bir alanda, birbirleriyle iç içedir. Restorandaki bir masada şakalaşan garson ve turistin yüksek sesle konuşmaları, gülmeleri bardan duyulabilir. Bir bakıma; restoran, bar ve havuzun iç içe geçtiği ilgili alan karnaval alanı gibidir. Lacivert'e göre Turuncu'da, aynı turist ve çalışanın her gün etkileşimde bulunma oranları ve olanakları daha yüksektir. Turuncu'daki ilgili çalışanların çalışma pratiklerinin de oyunsal olması turistlerle samimi olabilmelerini sağlamaktadır. Bu yönde, Turuncu'daki garsonlar müşterilerin masasına oturabilir ve çok farklı konularda sosyalleşebilirler, şakalaşabilirler. Garson Osman, "turistlerle olan konuşmalarınızda ne gibi şakalar yapıyorsunuz?" sorusuna şu yanıtı vermiştir:

Geliyor benim müşteri, diyoruz ki mesela kadın diyor ki "ben yorgunum Osman" diyor. Ben de diyorum ki "normal zaten", 'niye normal?' diyor. Dün gece benim yatağımdaydın muhabbeti yapıyorum. Bunlarla belirli bir çerçevede istediğin şakayı yapabilirsin, çok aşırıya gitmedikten sonra, bunlar asık suratlı insanı sevmezler, onlardan bir şey istemezler. Güleceksin, bizim halk deyimimizle piç olacaksın, fırlama olacaksın. Ne kadar seni sevdiler o müşteri o kadar burada kalır, tatili iyi geçer, eğlenirler (40. katılımcı).

Turuncu'daki barmenler de Lacivert'teki konumdaşlarına göre daha oyunsal pratiklere sahiptir. Turuncu'daki havuz bar, Lacivert'tekinin aksine Turuncu'nun tek ve en önemli barıdır. Havuz barda içecek hizmeti Lacivert'teki havuz bar gibi belirli saatlerle sınırlandırılmamıştır. Havuz bar gece saat "1.00"e kadar açıktır ve tüm içecekler turistlere ücret karşılığı sunulur. Lacivert'teki havuz barın aksine Turuncu'daki havuz barın turistler için oturacak taburelere sahip olması turistlerin barda uzun süre oturup, soluklanıp, çalışanlarla sosyalleşebilmelerine olanak verir. Aşağıda alan notundan bir örneğin gösterildiği gibi, Turuncu'daki barmenler, garsonlar gibi turistlerle oyunsal etkileşimlerde bulunabilirler:

Kızlardan biri bir ara barın içine oyun olarak, Hakan'la boks maçı yapmaya geldi. Benden kovaya su doldurmamı istediler. Kız barın içine geldiğinde, Hakan kızı tuttu, ben kovayı verdim, Tahir kovayı kızın başından aşağı boşalttı. Kızın böyle ıslanmasını (bardaki) diğer turistler de normal karşılıyorlar. Yapılan davranışı cıvıklık olarak gören bir tutum gözlemlemedim (08.08.10, alan notu, Turuncu).

Turuncu'da barboy ve komiler de turistlerle şakalaşabilirlerdi. Ancak komilerin öncelikli görevi garsonun siparişini mutfaktan getirmek, masalardaki boşları toplamaktı. Barboylarsa öncelikli olarak, bardaki lavaboda bardak yıkayıp, biten içeceklerin yenilerini depodan getiriyorlardı. Bu yönde, komi ve barboylar, garson ve barmenlere oranla daha hizmetsel pratiklere sahipti.

Turuncu ve Lacivert'teki gündüz animasyonunda her gün yapılan seksi dans aynı müzik ve hareketlerden oluşuyordu. Aşağıdaki alıntıda belirtildiği gibi, Lacivert'te ilgili animasyon sırasında, barmenlerin, garsonların dans etmeleri yasaktı:

Günün en önemli verisi Nihat geyiğine (şakasına) Burcu ve bana 'bundan sonra size izin veriyorum barda oynayacaksınız, dans edeceksiniz' dedi. Burcu da '(genel müdürün ismini ve soy ismini söyleyerek) ... Görürse, görürsün' dedi. Ben de 'oynamak yasak mı?' dedim. Yasak dediler. 'Garsonların da mı?' dedim. Evet dediler. Bu otelde oynamak yalnızca animatörlere has, diğer çalışanların oynaması yasak, oysa Turuncuda diğer çalışanlar da belirli oranlarda oynayabiliyorlardı (14.07.11 alan notu, Lacivert).

Turuncu'daysa barmenler, garsonlar, barboylar, komiler isterlerse seksi dans sırasında dans ederlerdi. Ayrıca ilgili çalışanların dansları yalnızca animasyon dansıyla sınırlı değildi. Turuncu'da fonda yer alan müziğe göre çalışanlar istediklerinde dans edebilirlerdi. Çalışanların ilgili dansları turistlerle olabildiği gibi, çalışanların bireysel ve kendi aralarındaki dansları da olabilir. Çalışanlar çalışma pratiklerini fondaki müziğe göre de yapabiliyorlardı. Konuyla ilgili bardaki bir gözlemi yansıtan alan notu şöyledir:

Çalışanların işleri ağır ancak, onlar da işlerini oyunsallaştırabiliyorlar. Barda bir kere verimli bir içki hazırlanışı yok. Tamamen artistik ve oyun kokuyor... Bardaklar fırlatılıyor, içkiler üst üste diziliyor, müzik ritmine göre dans ediliyor vb. fonda hep bir müzik var bu da dans ritimlerini getiriyor (06.08.10, alan notu, Turuncu).

Bu kapsamda 46. katılımcı da kendi apartında barmen ve garsonların da çok yıldızlı oteldeki konumdaşlarının aksine dans edebildiklerini belirtmiştir:

... saat 13.00'de club dans başlar, benim 5 kişilik animasyon ekibimin olmasına rağmen garsonlarımız club dans başlayınca tepsileri bırakırlar, servisi bırakırlar, onlar da geçer animasyona. Müşterileri de kaldırırlar. Teşvik ederler hep beraber bizim üç tane club dansımız vardır. Onu oynarlar ondan sonra kapanışta yine eşlik ederler (46. katılımcı).

Daha önce belirtildiği üzere, apart oteldeki hizmet çalışanlarının en önemli görevi turistleri apart içinde tutarak ya da turistlerin aparta olan tutsaklıklarını arttırarak ekstra satış yapmaktır. Turuncu'da garson ve barmenlerin satışları kayıt altına alınmaktadır. Yönetim, çalışanların satış performanslarına göre prim dağıtmaktadır. Çalışanların satış yapabilmeleri de turistlerle oyunsal pratiklerle ilişki içinde olmayı gerektirmektedir (Abiala, 1999; Frenkel ve diğerleri, 1999: 34), çünkü turistlerle samimi olmak, onlarla sosyalleşmek turistlerin örgüte olan tutsaklıklarının arttırılmasını ve turistlerin daha fazla yiyecek-içecek tüketmelerini sağlamaktadır.

Garsonlar, satış yapmak ve sipariş almak için Turuncu'da masalar arasında, havuz kenarında gezebilirler ve turistlerle rahatlıkla sosyalleşebilirlerdi. Yönetim, çalışanların turistlerle samimi olmalarının, turistlerin apart içinde tutulmaları ve satış olarak katkı sağlayacağını farkındadır. Turuncu'daki barmenlerin de turistlerle sosyalleşerek turistleri dışarıya itmektense, Turuncu'daki barda tutarak apartın satış gelirlerini arttırmaları önemlidir. Bu yönde garson Osman'ın açıklaması şöyledir:

Orda (çok yıldızlı otelde) müşterinin yanına gitme şansın yok, disiplinli ama burada ne kadar mesela barmen arkadaşı olduğu zaman barda oturur adam. Satışını arttırır. Ben burada 5 aile yakaladığım zaman 5 masa olur sen 5 aile yakalarsın, öbürü 5 aile yakalar (40. katılımcı).

Konuyla ilgili aşağıda daha önce farklı örgütsel bağlamları açıklamak için gösterilen verilerin açıklama ve samimiyetlikleri göz önüne alındığında aşağıda tekrarlanmaları önemlidir:

Bizde her şey ekstra, dolayısıyla biz burada müşteriye tutmak zorundayız içerde. Müşteri tutmanın da, tutmak için de elimizden gelen her şeyi yapıyoruz. İşte animasyonları, animasyon ekipleri tutuyoruz, personel müşteri ilişkilerinin

daha çok sıcak ortamlarda gelişmesini sağlıyoruz. Biraz daha bu konuda large (rahat) oluyoruz (16. katılımcı).

(Apartlarda) misafirin otelde tutulması çok önemlidir, işletme için. Çünkü misafir otelde kalacak, ekstralar yapacak. Otelin kasasına belli bir giriş olacaktır. Onlar için önemli. Bizim için önemli olan, her şey dâhil çalışıyoruz, (turistin) sürekli dışarıda olması...(turist) turlara gidiyor, akşam oldu mu dışarıya gezmeye çıkıyor... Bu bizim için çok önemlidir, sonuçta her şey dâhil çalışıyoruz (12. katılımcı).

3.6.5.2. Oyunsal Pratiklerin Niceliksel ve Zamansal Olarak Yaygınlığı

Turuncu’da animatörler dışındaki çalışanların da turistlerle oynusal pratiklerle etkileşimde olmaları, Turuncu’daki oynusal ilişkileri hem niceliksel hem zamansal olarak arttırmakta; bar, restoran ve havuzun iç içe geçtiği alanı karnavalsallaştırmaktaydı. Lacivert’te, turist-çalışan oynusal pratikleri daha çok animasyonla sınırlıyken, Turuncu’da animatörlerin dinlendiği animasyon zamanı dışında özellikle garson ve barmenler de sık sık turistlerle şakalaşarak sosyalleşmekteydiler. Bu yönde Turuncu’daki hizmet çalışanları turistlerin masalarına oturup hizmet alım-veriminin dışında sınırları açık (örneğin iddia oynama, futbol konuşma, cinsel içerikli sosyalleşme vb.) etkileşimlere girerlerdi. Aşağıdaki Tablo 5 üzerinde görüleceği gibi ilgili etkileşimlerde çok samimi paylaşımlar yaşanabilirdi.

Tablo 5: Turuncu Apart’ta Çalışan ve Turistlerin Samimiyetlikleri Üzerine Bazı Veriler

Barmen Hakan, bir erkek müşteriye sabah erken saatlerde, hey ahbab tarzı bir ifadeyle, dün gece çok mu seks yaptın dedi. O da evet çok yaptım dedi... Hakan, “biraz da bana gönder” dedi. O da (gülerek) “yok dedi” (02.08.10, alan notu, Turuncu).
Bir komi, bugün turistlere birkaç buz attı. Onlar da güldü. Bir garson, bir genç kızın yanında geçerken kızın yanağından makas aldı (04.08.10, alan notu, Turuncu).
Bugün, Tahir, adamın birisine şakasına omuz attı (09.08.10, alan notu, Turuncu).
Ayrıca, Sezgin turist bir kadına, fondaki müzik eşliğinde “I want you” (seni istiyorum) dedi. (10.08.10, alan notu, Turuncu).
Yeni garson zafer, samimiyetini belirtmek için barda oturan orta yaşlı bir erkek turistin omzuna vurdu (26.08.10, alan notu, Turuncu).
Osman, 50 yaşındaki önceden müşterisi olan bir kadına güneş yağı sürüyordu (01.09.10, alan notu, Turuncu).
Osman, 40 yaşlarında bir bayanın kafasını, kendi (Osman’ın) tshirtine soktu.” (02.09.10, alan notu Turuncu).

Lacivert’le karşılaştırıldığında Turuncu’da hem çalışanlar hem turistlerin birbirlerine seslenmek için kullandıkları “darling (sevgili), mate (birader, dost), friend (arkadaş), boss (patron), sexy (seksi), honey (şekerim, tatlım), buddy (ahbap) vb...” tarzındaki samimi ifadeler daha yaygındı. Aşağıdaki alan notlarından bir alıntı bu kurumsallaşmış pratiğin çalışan ve turistler arasında nasıl oyuna dönüştürüldüğüne dair bir örnektir:

Bugün, Cem, bara gelen müşteriye “yes mate” (buyur birader) dedi. Hakan ve Tahir, Cem’le, (turiste) mate dedi diye dalga geçti. Turiste sordular, Cem’i göstererek, ‘bunu tanıyor musun?’ dediler. O da hayır, dedi. İşin şaka olduğunu anladı. Sonra da Cem’le neden tanımadığın adama mate diyorsun diye dalga geçtiler. ... Tüm servis personelinin turistlere karşı çok samimi ifadeler kullanmaları yerleşmiş. Ve de bu, turist-çalışan ilişkilerinin en önemli parçalarında biri (12.08.10i alan notu, Turuncu)

Lacivert’te hizmetsel etkileşimler kapsamında turistlerin içeceklerini isterlerkenki acelecilikleri ve kabalıklarının verdiği rahatsızlık daha önce belirtilmişti. Turuncu’daysa hiçbir zaman böyle bir rahatsızlık duyulmamıştır. Ayrıca, Lacivert’te hiç rastlanmayan çalışan ve turist arasındaki samimiyetin ifadesi olarak küfürlü seslenmeler Turuncu’da gözlemlenebilmiştir:

Ekrem barda oturan genç turist erkek çocukla konuşurken ona “fuck off” (si.... git, defol git) dedi. Ancak bu küfür kızgınlıkla söylenmedi. Samimiyet belirtisi olarak söylendi (31.08.10, alan notu, Turuncu).

Konuyla ilgili diğer bir örnek de şöyledir: “Çalışanlar, 11 yaşında bir erkek çocuğa bastard (piç) diyorlar. Çocuk da onlara bastard diyor”. (24.08.10, alan notu, Turuncu).

Turuncu’da oyunsal pratiklerin niceliksel ve zamansal olarak daha yaygın olması genel ortamı karnavalsallaştırmaktaydı (Gardiner, 2000: 63–70). Bu yönde İngilizcelerinin yetersizliğinden ve daha fazla hizmetsel çalışma pratiklerine sahip olmalarından, turistlerle sosyalleşme olanakları garson ve barmenlere göre daha sınırlı olan komiler ve barboylar da ortaya çıkan karnavalsal havaya katılarak turistlerle sosyalleşebilmekteydiler. Bu karnavalsal hava, turistleri de oyunsal pratiklere katılmada daha aktif yapmaktaydı.

3.6.5.3.Turistlerin Etkileşimlerde Daha Aktif Olması

Lacivert'te animatörlerin dinlendikleri animasyon zamanı dışında turistler kendi hallerinde güneşlenirken çalışanlarla çok sosyalleşmezlerdi. Lacivert'te turistlerin oyunsal pratikleri daha çok animasyon programı sırasında animatörlerle sınırlıydı. Turuncu'daki turistler şakalaşma, sosyalleşme konusunda daha aktiftiler. Animatörlerin dinlendikleri animasyon zamanı dışında turistler sık sık barmen ve garsonlarla şakalaşırlardı. Turuncu'da animasyon zamanı dışında yiyecek-içecek müdürü Sezgin ve bir komi ya da barboy, havuz başındaki turistleri haberleri olmadan, aşağı yukarı gün aşırı yapılan kurumsallaşmış bir pratik olan buzlu suyla ıslatırlardı. Turuncu'daki oyunsal pratiklerin niceliksel ve zamansal olarak yaygınlığı, Lacivert'tekine kıyasla çok büyük oranda turistlerin oyunsal pratiklere girmesine olanak veriyordu.

Tablo 6: Turistlerin Etkileşimlerinde Daha Aktif Olmalarıyla İlgili Bazı Veriler

Müşterinin teki bugün dans müziği çalarken animatörün şortunu indirdi (06.08.10, alan notu, Turuncu).
Bugün 40–45 yaşlarındaki turist bir kadın, büyük bardak bira istedi ve “large pussy” (pussy argoda dişilik organıdır) dedi” (08.08.10)
Fonda “touch me” (dokun bana) nakaratlı bir müzik çalıyordu. Cem de kendi kendine mırıldanarak “touch me” dedi. Barda oturan kola içen turist, Cem’e dönerek güldü ve ona dokundu (17.08.10, alan notu, Turuncu).
Hakan ve Tahir barda oturan turiste, Cem için (şakasına) gay dediler. Adam da ben de gay'im dedi ve gay taklidi yaptı, Cem'e öpücükler yolladı. Bu adam 'touch me' şarkısında Cem'e dokunan adamdı. Aynı adam, barda ağzını açtı, Hakan ve Tahir top şekline getirdikleri kâğıtları adamın ağzına (uzaktan) sokmaya çalıştılar (19.08.10, alan notu, Turuncu)
Bugün yine Sezgin turistlere buzlu su attı. Turistler de Sezgin'i ıslattı. Sezgin, Ahmet'i havuza attı. Turistler Sezgin'i, komi Eray'ı, kaptan Altan'ı havuza attılar. Personelin havuza atılması turistlerden alkış aldı. Herkes eğlendi (23.08.10, alan notu, Turuncu).

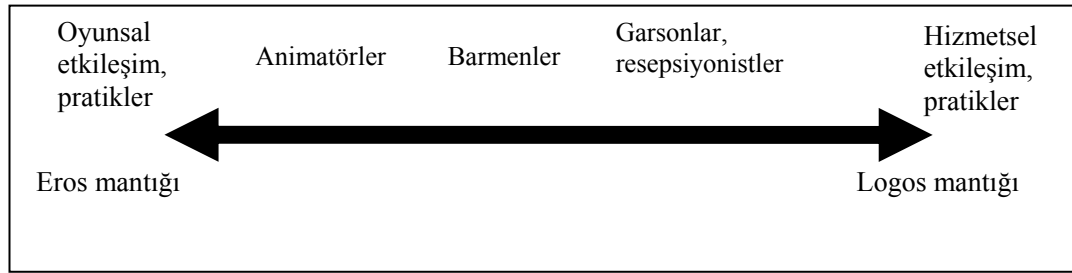
Turuncu'daki turistler ıslatılmaların sonucunda kendilerin ıslatan çalışanları havuza atmaya ve onları buzlu suyla ıslatmaya çalışırlardı. Bu oyunsal pratik de her zaman kaçan ve kovalayanların olduğu ve çok sayıda çalışan ve turistin ortaklaşa katılabilecekleri uzun süren oyunsal etkileşimleri ortaya çıkarıyordu. Tüm bunlar çalışan ve turistleri daha da kaynaştırarak samimiyetliklerini arttırıyordu. Bu yönde

aşağıda Tablo 6’da turistlerin aktif olarak içinde yer aldıkları oyunsal pratiklerden bazı örnekler verilmiştir.

3.6.6. Oyunsal ve Hizmetsel Pratikler ve Kadın Çalışanların Sektördeki Konumları Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Genel olarak çok yıldızlı otellerdeki çalışanların çalışma pratikleri değerlendirildiğinde Lacivert’te ve Marmaris’teki birçok çok yıldızlı otelde animasyon bölümü dışındaki çalışanların çalışma pratikleri ağırlıklı olarak hizmetseldir. Buna karşın, barmenler, resepsiyonistler ve garsonlara göre çalışma pratiklerini oyunsallaştırabilmektedirler (bkz. Şekil 8).

Şekil 8: Çok Yıldızlı Otellerde Farklı Çalışanların Oyunsal ve Hizmetsel Pratikler Süremindeki Yerleri

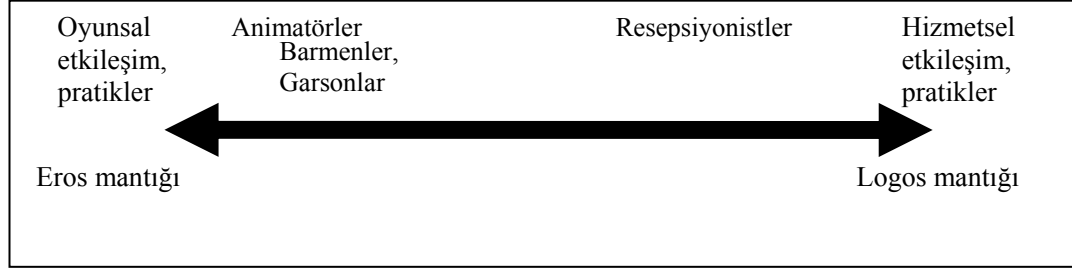

Bu olanakta farklı barlara göre değişebilen barmenlerin ilişkide bulundukları maddesel nesneler (kokteyl, alkol vb.) önemli rol oynamaktadır. Garsonlar ve resepsiyonistlerse turistlerle olan etkileşimlerini oyunsallaştıracak maddesel nesneler konusunda barmenler kadar şanslı değildir.

Apart otellerdeyse en hizmetsel pratiğe resepsiyonistler sahiptir. Apart otellerde çok yıldızlı otellerin aksine animasyon bölümünün yanında restoran ve bar çalışanları da oyunsal pratiklere sahiptir (bkz. Şekil 9). Katılımcı-gözlemin yapıldığı Turuncu’da ayrı bir animasyon bölümü olmasına karşın, çoğu apart otelde ayrı bir animasyon bölümü yoktur. Bu da bar ve restoran çalışanlarının aynı zamanda turistleri eğlendirmek, onlarla sosyalleşmek görevini üstlenmelerine neden

olmaktadır. Apart oteller küçüldükçe, çalışanlar arasında iş bölümü ayrımı kaybolmakta, aynı çalışan bara, resepsiyona bakabilmektedir.

Şekil 9: Apart Otellerde Farklı Çalışanların Oyunsal ve Hizmetsel Pratikler Süremindeki Yerleri

Bu kapsamda aşağıdaki alıntılar küçük bir apart oteldeki iş bölümünün esnekliğin göstermektedir:

Orada resepsiyon ve bara baktım. Küçük olduğu için geceleri ben, gündüz arkadaşım baktı. Geceleri ben hem resepsiyonda oda girişlerini sağlıyordum hem de bar kısmında duruyordum. Yakındı birbirine zaten (37. katılımcı).

(Apart otellerde) otelin barı, resepsiyonu hep birbirine çok yakın alandalar. Dar bir alanda geçiyor hayat. Sabahtan akşama aynı kişiyi görüp duruyorsun yani. Resepsiyonist de sürekli resepsiyonda durmuyor. ... Bara gidiyor, oraya gidiyor, eğlenceye katılıyor, oynuyor, zıplıyor (47. katılımcı).

Turuncu'da çalışmaya başlamadan önce, animasyon bölümü olmayan 40 odalı küçük bir apart otelde komilik yapmış komi Eray, "ilgili apart otelde animasyonun nasıl yapıldığı" sorusunu, garsonların yaptığını belirterek yanıtlamıştır (23.08.10, alan notu, Turuncu). 39. katılımcı da animasyon bölümünün olmadığı apart otellerdeki iş bölümü bulanıklaşmasının altını çizdikten sonra, oralardaki çalışanların turistlerle daha samimi olabildiklerini belirtmiştir:

Küçük işletmeler, animasyon ekiplerinin ücretlendirilmesini de yapamıyorlar, altından kalkamıyorlar. Öyle olunca da bunu da diğer personele yüklüyorlar. Ondan sonra da garip bir türde servis personeli çıkıyor yani servis personeli ile eğlendirici personel arasında karışık bir şey ortaya çıkıyor ve bu insanlar o apartlarda daha rahat hareket edebiliyorlar (39. katılımcı).

Apart otellerde iş bölümü bulanıklaşması turistlerin aynı çalışanlarla hem sık hem yoğun olarak etkileşimde olmalarını (Conlon ve diğerleri, 2004), oyunsal

pratiklerin en önemli ögelerinden sosyalleşmeyi çalışan ve turist açısından arttırmaktadır (Simmel, 2009). Bu kapsamda, seyahat tavsiye forumunda da özellikle çok sayıda özel ve/ya da takma isim belirtilen apart otellerle ilgili yorumlarda işbölümü bulanıklaşmasını ifade eden yorumlar da vardır. Seyahat tavsiye forumundan yorum alınan 9 apart otel telefonla aranmış ve yalnızca bir tanesinin animasyon bölümü olduğu öğrenilmiştir. Seyahat tavsiye sitesinden alınan yorumlarda sosyalleşme açısından turistlerin çalışanların özel ve/ya da takma isim belirtmeleri apart ve çok yıldızlı oteller arasında karşılaştırılmıştır. Çok yıldızlı oteller için özel ve/ya da takma isimlerin “24”ü animatör, “8”i adet halkla ilişkiler çalışanı, “7”si barmen, “6”sı garson, “4”ü âdeti barmen ya da garson “2”si meydancı, “2” âdeti de resepsiyoniste aittir. Bu veriler de çalışmada belirtilen, animatörlerin çok yıldızlı otellerde en fazla oyunsal pratiklere sahip olmalarını desteklemektedir.

Yorum alınan 9 apart otelden yalnızca 1 tanesinde animasyon bölümü olduğundan, diğer apart otellerde turistlerle yüz yüze çalışan hizmet personeli animasyon görevini de üstlendiğinden, apart otel yorumlarında yalnızca “3” adet animatör ismi belirtilmiştir. Ayrıca, yorumlarda 9 adet resepsiyon, 1 adet kat hizmetleri çalışanının özel ve/ya da takma ismi belirtilmiştir. Diğer belirtilen “209” özel ve/ya da takma isimse büyük çoğunluğu “staff” (personel, çalışanlar) belirtilen ve belirtildikleri bağlamdan ilgili çalışanların apart otellerdeki bar ve restoran çalışanları olduğu anlaşılmaktadır. Apart otel yorumlarda belirli bir çalışanın belirli bir bölümle anılmaması/belirtilmemesi de iş bölümünün bulanıklaşmasıyla ilgili yorumlanabilir. Seyahat tavsiye forumunda apart oteller için belirtilen özel ve/ya da takma isimlerin restoran ve bar çalışanları olarak yorumlanması gerektiği 46. ve 47. katılımcı tarafından da doğrulanmıştır. 46. katılımcı apart oteller için belirtilen özel ve/ya da takma isimlerin fazlalığının kendi çalıştığı apart otel için de geçerli olduğunu belirtmiştir: “Benim personelime takılan lakaplar vardır, mesela biri “sweett”ir, biri George’dur. Gidince de yazar işte sexy Jack, işte çok iyi falan, isimler yazarlar”.

Genel olarak turizm ve özel olarak Türkiye turizm sektöründe kadın çalışan sayısı azdır (Tucker, 2008). Sektörde kadınların çalışması kat hizmetleri bölümünde yoğunlaşmıştır (Scott, 1997). Turistlerle yüz yüze etkileşimde olan bar ve restoran çalışanlarının kadınlardan oluşma oranı özellikle apart oteller için düşüktür. Bu yönde, Turuncu'da yalnızca, dondurma satan çalışanlar kadındı. Aşağıdaki alıntı da kadınların turizmde ön bölgelerde çalışmadıklarıyla ilgilidir:

Görünen bayan az, neden görünen bayan az, bugün kat hizmetlerinin çoğu bayan, %99,9 bayan. Çünkü ev kadınıdır eve destek olmak istiyordur, çevre ilçelerden, illerden ev hanımları çalışıyordur ve eşi otelde çalışıyordur o şekilde ... bunların çoğu bayan çünkü temizlik bayandan sorulur diye bilinir. Ama bunlar göz önünde değildir. En azından otelin görünür yüzünde değildir (15. katılımcı).

Lacivert'te kadın çalışanların, Turuncu'ya göre kat hizmetleri dışındaki bölümlerde de bulunmaları, çalışmada onların gözlemlenmesine olanak vermiştir. Katılımcı-gözlemlerde kadın çalışanların turistlerle olan etkileşimlerini oynusallaştırılmaya çalıştıklarına rastlanmamıştır. Buysa Türkiye'de kadına biçilen rol gereği anormal karşılanmamalıdır (Sanne, 2010). Ayrıca, 14. katılımcı aşağıda sunulan alıntıda kadın bakış açısıyla kadınların neden otelin ön bölgelerinde az olduklarını şöyle özetlemiştir:

Bayanlar uzaklaşıyor, direk sektörün içerisinde yan departmanlarında çalışıyorlar. Rezervasyon, muhasebe, kat hizmetleri. Serviste merviste yok çalışan. (Nedeni ne?). ... Turizmin servis hizmeti bölümünde pek bir düzen yok genelde, mesai düzeni yok. Bir de kadına bakılan, kadın olduğu durum yani Türkiye'de. Kadının bulunduğu yer de önemli. Mesela, turistler bunu çok sorar. Niye bayan çalışmıyor sizin barınızda diye niye restoranınızda bir garson yok diye. Çok dikkatlerini çektiği için soruyorlar çünkü hiçbir yerde yok. Hiçbir yerde, 3-5 (adet), o da istisna kaideyi bozmaz denecek seviyede. Diğerlerine baktığın zaman göremiyorsun yani. Bir de bayanın kendi, aile çevresinden kaynaklanıyor. Bir de kalacak yer sorunu, en büyük problem bayan personel için. İşletmelerin düzgün, lojman sağlayamaması çalışanlara (14. katılımcı).

Her iki katılımcı-gözlemlerde erkek çalışanların turistlerle olan özellikle cinsel içerikli sohbetlerinde ve pratiklerinde kadın çalışanlar sanki yokmuş gibi davrandıkları gözlemlenmiştir. Bu konuda Turuncu'da çalışan Nihal, konuşmalarında kendilerini dikkate alan yalnızca üç çalışanın olduğunu da belirtmiştir (02.09.10, alan notu, Turuncu).

3.6.7. Oyunsal ve Hizmetsel Pratiklerin Cinsellikle Olan İlişkisi

3.6.7.1. Çalışan-Turist Cinsel İlişkileri Ne Kadar Yaşanıyor?

Çalışmanın verileri, Marmaris'te çalışan ve turist cinsel ilişkilerinin çok yaşandığına işaret etmektedir. 4S turizmi kapsamında Marmaris, turistler için eşik zaman ve mekân olarak Eros mantığında turistlerin bedensel zevklerini tatmin etmeye yönelik bir turizm merkezidir (Tataroğlu, 2006: 160–165). Eşik zaman ve mekânlarda, bireylerin normal yaşamda yap(a)madıkları ya da fazla yap(a)madıkları pratikleri yapabildikleriyle ilgili yazın geniştir (Ryan ve Hall, 2001; Wang, 2000; Weichselbaumer, yayınlanacak). Turistlerin Marmaris'te daha fazla cinsellik yaşamaları da bu kapsamdadır (Tataroğlu, 2006: 171). Yazını destekleyecek şekilde katılımcıların belirttiklerinin birkaçı Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Eşik Zaman ve Mekânlarla Cinsellik İlişkisiyle İlgili Bazı Veriler

Ben İsveç'e gittiğimde adam yan taraftakini tanımıyor. Ama buraya geldiler mi lak lak gülüyorlar. Tatil ortamı farklı bir dünya yani. ... belki insanlar birbirine tez ısınıyorlar burada. Artık alkolün etkisi mi, artık neşenin etkisi mi artık neyin etkisiyse insanlar birbirlerine ısınıyorlar burada (18. katılımcı).
Güncel hayatımızda yapmak istediğimiz her şeyi yapıyor olsak tatile gitmeyiz zaten, ihtiyacımız olmaz. Tatile çıkma amacı zaten güncel hayata yapamadıklarını yapabiliyor durumuna gelmek. Bu nedir, her yönden tabi, hep kötü yönden düşünmemek lazım. Daha geç kalkabiliyor, daha geç yatabiliyor. Ne bileyim yiyeceğine daha az dikkat ediyor. Daha fazla eğlenceye vakit ayırıyor (24. katılımcı).
Şimdi ben burada bir bara gidip de barın üstüne çıkıp oynayamam, oynayamıyorum. Bir bara gidip de pistte bile oynayamıyorum ayıp olur, birisi görür, şudur budur. Ama ben yurtdışına çıktığım zaman dağıtıyorum. Yani en kralı yapıyorum, niye? Gören yok. Deşarj oluyorum (29.a katılımcı).
Hiç kimse zaten uzun süreli ilişkiler beklemiyor veya umut etmiyor. Bunların amacı tatile geldim güneş var, eğleniyorum, her gece çocuklarla dışarıya ... cinsel bir tecrübem oluyor yani cinselliği de yaşıyorum. Nasıl diyeyim? Ben şimdi erkeğim, single (yalnız) olsam Avrupa'da bir ülkeye gitsem, çok güzel böyle güneş var, tatil var, kızları görsem, o farklı görünümdeki insanlar yani bizim sokakta gördüğümüz Türk kızlarından farklılar, şimdi mutlaka onlarla yatmak isterim (39. katılımcı).
Bunlarda bir holiday feeling var. Bu holiday feeling benim algıladığım kadarıyla tatilde bir ilişkiye girersin akşam sabah iç, tatilde ne yaparsan yap herhalde günahı yok manasına geliyor. Holiday feeling tatili hisset manasında (40. katılımcı).

Tablo 7'de turistler için belirtilen pratikleri turistlere yapabilmelerini olanak sağlayan Marmaris, Türkiyeli çalışanlar için de aynı olanağı sağlayabilmektedir (bkz. Malam, 2004; Tataroğlu, 2006: 171). Hizmet sektörünün etkileşimli doğasından,

turistlerin Eros mantığında rahat ve özgür olmaları çalışanları da farklı oranlarda etkileyebilmektedir. Çalışanların çoğu Marmaris’e dışarıdan gelmektedir. Dışarıdan gelen çalışanlar, aşağıdaki alıntıda belirtildiği üzere kendi memleketlerinde cinsel ilişkileri özgürce yaşayamamaktadırlar:

Maalesef genel yapı itibariyle ve yaşayış tarzımız, mahalle baskıları, din baskıları, dinimiz farklı, kültürümüz farklı maalesef çoğu Türk erkeği seksle çok geç yaşta tanışıyor. Şimdi bu tür baskıların, bu tür yaşayış tarzlarının olmadığı tamamen farklı bir hayat stiline sahip olan Avrupalılar buraya geldiği zaman o rahatlıkla hareket ettikleri zaman, sekse açlık var ve insanların buna hayır diyebilmesi çok zor. Hele bir 18 yaşındaki 19 yaşındaki yani seks isteğinin zirvede olduğu ergenlik zamanındaki bir genç çocuğun buna karşı koyabilmesi imkânsız (39. katılımcı).

Çalışanların doğup büyüdüğü yerlerin, yakınlarının, tanıdıklarının baskılarından uzaklaşabilmeleri, çalışanlar için de Marmaris’i özgürce davranabilecekleri bir yer yapmaktadır (bkz. Hermans, 2001). Genellikle, çalışanların Marmaris’e çalışmaya geldikleri yerler Marmaris’te sunulan hayat tarzlarına sahip olmayan yerlerdir. Bu durumu, imalı bir şekilde belirtmek amacıyla Turuncuda özellikle aynı yerden (köyden) gelen çalışanlar “Marmaris’e geldi garsonluk öğrendi, Marmaris’e geldi kapuçino öğrendi, Marmaris’e geldi hot dog öğrendi vb.” sözleriyle birbirleriyle dalga geçmektedirler (24. 08.10, alan notu, Turuncu).

Aşağıdaki Tablo 8’de Marmaris’in çalışanlar için genel olarak Türkiye’deki örf ve adetlerin özel olarak da yaşadıkları yerdeki kısıtlamaların dışına çıkmalarına olanak sağladığıyla ilgili ifadeler bulunmaktadır.

Tablo 8: Marmaris ve Çalışanlara Sağladığı Özgürlükle İlgili Bazı Veriler

(Cinsel ilişkilere) bakarsanız hani İstanbul devamlı göz önünde ama bu tatil beldeleri göz önünde (değil) hiçbir şekilde Türk insanlarıyla Türkiye’de gününbirlik ilişki yaşayamazsın, bir Türk’le yapamazsın zaten bunu. Sonuçta bir bakıyorsun 5 dakika önce tanıştığın kız sana yatma teklif ediyor. Veya hiçbir şey sormadan senle el ele tutuşup senle yürüyebiliyor. Sen bunu Türkiye’de yapamazsın. Kùltürler çok farklı (4. katılımcı).
Ben (şu) yerliyim, (şu) yerden geldim. Kendi ilçeme gidip anlatsam (bunları) 10 tane 15 tane genç benle gitmek istiyorum diyecek. Özentî var çünkü herkesin hayalini kurduğu şey var. Mesela özgürlük, aile yok, özgürsün...” (4. katılımcı).
Yani, ben çok insan gördüm. Böyle saçlarını sarıya falan boyatıp, sezonda kulaklarına küpe takıp, memleketlerine giderken eski hallerine dönüp gittiklerini ⁶¹ ” (13. katılımcı).
Marmaris insanı harbiden heyecanlandırıyor karı var kız var, para var, ortam var, müzik var, dans var. Bunların olduğu yerde bunların hepsinin olduğu yerde sen Cuma günü gidip namaz kılamazsın. Bugün cumartesi miydi, Pazar mıydı, her gün senin için aynıdır (...) (17. katılımcı).

Görüşmelerdeki 49 farklı katılımcının 45’i erkektir. Erkek Katılımcılardan 37’si kendilerinin turist kadınlarla cinsel ilişkiye girdiklerini belirtmişlerdir. Turuncu’daki garsonlardan Sergen’in ve Tuncay’ın nişanlıları, komi Enis, barmen Hakan, animatör Turgay, yiyecek-içecek şefi Sezgin’in sevgilileri Turuncu’da tanıştıkları yabancı turistlerdi. Lacivert’teyse barmen Volkan’ın, Nihat’ın, Utku’nun Kerem’in, animatör Engin’in Rus sevgilileri olmuştu. Çalışanların yurtdışında bulunan turist sevgililerinin olması, farklı turist kadınlarla da cinsel ilişkiye girme çabalarını engellemiyordu. Aşağıda Tablo 9’da katılımcıların ilgili ilişkilerin sıklığıyla ilgili belirttikleri sunulmuştur.

⁶¹ Çalışanların Marmaris’te normal memleketlerinden farklı giyim ve görünüş içinde bulunmalarını belirten ilgili örnek, Tataroğlu’nun (2006) çalışmasında bir apart otel sahibi katılımcının belirttikleriyle çok benzerdir.

Tablo 9: Çalışan ve Turist Cinsel İlişkilerinin Sıklığıyla İlgili Bazı Veriler

(İlgili ilişkilere çalışanların) %90'nı giriyor diyebilirim. Benimki farklı, ben evliyim. Açık olayım evlenmeden önce oldu. İngilizlerle çıktım (3. katılımcı)
Şu anda şu tarih itibariyle, şu uzun yalıda gördüğün İngiliz kadınların hepsinin bir tane takıntısı vardır burada. Ne diyorum %90'nının vardır. Onun için buradalar zaten (14. katılımcı).
Şuna bakmak lazım, bunlardan seks için gelen var. Sürekli sürekli gelen var, sana abartı bir şey söyleyeceğim, ister inan ister inanma. Dışarıda çalışan bir garson arkadaşımızın ajandası var? Hangi tarihte kim geliyor randevulu çalışıyor ... öteki geliyor öteki gidiyor (15. katılımcı).
Gelen turiste baktığınız zaman yaş ortalamasına ve cinsiyetlerine bayan turist daha çok geliyor. Genç kızlar 22–23 yaşlarında genelde grup olarak gelirler. 4 kız, 3 kız. Tatil amaçlı gelen de mutlaka vardır. Ama gelenlerin %90'ı burada bir ilişki yaşayıp gidiyordur (23. katılımcı).
Ben de bir sürü ilişki yaşadım. Hala yaşıyorum, âşık da oldum, sevdim de birinin peşinden de koştum. Gecelik ilişkiler de yaşadım. 5 dakikada tanıştım. Adını bile bilmediğim insanlarla da beraber oldum, samimiyet ortamı tamamen (28. katılımcı).
Bu turizmde olan bir şey, gerçek. Bunun önüne kimse geçemez yani bu işe emeğini de vermiş, bu işi bilen herkes bunu yapmıştır. Bu bir gerçek, kimse yapmadım deyip kendini kandıramaz. Yapmadım diyen %99'u yapmıştır. %1'i gerçekten yapmamıştır (30. katılımcı).
Ben(im) de çok hızlı bir single hayatım oldu evlenmeden önce, eşimle o mutluluğu yakalamadan önce, 6 ay boyunca her 2 haftada her 10 günde bir farklı bir kızla beraber olduğum oldu (39. katılımcı).

3.6.7.2. Oyunsal Pratikler ve Cinsel İlişkiler

Görüşmeler ve katılımcı-gözlemlerden elde edilen veriler cinsel ilişkilerin oynusal pratiklerin yaygın olduğu daha çok karnavalsal ortamlara sahip apart otel tarzı, küçük işletmelerde yaygın olduğunu ve daha fazla oynusal pratiklere sahip çalışanların ilgili ilişkilere girdiğini göstermektedir (bkz. Tablo 10).

Genellikle, daha önce birbirlerini tanımayan çalışan ve turistlerin ilk karşılaşmaları onları önceleyen ancak belirli bir oranda onlara bağlı olan “oyunsal” ya da “hizmetse” etkileşimler çerçevesinde olmaktadır. Bir bakıma ilgili etkileşimler cinsel ilişkiye dönüştürülmektedir. Bu dönüşümse oynusal ilişkilerde daha kolay ve çok, hizmetse ilişkilerdeyse daha zor ve az olmaktadır. Oynusal etkileşimler ve cinsel ilişki arasındaki bağlantıyı, 14. katılımcının kendisine ilgili ilişkilerin “işletmeleri karşılaştırsak hangi tür işletmelerde daha çok oluyor?” sorusuna verdiği yanıt olan: “Daha doğal, daha rahat hareket edilebilecek ortamların olduğu yerlerde

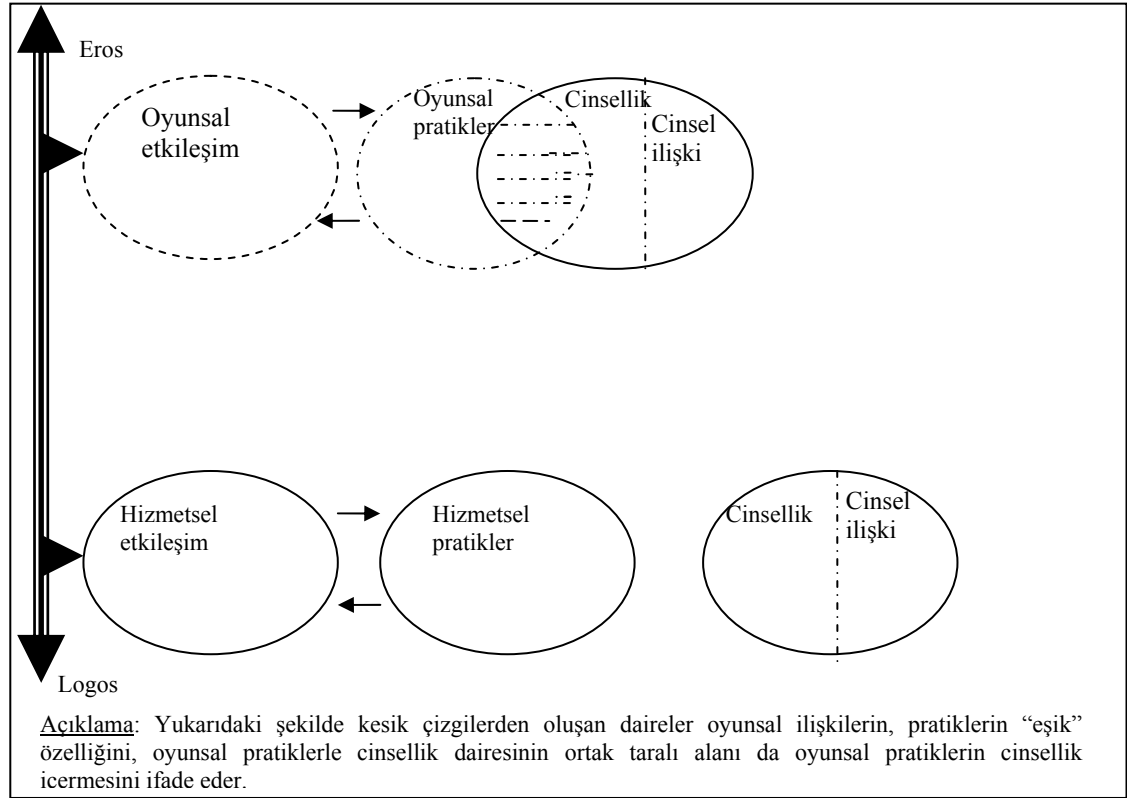
hem müşteri açısından hem de çalışan açısından” ifadesi açıklamaktadır (ayrıca bkz. Tablo 10, 39. katılımcı). Alıntıda belirtilen bireylerin daha rahat ve doğal hareketler içinde olmaları, ikinci bölümde belirtildiği üzere bireyleri birbirlerine yakınlaştıran Eros mantığındaki oyunsal ilişkiler ve pratiklerdir.

Tablo 10: Cinsel İlişki Sıklığının Farklı Örgüt ve Çalışanlar’la İlişkisiyle İlgili Bazı Veriler

Belki bu tarz çalışmaya 5 yıldızlı otellerde animasyon dâhil edilebilir çünkü diğer personel bu konuda zorda, daha baskı altında ama animasyon son derece rahat, bu konuda kaptığını götürüyor. Ama küçük otellerde atış serbest yani (1. katılımcı).
Servis personeli daha çok çünkü onlar daha yakın. Şaka yapabiliyor, daha çok muhabbet edebiliyor. Bir resepsiyonist deskte bekler. Telefona bakmaktan çok samimi olamaz (11.a katılımcı).
Bu ilişkiler her şey dâhil otellerde çok olmaz. Bu ilişkiler hani yarım pansiyon, içeceği ekstra olan apartlar diyelim, oda kahvaltı şeklinde çalışan apartlar, oteller yarım pansiyon tam pansiyon da diyebiliriz. Orada misafirin otelde tutulması çok önemlidir işletme için. Çünkü misafir otelde kalacak, ekstralar yapacak. Otelin kasasına belli bir giriş olacaktır (12. katılımcı).
Genelde yiyecek içecek bölümünde olur çünkü orda da müsait ortamları. Tabi animatörler de aynı şekilde.... restoranda biraz daha az olur ama en çok bar (35. katılımcı).
...ama apart otellerde tüm departmanlar yapıyor, aradaki tek fark bu. 5 yıldızlı otellerdeki animasyon takımları da aynı şekilde müşterilerle cinsel ilişkiye girebiliyor. Holiday romance’lar (tatil aşkları) yaşayabiliyor. Geçici aşklar yaşayabiliyor. Ama 5 yıldızlı otellerde servis departmanı ve animasyon dışındaki departmanlarda bu sayı biraz daha az belki, ben bunu şeye bağlıyorum çalışma sistemi ve servis sistemi değişikliğine. ... Burada (Turuncu apart) ilişkilerin daha yoğun yaşanmasının sebebiyse dediğim gibi burada servis personeli olsun diğer bütün departmanlar olsun diğer departmanların daha rahat hareket etmesi, daha rahat insanlarla muhabbet edebilmesi, buna vaktinin olması... (39. katılımcı).

Oyunsal etkileşimlerin, pratiklerin hizmetsellere göre daha çok cinsel ilişkiye dönüşmesi iki başlıkla incelenebilir. Birincisi Şekil 10’da oyunsal etkileşimlerin ve pratiklerin kesik kesik çizgili gösterilmesini ifade eden oyunsal pratiklerin genel olarak oyunun eşik özelliğini paylaşmaları, ikincisi şekilde taralı alanı ifade eden oyunsal pratiklerin cinsellikle yakın bağlantılı olmasıdır.

Şekil 10: Oyunsal ve Hizmetsel Etkileşim ve Pratiklerin Cinsellikle İlişkisi

3.6.7.3. Oyunsal Pratikler ve Eşik Özelliği

Oyunsal ilişkilerin cinsellikle ilişkili olmaları hizmetsellerinse olmamalarının, genel olarak oyunun özel olarak da ilgili örgütlerdeki oyunsal pratiklerin eşik, sınırları açık etkileşimler olmasından kaynaklanmaktadır (Asforth ve diğerleri, 2000; Howard-Grenville, 2005: 634). Oyun dönüştürücü ve olanak yaratıcıdır (Emirbayer ve Mische, 1998: 989–990). Oyunsal hizmet etkileşimlerinde çalışma-oyun, üretim-tüketim, çalışma zamanı-serbest zaman ayrımları bulanık olduğundan, ilgili etkileşimlerde cinselliğin kaynak olarak kullanımı kolaylaşmaktadır. İkinci bölümde açıklandığı üzere, eşik özelliğiyle oyun, yeni oluşumlara yol açabilme potansiyelini barındırır (Howard-Grenville ve diğerleri, 2011). Oyunsal pratikler insanları birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Oyunsal pratiklerde turist ve çalışan farklı konularda konuşarak paylaşımda bulunabilirler. Oyunsal pratikler esneklik ve geçirgenlilikleriyle kimlikler, konular, inançlar, değerler, bireyler vb. arasındaki sınırları bulanıklaştırarak (Ashforth ve diğerleri, 2000), hizmet sunumunun dışında

farklı kaynakların ve mantıkların kullanılabilmesini sağlarlar (Howard-Grenville, 2005: 634; Howard-Grenville ve diğerleri, 2011: 525; Feldman, 2000: 623; Levina ve Orlikowski, 2009: 698; Sewell, 1992: 16–19).

37. katılımcı çok yıldızlı otellerde çalıştığında turistlerle ilişkilerinin zayıfladığını ancak apart otellerdeyse cinsel ilişkileri de kapsayan çok samimi ilişkiler kurabildiğini belirtmiştir:

(Büyük otellerde, çalışan ve turist arasında) sıcaklık gelişmiyor zaten, işini yapıyorsun, işini söylüyorsun ya da oradaki çalışan çocuk işini yapıyor, servisini yapıyor. Ne istiyorsunuz? Şu böyle, şu böyle olay bitti. Devamı gelmiyor cümlelerin ama apartta tabure çekip sandalye çekip (turistin) yanına oturup; şöyleydi, böyleydi, ben de şuradayım. Buradan buraya geldim çalışmaya, şu şuralarda çalıştım, sen naptın filan deyip, konu konuyu açıyor ve o şekilde muhabbet uzadıkça ister istemez ortak noktalar bulunuyor. Ortak noktalar bulundukça ya da farklı konular çıktıkça, o anki insan elektriği, birbiriyle anlaşma durumudur ona göre muhabbetin derinliği değişiyor (37. katılımcı).

Oyunsal ilişkiler cinsel ilişkilere indirgenemez, çalışan ve turistler oynasal pratikler kapsamında çok samimi olabilmekte hatta çalışanlar yurtdışına turistlerin yanlarına gidebilmektedirler. Turuncu çalışanı Osman, Turuncuda tanıştığı turistlerle arkadaş olduğunu ve kışın İskoçya'ya yanlarına gittiğini belirtmiştir. 16. katılımcı da çalışanların yazın tanıştıkları turistlerin yanına kışın gidebildiklerini belirtmiştir. Aşağıdaki alıntılar da oynasal ilişkilerin cinsel ilişkilere indirgenemeyeceğini ve ilgili ilişkilerdeki paylaşımın önemini göstermektedir:

Sırf cinsellikten bahsetmiyorum. Benim personelim var. 2000 tane facebookta arkadaşı var. 2 yıldır bu işletmede çalışıyor ve inan seneye başka bir otelde çalışsa o 2000 kişiden 500 kişi gelecektse, o çocuğu soracak ve o çocuğu bulup onu ziyaret edecek. Şimdi bu 500 kişiyle yattı mı yatmadı. Olay sırf yatmak değil o ikili ilişkiler o muhabbetler çok çok önemli. Masada oturup yaptığımız muhabbetler, insanlarla konuşmamız, onlarla ilgilenmemiz. Mesela apartlarda yine şöyle bir özellik var, ben hemen onu belirtiyim; siz müşterisiniz, ayağınız burkuldu kırıldı. 5 yıldızlı otelde ambulans gelir, doktor gelir, su gelir. Apartta ben sizi arabama alırım, hastaneye götürürüm. Özel hastaneye gitmezsiniz, devlet hastanesine götürürüm, derim ki: özel hastane pahalı, bunu diyebilirim ama 5 yıldızlı otelde bunu yapamazsın (39. katılımcı).

Biz burada gelen müşterilerin hemen hemen hepsiyle sıcak diyaloglar kurduk, arkadaşlar kurduk, artık aile gibi oluyoruz. 14 gün boyunca müşteri otururken yüzü gülse bile adam dalıp gidiyorsa, bu müşterinin derdinin olduğunu

anlayabiliyorsun artık. Veya dışarıda yanlış bir şey geldiyse başına, bu insan direk sana gelip anlatabiliyor. İşte ben buraya gittim bana bunu yaptılar diyebiliyor. Sana, ailesinde olan sorunları anlatabiliyor. Yani bir nevi çok arkadaşlık kurmak zorundasın. ... burada sir, lady, madame, mösyö olayı yok. Burada my friend olayı var, darling olayı var (4. katılımcı).

Hizmetisel pratiklerin, oyunusal pratiklere göre daha sınırları kapalı pratikler olmalarından, cinsellikle bağlantıları kopuktur. Hizmetisel etkileşimler sınırları belirgin pratikleri kapsar. Hizmetisel pratikler daha çok standartlaştırılabilirdiklerinden, çalışan ve turistin hizmetisel pratikler kapsamının dışına çıkarak farklı kaynakları, mantıkları kullanmaları oyunusal pratikler kadar kolay değildir. Bu da hizmetisel etkileşimlerin cinsel ilişkilere dönüşmesini zorlaştırır (bkz. Ashforth ve diğerleri, 2000).

3.6.7.4. Oyunusal Pratiklerin Cinsellikle Yakın İlişkisi

Oyunusal pratikler cinsel ilişkilere indirgenemese de turizmin cinsellikle yakın bağlantısından (Wang, 2000), 4S turizmdeki çalışan ve turist arasındaki birçok oyunusal pratik cinsellikle yakın ilişkilidir (Andrews ve diğerleri, 2007: 256–257). Oysaki resepsiyonistin turistin otele giriş-çıkışını yapması, garsonun turistin önündeki tabağı alması gibi hizmetisel pratiklerin cinsellikle bağlantıları son derece sınırlıdır. Çalışanlar ve turistlerin cinsel içerikli oyunusal etkileşimleri yalnızca kadın turistlerle sınırlı değildir. Turuncu’da bar ve restoran çalışanları ve Lacivert’te de bar çalışanları cinsellik üzerine erkek ya da kadın turistlerle sohbet edip, şakalaşabilirlerdi. Turuncuda ilgili şakalaşmalar, Lacivert’e göre daha sık yaşanırdı. Bunlar “dün gece seks yaptın mı?” sorusu olabileceği gibi, “hey seksi”, “hey honey” (hey şekerim) tarzı ifadelerin kullanımı, turistlere cinsel iltifat yapılması hatta fiziksel dokunmaları içerebilirdi. Bu yönde Lacivert’teki animatör Engin, animasyon dansı sırasında önündeki turist kızın kalçasına, Turuncu’daki yiyecek–içecek şefi Sezgin de yine genç bir turist kızın kalçasına vurmuştur. Aşağıda Tablo 11’de cinsel içerikli oyunusal pratiklere bazı örnekler gösterilmiştir.

Tablo 11: Oyunsal Pratiklerin Cinsellikle Yakın İlişkileriyle İlgili Bazı Veriler

Hakan, bardaki bir kadına, kadın yaşlı 60'lı yaşlarında, hava çok sıcak muhabbetinden (yola çıkarak) sen de çok sıcaksın (you are hot) dedi (12.08.10, alan notu, Turuncu).
Hakan, ikili gezen kızlardan birine, İngilizce, bu akşam “cigi cigi” yapacak mısın dedi. Kız güldü (16.08.10, alan notu, Turuncu).
Sezgin ve turist bir erkek barda oturuyorlardı. Sezgin bomba dedikleri karışık meyve suyundan (Hakan'a) yaptırdı. İçiyorlardı birlikte. Turistin karısı geldi. Bu ne dedi, (tattı) tadını sevmeydi. Sezgin de “we put sperm on it” dedi (17.08.10, alan notu, Turuncu).
Sezgin yine herkesi buzlu suyla ıslattı. Yaşlı bir kadının sırtına buzlu su döktü, kadın bağırdı. Sezgin de orgazm dedi (18.08.10, alan notu, Turuncu).
Nihat, bir turist kadın ve kızın ellerini öptü, kadına ben de yanlarındayken “beautiful girl” dedi. Kadın da, İngilizce, ben artık 3 çocuklu bir kadın'ım dedi (13.07.11, alan notu, Lacivert).
Nihat, bugün, turist bir kadına buzlu bardak verdi ve kadına biraz daha yaklaş dedi. Kadın yaklaştı. Nihat de bir buz kadının göğüslerine atmak istedi, kadın güldü ve gitti (17.07.11, alan notu, Lacivert).
İngiliz bir kız bara geldi. Volkan ve Türk erkek turist kıza nereli olduğunu sordular. Kız kola istedi, Türk turist bira içsene dedi. O da içmem, sevmiyorum dedi. Volkan, hangi alkollü içecekleri seversin dedi. Kız martini dedi. Volkan barmen sperm kokteylim var dedi (26.07.11, alan notu, Lacivert).
Volkan, İrlandalı bir çift ve Türk turist bir adamla barda sohbet ediyordu. Volkan, Rus kızları çok iyi dedi, kadın İrlandalılar daha iyi dedi. Volkan, “Rus kızlarla seks yaptım, çok iyiler, İrlandalılarla yapmadım” dedi. Kadın da İrlandalılarla seks yapmadıysan nereden biliyorsun dedi (30.07.11, alan notu, Lacivert).

Katılımcı—gözlemler sırasında, tüm bu cinsel içerikli pratiklere karşı turistlerin bir tepkisi gözlemlenmemiştir. Modern yaklaşımlı cinsel taciz yazınının hepsini cinsel taciz sayacağı yukarıdaki Tablo 11'deki örneklerin farklı bağlamlarda yapılabilimleri zordur.

Oyunsal pratiklerden cinsellikle bağlantılı en önemli pratiklerden biri de Lacivert'te animatörlerin tekelinde olan ancak Turuncu'da tüm hizmet çalışanlarının yapabildiği, animasyon gösterisindeki “seksi dans”dır. Hem Turuncu'da hem Lacivert'te aynı müzik ve hareketlerden oluşan dans figürleri cinsel ilişkideki erkek egemen pozisyonlara ve karşı tarafın ilgisini çekmek için kalça sallama hareketlerine dayanırdı (dans ve cinsellik ilgisi için bkz. Andrews ve diğerleri, 2007: 256; Hanna, 2010).

Goffman, bireyler arası ilişkileri bireylerin birbirlerine karşı rol yaptıkları bir tiyatro sahnesine benzetir. Bireyler ilgili sahnede farklı roller oynayabilmekte,

karşılarındakilere istenilen imajı, düşünceyi vb. sunmaya çabalamaktadırlar (Goffman, 2009). Dans, beden hareketleriyle karşı tarafa farklı sinyaller, kimlikler, anlamlar vb. verilmesini sağlamaktadır. Bu yönde, bireyler dans hareketleriyle çevrelerine cinsel beklenti, istek ve ilgilerini yansıtabilirler (Desmond, 1994; Hanna, 2010). Turuncu'da animasyon bölümü dışındaki çalışanların sık sık dans etmeleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Turuncu'da dans, çalışanların turistlere karşı cinsellik konusunda bir iletişim aracı olabiliyorken, Lacivert'te bu olanak yalnızca animatörler için geçerlidir.

3.6.8. Çalışma Pratiklerinin İlkesel Ve Edimsel Öğeleriyle Denetim, Direniş İlişkileri Ve Yönetimin Çalışan-Turist Cinsel İlişkilerine Karşı Tutumu

Turizmde çalışan personel çok iyi bir ikili ilişki uzmanıdır aynı zamanda. Tabi ki sempatik olması, hareketli olması, kendine bakıyor olması, bakımlı olması, karşı taraf için direkt cezp edici bir durum oluşturuyor. Dolayısıyla karşı taraf cezp olunca zor bir iş kalmıyor. Sadece benimle “çıkarmısın çıkmaz mısın?” şeklinde soru oluyor. Ondan sonra cevabını alıyorsun. Zaten o soruyu sormana bir ‘zemin’ hazırlanmıştır. Yoksa kalkıp, kimse kimseye dışarı çıkma teklifi yapmaz (23. katılımcı).

Yukarıdaki alıntı 23. katılımcı tarafından “cinsel ilişkiye başlamak için çalışanlar kuralları nasıl kırıyorlar?” sorusuna verilen bir yanıttır. Alıntıda kalın yazılarak vurgulanan “zemin”e, turistlerle oyunsal pratiklerle etkileşimde olan çalışanlar sahiptir. Bu yönde, aşağıda turistlerle oyunsal pratiklere sahip çalışanların ilgili ilişkilerin nasıl geliştiğine dair yanıtları vardır:

Muhabbet edebiliyoruz. Evli misin? Bekâr mısın? Erkek arkadaşın var mı? Muhabbetler zaten aynı muhabbetler, nasıl beğendin mi? Muhabbet arka arkaya geliyor, kendiliğinden geliyor bazı şeyler. Gidip zorla bir şey teklif etmeye, işte senden hoşlandım, senle çıkmak istiyorum, çıkar mısın? Öyle bir ortama hiç gerek yok, kendiliğinde geliyor olaylar zaten (3. katılımcı).

Birinden hoşlandıysam sürekli şovuma, aktivitelere çağırıyordum, ilgilenmesini sağlıyordum. Yemeklerde mesela, yanına oturuyordum. Muhabbet ediyoruz. İşim de bu zaten muhabbet etmek, şova çağırmak, Akşam şovumu yapmak, şovdan sonra diskoya götürmek (36. katılımcı).

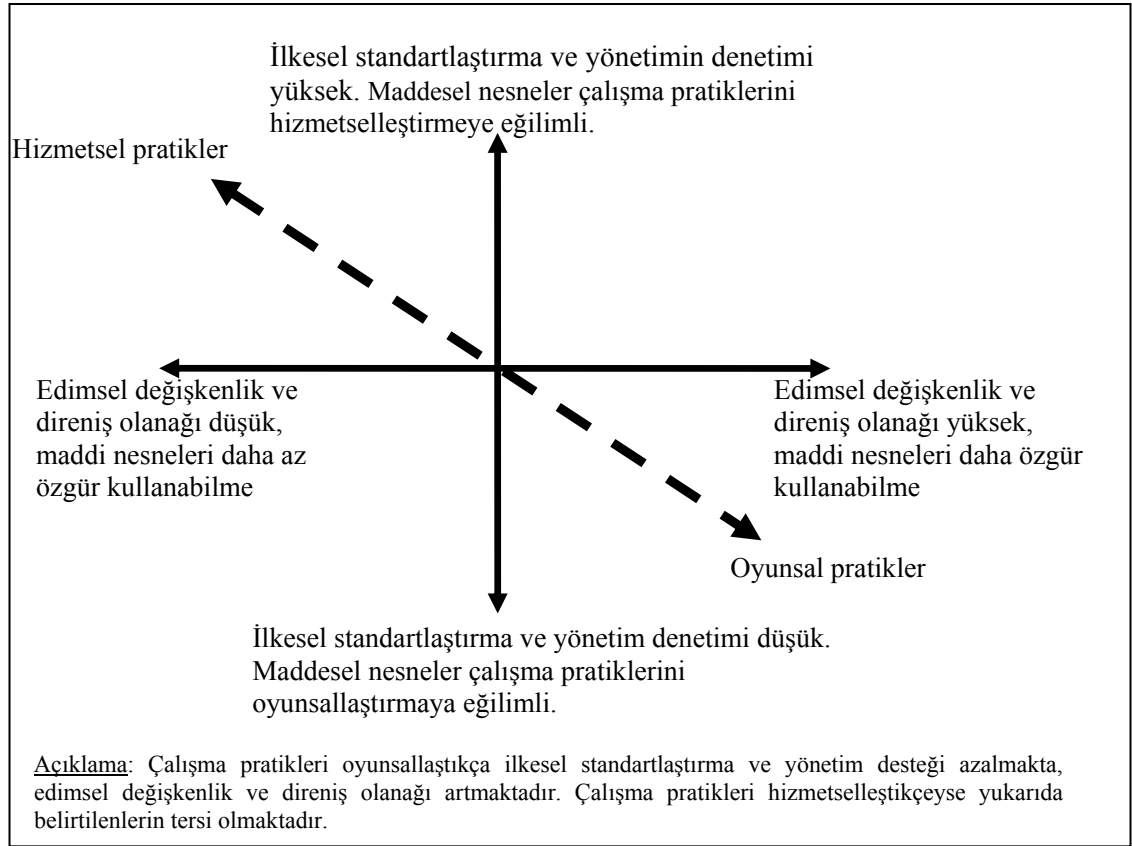
Şekil 11'den görüleceği üzere, oyunsal pratiklerin ilkesel olarak nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili standartlaştırılmaları zordur. Bir çalışanın turistle aynı

masada otururken hangi konuları, ne oranda ve nasıl konuşabileceğinin kurallarının konması ya da turistlerle havuzda bir yarışma oyunu oynayan animatörün hangi beden hareketlerini, ne zaman, nasıl vb. yapması gerektiğinin standartlaştırılması oyunsal pratiklerin özüne aykırıdır (Malaby, 2007; Marcuse, 1998a).

Oyunsal pratiklerde nesnelerle olan ilişki gereği maddesel nesnelerin de standartlaştırmalara karşı güçleri vardır (bkz. Nyberg, 2009: 1183; Reckwitz, 2002a: 252–253; Volkoff ve diğerleri, 2007). Örneğin, bir havuz oyununda topla oynanan oyun, topun maddeselliğinden kaynaklanan güçlerinden dolayı standartlaştırılmaz. Alkol de sıkça tüketildiği barlarda, çalışan ve turist etkileşimlerinin denetim olanağını kısıtlamaktadır. Oysaki daha hizmetsel pratiklere sahip garsonların çalışma yerleri restoranlar, barlara göre daha resmi havadadır. Turistler restoranda öncelikli olarak yemek yeme pratiğine odaklanırlar. Eğlenme içinse yemekten sonra bar ve disko kısımlarına geçilir. Bu kapsamda Lacivert'teki barmenler alkollü kokteylleri turistlerin ilgisini çekmek için kullanıyorlar ve alkol tüketimin çok olduğu Papatya barda turistlerle daha oyunsal pratiklerle etkileşime girebildiklerinden çalışmak istiyorlardı.

Oyunsal pratiklerin edimsel olarak nasıl yapıldıkları da çok değişkendir. Örneğin, Turuncu'daki garsonlar, barmenler turistlerle farklı konulardan konuşarak sosyalleşebilirler. Bu sosyalleşmelerin içeriği günden güne, kişiden kişiye vb. değişkenlik gösterir. Ayrıca, aynı müzikle ve ilkesel olarak aynı hareketlerden oluşan dansı farklı bireyler farklı uyguladıklarından (edimsellik), bazılarının dansı göze çok daha hoş gelebilmektedir.

Şekil 11: Çalışma Pratiklerinin İlkesel ve Edimsel Öğeleriyle Denetim, Direniş, Maddesel Nesneler İlişkileri

Oyunsal pratiklerde; ilkesel öğelerde standartlaştırma zor olduğundan ve de çalışanların oyunsal pratikler üzerinde onları nasıl yaptıklarını ifade eden edimsel öğelerle ilgili özgürlükleri çok olduğundan, ilkesel ve edimsel öğeler arasındaki ayrım genişir (bkz. Şekil 11). Bu da yönetimin oyunsal pratiklerdeki denetim olanağını zayıflatır ve çalışanların direniş olanaklarını artırır (Feldman ve Pentland, 2003: 110; Levina ve Orlikowski, 2009: 696). Örneğin, çalışma pratiği oyunsal olan Turuncu'daki bir garson veya barmenin turistlerin yanında oturup ne konuştuğunun ve nasıl konuştuğunun ilkesel öğelerle olan tutarlılığı kolayca değerlendirilemez ve mutlak anlamda yönetimin denetimi altına alınamaz. Aynı zamanda, oyunsal pratikler sınırları açık etkileşimler olduklarından; içeriklerinin, sonuçlarının vb. nereye gideceği çalışanların da her zaman denetimlerinde olamaz. Bu durum, her zaman için olumsuz alınmamalıdır. Sonraki kısımlarda ayrıntılandırılacağı üzere, çalışanın turistle olan etkileşiminde çalışma pratiklerinin ilkesel ve edimsel öğeleri

arasındaki ayrım örgüte olumlu yönde dönebilir. Bu yönde turistler çalışanlarla daha tatmin edici etkileşimlerde bulunabilirler (Wrzesniewski ve Dutton, 2001).

Hizmetler pratiklerinde ilkesel standartlaştırma olanağı fazladır. Örneğin, Lacivert'teki bir garsonun turistin önünden tabağı nasıl alması gerektiği, bir resepsiyonistinse turistin otele giriş-çıkışını nasıl yapması gerektiğiyle ilgili standartlaştırma yüksektir. Hizmetler pratiklerinde edimsellik alanıysa dardır. Örneğin, resepsiyonistin turistin otele girişini özgürce ya da dilediği gibi yapabilme olanağı kısıtlıdır. Resepsiyonist turistin beklentilerini, ödediği ücreti, otelin doluluk oranını dikkate alarak resepsiyonda kullanılan programda belirli işlemleri yaparak, turistin otele girişini yapması gerekir. Burada maddesel nesne olarak resepsiyonda kullanılan program üzerindeki özgürlük, bir animatörün oyun sırasında topu kullanımından daha kısıtlıdır.

Hizmetler pratiklerinde ilkesel standartlaştırma olanaklarının yüksek olması ve edimsel öğelerde değişkenliğin az olması, ilgili pratiklerde ilkesel ve edimsel arasındaki farkı azaltır. Bu da hizmetler pratiklerinde denetim olanağını arttırırken, direniş olanaklarını azaltır (Feldman ve Pentland, 2003: 110; Levina ve Orlikowski, 2009: 696). Bu yönde, çok yıldızlı bir otelde garsonun dans ederek müşterin önündeki tabağı alması ve/ya da turistlerin yanında uzun süre geçirmesi yönetim tarafından kolayca standartlardan sapma olarak değerlendirilebilecektir. Buna karşın, hizmetler pratiklerinde yönetim açısından denetim olanağı yüksek olsa da mutlak değildir. Bu kapsamda çok yıldızlı otelde çalışan bir garson boş almaya turistin masasına gidebilir, turistle ayaküstü kısa konuşmalar yapabilir, çalışma pratiğinin ilkesel öğesiyle örtüşmeyen konularda ve şekillerde turistlerle etkileşime geçebilir (bkz. Tablo 12).

Tablo 12: Çalışma Pratiklerinin İlkesel Öğelerinden Sapmayla İlgili Bazı Veriler

Sonuçta bu bir konuşmaya bağlı bir şeydir. Birkaç gün bir göz bakışı, çalışma esnasında misafir, bardak ya da restoranda bir şey soruyorsa... 3–5 gün öyle şey yaptıktan sonra mutlaka 1–2 kelimeye bağlı bir şeydir. Dışarıda şurada buluşalım, şu saatte, çok zor bir şey değil yani (12. katılımcı).
Arkadaşım yasak kesinlikle kovulursun, kovduk... Nereden bileceksin? Ben giderim servis alırken hoşlandığım birisine, zaten insan birbirine belli eder. İşte yasak ama ben şurada senle buluşalım, kim nerden bilecek. Kimi nasıl denetliyorsun, açık olalım senin konun bu, ben bu konu üzerinde duruyorum. Bu konunun açıklamasını yapıyorum. Zannetmiyorum ki biri denetlesin, düzenleyebilsin. Biz sınırlar çerçevesinde elimizden gelen önlemleri almaya çalışıyoruz, alıyoruz (28. katılımcı).
Yapmak isteyen personel veya personelle bu ilişkiye girmek isteyen şahıslar öyle veya böyle bir yolunu bulup bu insanlarla mutlaka kontağa geçiyorlar. Nasıl olabiliyor ayaküstü söyleyecekleri 2 kelime, hiçbir şey konuşmasalar bile ben bir kadının garsona kâğıt yazıp seni şurada bekliyorum dediğine şahit oldum (39. katılımcı).
Her yemekten önce garsonları topluyorlar işte otelin, restoranın başındaki adam maitre d’hotel o topluyor adamları. İşte düzgün davranın, yani ilişkilerinizin boyutunu iyi ayarlayın, burası adı olan bir otel, bunu lekelemeyin, canınızı yakarız, gözyaşınıza bakmayız korkutuyorlar. Tabi ama tabî ki yapan yapıyor, telefon numarasını verenler, peçetenin üzerine yazanlar, kızın eline tutuşturanlar, içki götürüyor veriyor, bunlar takip edilemez (44. katılımcı).

Daha önce, resmi etkileşimlerin olduğu bir otelde çalıştığını belirten 8. katılımcı, oralarda yönetim denetiminin yüksek ve turist kadınlarla ilişki yaşama oranının düşük olduğunu belirtmiştir. Buna karşın, katılımcı oralarda da ilgili ilişkilerin yaşanabildiğini ancak oralarda çalışanların taktığının turist kadınlara ilgilerini, isteklerini doğrudan söyleme şeklinde olduğunu belirtmiştir:

Orda çok ciddi bir ortam var. Garsonu, komisi, orda ben kasiyerlik yapıyordum. Garsonun, kominin yaptığı iş ne biliyor musun? Geliyor, bayan masada oturuyor. Benimle bu akşam çıkar mısın? Evet, hayır. Başka bir şey yok. Samimiyet kuramazsın. Güldüğün zaman şef var. İzliyor, tamam gel abi niye böyle oldu? Açıkla! (8. katılımcı).

Hizmetler pratiklere sahip çalışanların yukarıda Tablo 12’deki çalışanlar tarafından yapıldığı belirtilen çabaların olanaklılığı genel olarak 4S turizmindeki etkinliklerin ve turistlerin Eros mantığı tarafından etkilenmelerine bağlıdır. Aynı çabalara büyük bir şehir otelinde rastlama olanağı çok düşüktür. Birçok katılımcı turizmde ilgili ilişkilerin tam anlamıyla denetlenmesinin olanaksız olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda 29.a katılımcı bu ilişkilerin çok yıldızlı otellerde de

olduğunu ve bu ilişkilerin denetlenmesi için “her çalışanın başına bir müdür koyulması gerektiğini” belirtmiştir. 15. katılımcı da çalışan ve turist etkileşimlerinde denetim olanaklarının sınırlılığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

Gözümüzün olduğu yerlerde pek olmaz ama gözümüzün olmadığı yerlerde yaparlar. Bizi gördüklerinde bir toparlanma olayı olur. Ama tabi biz yokken kendi aralarında, barda olsun, havuz kenarında olsun, restoranda olsun ufak tefek şakalaşmalar oluyor. Ama tasvip etmediğimiz, fazla da yapmamalarını söylediğimiz, her zaman uyarıda bulunduğumuz şeyler olmuyor dersem yalan olur. Bizim de gözlerimizden kaçan şeyler oluyordur (15. katılımcı).

Hizmetler çalışma pratiklerinin ilkesel ve edimsel öğeleri arasındaki ayrımı değerlendirmek ve denetlemek mutlak olmasa da oyunsal pratiklere göre kolay olmaktadır. Katılımcılar, özellikle çok yıldızlı otel çalışanlarının turistlerle olan hizmetler pratik standartlarında “fiziksel temasın” (21. katılımcı), senli benli muhabbetin” (24. katılımcı), “laubaliliğin, şakalaşmanın” olmaması (25. katılımcı) gibi ölçütler belirtmişlerdir. Çalışan ve turist etkileşimlerinin ilgili standartlardan ne yönde saptığını belirlemek ve denetlemek kolaydır.

Ancak, oyunsal pratiklerin baskın olduğu apart otellerde çalışan-turist etkileşimleri konusunda bir standart oluşturmak, çalışanların ilgili standartlardan ne derece saptığını değerlendirmek ve sapmaları denetlemek zordur. Turuncu apart otel genel müdürü kendisiyle yapılan görüşmede apart otellerdeki etkileşimleri “yakın, laubalilik karışmayacak şekilde birebir ve turist ve çalışanın çok muhatap olduğu ilişki”ler olarak tanımlamıştır. İlgili katılımcının apart oteldeki çalışan ve turist etkileşimi tanımı, ilgili etkileşimlerde denetim olanağını azaltan ölçütleri de kapsar. Çalışan ve turistin yakın, birebir, çok muhatap oldukları bir etkileşim, etkileşimin içeriğinin “ne ve nasıl” olduğu konusunda yönetimin denetim olanağını zayıflatır. Bu kapsamda, Turuncu’daki animasyon müdürü ilgili etkileşimlerdeki çalışanların sahip olduğu serbestliğin, çalışanların “daha laçka bir şekilde laubaliliğe varacak şekilde insanlarla ilişkiye girmesine neden olabildiğini” belirtmiştir (39. katılımcı).

Turuncu’daki garson Osman “turistlere ne türlü şakalar yaptıkları” sorusuna aşağıdaki yanıtı vermiştir:

Mesela, geliyor benim müşteri diyoruz ki mesela kadın diyor ki ben yorgunum Osman diyor. Ben de diyorum ki normal zaten, “niye normal?” diyor, dün gece benim yatağımdaydın muhabbeti yapıyorum. Bunlarla belirli bir çerçevede istediğin şakayı yapabilirsin çok aşırıya gitmedikten sonra. Bunlar asık suratlı insanı sevmezler, onlardan bir şey istemezler. Güleceksin, bizim halk deyimimizle piç olacaksın, fırlama olacaksın. Ne kadar seni sevdiler o müşteri o kadar burada kalır, tatili iyi geçer, eğlenirler (40. katılımcı).

Yukarıdaki alıntıdan da görüleceği üzere, turist kadına yapılan şaka başka bir ortamda olsa taciz olarak nitelendirilebilecek bir şakadır. Oysa Osman ilgili şaka ya da samimiyeti işinin parçası olarak görmektedir. Garson Osman’ın kendi işini tarif ettiği “piç olacaksın, fırlama olacaksın” lafları ilgili etkileşimler için standart oluşturma ve denetim zorluğunu göstermektedir. Aşağıda bir örneği gösterildiği gibi katılımcılar bu etkileşimlerin ince bir çizgide yer aldığını belirtmektedirler:

Çok çok ince de bir nokta çok ince bir çizgi, o kadar ince ki sırat köprüsünden daha ince. Düşüp boğazına kadar batağa saplanmak hiç içten bile değil çünkü bir tane komi olabilir, bir tane yüksek seviyeli çalışan olabilir, yapacağı bir tane hata, anlayamadığı bir tane bir söz bu işin çok da farklı yerlere çekilmesine sebep olabilir. Ben bunla karşılaştım. Bir insan, bir tane bayan gelip sizinle beraber olabilir kafası çok güzelken, ertesi gün pişman olabilir ve bu pişmanlıktan dolayı etrafında insanlara hayır, ben istemedim bana zorla tecavüz etti diyebilir. Bu hem işletme açısından hem o şahıs açısından o kadar kötü bir olay ki, öyle kötü sonuçlara sebep olabilir ki, inanılmaz şeyler olabilir, o yüzden çizgimiz çok ince (39. katılımcı).

Turuncu’nun genel müdürüne, çalışan ve turist arasındaki cinsel ilişkilere karşı olan tutumları sorulduğunda, çalışanları “idare ediyoruz” demiştir. Cinsel pratikleri de içeren oyunsal pratikler, turistleri apart otel içinde tuttuğu gibi cinsel ilişkilere de yol açmaktadır. Turistlerin apart otelde tutulması ve çalışan-turist cinsel ilişkisinin oluşma süreci oyunsal pratiklerden oluştuğundan, oyunsal pratiklerde apart oteller için yönetim ve çalışan çıkarları örtüşebilmektedir. Bundan dolayı, apart otellerde çalışan-turistin cinsel ilişkilerine karşı yönetim sert uygulamalara başvurmamaktadır. Ayrıca, ilk kez apart otelde yöneticilik yapmaya başladığında hem oyunsal pratiklerden hem kulağına gelen cinsel ilişki söylentilerinden dolayı, birçok kişiyi işten çıkardığını belirten katılımcı, sonraları bazı şeyleri “görmemezlikten geldiğini” ifade etmiştir:

Şimdi, bu apartta ilk başladığım sene yine aynı sıkıntıları orda da görmüştüm. Mesela, benim daha önce çalıştığım tesisler, bu konuda biz çok hassastık. Kulağımıza gelen en ufak bir duyum da o çalışanın işine son verirdik. Yani bir şekilde de öyle yapmak zorunda kalıyoruz, bu konuda ne kadar esnek davranırsak, bu olayların artış hızı o kadar çok fazla oldu bu sefer. Cezai müeddileri ne kadar çok arttırırsak, bu sefer de personel sıkıntısı çekmeye başlıyoruz. At, at, at nereye gidecek bu işi sonu. Sonuçta servis yapacağız, dediğim gibi bu işin en önemli yolu eğitim, bilinçlendirme, personeli bilinçlendirmek ama bazı şeyleri de ‘görmemezlikten gelmek’ zorunda kalıyoruz (16. katılımcı).

Turuncu’daki genel müdürün “idare ediyoruz” ifadesiyle bir başka apart otel yöneticisinin söylediği “görmemezlikten gelme” birbirleriyle örtüşmektedir. Katılımcı, “görmemezlikten gelmenin” olmaması durumunda karşılaşacakları durumu şöyle ifade etmiştir: “Biz despot şekilde hayır kardeşim sen masaya oturamazsın, sen bunla barlar sokağına gidemezsin, sen bunla yatamazsın, denize gidemezsin gibi tavırla gidersek, üç gün sonra tepsiyi kendimiz taşımak zorunda kalırız” (16. katılımcı).

45. katılımcı da cinsel ilişkiler konusunda yönetimin belirli bir uyarı yaptığını ancak bu uyarının yapılmış olmak için yapıldığını, yöneticilerin ilgili ilişkilerin yaşandığını bildiklerini belirtmiştir. Apart otellerde yöneticiler tarafından çalışan ve turist oyunsal etkileşiminin belirli oranda görmemezlikten gelinmesi ya da idare edilmesinin nedeni ilgili ilişkilerin turisti otelde tutarak apart otelin satışlarını arttırması ve çalışanların da iyi zaman geçirerek işlerini yapabilmeleridir. Diğer bir deyişle, çalışan ve yönetimin çıkarları örtüşmektedir (bkz. Tablo 13). Ancak böyle bir örtüşme ağırlıklı olarak hizmetsel pratiklere sahip çalışan ve örgütler için geçerli olmadığından, ilgili ilişkiler yönetim tarafından sert uygulamalara yol açmaktadır.

45. katılımcı da aşağıdaki alıntıda apart otellerde yöneticilerin çalışanların turistlerle oyunsal pratiklerini kısıtlamadıklarını belirtmiştir. İlgili alıntıdan görüleceği üzere, çalışan ve turistlerin oyunsal etkileşimlerde olması apart otelin satışını arttırarak, yönetim ve çalışanın çıkarlarının örtüşmesini ifade etmektedir:

Çünkü seni kısıtlarsa biliyor ki zarar edecek, yani şunu yap, bunu yap, böyle yap demez. Daha çok der ki ikili ilişkilerini sıcak tut, araya mesafe koyma, arkadaş gibi yaklaş, dost gibi yaklaş, sevdik kendini, sevdik tip al der. Satış yap der, oda sat der, tur sat der” (45. katılımcı).

Tablo 13: Çalışan ve Yönetimin Çıkar Örtüşmesiyle İlgili Bazı Veriler

Burada biz elimizden geldiği kadar müşteriye yarı ciddi gayri resmi takılıyoruz. Taşları yerine oturtup daha sonra buna espriyle yaklaşarak müşteriye hem mutlu edip hem de kendimiz gülerken kendimiz eğlenerek. Önemli olan da çalışırken zevk almak zaten. Zevk almıyorsan, gülmüyorsan bu işin hiçbir şeyi yok zaten. Zevk alarak yapıyorsan mekânda kazanıyor bizim cebimize de ekstra para giriyor (4. katılımcı).
Şimdi mekân içindeki huzursuzluğa yol açmadan yapıyorsanız hiçbir sorun yok. Çünkü ben işe gelip, işimi eksiksiz yapıp, ekstra bir şeyler koyuyorsam mekâna, bu doğal karşılanır. Ekstra derken, işte özel çaba harcayıp özel siparişler vardır, özel yemekler yapabiliyorsam, motivemi kaybetmeden ertesi gün de aynı şekilde çalışabiliyorsam, bu mekâna ekstra bir şeydir. Çünkü 14 günlüğüne tatile gelen bir insanı 14 gün boyunca burada tutamazsınız. Ama ben o insana 7 gün boyunca burada yemek yedirebiliyorsam, bu ekstranın ekstrasıdır. Çok iyi bir şeydir, mekân için büyük başarıdır (4. katılımcı).
Bizde her şey ekstra, dolayısıyla biz burada müşteriye tutmak zorundayız içerde. Müşteri tutmanın da, tutmak için de elimizden gelen her şeyi yapıyoruz. İşte animasyonları, animasyon ekipleri tutuyoruz, personel müşteri ilişkilerini daha çok sıcak ortamlarda gelişmesini sağlıyoruz. Biraz daha bu konuda large oluyoruz (16. katılımcı)
Küçük oteller daha az personelle daha çok iş yapma peşinde olduklarından veyahut da ucuz personel çalıştırmadan dolayı bu tür hareketlere göz yumarlar. Veya satışları arttıracak etkisini düşünerek alacarete çalışan veyahut da yarım pansiyon çalışan bir yerde eğer eleman 3–5 kişiyi, 3–5 aileyi bir arada tutmayı başarıyorsa, satabiliyorsa destek görür yani. Adam kasasına gelecek parayı düşünür satışta (21. katılımcı).

Bu çıkar örtüşmesiyle çalışanların turistlerle oyunsal etkileşimlerde olmaları, daha önce belirtildiği gibi, turistleri otelde tutmakta ve de ileride üzerinde durulacağı üzere, büyük oranda tekrar müşteri yaratmaktadır. 16. katılımcı ilgili ilişkilerin iyi yönetilmeleri durumunda örgütlere olumlu etkileri bulunduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “iyi yönleri dediğim gibi bu çizgiyi çok iyi ayarda tutan, çok iyi seviyede tutan tesislere bunlar pozitif yönde dönüyor. Müşteri olarak dönüyor dolayısıyla para olarak dönüyor.”

Çalışanların oyunsal etkileşimlere sahip olması onlara daha fazla cinsel ilişki olanağı sunmakta, işlerini eğlenerek yapabilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, çalışanlar komisyon ya da prim sistemiyle ekstra kazanç da elde edebilmektedirler. Turuncu’da Osman, Levent, Enis ve Mert’le, Lacivert’teki Volkan turistlerle var olan oyunsal ilişkilerinin işin iyi tarafı olduğunu yoksa kendilerinin ilgili işlerde çalışmayacaklarını belirtmişlerdir.

39. görüşmedeki katılımcı aşağıdaki alıntıda ilgili ilişkilere karşı katı yaptırımlar olması durumunda ortaya çıkacak olumsuzluklara vurgu yapmıştır:

Bu işletmede çok katı kurallar olup, çok katı bir şekilde insanların birbirleriyle olan ilişkileri yasaklanırsa ve kesinlikle ve kesinlikle yapılmazsa inanın burada, buraya gelen müşterinin memnuniyeti azalacaktır. Burada çalışan insanların da burada çalışma sebepleri ve memnuniyetleri azalacaktır. Yani birebir yaşanan ilişki deyin, holiday romance deyin veya ilişki diye nitelendirelim. Bu turizm açısından inanılmaz derece önemli bir olay. Ama çok çok ince de bir nokta çok ince bir çizgi, o kadar ince ki sırat köprüünden daha ince. Düşüp boğazına kadar batağa saplanmak hiç içten bile değil (39. katılımcı).

45. katılımcı da çok yıldızlı otellerin hizmetsel, kuralcı mantıklarının apart otellerde uygulanması durumunda kimsenin çalışmayacağı belirtmiştir. Bu yönde bir apart otel yöneticisi şunları belirtmiştir: “çok iyi biliyorum çalışan personelim burada tatil amacıyla gelen müşterilerle dışarıda cinsel ilişkiye girdiği kaçınılmazdır” (16. katılımcı). Katılımcılar turizmde bu tarz ilişkilerin önüne geçilmeyeceğinin farkındadır. Buna karşın tüm yöneticiler, çalışan-turist cinsel ilişkilerinin belirli bir sınırdan olmasını istemektedirler (sınır çizme kavramı için bkz. Zietsma ve Lawrance, 2010). Bu konuda özellikle dikkat edilen örgüt içinde herhangi bir birlikteliğin (bkz. Tablo 14) ve turistlerin yaşının 18’den küçük olmamasıdır.

Tablo 14: Yönetimin Çalışan ve Turist Cinsel İlişkilerinin Örgüt İçinde Olmamasına Yönelik Tutumlarıyla İlgili Bazı Veriler

Ne içerdeki herhangi bir personel burada ilişkiye girebilir ne de dışardan herhangi birisi kalan müşteriyle burada ilişkiye girebiliyor. Öyle bir şey yok. Sadece bizim burası değil, bildiğim kadarıyla sözleşmelerde, kontratlarda öyle bir şey geçiyor tur şirketleriyle apartlar arasında. Kesinlikle ne müşteri ne personel ilişki kuramaz burada odalarda (3. katılımcı).
Mesai 11’de bitiyordur. 11.05 gece otelin önünde, otelin önünde derken otelin bahçesinde değil, hemen şu yandaki otelin önünde, karşı kafe barda beklesin kız arkadaşını, alır gidersin. Ama buradan el ele tutuşup çıkamaz (11a. katılımcı).
Daha önceli çalıştığım 1–2 tesiste oldu. Çocuk işten uzaklaştırıldı ama o da şuydu. Müşteriyle olan duygusal ya da cinsel ilişki değil, müşterinin odasına çıkıp bu işi uygulamasından dolayı (15. katılımcı).
Biz işletmemiz içerisinde bunlara müsaade etmiyoruz. Ancak burada herhangi bir personelimizin herhangi bir turiste dışarıda neler yapıyor olabildiği tabî ki bizim kontrolümüz dışında ama işletmemiz içerisinde, işletmemiz sınırları içerisinde buna müsaade etmiyoruz (24. katılımcı)
İstediğin şeyi istediğin zaman yapabiliyorsun karışmıyorlar. Tek kural otel içinde yapmayacaksın bir, iki yaşı 18 yaşından büyük olacak (36. katılımcı).

Bu yönde, çok yıldızlı bir otel yöneticisinin aşağıdaki belirttikleri otel içi-dışı ayrımının çalışanların dışarıdaki davranışlarına da uzanabileceği üzerinedir:

Her zaman söylediğimiz bir laf var kimsenin özel hayatına karışmıyoruz. Dışarıda istedikleri şekilde istediği kişilerle takılabilirler, ama ne ölçüde? İşletmeye veya işletmenin ismini lekeleyecek kadar olmamak koşuluyla herkes serbesttir. Otel içerisinde olmaz (15. katılımcı).

16. katılımcı üç yıldızlı otelde çalışırken çalışanını turistlerle dışarıda gördüğünde bile işten attığını belirtmiş ancak artık karar ölçütünü apart otele uygun olması için değiştirdiğini vurgulamıştır:

Burada (apart otelde) bizim için önemli olan tesis içerisindeki yaklaşımlar. Biz artık bizim tamamen bakış açımız bu oldu. Tesis içerisinde biz zaten yapmış olduğumuz toplantılarda bunu gündeme getiriyoruz. ... çünkü apart olduğu için burası, kulüp olduğu için biz daha önceki yöneticilik yaptığımız tesislerde müşterilerle dışarıda gözüken personeli işten atardık. O kadar sıkıydı (16. katılımcı).

Otel içi-dışı sınır ayrımının korunmaması durumunda karşılaşılmak istenmeyen durumları aşağıdaki alıntılar özetlemektedir:

Müşterinin birisiyle gittim, odaya çıktım, öteki gitti çıktı. 3 şey başıma gelir. Bir, benim personelim müşteriden daha rahat bir şekilde otelde yaşamaya başlar. Olmaz bu neye benzer, araba fabrikasındaki herkesin Mercedes kullanması gibi bir şey olur. ... İki herkes odalara çıksa servisi kim yapacak bu da olmaz. Üç, müşteriye niye güveniyorsun müşteri seni odasına çağırıyor, olabilecekleri söylüyorum: imdat bana tecavüz ediyor, imdat paramı çaldı, imdat beni öldürmeye kalktı, beni rehin aldı, zorladı gibi bir şikâyetle karşı karşıya kaldığınızda bir şey söylemeyeyim o çocuk suçlanmıyor, işletme suçlanır. Demek ki işletmenin o kuralları koyması gerekir. Çocuk diyelim ki kaçtı, hapse girdi. İzi bende kaldı. Yani filanca Ahmet bunu yaptı demiyorlar. Filanca otelde bu oldu diyorlar (15. katılımcı).

96-97'de kızın biri ben çalışırken, ismini vermeyeyim otelin, kız otel odasına çağırıyor, otel odasında bana tecavüz etti diyor o zaman. 50 milyar almıştı, 14 sene önce. Odaya çağırıyor, ondan sonra diyor bana tecavüz etti. Tur şirketinden aldı bir de sigortalı ya bunlar buraya gelirken, sigortadan aldı. Otelden aldı, böyleleri de var (18. katılımcı).

Her ne kadar ilgili ilişkiler örgüt içinde yasak olsa da ilgili kural da delinebilmektedir. 43. katılımcı, kendisinin oda servisine çıkarken animasyoncuları turistlerin odasında birçok kez gördüğünü belirtmiştir. Turuncu'daki katılımcı-gözlemin son gününde bir turist, genel müdüre tuvalette çalışanlardan biriyle bir turist kadının seviştiğini gördüğünü söylemiştir. Bu yönde genel müdür, ben hariç, çalışanları tek tek yanına çağırıştır. Ayrıca, daha önceki günler Turuncu'daki komi

Eray, otel tuvaletinde 40 yaşlarında bir kadın turistle birlikte olduğunu belirtmiştir (29.08.10, alan notu, Turuncu).

Yöneticiler, turist kızların normal yaşlarından büyük gösterdiklerini bunun da çalışanları aldatabildiğini onun için bu konuda çalışanları uyardıklarını da belirtmişlerdir. Bu yönde bir alıntı aşağıda verilmiştir:

Bir de diğer bir konu ben hemen ekleyivereyim konuya girmişken, bizde güzel bir şey var, şimdi onların 14 yaşıyla bizim 14 yaşımız bir değil. Onların 16 yaşıyla bizim 16 yaşımız bir değil. Bizim her zaman personeli uyardığımız şu ki: geçen senelerde Almanya’da örnek yaşandı. Bir alman hapse atıldı taciz olayından, bizim söylediğimiz olay şu: 16 yaşındaki kız sizinle ... dışarı çıkmak isterse kendinize dikkat edin çünkü Türkiye Cumhuriyetinin bir kanunu ve anayasası var. 18 yaşın altındaki bir kız sizi şikâyet ederse, durumlar içler acısı (15. katılımcı).

Hem Turuncu’da hem Lacivert’te, turist kızlara sorulan ilk sorulardan birisi de “yaşın kaç” olmaktadır. Aşağıdaki alıntı da turist kızların yaşına dikkat etmekle ilgili çalışanların tutumunu göstermektedir:

Sabah konuşmalarında kısa boylu, sıcakkanlı animatör, şezlongda uzanan bir turist kız için bu 19 yaşında dedi. Kız çok iriydi. Animatör dedi ki ben buna yavşayacaktım, yaşı küçüktür diye yavşamadım. Meğerse yaşı uygunmuş dedi (18.08.10, alan notu, Turuncu).

3.6.9. Çalışan-Turist Cinsel Etkileşimlerinin Etkileri

Yalnızca cinsel birleşmeye indirgenemeyen çalışan-turist cinsel ilişkilerinin etkileri süreçsel, sonuçsal, psiko-sosyal, örgütsel etkiler olmak üzere analitik olarak ayrılabilir. Bu etkiler genellikle birbirleriyle iç içe geçmiştirler. Süreçsel etkiler turistlerle oyunsal ilişkide bulunan çalışanların, turist kadınlarla olan cinsellik de içeren oyunsal ilişkiye girme çabalarını yeniden üreterek ya da hizmetsel ilişkide bulunan çalışanların hizmetsel pratiklerini oyunsallaştırmaya ya da cinselleştirmeye çalışarak turist kadınlarla cinsel ilişki yaşama çabalarını ifade eder (süreçsel değerlendirme için bkz. Volkoff ve diğerleri, 2007). Süreçsel bir etki olması için çalışan ve turist arasında bir cinsel ilişki yaşanması zorunlu değildir. Sonuçsal etkilerse çalışan ve turistin cinsel ilişki yaşaması sonucu oluşan psiko-sosyal ve/ya da

örgütsel etkilerdir. Her çalışan her zaman turist kadınlarla cinsel ilişki yaşamasa da genellikle, cinsel ilişki yaşama beklentisinde, çabasında olduğundan; süreçsel etkiler, sonuçsal etkilerden daha önemli hale gelmektedir. Konaklama örgütlerinde turistlerin her bir ya da iki haftada bir yerlerini yenilerine bırakmaları, çalışanların ilgili ilişkilere girme çabaları süreçsel etkilerin sürekliliğini ve önemini sağlamaktadır.

Çalışmadaki veriler, ilgili ilişkilerin etkilerinin hem olumlu hem olumsuz olabileceğini belirtmektedir. Bu konuda 15. katılımcı etkilerin çok yönlülüğünü “silah” metaforuyla açıklamış, silahın saldırganlık için kullanılabilecekken, kendini korumak için de kullanılabileceğini belirtmiştir. Aşağıda, ancak analitik olarak birbirlerinden ayrılacak etkiler genel olarak psiko-sosyal ve örgütsel etkiler altında sonuçsal ve süreçsel etkiler birleşik değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, tek yönlü bir bakış açısından çok, çok yönlü bir değerlendirme yapmak adına olumlu ve olumsuz etkiler birlikte ele alınmıştır. Ancak, çalışmadaki verilerde ilgili ilişkilerin olumlu etkilerinin özellikle oyunsal etkileşimler kapsamında daha çok belirtildiği ve oyunsal etkileşimlerin etkilerinin olumlu olma potansiyellerinin fazlalığı göz önüne alınmalıdır.

3.6.9.1.Olumlu Psiko-Sosyal Etkiler

Oyunsal pratiklerde bulunan çalışanlar için turistlerle cinsel ilişkiye girme çabaları (süreçsel etki) turistlerle sosyalleşmeyi, şakalaşmayı içerdiğinden kendinde amaçlarını taşırlar ve bireyin işini zevkle yapmasını sağlarlar. Bir önceki kısımda da bazı çalışanların çalıştıkları yerlerde oyunsal etkileşim olmasa çalışmayacaklarını bildirdikleri gösterilmişti. İlgili ilişkilerin ortaya çıkardığı olumlu hava aşağıdaki alıntıda belirtilmiştir:

Tabi, daha bir hareketli oluyor. Daha bir eğlenceli oluyor, daha bir neşesi yerinde oluyor. Bir de eğlence sektörü olduğumuz için çalışan adam ne kadar mutlu ne kadar eğlenceliyse, hareketliyse o da işe direk yansıyor (14. katılımcı).

28. katılımcı da turistlerle olan flörtleşmenin çalışanların hoşuna gittiğini ve sürekli turistlerin yenilenmesinin çalışan ve turist arasındaki flörtleşmeleri sürekli

kıldığını belirtmiştir. 44. katılımcı çalışanların sektörde aldıkları ücretlerin tatmin edici olmaması göz önüne alındığında, çalışanların cinsel ilişki peşinde koşmalarının onları heyecanlandığını belirtmiştir. Ağırlıklı olarak hizmetsel pratiklere sahip çalışanlardaysa bu olanak kısıtlıdır. Onlar turistlerle daha az oyunsal etkileşimlerde olduklarından, oyunsal pratiklerin yararlarından uzaktırlar. İster oyunsal ister hizmetsel pratiklere sahip olsun, cinsel ilişkilerin süreçsel ve sonuçsal olumlu psiko-sosyal etkileri Tablo 15’den görüleceği gibi “cinsel tatmin, artan mutluluk, moral, motivasyon sağlama, hizmet performansının artması, kültürlenme, dil öğrenme, kendine özen gösterme, statü yükseltme gibi farklı konularda belirtilmiş ve gözlemlenmiştir.

Çalışanların turistlerle yaşadıkları flörtleşme sonucu duydukları mutlulukla ilgili bir olay alan notunda şu şekilde ifade edilmiştir:

Komi Levent, bir İngiliz kız için (18 yaşında), Osman’a dedi ki bana ayarla. Kız dondurma kuyruğundayken Osman kıza erkek arkadaşının olup olmadığını sordu. Kız var dedi. Osman kendim için değil, Levent için istiyorum dedi, Levent’i göstererek. Osman kıza Levent’in şansı olup olmadığını sordu. Kız bir şey demedi. Güldü. Bunun üzerine Levent, kıza bakmaya başladı. Levent bana kızın da ona baktığını söyledi. Levent kıza kokteyl gönderdi. Kız kokteyli aldı. Levent çok sevinçliydi. Kendisinin kıza etkilediğini belirtti. ... (Levent) Bir çocuk kadar sevinçliydi, kolumdan tutarak, bana bakıyor, bana bakıyor (diyordu) (24.08.10, alan notu, Turuncu).

38. katılımcı, her insanın beğenilmek isteyeceğini ve çalışanların da beğenilme duygularıyla morallerinin arttığını belirtmiştir (38. katılımcı). Bu beğenilme duygusu ve turist kadınlarla çıkabilme çalışanların arkadaşları arasında sosyal statülerini arttırmaktadır. 40. katılımcının belirttikleri çalışanlar arasında turist kızlarla çıkmanın çalışanların statüsüne etkisini açıklamaktadır:

Bize deniyor ki tabi ki kızlarla çıkacaksınız, adam diyor ki otelin etrafında kızla gezmeyin. Patron görüyor, şu oluyor, bu oluyor, sorun oluyor. Genel müdür görüyor, otelin etrafında gezmeyin. Otelin etrafında gezerseniz, bu sorun olur. Bu bir gerçek ama bizim burada marifet kıza içeriye girip de burada herkese şov yapmak bir marifet, herkes onu istiyor. Ben bunu yakaladım, ben bunu gösterdim, şöyle yaptım, böyle yaptım, hava tarzı oluyor artık onlar açısından (40. katılımcı).

Tablo 15: Olumlu Psiko-Sosyal Etkilerle İlgili Bazı Veriler

Çalışanları birkaç yönden etkiliyor. Bir defa cinsel yönden ciddi bir doyuma ulaşıyorlar, bu önemli. İkincisi onlarla zaman geçirdikleri için doğal olarak Avrupa Kültürü'nden de etkileniyorlar, etkilenmemesi mümkün değil. ... Premier Lig'de kim ne kadar şampiyon olmuş, kim nerde oynuyor bilirler, ciddi olarak etkiliyor, bir entelektüel hava sağlıyor (1. katılımcı).
Psikolojik olarak baktığınızda rahatlatır. Özgüvenleri artırıyor, motive edici bir unsurdur diye düşünüyorum ben (5. katılımcı).
Bu sıkıntılı iş yaşamında iki kadınla konuşabilmek, iki kızla muhabbet etmiş olmak çok büyük bir apolet birçok insan için (10.b katılımcı).
Bu ilişkiler bir insanın olgunlaşması, dünyayı görmesi, kültür genişlemesi, dil gelişmesi açısından baktığınızda çok büyük bir şey (15. katılımcı).
Çalışan insanlar genelde 18–24 arası genç insanlar. Belki de ilk defa kızın elinden tutan insanlar geliyor buraya. Adam gelmiş Anadolu'dan liseyi bitirmiş veya 2 yıllık turizmi bitirmiş. Belki orda hiç kız arkadaşı olmadan, bir kızın elini gerçek bir şekilde tutmadı. Burada çıkıp da barlar sokağında bir İngiliz'le gezdiği zaman kendine acayip bir şekilde güveni artıyor insanın ... biz de yaşadık aynılarını (16. katılımcı).
Sizin tesisinizde bay, bayan olsun ilgi duyduğu bir misafirin olması, personelin elinin yüzünün daha düzgün olmasını sağlar. Daha az ter kokmasını sağlar. Daha temiz kıyafetlerle gezmesini sağlar (24. katılımcı).
Şimdi genç insanda çok büyük bir artı, dediğim gibi en başta da söyledim. Bu bir genel kültür, bu bir kendini geliştirme. Bu insanda kendi hayatı konusunda çok büyük bir artı: Seks konusunda da olabilir, dil konusunda da olabilir, iş tecrübesi konusunda da olabilir, öncelikle genel kültür (28. katılımcı).

Çalışanların daha moralli, daha güvenli ve statülü olmalarıysa genel olarak onların daha olumlu psiko-sosyal durumda olmalarını sağlamaktadır. Çalışanların turistlerle olan etkileşimlerinden elde edebildikleri olumlu psiko-sosyal etkiler, çalışma arkadaşlarıyla olan etkileşimleri için de geçerli olabilmektedir. Turuncu'da ve Lacivert'te günlük yaşamda çalışanlar arasında genellikle turistlere olan ilişkilerin kaynak sağladığı cinsellik içeren sohbetlere, şakalaşmalara sıkça rastlanmıştır (bkz. Tablo 16). Bu şakalar, sohbetler çok samimi olabilmekte, çalışanların zamanlarını gülerек ve sosyalleşerek geçirmelerini sağlamaktadır. Çalışanlar hem Turuncu'da hem Lacivert'te benle de cinsel içerikli sohbetler ettiler. Bu kapsamda, turist kadınlarla yaşadıkları cinsellikleri, onlarla ilgili cinsel isteklerini, beklentilerini, yorumlarını belirtmişlerdir. İlgili örgütlerde cinsel içerikli sosyalleşme günlük yaşamın bir parçası olduğundan, çalışanların benimle paylaştıkları konular çoğunlukla soru sorulmadan, doğal ortamında gerçekleşmiştir.

Tablo 16: Çalışanların Cinsel İçerikli Sohbetleriyle İlgili Bazı Veriler

Hakan ve Tahir, bugün yine 3 genç kız bara gelince onlarla samimi bir şekilde konuştular. Cem hakkında dalga geçtiler. Kızlardan birini Cem'e ayarlamaya çalışıyorlar. Cem utangaç davranıyor, Hakan ve Tahir de Cem'le (olum sen beceriksizsin, gay'sin) dalga geçiyorlar (11.08.10, alan notu, Turuncu).
Tahir, Hakan ve Sergen'in olduğu bir sohbette, ben verdiğim içkinin parasını kasaya verip, üstünü beklediğim sırada duydum ki; Cem'in yaşıtı Mert için dediler ki: Mert, kadının ... (cinsel bir eylem söyleniyor) verdi. Cem'e dediler ki; sen bir bok yapamadın daha. Cem de dedi ki; daha sezon bitmedi abi (12.08.10, alan notu, Turuncu).
Bugün garson Burak, otele 2 tane üniversiteli turist geldiğini ancak hemen diğer otel personeli arasında paylaşıldıklarından dert yandı. Burak ekledi, olsun sorun değil. Ben de asılırm dedim (13.08.10, alan notu, Turuncu).
Volkan, 2 Polonyalı kıza 2 kokteyl süsü götürdü, şezlongların oraya. Volkan onlara asılacağını, sarışına bakacağını, diğerini de (arkadaşı barmen) Utku'ya ayarlayacağını, kızlara beach cluba gitme teklifi edeceğini söyledi (27.07.11, alan notu, Lacivert).

Çalışanları birbirlerine yaklaştıran, iyi ilişkilerini geliştiren en önemli sosyalleşme araçlarından biri de birbirleriyle yardımlaşmaları olmaktadır (bkz. Tablo 17).

Tablo 17: Çalışanların Yardımlaşmalarıyla İlgili Bazı Veriler

Diyelim sizin İngilizceniz yok, benim İngilizcem var. Siz bana diyorsunuz ki abi kız çok güzel, bunu bana ayarlar mısın, tamam diyorum, gidiyorum senin adına konuşuyorum o şekilde (19. katılımcı).
Diyorlar 3 tane kız naparız diyorlar. Bugün 12'den sonra kimin işi yok atıyorum Ahmet, Mehmet sen şunu al, sen bunu al, şöyle yap, böyle yap, böyle yapalım, şuraya götürelim, buraya götürelim bunlar basit olaylar. ...Ben en son çıktığımda 2 tane kız vardı burada. Onlarla çıktık. Ki ben tam buradan eve gidiyordum arkadaş durdurdu beni. Ömer kimse yok, benim yabancı dilim yok, dur yanımızda (34. katılımcı).
Ettim birkaç kez. Genelde yardım etme tercihim kendi arkadaşlarımdan animatörlerde yana. 2 kız gelmişler ben konuşuyorum baktım 2. var en yakın arkadaşım geliyor, vardır otele öyle (36. katılımcı).
Kız geliyor, kim hoşuna gitti sen veya ben. Ben o kızla ilgilenmişimdir, sen ilgilenmemişindir. Öbürü diyor ki Osman diyor, Alper'i getirir misin bizle diyor. Ben de sana böyle böyle diyorum. Senin de hoşuna gidiyor, sen geliyorsun, böyle bir paylaşma oluyor yani burada. Mesela sen bir kız ayarlıyorsun, Osman hadi gidelim diyorsun (40. katılımcı).
Komi Levent, bir İngiliz kız için (18 yaşında) Osman'a dedi ki bana ayarla. Kız dondurma kuyruğundayken Osman sordu kıza erkek arkadaşının olup olmadığını. Kız var dedi. Osman kendim için değil, Levent için istiyorum dedi, Levent'i göstererek. Osman kıza Levent'in şansı olup olmadığını sordu. Kız bir şey demedi, güldü (24.08.10, alan notu, Turuncu).

Bu yardımlaşma, İngilizcesi yetersiz olan çalışana turist kadınla iletişimde yardımcı olmak olabileceği gibi; bir çalışanın, çalışma arkadaşına kendi takıldığı kızın arkadaşını ayarlama çabası ya da bir çalışanın turist bir kadını ayarlamak için uğraşması durumunda ortaya çıkacak açıklıkları kapatma yönünde de olabilir. Bu yönde, çalışanların turist kadınları ayarlama çabalarında birbirlerini idare ettikleri, ortaya çıkan açıkları kapatabildikleri, birbirlerine olan tahammülün arttığı da belirtilmiştir:

Diğer arkadaş ona çalışma saatinde ona yardımcı olur ya da onun açığını kapatır, görmezden gelir, kimsenin ruhu duymaz çünkü çalışma ortamında bazen yapılabilir, yapılıyor da yapıyorduk (37. katılımcı).

Biri kızla konuşacağım diyor, öbürkü onun önünü kapatır, bir şey yapar yani en basiti görünmesin diye, idare etmeye çalışır. Bugün ona yarın ona kim denk getirirse (44. katılımcı).

Bu işbirliği iş içerisinde birbirlerine olan tahammüllerini arttırır, bu işbirliği diğerinin eksikliğini, açığını kapatmayı kolaylaştırır, birbirlerine olan şikâyetleri azaltır (47. katılımcı).

Çalışanlar arasındaki sosyalleşme, yardımlaşma en fazlaysa birbirlerine turist kadınları ayarlama konusunda olmaktadır. Örneğin, bir çalışan ayarlamak istediği kızın yanında arkadaşı ya da arkadaşları varsa, çalışan arkadaşını da turist kızın arkadaşlarına ayarlama çabasında olmaktadır. Bu yönde 43. katılımcı kendisine ilk turist kız arkadaşı aynı barda çalıştıkları bir büyüğünün ayarladığını belirtmiştir. Çalışanların birbirlerine turist kadın ayarlama konusunu, aşağıdaki uzun alıntı samimi bir şekilde açıklamaktadır:

Bir grup kız arkadaş gelmiş, diyelim ki 4 kişi, ... Mutlaka içlerinde genellikle bir şişko tip olur ve o şişko tipi eğlendirmen gerekir, yoksa o gruba hitap edemezsin. Maalesef, bizim nefes olsun yeter dediğimiz şahıslar orda işte devreye giriyorlar. Yani, abi bana karı ayarla, karı ayarla diyen tipler veya ne bileyim aşağıda restoranda çalışan bir tane aşçı çünkü işi gereği adamın bu tür şeylerde yeteneği yok ... olmadığı için de yapıyor, abi ben de geleyim, abi fark etmez ya, en çirkinini ben alayım. Dışarıya çıkıyorsun toplu halde, 2 şakalaşma 2 kakalaşma birbirlerine iteliyorsun, yapmaya çalışıyorsun. O arada şakalar yapıyorsun, bu inanılmaz iyi bir zaman geçimi oluyor. Zaten orda kahkahalar kopuyor. Gecenin sonunda da eğer 4 kişi çıkmışsan, 3 tanesi çiftse zaten dışta kalan öyle veya böyle beraber zaman geçirmek zorunda kalıyorlar. Yapıp yapmamak önemli değil. Bu tür şeyler yani eğlenceli mi? Muhteşem eğlenceli abi (39. katılımcı).

3.6.9.2. Olumsuz Psiko-Sosyal Etkiler

Olumsuz psiko-sosyal etkiler arasında turistlerin ülkelerine dönmeleri ve araya giren mesafenin çalışanlarda neden olabileceği özlem ve kaygı, hoşlanılan bir kızın başka birisiyle çıkmasının verdiği burukluk, turistlerle cinsel ilişki yaşayamamaktan kaynaklanan yoksunluk duygusu, güven sorgulama, statü azalması vb. etkiler belirtilmiş ve gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 18).

Tablo 18: Olumsuz Psiko-Sosyal Etkilerle İlgili Bazı Veriler

Onların da yine psikolojisi bozuluyor. Arkadaşları her gün hava atıyor. Bugün onla çıktım, ertesi gün onla çıktım. Girmeyenler için psikolojik kötü etkisi oluyor. Gerçekten ben x yerde çalıştım. Bulaşıkçımız bunalıma girmişti. Garson önünde diz çöküyordu, psikolojisini kötü etkiliyor (5. katılımcı).
Psikolojik olarak ... ben duygusal bir insanım. Bir ilişki yaşıyorsun 1 hafta 10 gün, 2 hafta. Sonuçta gelen bir insan 3–5 gün kalıyor. Sonra o insan gidiyor. ... Kendi düşüncem, mutlaka fiziksel olarak bir tatmin oluyor ama psikolojik olarak manevi olarak huzurlu bir şey değildir. Sonuçta bir bağlanıyorsun. Yani gittikten sonra tekrar beyin yorgunluğu oluyor. Sürekli düşünmeye başlıyorsun. Bence iyi bir şey değil, kendi açımdan (12. katılımcı).
O arkadaşın gelmiş şöyle yaptım, böyle yaptım, şöyle yaşadım diye anlatıyorken öbürkü orda kaç aydan beri çalışıyor hala bir şey yok tabi ki hoş olmaz (37. katılımcı).
Girmeyenler olumsuz etkileniyor. Düşün herkes otelin önünde bekliyor giyinmiş, kuşanmış, kızları bekliyor, öbürkü gezmeye gidiyor, yapacak bir şeyi yok, deniz kenarına gidiyor, Marmaris'e iniyor, napacak tek başına bilemiyor... Kendinde eksiklik arar yabancı dilim niye yok der, tipimde mi problem var der (41. katılımcı).
Eray, aparta ilk geldiğinde takıldığı kızın kendisinden de hoşlandığını ancak kızın dün Mert'le çıkmasının moralini çok bozduğunu belirtti (01.09.10, alan notu, Turuncu).

Bu yönde, Lacivert'te Volkan durgun olduğu bir günde, durgunluğunun nedenini Rus sevgilisinden üç gündür mesaj gelmemesi olarak belirtmiş ve Rus turistlerin tatilde olanları kolay unuttuklarını söylemiştir. Birçok katılımcı da çalışan-turist cinsel ilişkilerin genellikle zamanla bittiğini belirtmiştir. Bu yöndeki alıntılardan biri şöyledir:

Memnun kalsın, gidince zaten unutuyor bizi. Mümkün değil, naparsanız yapın çıktı mı şu merdivenlerden bittiniz siz. Ya bir kız ne kadar derse ben âşık oldum, ben seni seviyorum, seninle evleneceğim, benim şuyum var, bunum var. Hafta sonu geri geliyorum. %5'i böyle çıkabilir, %95'i kesinlikle uçağa bindiği an bitti. Güzel bir tatil yaptım, paramı ödedim. Erkeğime de baktım, onun da hakkını verdim, çektim gittim (3. katılımcı).

Ayrıca, çalışanların turistlerle cinsel ilişki yaşayamamaları olumsuz ruh hali, yoksunluk, güven sorgulaması vb. kapsamında etkiler doğurabilmektedir. 1. katılımcının belirttikleri ilgili etkileri samimi bir şekilde göstermektedir:

Benim çalıştığım dönemlerde, ben daha silik bir kişiliğim. Özellikle üniversitede. ... Marmaris'e ilk geldiğim zaman onu çok fark ettim. Ben bakıyorum, bizim garsonların yanında kızlar var, sahilde çalışan beş para etmez adamın yanında kız var, benim yanımda kimse yoktu. Sürekli üzgün oluyordum ben. Kırgın oluyordum. Biraz uyuşukluk oluyordu üstümde, hâlbuki akşam mesainin bittiğinde, diyelim ki, sabah 8 akşam 5 çalışıyorsun, saat 5'ten sonra seni bekleyen bir kız olduğunu bilsen daha heyecanlı olacaksın, bu ciddi bir motivasyon. Onu arkadaşlar arasında konuşuyor olman, "vay, x (katılımcı adını söylüyor) götürdü malı" gibi cümlelerin kurulması ciddi bir motivasyon ve örgütsel bağlılık da sağlıyor aslında (1. katılımcı).

Tablo 19: Çalışanlar Arası Sorunlarla İlgili Bazı Veriler

Mesela, bir gece önce bir garsonla çıkmıştır, o kız gelir o gece, garsonun çalıştığı bölümün masasına oturmaz gider, başka garsonun masasına oturur, başka garson da yazmaya başlar. Onun yazdığını gördükçe o delirir. Sonra gelir Türk usulü ya napıyon, işte dün gece beraberdik biz yapma falan filan (41. katılımcı).
Komi Levent, Mert'e dedi ki animatör Yasin'in asıldığı kız varsa bana söyle, onu piç edeceğim dedi. Yani kıza asılacağını bildirdi. Otelde herkesin bir kıza asılması kızın piç edilmesi olarak adlandırılıyor. Sordum Levent'e niye piç ediyorsun diye, dedi ki o benimkileri daha önce piç etti. Levent kendisinin ne zaman bir kıza asılsa diğerlerinin demek ki bu kız kolay düşüncesiyle kıza asılarak kıızı piç ettiklerini belirtti (26.08.10, alan notu, Turuncu).
Havuz başına boşları toplamaya giden Eray ve Mert tartıştı. Birden Eray'ın kızgınlıkla el kol hareketleri yaparken mutfağa doğru gittiğini gördüm. Mert de arkasından bakıyordu. Sonra Eray bana dedi ki "abi bu adamı döveceğim". Dedim niye? Dedi ki: "adam kıza bakma, kızın yanında dans etme" diyor. "Ben bir şey yapmıyorum. Benden 4 yaş küçük Mert, döveceğim, Osman ağabeye söyleyeceğim" dedi. (29.08.10, alan notu, Turuncu).
Volkan, bugün ayrıca Turuncu'da sık kullanılan "kızları piç etmek" terimini kullandı. Laf lafı açtı ve bana, "ben papatya barda olsam, animatörler benden kız alamazlar" dedi. Ben de "normalde alıyorlar mı?" dedim. O da kızları "piç ediyorlar" dedi. "Nasıl yani?" dedim. "Onlarla oturuyorlar, yemek yiyorlar, onlara asılıyorlar, kızın da (g...) kalkıyor, herkes bana asılıyor diye düşünüyor" dedi (20.07.11, alan notu, Lacivert).
Dondurma satan Cahit bara bir şey almaya geldi. "Nihat gitti iyi oldu" dedi. "Neden?" dedim. "Adam alem!" Mesela, barda bir kızla konuşuyor, bana 5 metre ilerden gelme gelme diye işaret ediyor" dedi (26.07.11, alan notu, Lacivert).

Olumsuz psiko-sosyal etkiler kapsamında bazı turist kızlara birden çok çalışanın asılması, çalışanlar arasında sorunlara da yol açabilmektedir (bkz. Tablo 19). Bu konuda hem Turuncu'da hem Lacivert'te turist kadınlara birçok çalışanın asılması "kıızı piç etmek" deyişiyle ifade edilmektedir. Özellikle animatörlerin; turist

kadınlarla rahat ve sık etkileşim içinde olabilmeleri, diğer çalışanlar arasında pek sevilmemelerine yol açmaktadır.

Aşağıdaki alıntıdan da görüleceği üzere, çok yıldızlı otellerde, turistlerle etkileşim kapsamında animatörler ve diğer çalışanlar arasında geniş farklar bulunmaktadır. Bu fark diğer çalışanların animatörlere karşı mesafeli duruşlarına neden olmaktadır. Bu yönde, 42.b katılımcı “Allahın sıcaklığında animatör eğleniyor ama biz onlara hizmet ediyoruz” demiştir. Animasyoncuların oyunsal pratikleri, animasyoncuları turist kadınları ayarlama konusunda avantajlı hale getirmekte ancak bu avantaj da diğer çalışanlarla olan ilişkilerini zedeleyebilmektedir:

Animasyonla gruplaşmalar olur otelde, en fazla gruplaşmanın olduğu garsonlar ve animasyonculardır. Mesela, garson normal bir şekilde ayarlayabileceği, kendi kapasitesinde kız arkadaş elde etmeye çalışır, elde ettim zanneder. ... Vücut dilinden ötürü garson tamamen açılmayabilir, kendini gösteremeyebilir. Gösteremez çünkü bir siyah pantolon ve beyaz gömleğin içinde insan kendini gösteremez. Ama animasyoncu öyle değil. Sakalını bırakır, şortla gider, küpesini takar, daha entel gözükür, onun için napar, animasyoncu işini yaparken o kıızı tavlayabilir. O kıızı tavladığı zaman öbür garson da o kızın animasyoncular tarafından ayarlandığını, kaptırma diyelim, kaptırdığını hisseder ve böyle bir gruplaşmalar her zaman için olmuştur, (garsonlar animatörleri) sevmezler (45. katılımcı).

Ayrıca, Turuncu’daki animatör Turgay da turist kadınları paylaşma konusunda animasyon ve diğer bölümler arasında sorun ve tartışmaların çıkabildiğini belirtmiştir. Kendisininse böyle tartışmalara normal turist kızlar için girmeyeceğini ancak eylül’de gelecek turist kız arkadaşına kimsenin asılamayacağını, kendisini turist kadınları ayarlama konusunda çekemeyen çalışanlardan bazılarının, eylül’de gelecek kız arkadaşına kendisinin onu aldattığını söyleyeceklerini belirtmiştir (19.08.10, alan notu, Turuncu). Çalışanların, çalışma arkadaşlarını turistlere kötülemesiyle ilgili bir örnek de şöyledir:

Bunlar bu işi sanki yarışmış gibi görüp diğerinden üstün olmalıymış gibi görüp veya bunu bir maharetmiş gibi görüp, maalesef birbirleriyle yarış içerisinde olan tabi öyle bir noktaya gelebiliyor ki personel kendi kendini kötüleyebiliyor yani. En samimi beraber aynı koşu yattığı arkadaşını o kıızı tavlayıp beraber olabilmek için onu kötüleyebiliyor (39. katılımcı).

3.6.9.3.Örgütsel Olumlu Etkiler

Örgütsel olumlu etkiler kapsamında çalışanların daha motive ve moralli çalışarak daha iyi performans gösterdikleri katılımcıların bazıları tarafından belirtilmiştir. Hem çalışanların turistlerle hem çalışma arkadaşlarıyla olan etkileşimleri çalışanlarda olumlu ruh hali yaratarak örgüte de olumlu etkilerde bulunabilmektedir. Bir bakıma örgütteki genel hava karnavalsallaşmaktadır. Aşağıda konuyla ilgili iki alıntı verilmiştir:

Tabi, daha bir hareketli oluyor. Daha bir eğlenceli oluyor daha bir neşesi yerinde oluyor. Bir de eğlence sektörü olduğumuz için çalışan adam ne kadar mutlu ne kadar eğlenceliyse, hareketliyse o da işe direk yansıyor yani. O oranda o ölçüde yansıyor. Çünkü gelen adam eğlenmeye gelmiş, free (özgür) bir yaşam, hayatında 1 hafta 2 hafta rahat bir yaşam, istediğini yapma, karşısında da somurtan bir adam olması pek de hoşuna gitmiyor yani (14. katılımcı).

Olumlu yönde de etkileyebilir. Bakın şimdi eğer bir insan mutluysa çok daha iyi bir verim verir. ... Mesela, burası aile ağırlıklı eğer buraya 15 kişilik bir kız grubu gelsin buradaki bütün personel canlanır. Her biri kendini göstermek için daha farklı şeyler yapmaya başlayacak, tabi ki normal davrandığı davranışların dışına çıkacaktır (39. katılımcı).

Örgütün genel havasının karnavalsallaşmasının yanında çalışanlar ayarlamak istedikleri turistlere daha iyi hizmet vererek ilgili turistlerin tatminini arttırabilmektedirler (bkz. Tablo 20). Bu kapsamda, çalışanlar cinsellik yaşayabilecekleri turist kadınlarla daha çok ilgilenerek, onlarla daha fazla sohbet etme çabasında oluyorlardı. Lacivert'teki barmenler özellikle saat "19.00"dan önce havuz barda içkili kokteyl servisi yasak olsa da turist kadınlara, süslemelerine büyük çaba harcadıkları kokteylleri ikram ederler ve ilgilendikleri turist kadınlara, normalde verilen küçük kullan at bardaklar yerine özel cam ya da büyük bardaklarla içecekleri sunarlardı. Konuyla ilgili alınan bir alan notu şöyledir: "çoğu durumda, şahit oldum, direk yaşı uygun, ya da güzel kız olunca, çalışanlar onlarla daha fazla konuşmak ve onlarla daha fazla ilgilenmek istiyorlar" (12.08.10, alan notu, Turuncu). 44. katılımcı da çalıştığı çok yıldızlı otelde en ilgi gören turistlerin tatile yalnız gelen genç kızlar ve kız grupları olduğunu belirtmiştir.

Tablo 20: Turistlerin Daha İyi Hizmet Alabilmeleriyle İlgili Bazı Veriler

Bir müşteriyle o anlamda ilk önce tanışmanız lazım. Birkaç gün süre içinde müşteriye biraz daha gösterebilirsiniz serviste. ... Atıyorum serviste çalışıyorsanız masasına bir şeyler gönderebilirsiniz serviste. Bir ihtiyacı vardır hemen halletmeye çalışırsınız. ... Bunlar olan şeylerdir (7. katılımcı).
Ayarlamak istediği kıza daha iyi serviste bulunuyor. Hep onun istediğini yapıyor. Ona özel servis yapıyor. Bu barda da aynı şekilde. Barmen mesela, kıza çok güzel bir kokteyl yapıyor, kalpli süslemeler falan yapıyor, gönderiyor (19. katılımcı).
Birinden hoşlandıysam sürekli şovuma, aktivitelerime çağırıyordum, ilgilenmesini sağlıyordum. Yemeklerde mesela yanına oturuyordum. Muhabbet ediyoruz. İşim de bu zaten muhabbet etmek, şova çağırarak. Akşam şovumu yapmak, şovdan sonra diskoya götürmek (36. katılımcı).
Bugün, bara 25–30 yaşlarında 2 Polonyalı kız geldi. Kızlar kola istedi. Tam plastik bardağı dolduruyordum, “hocam bunlar özel, bunlara büyük bardak ver” dedi. Ben de verdim. Volkan da kızlara “you are special” (siz özelsiniz) dedi (27.07.11, alan notu, Lacivert).

Çalışan ve turistlerin daha fazla sosyalleşmesi, üzerinde daha önce durulduğu gibi turistleri örgütte tutmakta ve örgütün ekstra satış olanağını arttırmaktadır. Çalışan ve turist arasındaki sosyalleşme, turistlerin çalışanlar ve/ya da o örgütteki olumlu etkileşimler üzerine tekrar o örgütü seçmesine de neden olabilmektedir (bkz. Tablo 21).

Tablo 21: Tekrar Müşteriyle İlgili Bazı Veriler

Bir İngiliz bayanla arkadaşlık kurduğunuz zaman, geçicisiyse o ayrı bir şey de. Uzun vadede düşünüyorsanız, hem işletmeye hem de çevreye yani turizme büyük bir katkısı var. Bir sonraki sezona kardeşini, anasını getiriyor. Babasını getiriyor. Beraberinde bir sürü insanı sürükleyip getiriyor buraya (3. katılımcı)
Artılar çoktur. Siz burada çalışıyorsunuz, muhabbetiniz iyidir siz müşteriyle arkadaş olursunuz o müşteri gelecek sene senin için yine gelir. Yan otelde kalsa bile bu otelde parasını harcar, sırf sen burada olduğu için (11.a katılımcı).
Mutlaka kendisine bir arkadaş edinip defalarca Türkiye’ye geri dönen ... Bir insan tamam Marmaris’e 1 defa gelir, 2 defa gelir. Ama 5 senedir aynı yere geliyorsa bir ilişkisi vardır. Arkadaşı vardır. %50, 50 diyelim. Hem tatil yapıyor hem kendi arkadaşını görmek için geliyordur (12. katılımcı)
Şimdi bizim burada 9 senelik bir tesis burası. Yaklaşık %30–35 repeat müşterimiz oluştu bizim İngiltere piyasasında ve diyebilirim bunun %20’si artık buraya personel için gelmeye başladı. ... Ben kendim de her gün buradan takip ediyorum otel rapor sitelerini benim için burada 6 tane personel var hep onların isimleri geçiyor. Şu çok iyi bu çok iyi işte ona selam söyleyin, bundan çok memnun kaldık gibisinden (16. katılımcı).
Küçük otellere giden müşteriler genellikle hep aynı otele giderler. Oradaki personeli tanımışlardır. Oradaki personel değişmiyorsa ... kendisini orda özel hissediyor veya nasıl diyeyim orayı evi gibi hissediyor, yıllarca geliyor. Başka bir otele gitcek yeni insanlar tanıcak, strest, şuydu, buydu, hiç öyle şeylere karışmıyorlar (21. katılımcı).

Bu kapsamda, Lacivert'te yalnızca 2 sefer tanık olunan tekrar müşterilere Turuncu'da birçok kez, neredeyse her yeni turist girişlerinde şahit olunmuştur. Turuncu'da çalışanlar aralarında yarın "Susanlar" gelecek, yarın "Smithler" gelecek diye konuşarak mutluluklarını, heyecanlarını birbirleriyle paylaşıyorlardı. Çalışan ve turistlerin tekrar görüşmeleriye çok samimi kucaklaşmaları içeriyordu. 29.a katılımcı apart otellerinin bazılarının tekrar müşteriyle rekabet avantajı elde ettiklerini belirtmiştir:

İşin ilginç tarafı küçük olanların (apart oteller) bazılarında verilen hizmet kalitesi o kadar iyi ki onun da tekrar geleni fazla. Birebir ilgilendikleri için, müşteri sayısı az, hepsiyle tek tek ilgilenabiliyorlar. Avantaj olabiliyor bazen (29.a katılımcı).

47. katılımcı da apart otellerin çalışma sistemindeki başarının çalışan ve turist arasındaki yoğun etkileşimden kaynaklandığını "apartlarda etkileşim çok, etkileşim başarıyı getiriyor, başarı etkileşimi getiriyor, böyle bir daire var" sözleriyle belirtmiştir.

3.6.9.4. Örgütsel Olumsuz Etkiler

Cinsel ilişki yaşamamanın ve/ya da yaşamak için peşinde koşmanın olumsuz etkileri kapsamında bedensel yorgunluk, dikkat dağılımı, çalışan performansının düşüşü; turist kadınları ayarlamak için kokteyl yapmak, özel bardaklar, malzemeler vb. kullanmanın otel olanaklarının kullanılması ve bazı turistlerin hizmet sürecinde ihmal edilmelerine neden olduğu belirtilmiş ve gözlemlenmiştir.

Turuncu'da ve Lacivert'te çalışanların çıkabilecekleri turist kadınlara yönelik özel ilgi göstermeleri sıkça gözlemlenmiştir. Bazı turistlere özel ilgi gösterilmesi, - önceki kısımda ilgili turistler için olumlu olabileceği belirtilse de- diğer turistlerin bir sırada önceliklerini kaybetmeleri, yeterli ilgi görememeleri gibi sonuçlara da yol açarak turist memnuniyetsizliğini arttırarak, örgüte olumsuz yansıyabilmektedir (bkz. Tablo 22).

Tablo 22: Olumsuz Psiko-Sosyal Etkilerle İlgili Bazı Veriler

Belli bir misafire çok üstün ve belli bir samimiyetle davranınca, o tarzda olursa diğerlerinden kesinlikle şikâyet geliyor...ne gibi şikâyetler olabiliyor: yani gençlere çok iyi hizmet ediliyor, yaşlılara kesinlikle bakılmıyor gibi (2. katılımcı)
İş performansı düşer. Niye düşer. Çünkü bu adam 8 saat çalışıyor. ... Gece 2'ye 3'e kadar sabahlayan personel oluyor. Sabah dağılıyor. Performans düşüyor. Vücut kalmıyor (11.a katılımcı).
Diğer misafirler hemen şikâyet ediyor. Atıyorum barda bekliyor kuyruk. Genç bir bayana öncelik veriliyorsa, onu da geliyor misafir şikâyet ediyor (12. katılımcı).
Gördüğüm şikâyetlerden bazıları da personelin genç kızları olan ailelerin masalarının servisiyle daha çok ilgilendikleri yönünde şikâyetler alıyoruz (16. katılımcı).
Şöyle ama o ayarlamak istediği kıza yönelik yaptığı için iş verimliliği en çok ona oluyor, diğer oturanlar unutuluyor (19. katılımcı).
Ya tabi arkadaşlığı döneminde barlara gidiyor zaten buradaki en uzun süre kalan 14 gün kalıyor. Bunun devamında da fiziksel güçsüzlük, ertesi gün işime yansıyor. Pek tatlı bir durum oluşmuyor (21. katılımcı).
Mesela bunu çok yaşadık, 1000 kişilik bir otelde sürekli kızlarla ilgileniyorsa, X animatör çok fazla kızlarla ilgileniyor (36. katılımcı).

Bu yönde 23. katılımcı, çalışanların ilgilendikleri kızlara yönelmelerinin diğer turistlerde rahatsızlığa yol açabileceğini şu cümlelerle özetlemiştir:

Bu diğer müşteriler tarafından fark edilirse, rahatsızlık verebilir. Sonuçta herkes diğer insanlarla birlikte eşit hizmet almak ister. Eğer eşit alamıyorsa bu biraz bazı kişiler açısından rahatsız edici olabilir (23. katılımcı).

Eşitsiz hizmetin fark edilmesi durumunda ortaya çıkacak soruna bir örnek Lacivert'teki barmen Volkan tarafından anlatılmıştır. Yakından ilgilendiği kızlar için yasak olan saatlerde kokteyl yapan Volkan, bir erkek Türk turist tarafından kokteyl yaparken ve kokteyli turistlere verirken görüldüğünü ve turistin Volkan'dan kendisine de kokteyl yapmasını istediğini belirtmiştir. Volkan, ilgili saatte kokteylin yasak olduğunu söyleyince, turist adamın “kızlara yapıyorsun ya” dediğini ve kendisini yiyecek-içecek şefine şikâyet ettiğini belirtmiştir (24.07.11, alan notu, Lacivert).

Lacivert'teki kadın çalışan Emine, barmen Nihat'ın barda yalnızca genç kızlarla ilgilendiğini, yanda sırada bekleyenler olsa da Nihat'ın ilgilendiği kızların suratlarına öylece gülümseyerek baktığını belirtmiştir (18.07.11, alan notu, Lacivert).

Ayrıca, 4. katılımcının belirttikleri de çalışanların bazı turistlere özel ilgi göstermelerinin etkileriyle ilgilidir:

Bütün ilgi odağı o şahıs üstüne gider. Performansını etkiler. Müşteriyle olan ilişkilerini etkiler. Bütün odak noktası o şahıs olduğu zaman....diğer müşteriye fazla vakit ayıramazsın. Devamlı o kızın veya hanımın çevresinde olacağın için motivasyon bozukluğu yaratır. Aldığı siparişi unuttur. Olumsuz etkiler (4. katılımcı).

İlgili konuda 39. katılımcı otele genç kızların gelmesinin paradoksal olarak çalışanları daha motive ettiği ve hareketlendirdiğini belirtse de bunun aynı zamanda hizmet sürecinde aile gruplarının ihmallerine yol açabileceğini belirtmiştir:

Buraya 15 kişilik bir kız grubu gelsin, buradaki bütün personel canlanır. Her biri kendini göstermek için daha farklı şeyler yapmaya başlayacak tabi ki normal davrandığı davranışların dışına çıkacaktır. ... maalesef bunun işletme açısından bazen yararları bazen zararları olabiliyor. ...Genç kız grubunun gelmesi demek ailenin biraz göz ardı edilmesi demek. Şimdi bu çeşitli problemlere yol açabilir, ne gibi: aileler bir kere gedikleri tur acentesine bunu şikâyet olarak değerlendirebilirler. Nasıl değerlendirebilirler, işte bizle hiç kimse ilgilenmiyor diye (39. katılımcı).

46. katılımcı da seyahat tavsiye forumunda konuyla ilgili apart otelleri için yapılan bir yorumu şöyle değerlendirmiştir:

Geçen gün yorumlarda biri daha yazmış bize. Eğer gençseniz sizle daha çok ilgilenirler. Servisiniz daha çabuk geliyor. Haklı olmadıkları yer var mı var, haklı oldukları yerler de var. ... gerçekten yani art niyetli olarak yapan kişiler (çalışanlar) de var. Her zaman şefi, müdürü başında değil ki adamın (46. katılımcı).

Aşağıdaki alıntılardan görüleceği üzere, turist kadınları ayarlamak için genellikle alkollü içecek verilmesi otel olanaklarının yasal olmayarak kişisel amaçlarla kullanılmasına neden olarak da örgüte olumsuz etkilerde bulunabilmektedir. 8. katılımcı çalışanın bir turist kadınla çıkmak istediği zaman ona bedava içki verip, onunla özel olarak ilgilendiğini belirtmiştir. Aynı konuyla ilgili diğer bir alıntı da şöyledir:

Eğer ki gözüne kestirdiyse ... garson ya da barmen işte bir kokteyl aldıysa bir kokteyl bedavasından veriyor. İkramını yapıyor. Mekânda biraz daha tutup şansını arttırmaya çalışıyor (4. katılımcı).

Kokteyl ikramına daha çok Lacivert'te rastlanmıştır. Bu durum için Lacivert'te her şey dâhil sisteminin uygulanması etkindir. İlgili sistem tüketilen içkilerin ne kadarının turistler tarafından istendiğini ne kadarının barmenler tarafından ikram edildiğinin tespitini olanaksızlaştırarak, barmenlere ikram konusunda belirli bir özgürlük vermektedir. Ayrıca, Turuncu'da barda kasiyerin olması ve her satılanın anında fişe yazılması, barmenlerin içecek ikramlarını engelliyordu. Oysa Lacivert'te bardan çıkan içkilerin birebir kayıt altına alınmaması, barmenlerin turistlere içki ikram etmelerini kolaylaştırıyordu. Bu kapsamda, Lacivert'te her gün birçok defa gözlemlenen kokteyl verme olayı Turuncu'da doğrudan bir kere gözlemlenmiştir.

45. katılımcı, her şey dâhil sisteminde kimin ne içtiğinin ne kadar içtiğinin denetiminin yapılamadığını oysa apart oteldeki bir bardaki içeceklerin denetiminin yapılmasının daha kolay olduğunu belirtmiştir:

Eğer apart sahibiyle bir takım gelen malı çıkan malı hesaplayan muhasebe sistemi varsa bunun hesabını tutabilir. Ama büyük otellerde yok çünkü her şey tam pansiyon senin (her şey dâhil sistemde) kokteyl yapma şansın daha fazla (45. katılımcı).

46. katılımcı da apart otellerdeki sayımla her şey dâhil sistemini uygulayan örgütlerdeki sayım mantığının farklı olduğunu ve bu durumun da her şey dâhil sisteminde yiyecek-içecek denetimini zorlaştırdığını aşağıdaki cümleleriyle açıklamıştır:

Her şey dâhillerde adı üstünde her şey dâhil olduğu için bir takip mekanizması yok. Sayım var, sayım niye var bizim maliyetimiz nedir diye, personel ne kadar içmiş diye yapıyorlar. Biz (apart otel) sayımı niye yapıyoruz açığımız var mı diye. Aradaki mantık farkı bu. Biz her ayın sonunda sayım yapıyoruz barlarda, restoranımızda, mutfağımızda, depomuzda. Amacımız nedir: açığımız nedir? Aynı zamanda costumuz (maliyetimiz) nedir? Ama onların (her şey dahil sistemi uygulayan oteller) mantığı costumuz nedir? Kişi başına her şey dâhil kaç euroya mal oluyor? O yüzden oradaki personelin ben bizzat da görüyorum çalışan arkadaşlarım da var biliyorum, tüketimleri bizimkiler %5'se orda %80 fazladır (46. katılımcı).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Kadın turistler ve turizm sektöründeki erkek çalışanların cinsel ilişkiye girmeleri birçok akademik çalışmaya konu olmaktadır (Brennan, 2004; Cabezas, 2004; Fluker ve Deery, 2003; Hennink ve diğerleri, 2000; Romero-Daza ve Freidus, 2008; Weichselbaumer, yayınlanacak). Ancak, ilgili ilişkilerin hangi örgütsel yapı ve bağlamlarda nasıl geliştiği yeterli bir şekilde açıklanmamıştır. Bu yönde, çalışmada çalışan-turist cinsel ilişkileri keşfedici ve açıklayıcı bir şekilde incelenmiştir (bkz. Şekil 12). Çalışma konusu, 4S turizmi kapsamında etkinlik gösteren Marmaris ve Marmaris'teki örgütlerde günlük yaşamda önemli rol oynamaktadır (Tataroğlu, 2006). Bu çalışma, bu tür ilişkilerin örgütlerde gelişme süreci ve etkilerini incelemiştir. Çalışmada konunun yeterli bir değerlendirmesi için akademik nesneleştirilmenin ötesinde; alana, konuya ve katılımcılara yakın olmak amaçlanmıştır (Zundel ve Kokkalis, 2010). Bu yönde, katılımcılarla yoğun etkileşim içinde olmayı gerektiren yarı-yapılandırılmış görüşmeler ve katılımcı-gözlem çalışmanın ana veri kaynaklarını oluşturmuştur. Ana veriler, bir seyahat tavsiye sitesinden alınan turist yorumlarıyla da desteklenmiştir.

Eleştirel gerçekçilik meta-yaklaşımının ontolojik ve epistemolojik varsayımlarıyla yönlendirilen çalışma, çalışan-turist cinsel ilişkilerini incelerken “sosyolojik bir düşün”den hareket etmiştir (Mills, 2007). Bu kapsamda, genel olarak modernlik, düşünümsel modernlik, cinsellik, üretim-tüketim, turizm ve cinsellik ilişkileri değerlendirilmiştir. Üretim-tüketim, çalışma-oyun ayrımları ele alınmış ve üretim-tüketim arasındaki ayrımın bulanıklaşabildiğinin altı çizilmiştir. Eros–Logos mantıklarından hareketle, 4S turizminin Eros mantığı ağırlığında eşik zaman ve mekânlardaki pratikleri içerdiği belirtilmiş ve ilgili zaman ve mekânlarda bireyler arasındaki hiyerarşilerin azalarak, bireylerin daha oyunsal hareket edebildikleri, cinselliğin de bu kapsamda yaşanan samimiyetliklerden olduğu vurgulanmıştır.

Çalışma konusu ve konusunun ele alınış biçimleri örgütlerde cinsellik yazınındaki üç eksiklikle gerekçelendirilmiştir. Bunlar; cinselliğin düzen bozucu olarak kavramsallaştırılması, cinselliğin yeterli ontolojik ve epistemolojik temellerle

incelenmemesi, son olarak da çalışan-müşteri cinsel ilişkilerinin neredeyse hiç değerlendirilmemesidir. İlgili gerekçelerden hareketle, çalışma, çalışan-turist cinsel ilişkilerinin hizmet etkileşimlerinden, pratiklerinden ayırık incelenemeyeceği ve cinselliğin düzen kuruculuğu üzerine temellenmiştir.

Hizmet yazınındaki ilişki-karşılaşma ayrımı ve eleştirel gerçekçiliğin katmanlı ontolojisine dayanılarak, fiili düzey olarak çalışan-turist hizmet etkileşimlerinin, gerçek alandaki Eros ve Logos mantıklarının farklı ağırlıklarınca şekillendikleri; bu yönde, Eros mantığı ağırlığındaki etkileşimlerin “oyunsal”, Logos mantığı ağırlığındakilerin de “hizmetset” oldukları belirtilmiştir.

Eleştirel gerçekçiliğin “sosyal eylemin dönüşümsel modeli”ne göre ilgili etkileşimlerin sosyal yapı olarak bireyleri önceledikleri ancak ilgili etkileşimlerin varlıklarının bireylere ve de yapı ve bireyi birleştiren çalışma pratiklerine bağımlı oldukları vurgulanmıştır (Bhaskar, 1998). Oyunsal ve hizmetset etkileşimler, pratikler farklı örgütsel bağlamlar (turistin örgüte tutsaklığı, her şey dâhil sistemi, apart otel çalışma sistemi) ve çalışanlar için değerlendirilmiştir. Farklı örgütler ve aynı örgüt içindeki farklı çalışanlar için oyunsal ve hizmetset çalışma pratiklerinin turistlerle olan etkileşimler kapsamında nasıl farklılaştığı açıklanmıştır. Çalışan ve turist etkileşiminde maddesel nesnelerin (örneğin; bar taburesi, havuz, alkol) çalışma pratikleriyle ilişkisi, turistlerle olan etkileşimleri nasıl etkiledikleri oyunsal ve hizmetset pratiklere göre de değerlendirilmiştir.

Oyunsal pratiklerin çalışan ve turist arasındaki cinsel ilişkileri daha fazla oluşturduğu belirtilmiştir. Bunun da oyunsal pratiklerin “eşik” özelliğinden cinsellik içermeleri ve sınırları açık pratikler olmalarının farklı mantıkların kullanılmasına olanak vermesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Çalışma pratiklerinin ilkesel ve edimsel öğeleri arasındaki analitik ayırmadan hareketle, farklı çalışma pratiklerinde denetim ve direnç olanakları tartışılmış, oyunsal pratiklerde ilkesel ve edimsel öğeler arasındaki ayırımın yüksek olmasının denetim olanağının azaltıp, direniş olanağını arttırdığı; hizmetset pratiklerdeyse

ilkesel ve edimsel ögeler arasındaki ayrımın az olmasının yönetimin denetimini arttırdığı, çalışanların eylemlilikleriniyse kısıtladığı vurgulanmıştır.

Çalışmada çalışan-turist cinsel ilişkilerinin etkilerinin hem süreçsel hem sonuçsal olduğuna dikkat çekilmiş; etkiler tek taraflı bir değerlendirme dışında, çok yönlü olarak değerlendirilmiştir (Kingsbury, 2011; Yarnal, 2004). Çalışmadaki veriler, ilgili ilişkilerin olumlu etkilerinin özellikle apart oteller için daha baskın olduğuna işaret etmektedir.

Yöneticilere yönelik tavsiyeler

Bireylerin esenliklerinin, diğerleriyle olan ilişkilerinin niteliğine büyük oranda bağlı olması, çalışma sırasında çalışanların diğerleriyle geliştirebildikleri iyi ilişkileri önemli kılmaktadır (Grant, 2007; Sayer, 2007; Sayer, 2011). Bireylerin oyunsal pratiklerle turistlerle daha eşit düzeyde etkileşim içinde olmaları, “pozitif psikoloji” kapsamında bireyler ve örgütler için olumludur (Fineman, 2006; Fredrickson, 2003; Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Oyunsal pratiklerde ilkesel ve edimsel ögeler arasındaki fark, çalışanların kendilerini geliştirmelerine ve örgüte olumlu olabilecek şekilde çalışma pratiklerini şekillendirmelerine olanak verebilmektedir (Fredrickson, 2003; Wrzesniewski ve Dutton, 2001). Oyun, var olandan yeniye bir “sıçrayışı” olanaklı kılar (Gordon, 2009: 7). Eros mantığındaki oyunsal pratikler birleştirici olduklarından ortaya çıkardıkları olumlu etkiler -iyi hizmet, tekrar müşteri gibi- turistlere ve örgüte de genişleyebilmektedir. Oyunsal pratiklerin olumlu sonuçlar doğurabilme potansiyelleri, hizmetsellere göre daha çoktur (bkz. Fredrickson, 2003; Sandelands, 2010).

Oyunsal pratiklerle bireyler, yalnızca cinselliğe indirgenemeyecek diğerleriyle birleşme gereksinimlerini karşılayabilmektedirler (Baumeister ve Leary, 1995; Marcuse, 1998b). Bu da apart oteller gibi çalışan ve turist etkileşim sıklığı ve yoğunluğunun çok olduğu karnavalsal örgütlerde daha fazladır. Çalışmada katılımcılar, apart otel müşterisinin yıldızlı otellere gidenlerden farklı olduğunu ve apart oteli tercih edenlerin çalışanlarla samimi ilişkilerden hoşlandıklarını

belirtmişlerdir. Karnavalsal bir ortamda, çalışanların diğerleriyle birleşme ihtiyaçları yalnızca turist kadınlarla sınırlanmamaktadır. Seyahat tavsiye forumunda apart oteller için belirtilen yorumlardaki özel ve/ya da takma isimlerin beş yıldızlı otellere göre çokluğu bu kapsamda değerlendirilmelidir. Karnavalsal örgütlerde bireyler daha aktif, daha senli-benli ve daha etik etkileşimdedirler (Gardiner, 2000: 63–70).

Çok yıldızlı oteller gibi kuşatılmış örgütlerdeyse çalışanlar; turistlerle eşit olmayan hizmetsel pratiklerle etkileşim içinde olduklarından, oyunsal pratiklerin sağladığı olumlu etkilerden yararlanamamakta ve olumsuz etkilerle karşılaşmaktadırlar (Hobfoll, 2001). Çok yıldızlı oteller de oyunsal pratiklerin olumlu etkilerinden yararlanamamaktadırlar. Logos mantığının ayırıcılığındaki hizmetsel pratiklerin olduğu otellerde çalışanların turist kadınlarla cinsel ilişki yaşama çabaları, çok yıldızlı otellerin çalışma mantığıyla örtüşmemektedir. Bu çabalar, 4S turizmin cinsellikle bağlantısından dolayı, çok yıldızlı otellerde yüksek denetime karşı tamamen önlenememektedir.

Çok yıldızlı otellerde aynı çalışanın aynı turistlerle olan etkileşim sıklığı ve yoğunluğu az olduğundan çalışanlar ve turistler arasında -yalnızca cinselliğe indirgenemeyecek- duygusal bağ da az olmaktadır (Grant, 2007). Bu da, çalışanların anlamlı ilişkiler kurmalarının önüne geçerek, cinsellik arayışıyla turist kadınlara yönelmelerini, ilişkilerin daha fazla araçsallaşmasını ve örgütsel kuralların delinmesine (özellikle kokteyl ikramı) neden olmaktadır. Böylece, oyunsal pratiklerin ortaya çıkardığı karnavalsal ortamdaki kendinde amaçlı etkileşimlerin hem psiko-sosyal hem örgütsel olumlu etkileri azalmaktadır.

Logos mantığında verimlilik, denetim, hesaplama gibi konulara aşırı odaklanma bireyler için anlam kaybı, denetimsizlik ve verimsizlik gibi olumsuz etkileri barındırmakta (Ritzer, 2008) ve “pratik us”un (practical reason) başardığı günlük farklı bağlamlarda ortaya çıkan sorunların çözümünde başarısız olmaktadır (Sayer, 2011). Lacivert’te farklı kademelerde birçok yönetici olmasına karşın, turistlerin hizmet alımında günlük ufak sorunlarının çözülmesi kolay olmamaktadır. Bu yönde, havuz barda meşrubat makinesindeki musluklardan birkaçının uzun süre

bozuk kalması, dolayısıyla, içeceklerin şişelerden sıcak verilmesi ve içeceklerin aşağı yukarı her gün farklı ölçülerdeki kullan-at bardaklarıyla verilmesi, birçok kez turistler tarafından şikâyet edilmiştir. Turuncu'daysa, karşılaşılan günlük küçük sorunlar anında çözülebilmektedir. Bu kapsamda, seyahat tavsiye forumunda da apart otel yorumlarında, biten bir içeceğin hemen yandaki marketten çalışanlar tarafından alındığı, rahatsızlanan turistler için eczaneden ilaç getirildiği gibi çözüm sunucu pratiklerle ilgili olumlu yorumlar vardır.

Ayrıca, Lacivert'in yemekhane ve sigara içme yerindeki sohbetlerde çalışanların zor ve eşit olmayan şartlarda çalışmaktan kaynaklanan şikâyetleri gözlemlenmiştir. Turuncu'da çalışanlarsa turistlerle oyunsal etkileşimler kapsamında zevkle çalışabildiklerini olağan günlük konuşmalarda sıkça belirtmişlerdir. Yukarıda belirtilen olumsuzluklar ve apart oteller gibi küçük ölçekli örgütlerde turistlerle samimi ilişkiler kurmanın önemi, düzen kuruculuğu (Cederholm ve Hultman, 2010) göz önüne alındığında, yöneticiler Logos mantığına karşı Eros mantığındaki oyunsal etkileşim ve pratikleri örgütlerde yaymayı amaçlayabilirler.

Oyunsal pratiklerin çalışan, turist ve örgütlere olumlu sonuçlar doğurabilme potansiyellerinin olduğu (Styhre, 2008) ve 4S turizmi gibi cinsellikle yakın ilişkili bir ortamda çalışanların cinsel isteklerini koalamalarının önüne geçilemeyeceği göz önüne alınmalıdır. İlgili örgütlerde hizmet etkileşimleri, verimliliği ve etkinliği sağlamaya yönelik hizmetsel pratiklerden çok, ilişkisel olarak bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri ve diğerleriyle yalnızca cinselliği indirgenemeyecek, kendinde amaçlarını taşıyan oyunsal ilişkiler geliştirmelerine olanak veren çalışma pratiklerini içermelidir (bkz. Grant, 2009; Grant ve Parker, 2009; Sayer, 2007). Yöneticilerin oyunsal ilişkilerin olumlu potansiyelinden yararlanabilmeleri için belirli oranda denetim kaybını göze almaları gerekmektedir. Bu yönde, yönetim oyunsal pratiklerin ilkesel ve edimsel öğeleri arasındaki ayrımı korumalıdır. Bu ayrım çalışanların edimselliklerine olanak tanıyarak, oyunsal pratiklerin çalışanlar için kendinde amaçlarını da taşımasına hizmet eder. İlgili ayrımın korunmaması durumunda, diğer bir deyişle standartlaştırılan oyun, oyun olmaktan çıkacaktır (Fineman, 2006: 280).

Turizmde çalışma koşullarının zorluğu, çalışanların genelde çalışmak için başka yerlerden geldikleri, bir bakıma total kurum olarak konaklama örgütlerinde (Weaver, 2005b) 6 ay çalıştıkları, çalıştıkları konaklama örgütlerinde kendilerine ayrılan yerlerde konaklayarak, çoğu zamanlarını ilgili örgütlerde geçirdikleri göz önüne alındığında, çalışanların özel yaşamlarının kısıtlandığı dikkate alınmalıdır (Sanne, 2010). Çalışanların diğerleriyle birleşme gereksinimlerinin araçsal etkileşimlerle sınırlandırılmasıysa etik dışı bir uygulama olarak, çalışanların “haysiyet”ini (dignity) olumsuz etkileyecektir (Sayer, 2007; Sayer, 2011). Bu yönde çalışanların turistlerle olan tatmin edici etkileşimlerinin sınırlandırılması konaklama örgütlerinin total kurum özelliklerini taşımalarından, aynı zamanda çalışanların özel yaşamlarına müdahaleyi de içermektedir. Çalışan ve turist etkileşimlerini hizmetsel pratiklerle sınırlamak aynı zamanda çalışan ve turist arasındaki eşitsizliğe neden olmaktadır. İlgili eşitsizlik, özellikle çok yıldızlı otellerde farklı çalışanlar arasında -örneğin animatörler ve garsonlar- farklı uygulamalara yol açarak olumsuz etkilerde bulunabilmektedir. Bu yönde, çok yıldızlı otellerde animasyon bölümü dışındaki diğer çalışanların turistlerle olan etkileşimlerinin belirli oranlarda oyunsallaştırılması daha eşitlikçi bir yönetim anlayışı olacaktır.

Tüm bu belirtilenler özetlenirse, 4S turizminin cinsellikle yakın ilişkisi, bireylerin cinselliklerinin tamamen engellenmesinin olanaksızlığı ve yalnızca cinselliğe indirgenemeyecek oyunsal etkileşimlerin olumlu etkileri göz önüne alındığında, 4S turizmi kapsamında faaliyet gösteren örgütler ve çalışanları için oyunsal etkileşimlerin yaygınlaştırılması, yaygınlaştırılmamasından daha olumludur.

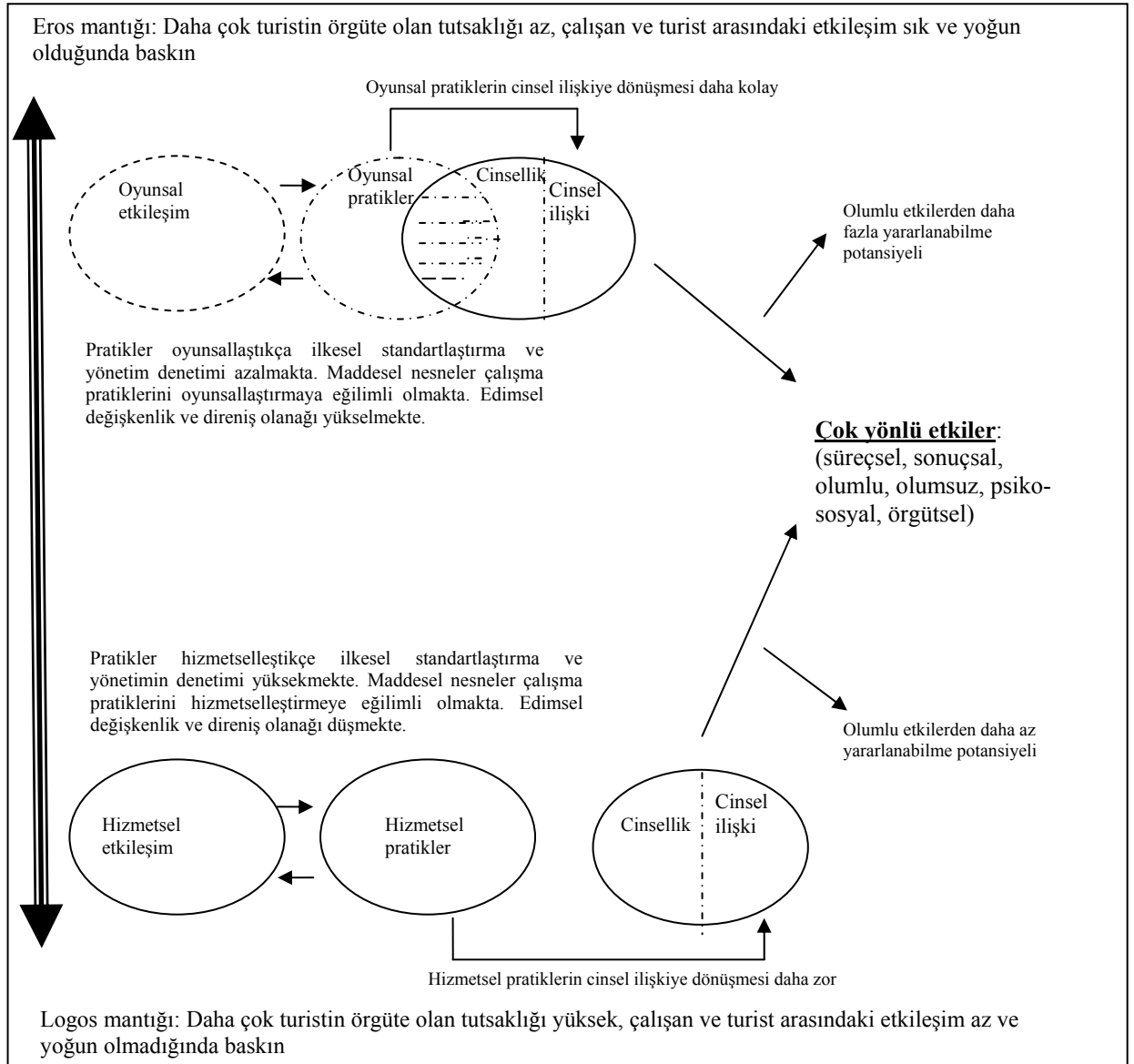
Çalışmanın kuramsal katkıları, kısıtları ve sonraki çalışmalar için öneriler

Çalışma; Eros-Logos mantıkları, oyun, cinsellik ilişkilerini farklı örgüt ve çalışanlar açısından çalışma pratiklerine dayanarak incelemiştir. Bu yönde, çalışmanın kuramsal katkıları (bkz. Şekil 12) ağırlıklı olarak örgütlerde cinsellik, oyun ve pratik teorisi yazınları üzerine olmuştur.

Örgüt çalışmalarında cinsellik genellikle düzen bozucu olarak kavramsallaştırılmıştır. Eros mantığı'nın düzen bozucu mu kurucu mu olduğu konusunda sosyal bilimlerde (Shilling ve Mellor, 2010) ve örgüt çalışmalarında (Brewis ve Linstead, 2000; Burrell, 1992) tartışmalar bulunmaktadır. Bu yönde, Shilling ve Mellor (2010), Eros üzerinde daha fazla araştırma yapılması gerektiğine işaret etmişlerdir. Daha önce yeterli bir şekilde incelenmemiş bir olguyu (çalışan-müşteri/turist cinsel ilişkileri) keşfedici ve açıklayıcı bir şekilde inceleyen bu çalışma, Eros mantığının düzen kuruculuğunu vurgulamıştır (Burrell, 1992; Marcuse, 1998a). Çalışan ve müşteri/turist Eros mantığında yalnızca cinsel ilişkilere indirgenemeyecek sosyalleşme kapsamında, karşılıklı kazanımlı tatmin edici ilişkiler kurmalarının bireyler ve örgütler için olumlu etkileri olabileceği belirtilmiştir. Sonraki çalışmalar, çalışmadaki bulguları farklı yapı ve bağlamlara göre değerlendirebilirler.

Yazında genelde kadın çalışanların cinsel nesneleştirilmeleri konu edinilmekte, erkek çalışanların kadın müşterilerle olan cinsel ilişkileri yeterince ele alınmamaktadır (Warhurst ve Nickson, 2009: 400–401). İlgili eksikliği doldurabilmek adına bu çalışma, erkek çalışanların kadın turistlerle cinsel ilişkilerine odaklanmıştır. Türkiye’de kadın ve erkek cinsel eşitsizliği erkekler lehine fazla olduğundan, kadın çalışanların erkek turistlerle cinsel ilişkiye girmeleri zordur. Bu da çalışmada kadın ve erkek çalışanların turistlerle girdiği cinsel ilişkilerin karşılaştırılmasını engellemiştir. Sonraki çalışmalarda hem kadın hem erkek çalışanların müşterilerle cinsel ilişkiye girmelerinin yaygın olduğu yerlerde kadın ve erkek çalışanların müşterilerle olan cinsel ilişkileri, ilgili ilişkilerin oluşma süreçleri, etkileri vb. kapsamında karşılaştırılabilecektir.

Şekil 12: Çalışan ve Turist Cinsel İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Örgütlerde cinsellik yazını –özellikle, örgütlerde romantik ilişkiler yazını- çalışma pratiklerinin cinsellikle olan ilişkisi ve cinselliğin süreçsel değerlendirmesiyle yeterince ilgilenmemiştir (Salzinger, 2000: 68; Zelizer, 2009: 45). Bunun sonucunda, cinsellik kapsamında örgütlerde “gerçekte neler, nasıl oluyor soruları yanıtlanmamıştır” (Williams ve diğerleri, 1999: 81). Son yıllarda özellikle çalışma pratiklerinin analiz birimi olması gerektiği birçok farklı yazında belirtilmektedir (Nicolini, 2009; Whittington, 2011). Çalışmada cinselliğin çalışma pratikleriyle değerlendirilmesi ilgili ilişkilerin süreçsel değerlendirilmesine de olanak sağlamıştır (süreçsel değerlendirme için bkz. Volkoff ve diğerleri, 2007). Genelde

örgütlerde cinsellik özelde de örgütlerde romantik ilişkiler yazını örgütlerde cinselliğin etkilerini yalnızca sonuçsal olarak değerlendirmektedir. Oysa bireyler cinsel ilişkilere girmeseler de, bireylerin cinsel ilişkilere girme çabaları önemli olmaktadır. Bu çalışma, çalışan-turist cinsel ilişkilerinin etkilerinin ancak birbirlerinden analitik olarak ayrılabilen süreçsel ve sonuçsal etkiler kapsamına değerlendirmiştir. Bu yönde de sonraki çalışmalar için süreçsel etkilerin ele alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Genellikle örgütlerde cinsellik yazını, cinselliği örgütsel temelde bütüncül değerlendirmekte ve aynı örgüt içinde farklı çalışanların durumları hakkında pek bilgi vermemektedir (bkz. Mano ve Gabriel, 2006). Çalışmada cinsellik çalışma pratikleri temelinde açıklandığından, aynı örgütte farklı çalışan ve çalışma pratiklerinin cinsellikle bağlantıları değerlendirilmiştir. Sonraki çalışmalar cinselliği örgüt temelinde bütüncül değerlendirmektense, çalışma pratikleri temelinde inceleyerek, cinselliğin aynı örgüt içinde farklı çalışanlar açısından değişimlerini inceleyebileceklerdir.

Örgütlerde cinsellik yazını cinselliği çalışma pratikleriyle ele almayarak, cinselliği yalnızca bireyler arasındaki etkileşime indirgemektedir. Oysa birey olarak dünyadaki varlığımız maddesel nesnelerle sürekli bir etkileşimi gerektirir (Archer, 2000). Maddesel nesnelerin bireyler üzerinde etkileri de bulunmaktadır (Barad, 2003). Bu çalışma, çalışanların pratiklerini turistlerle, bedenleriyle ve maddesel nesnelerle olan etkileşimleri çerçevesinde değerlendirerek, ilgili etkileşimlerin cinsellikle olan ilişkilerini değerlendirmiştir. Bu yönde, sonraki çalışmalarda çeşitli örgütlerde farklı yapı ve bağlamlara göre farklı çalışma pratiklerinin bireyler, maddesel nesneler ve bedenle olan etkileşimleri cinsellikle ilişkili olarak değerlendirebileceklerdir.

Salvato ve Rerup (2011), aynı örgütteki farklı çalışanların çalışma pratiklerindeki fark konusunda çok az bilgiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışma, aynı örgütteki farklı konumdaki çalışanların çalışma pratiklerinin, Sandberg

ve Dall’Alba’nın (2009), çizdiği yolda maddesel nesnelerle, bedenle ve diğerleriyle olan etkileşim kapsamında farklılaşabildiğini açıklamıştır.

Bunun yanında, çalışma pratiklerinin ilksel ve edimsel öğeleri ayrımından hareketle (Feldman ve Pentland, 2003) farklı çalışma pratiklerindeki denetim ve direniş olanakları maddesel nesneler, beden ve diğerleriyle olan etkileşim kapsamında değerlendirilerek yazına katkı sağlanmıştır. Sonraki çalışmalar da farklı yapı ve bağlamlarda çalışma pratiklerinin denetim ve direniş olanaklarını ilksel ve edimsel öğeler kapsamında değerlendirebileceklerdir.

Yazında, çalışma pratiklerinin yapısal ve bağlamsal etmenlerle olan ilişkileri üzerine daha fazla çalışma yapılması gerektiği belirtilmiştir (Parmigiani ve Howard-Grenville, 2011: 442–443). Yazında, çalışma pratikleri yapılaşma kuramı bağlamında, genellikle yalnızca çalışma pratiklerine odaklanılarak ele alınmaktadır (bkz. Feldman, 2004; Orlikowski, 2000). Yapılaşma kuramının, yapı ve bireyi birleştirmesinden dolayı yapısal etmenler ve pratikler arasındaki ilişki değerlendirilememektedir (Archer, 1995; Elder-Vass, 2010). Oysa farklı yapılardan etkilenen aynı pratik çok farklı anlamlara gelebilir. Örneğin, çalışmada belirtildiği gibi çok yıldızlı otellerde animatörlerin turistlerin masalarına oturup onlarla sosyalleşmeleri işlerinin parçasıyken, aynı pratiğin bir garson tarafından yapılması kuralların delinmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda, bu çalışma, çalışma pratiklerinin yapısal ve bağlamsal etmenlerle olan ilişkisini eleştirel gerçekçilik ve pratik teorisini birleştirerek yazına katkı sağlamıştır. Sonraki çalışmalar, eleştirel gerçekçilik meta-yaklaşımını çalışma pratikleri ve yapısal etmenlerin ilişkisini değerlendirmek için kullanabileceklerdir.

Örgüt çalışmalarında, “örgütlerde oyunusal mekanizmalar ve pratikler” üzerine az sayıda çalışma vardır (Styhre, 2008: 99). Yazında, yapısı itibarıyla belirsiz olan oyun üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerektiği bildirilmektedir (Owler ve diğerleri, 2010: 349; Redman ve Mathews, 2002: 61). Genellikle, daha önceki örgütlerde oyun çalışmaları yaratıcılık ve çalışanlar arası oyun üzerine odaklanmıştır (Mainemelis ve Ronson, 2006). Bu çalışmaysa çalışan ve müşteriler arasındaki

oyunu çalışma pratiklerine dayanarak değerlendirmesi, cinsellik, oyun ve eşik arasındaki ilişkilere dikkat çekerek, oyunun hizmet etkileşimlerinde olumlu etki yaratma potansiyelini vurgulamasıyla yazına katkı sağlamıştır.

Genellikle, örgütlerde oyun yazını, oyunu ayrı bir zaman ve mekâna ait olarak kavramsallaştırarak, çalışma pratikleriyle ilişkilendirmemektedir (Malaby, 2007). Oyunun süreçselliği onun çalışma pratiklerinden ayrık incelenmemesini gerektirir (Malaby, 2007). Bu çalışma oyun ve pratik teorisi yazını bir araya getirerek, oyunsal pratiklerin bireyler arası, maddesel nesneler ve bedenle etkileşimlerini ele almıştır. Ayrıca, örgütlerde oyunun yalnızca belirli zaman-mekânlara ait olmadığını, günlük olağan çalışma pratikleriyle birlikteliğini göstermiştir. Sonraki çalışmalar da çalışma pratiklerinden yola çıkarak, farklı yapı ve bağlamlarda örgütlerde oyun olgusunu maddesel nesneler, beden ve bireyler arasındaki etkileşimler kapsamında değerlendirebileceklerdir.

Oyunun belirsizlik ve gücü onun yönetim tarafında modern yaklaşımla ve de yönetime karşı direniş şeklinde kullanılmasını yol açabilir (Collinson, 2002). Bu yönde, sonraki çalışmalar oyunun belirsizliği kapsamında çalışma pratiklerin ilkesel ve edimsel öğelerinden yola çıkarak farklı oyunsal pratiklerin denetim-direniş ve/ya da olumlu ve olumsuz potansiyel doğurma olanaklarını değerlendirebileceklerdir.

Genellikle, turizm yazınında çalışan-turist cinsel ilişkileri örgütsel etmenler ele alınmadan değerlendirilmiştir (Cabezas, 2006). Bu çalışma, 4S turizminde çalışan-turist cinsel ilişkilerinin farklı örgüt ve çalışanlar açısından nasıl olduğunu, etkilerini ve ilgili ilişkilere karşı yönetimin tutumunu açıklamıştır. Çalışmada, çalışan ve turist hizmet etkileşim ve cinsel ilişkilerinin turistlerin milletlerine, yaşlarına ve motivasyonlarına göre farklılaşmasının ele alınmaması araştırmanın kısıtlarından biridir. Sonraki çalışmalar, çalışmada ortaya konulan bulguları, farklı turizm merkezleri arasında (bkz. Kozak, 2004) ve farklı milletlerden farklı motivasyonlarla tatile çıkan (örneğin, kültür turu) turistler kapsamında (bkz. Kozak, 2002) değerlendirebileceklerdir.

Turizm yazınında turizm çalışanlarının ön bölge-arka bölge çalışanları (Urry, 1990: 68) ya da çalışılan bölümlere göre sınıflandırılması ve ilgili çalışanların turistlerle olan etkileşimlerinin ilgili ölçütlere göre değerlendirilmesi yaygındır. İlgili ölçütler farklı çalışanların durumunu ve çalışma pratiklerini değerlendirmekte yetersizdir (Edensor, 2001). Örneğin, resepsiyonist de garson da ön bölge çalışanı olmasına karşın, farklı çalışma pratiklerine sahiptirler. Aynı şekilde, hizmet yazınındaki “karşılaşma”, “ilişki” ayrımı da (Gutek ve diğerleri, 2000) çalışma pratiklerine dayanmayarak, çalışanlar arasındaki farklılıkları ve turizme özgü özellikleri çalışan-turist etkileşimi kapsamında değerlendirememektedir. Bu çalışma, çalışan ve turist etkileşimlerini oyunsal ve hizmetsel etkileşim ve pratikler kapsamında ele alarak, ilgili eksikliklerin giderilmesi yönünde bir katkı yapmıştır. İlgili kavramsallaştırma farklı örgütler ve aynı örgütteki farklı çalışanlar arasında turistlerle olan etkileşimler ve pratikler kapsamındaki farklılıkları ele alabilmekte (Edensor, 2001) ve çalışanların maddesel nesneler, diğer bireyler ve bedenleriyle olan etkileşimlerini açıklayabilmektedir.

Oyunsal ve hizmetsel etkileşim, pratik ayrımı 4S turizmi kapsamında konaklama örgütlerinde kavramsallaştırılmıştır. İlgili kavramsallaştırmanın 4S turizm merkezlerinde bulunan farklı örgütlerde (örneğin, Seyahat acenteleri) ve 4S turizmi kapsamında bulunmayan farklı turizm pratiklerinde (örneğin, kültür turu) ve de turizm sektörü dışındaki sektörlerde farklı hizmet etkileşimlerinde uygulanabilirliği değerlendirilmelidir. Bunun yanında, oyunsal ve hizmetsel etkileşim ayrımının örgüt ve turizm çalışmalarında ele alınan farklı olgularla olan ilişkileri sonraki çalışmalarda değerlendirilebilecektir. Örneğin, oyunsal ve hizmetsel pratiklerin bedenle daha da ilişkilendirilerek, fizyolojik bağıntıları araştırılabilir (Heaphy ve Dutton, 2008).

Türkçe turizm yazınında genellikle büyük ölçekli konaklama örgütleri incelenmekte ve apart otel tarzı küçük örgütler hakkında bilgi elde edilememektedir (istisna için bkz. Tataroğlu, 2006). Çalışmada apart otellerdeki çalışan-turist etkileşim ve pratikleri hakkında bilgi verilmiştir. Sonraki çalışmalarda apart

otellerdeki çalışan-turist etkileşimlerinin farklı konularla olan ilişkileri, büyük örgütlerle karşılaştırmalı olarak incelenebilecektir.

Çalışmada turistin otele olan tutsaklığı ve her şey dâhil sistemi gibi bağlamların çalışan ve turist etkileşimine etkileri açıklanmıştır. Sonraki çalışmalarda, farklı örgütlerde özellikle müşteri tutsaklığının çalışan ve müşteri etkileşimlerini farklı konularda nasıl etkilediği ayrıntılandırılabilir.

Turistlerden doğrudan veri elde edilememesi çalışmanın kısıtlarından biridir. Sonraki çalışmalar, turistlerden doğrudan veri elde ederek turistlerin bakış açısından oyunsal ve hizmetsel pratikleri değerlendirebilirler. Çalışmada katılımcı-gözlemler gündüz saatlerinde yapıldığından, geceki çalışan-turist etkileşimleri doğrudan gözlemlenememiştir. Sonraki çalışmalarda çalışan-turist etkileşim ve pratikleri bir bakıma total kurum olan otellerde gündüz ve gece çalışarak, gece de çalışanlara ayrılan yerlerde kalınarak zenginleştirilebilir. Bu kapsamda, çalışan-turist etkileşimlerinin gece ve gündüz farklı mekânlarda nasıl farklılaşabildiği ve çalışan-turist cinsel ilişkilerinin turistlerin bulunmadığı arka bölgelerdeki (örneğin, yatakhane, mutfak vb.) çalışanlar arası etkileşimleri nasıl etkilediği değerlendirilebilecektir. Çalışma, çalışanların turistlerle otel dışındaki etkileşimlerini ele almamıştır. Sonraki çalışmalar, çalışan ve turist etkileşimlerini otel dışındaki mekânlardaki (barlar, gece kulüpleri, restoranlar, parklar vb.) gözlemlerle de zenginleştirilebilirler.

Çalışmada katılımcı-gözlemdeki veriler turistlerle yüz yüze etkileşimlerin olduğu barda çalışarak toplanmıştır. Sonraki benzer çalışmalar turistlerle yüz yüze etkileşimde olunan farklı bölümlerde (örneğin, animasyon) çalışarak yapılabilir. Ayrıca, ilgili ilişkiler turistlerle yüz yüze etkileşimi gerektirmeyen bölümlerde de (örneğin, mutfak) çalışarak, farklı çalışanlar açısından değerlendirilebilecektir. Farklı bölümlerde çalışılması, araştırmacının içerilmiş bilgilerinin çeşitliliğini ve farklı çalışma pratiklerine sahip çalışanları daha iyi anlayabilmesini sağlayacaktır.

Bu alışma, erkek çalışanlar ve kadın turistlerin ilişkilerine erkek çalışanlar açısından odaklanmıştır. İlgili konu sonraki çalışmalarda kadın çalışanlar açısından değerlendirilebilecektir. Bu yönde kadın çalışanların; erkek çalışan ve kadın turist cinsel ilişkilerini nasıl gördükleri, nasıl etkilendikleri vb. araştırılabilecektir.

KAYNAKÇA

Abiala, K. (1999). Customer Orientation and Sales Situation: Variations in Interactive Service Work. *Acta Sociologica*, 42 (3): 207–222.

Abramis, D. J. (1990). Play in Work. *American Behavioral Scientist*, 33 (3): 353–373.

Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: a Theory of Gendered Organization. *Gender and Society*. 4 (2): 139–158.

Acker, J. (1992). Gendering Organizational Theory. *Gendering Organizational Analysis* (ss. 248–260). (der.) A. J. Mills ve P. Tancred. California: Sage.

Ackroyd, S. ve Fleetwood, S. (2000). Realism in Contemporary Organisation and Management Studies. *Realist Perspectives on Management and Organisations* (ss. 3–25). (der.) S. Ackroyd ve S. Fleetwood. London: Routledge.

Ackroyd, S. ve Thompson, P. (1999). *Organizational Misbehaviour*. London: Sage.

Adair-Totedd, C. (1995). Ferdinand Tönnies: Utopian Visionary. *Sociological Theory*, 13 (1): 58–65.

Adkins, L. (1995). *Gendered Work: Sexuality, Family and the Labour Market*. Buckingham: Open University Press.

Adler, P.A. ve Adler, P. (2004). *Paradise Laborers*. New York: Cornell University Press.

Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Çeviren: N. Ünler ve E. Ö. Karadoğan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Aldred, R. (2008). Ethical and Political Issues in Contemporary Research Relationships. *Sociology*, 42 (5): 887–903.

Alexeyeffi, K. (2008). Are You being Served? Sex, Humour and Globalisation in the Cook Islands. *Anthropological Forum*, 18 (3): 287–293.

Altman, D. (2001). *Global Sex*. Chicago: The University of Chicago Press.

Alvesson, M. (1998). Gender Relations and Identity at Work: a Case Study of Masculinities and Femininities in an Advertising Agency. *Human Relations*, 51 (8): 969–1005.

Alvesson, M. (2003). Beyond Neopositivists, Romantics, and Localists: a Reflexive Approach to Interviews in Organizational Research. *Academy of Management Review*, 28 (1): 13–33.

Alvesson, M. ve Deetz, S. (2005). Critical Theory and Postmodernism: Approaches to Organizational Studies. *Critical Management Studies: A Reader* (ss. 60–106). (der.) C. Grey ve H. Willmott. New York: Oxford University Press.

Alvesson, M., Hardy, C. ve Harley, B. (2008). Reflecting on Reflexivity: Reflexive Textual Practices in Organization and Management Theory. *Journal of Management Studies*, 45 (3): 480–501.

Alvesson, M. ve Sköldböck, K. (2000). *Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research*. London: Sage.

Alvesson, M. ve Willmott, H. (1992). On the Idea of Emancipation in Management and Organization Studies. *Academy of Management Review*, 17 (3): 432–464.

- Amis, J. M. ve Silk, M. L. (2008). The Philosophy and Politics of Quality in Qualitative Organizational Research. *Organizational Research Methods*, 11 (3): 456–480.
- Andrews, Hazel., Roberts, L. ve Selwyn, T. (2007). Hospitality and Eroticism. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 1 (3): 247–262.
- Angen, M. J. (2000). Evaluating Interpretive Inquiry: Reviewing the Validity Debate and Opening the Dialogue. *Qualitative Health Research*, 10 (3): 378–395.
- Anfara, V. A., Brown, J. M. ve Mangione, T. L. (2002). Qualitative Analysis on Stage: Making the Research Process more Public. *Educational Researcher*, 31 (7): 28–38.
- Aramberri, J. (2001). The Host Should Get Lost: Paradigms in the Tourism Theory. *Annals of Tourism Research*, 28 (3): 738–761.
- Archer, M. S. (1995). *Realist Social Theory: the Morphogenetic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (2000). *Being Human: the Problem of Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arnold, S. J. ve Fischer, E. (1994). Hermeneutics and Consumer Research. *Journal of Consumer Research*, 21: 55–70.
- Arnould, Eric J. ve Price, L. L. (1993). River Magic: Extraordinary Experience and the Extended Service Encounter. *Journal of Consumer Research*, 20 (1): 24–45.
- Ashforth, B. E., Kreiner, G. E. ve Fugate, M. (2000). All in a Day's Work: Boundaries and Micro Role Transitions. *Academy of Management Review*, 25 (3): 472–491.

Aslan, A. (2010). Örgüt Çalışmalarında İkiciklerin Ötesinde Bir Meta-Yaklaşım: Eleştirel Gerçekçilik. *I. Örgüt Kuramı Çalıştayı*. (ss. 111–128). Başkent Üniversitesi, 12–13 Şubat, 2010.

Astley, W. G. ve Van de ven, A. H. (1983). Central Perspectives and Debates in Organization Theory. *Administrative Science Quarterly*, 28 (2): 245–273.

Ateljevic, I. (2000). Circuits of Tourism: Stepping Beyond the Production/consumption Dichotomy. *Tourism Geographies*, 2 (4): 369–388.

Atiker, E. (1998). *Modernizm ve Kitle Toplumu*. Ankara: Vadi Yayınları.

Atkinson, W. (2007). Beck, Individualization and the Death of Class: a Critique. *British Journal of Sociology*, 58 (3): 349–363.

Atkinson, P. ve Hamersley, M. (2007). *Ethnography: Principles in Practice*. New York: Routledge.

Attwood, F. (2005). Fashion and Passion: Marketing Sex to Women. *Sexualites*, 8 (4): 392–406.

Aykaç, A. (2009). *Yeni İşler, Yeni İşçiler: Turizm Sektöründe Emek*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bagguly, P. (2003). Reflexivity Contra Structuration. *Canadian Journal of Sociology*, 28 (2): 133–152.

Bağce, H. E. (2004). Modernliğin Temelleri ve İkircikli Serüveni. *Modernlik ve Modernleşme Sürecinde Türkiye* (ss. 5–59) (der.) G. Erdumlu. Ankara: Babil Yayıncılık.

Bakken, T. ve Hernes, T. (2006). Organizing is both a Verb and a Noun: Weick meets Whitehead. *Organization Studies*, 27 (11): 1599–1616.

Bansal, P. ve Corley, K. (2011). The Coming of Age for Qualitative Research: Embracing the Diversity of Qualitative Methods. *Academy of Management Journal*, 54 (2): 233–237.

Barad, K. (2003). Posthumanist Performativity: toward an Understanding of how Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28 (3): 801–831.

Barley, S. R. ve Kunda, G. (2001). Bringing Work back in. *Organization Science*, 12 (1): 76–95.

Basit, T. N. (2003). Manual or Electronic? The Role of Coding in Qualitative Data Analysis. *Educational Research*, 45 (2): 143–154.

Bauer, T. G. ve McKercher, B. (2003). Preface. *Sex and Tourism: Journeys of Romance, Love, and Lust*. New York: Hawort Press.

Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. (Çeviren: İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. (Çeviren: İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2007). *Modernite ve Holocaust*. (Çeviren: S. Sertabiboğlu). İstanbul: Versus.

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117 (3): 491–529.

Beasley, C. (2005). *Gender and Sexuality: Critical Theories, Critical Thinkers*. London: Sage.

Beatty, J. E. ve Torbert, W. R. (2003). The False Duality of Work and Leisure. *Journal of Management Inquiry*, 12 (3): 239–252.

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.

Beck, U. (1994). The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization. *Reflexive Modernization* (ss. 1–55). (der.) U. Beck, A. Giddens ve S. Lash. California: Stanford University Press.

Beck, U. (2005). *Siyasallığın İcadı*. (Çeviren: N. Ünler). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Beck, U., Bonns, W. ve Lau, C. (2003). The Theory of Reflexive Modernization. *Theory, Culture and Society*. 20 (2): 1–33.

Beck, U. ve Lau, C. (2005). Second Modernity as a Research Agenda. *British Journal of Sociology*, 56 (4): 525–557.

Begley, C. M. (1996). Using Triangulation in Nursing Research. *Journal of Advanced Nursing*, 24: 122–128.

Belk, R. W. ve Costa, J. A. (1998). The Mountain Man Myth: a Contemporary Consuming Fantasy. *Journal of Consumer Research*, 25 (3): 218–240.

Belk, R. W., Wallendorf, M. ve Sherry, J. F. (1989). The Sacred and the Profane in Consumer Behavior: Theodicy on the Odyssey. *Journal of Consumer Research*, 16 (1): 1–38.

Bell, E. ve Bryman, A. (2007). The Ethics of Management Research: an Exploratory Content Analysis. *British Journal of Management*, 18 (1): 63–77.

Berman, M. (1994). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Çeviren: Ü. Altuğ ve B. Peker). İstanbul: İletişim.

Berman, M. (2010). *Özgünlüğün Politikası*. (Çeviren: N. Yıldız). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Bertens, H. (1995). *The Idea of the Postmodern: a History*. London: Routledge.

Benhabib, S. (2006). Modernlik ve Eleştirel Kuramın Çıkmazları. (Çeviren: S. Akkanat) Frankfurt Okulu (ss. 83–110). (der.) H. E. Bağcı *Frankfurt Okulu*: Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Benhabib, S. (2008). Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak. (Çeviren: F. E. Sezer). *Çatışan Feminizmler* (ss. 25–43). (der.) S. Benhabib, J. Butler, D. Cornell ve N. Fraser. İstanbul: Metis Yayınları.

Benhabib, S., Butler, J., Cornell, D. ve Fraser, N. (2008). *Çatışan Feminizmler* (der.). İstanbul: Metis Yayınları.

Besen, Y. (2006). Exploitation or Fun? The lived Experience of Teenage Employment in Suburban America. *Journal of Contemporary Ethnography*, 35 (3): 319–340.

Best, S. ve Kellner, D. (1991). *Postmodern Theory*. New York: The Guilford Press.

Bhaskar, R. (1978). *A Realist Theory of Science*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Bhaskar, R. (1997). On the Ontological Status of Ideas. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 27 (2-3): 139–147.

Bhaskar, R. (1998). *The Possibility of Naturalism*. Oxon: Routledge.

Billig, M. (1999). Commodity Fetishism and Repression: Reflections on Marx, Freud and the Psychology of Consumer Capitalism. *Theory and Psychology*, 9 (3): 313–329.

Bishop, E. C. ve Shepherd M. L. (2010). Ethical Reflections: Examining Reflexivity through the Narrative Paradigm. *Qualitative Health Research*, 21 (9): 1283–1294.

Blechman, M. (2007). *Devrimci Romantizm*. (Çeviren: B. Çölgeçen). İstanbul: Versus Kitap.

Bodnar, S. (2006). I'm in the Milk and the Milk's in me: Eros in the Clinical Relationship. *Psychoanalytic Dialogues*, 16 (1): 45–69.

Boeije, H. (2002). A Purposeful Approach to the Constant Comparative Method in the Analysis of Qualitative Interviews. *Quality and Quantity*, 36 (4): 391–409.

Bolton, S. C. ve Houlihan, M. (2005). The (Mis)representation of Customer Service. *Work, Employment and Society*. 19 (4): 685–703.

Bonner, K. (1998). Reflexivity, Sociology and the Rural-urban Distinction in Marx, Tonnies and Weber. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 35 (2): 165–189.

Bosch, R. (2010). Objectivity and Plausibility in the Study of Organizations. *Journal of Management Inquiry*, 19 (4): 383–391.

Bourdieu, P. (2003). Participant Objectivation. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 9 (2): 281–294.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (Çeviren: N. Ökten). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Boyd, C. (2010). The Debate over the Prohibition of Romance in the Workplace. *Journal of Business Ethics*, 97 (2): 325–338.

Bowles, M. L. (1989). Myth, Meaning and Work Organization. *Organization Studies*, 10 (3): 405–421.

Bowles, M. L. (1990). Recognizing Deep Structures in Organizations. *Organization Studies*, 11 (3): 395–412.

Bowles, M. L. (1991). The Organization Shadow. *Organization Studies*, 12 (3): 387–404.

Bowles, M. L. (1993a). Logos and Eros: the Vital Syzygy for Understanding Human Relations and Organizational Action. *Human Relations*, 46 (11): 1271–1290.

Bowles, M. L. (1993b). The Gods and Goddesses: Personifying Social Life in the Age of Organization. *Organization Studies*, 14 (3): 395–418.

Bowles, M. L. (1997). The Myth of Management: Direction and Failure in Contemporary Organizations. *Human Relations*, 50 (7): 779–803.

Bradbury, H. ve Lichtenstein, B. M. B. (2000). Relationality in Organizational Research: Exploring the Space Between. *Organization Science*, 11 (5): 551–564.

Bradley, E. H., Curry, L. A. ve Devers, K. J. (2006). Qualitative Data Analysis for Health Services Research: Developing Taxonomy, Thems, and Theory. *Health Research and Educational Trust*, 42 (4): 1758–1772.

Brannan, M. J. (2005). Once more with Feeling: Ethnographic Reflections on the Mediation of Tension in a Small Team of Call Centre Workers. *Gender, Work and Organization*, 12 (5): 420–439.

Brennan, D. (2004). *Whats Love Got to do with it?* Durham ve London: Duke University Press.

Brent, E. ve Slusarz, P. (2003). Intelligent Coding Advice from Metaknowledge in Qualitative Research. *Social Science Computer Review*, 21 (3): 281–303.

Bressler, E. R. ve Balshine, S. (2006). The Influence of Humor on Desirability. *Evolution and Human Behavior*, 27 (1): 29–39.

Brewis, J., Hampton, M. P. ve Linstead, S. (1997). Unpacking Priscilla: Subjectivity and Identity in the Organization of Gendered Appearance. *Human Relations*, 50 (10): 1275–1304.

Brewis, J. ve Linstead, S. (2000). *Sex, Work and Sex Work*. London: Routledge.

Brewis, J. ve Sinclair, J. (2000). Exploring Embodiment: Women, Biology and Work. *Body and Organization* (ss. 192–214). (der.) J. Hassard, R. Holliday ve H. Willmott. London: Sage.

Brickell, C. (2006). The Sociological Construction of Gender and Sexuality. *The Sociological Review*. 54 (1): 87–113.

Briffault, R. (2005). Din Alanında Cinsellikten Sevgiye Geçiş. *Aşkın Anatomisi* (ss. 25–46). (der.) A. Krich. İstanbul: Say Yayınları.

Britton, D.M. (1997). Gendered Organizational Logic. *Gender and Society*, 11 (6): 796–818.

Britton, D. M. (2000). The Epistemology of the Gendered Organization. *Gender and Society*, 14 (3): 418–434.

Brook, P. (2007). Customer Oriented Militants? A Critique of the Customer Oriented Bureacracy Theory on Front-line Service Worker Collectivism. *Work, Employment and Society*, 21 (2): 363–374.

Brooks, A. (2008). Reconceptualizing Reflexivity and Dissonance in Professional and Personal Domains. *British Journal of Sociology*, 59 (3): 539–559.

Brown, A. D. ve Lewis, M. A. (2011). Identities, Discipline and Routines. *Organization Studies*, 32 (7): 871–895.

Brown, R. H.(1994). Reconstructing Social Theory after the Postmodern Critique. *After Postmodernism: Reconstructing Ideology Critique* (ss.12–37). (der.) H. W. Simons ve M. Billig. London: Sage.

Buğra, Ayşe (2003). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Bumin, T. (2010). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Burch, K. (1999). Eros as the Educational Principle of Democracy. *Studies in Philosophy and Education*, 18 (3): 123–142.

Burrell, G. (1984). Sex and Organizational Analysis. *Organization Studies*, 5 (2): 97–118.

Burrell, G. (1992). The Organization of Pleasure. *Critical Management Studies* (ss.66–89). (der.) M. Alvesson ve H. Willmott. London: Sage.

Burrell, H. ve Hearn, J. (1989). The Sexuality of Organization. *The Sexuality of Organization* (ss. 1–28). (der.) J. Hearn, D. L. Sheppard, P. Tancred-Sheriff ve G. Burrell. London: Sage.

Burrell, G. ve Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*. New Hampshire: Heinemann.

Butler, J. (2008). Olumsal temeller: Feminizm ve Postmodernizm Sorunu. *Çatışan Feminizmler* (ss. 44–67). (der.) S. Benhabib, J. Butler, D. Cornell ve N. Fraser. (Çeviren: F. E. Sezer). İstanbul: Metis Yayınları.

Cabezas, A. L. (2004). Between Love and Money: Sex, Tourism, and Citizenship in Cuba and the Dominican Republic. *Signs*, 29 (4): 987–1015.

Cabezas, A. L. (2006). The Eroticization of Labor in Cuba's All-inclusive Resorts: Performing Race, Class and Gender in the New Tourist Economy. *Social Identities*, 12 (5): 507–521.

Cahoone, L. E. (2001). *Modernliğin Çıkmazı*. (Çevirenler: A. Demirhan ve E. Çatalbaş). İstanbul: İnsan Yayınları.

Calas, M. B. ve Smircich, L. (1999). From the Woman's Point of View: Feminist Approaches to Organization Studies. *Studying Organization: Theory and Method* (ss. 212–251) (der.) Stewart R. Clegg ve Cynthia Hardy. London: Sage.

Callinicos, A. (2007). *Toplum Kuramı: Tarihsel bir Bakış*. (Çeviren: Y. Tezgiden). İstanbul: İletişim Yayınları.

Campbell, C. (2005). The Craft Consumer: Culture, Craft and Consumption in a Postmodern Society. *Journal of Consumer Culture*, 5 (1): 23–42.

Campbell, S., Perkins, A. ve Mohammed, P. (1999). Come to Jamaica and Feel All Right: Tourism and the Sex Trade. *Sun, Sex, and Gold* (ss. 125–156). (der.) K.Kempadoo. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers.

Cant, S. ve Sharma, U. (1998). Reflexivity, Ethnography and the Professions (Complementary Medicine) Watching You Watching Me Watching You (And Writing Aabout both of Us). *Sociological Review*, 46 (2): 244–263.

Carr, D. M. (2003). *The Erotic World: Sexuality, Spirituality, and the Bible*. Oxford: Oxford University Press.

Casey, C. (2002). *Critical Analysis of Organizations*. London: Sage.

Cederholm, E. A. ve Hultman, J. (2010). The Value of Intimacy – Negotiating Commercial Relationships in Lifestyle Entrepreneurship. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10 (1): 16–32.

Celenza, A. ve Gabbard, G. O. (2003). Analysts who Commit Sexual Boundary Violations: a Lost Cause?. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 51 (2): 617–636.

Charmaz, K. (2000). Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods. *Handbook of Qualitative Research* (ss. 509–535). (der.) N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln. California: Sage.

Cheang, M. (2002). Older Adults' Frequent Visits to a Fast-food Restaurant: Nonobligatory Social Interaction and the Significance of Play in a Third Place. *Journal of Aging Studies*, 16 (3): 303–321.

Chen, R. R., Gerstner, E. ve Yang, Y. (2009). Should Captive Sardines be Compensated? Serving Customers in a Confined Zone. *Marketing Science*, 28 (3): 599–608.

Chia, R. ve MacKay, B. (2007). Post-processual Challenges for the Emerging Strategy-as-practice Perspective. *Human Relations*, 60 (1): 217–242.

Cho, J. ve Trent, A. (2006). Validity in Qualitative Research Revisited. *Qualitative Research*, 6 (3): 319–340.

Chodorow, N. J. (1985). Beyond Drive Theory: Object Relations and the Limits of Radical Individualism. *Theory and Society*, 14 (3): 271–319.

Cipolla, C. ve Manzini, E. (2009). Relational Services, *Knowledge Techn Pol.* 22: 45–50.

Clift, S. ve Carter, S. (2000). *Tourism and Sex: Culture, Commerce and Coercion* (ss.265–286). (der.). Stephen Clift ve Simon Carter. London: Guilford & King's Lynn.

Coates, J. (2007). Talk in a Play Frame: More on Laughter and Intimacy. *Journal of Pragmatics*, 39 (1): 29–49.

Cohen, J. (1953). The Ideas of Work and Play. *British Journal of Sociology*, 4 (4): 312–322.

Cohen, D. J. ve Crabtree, B. F. (2008). Evaluative Criteria for Qualitative Research in Health Care: Controversies and Recommendations. *Annals of Family Medicine*, 6 (4): 331–339.

Cohen, S. ve Taylor, L. (2002). *Escape Attempts*. London: Routledge.

Collinson, D. L. ve Collinson, M. (1989). Sexuality in the Workplace: the Domination of Men's Sexuality. *The Sexuality of Organization* (ss. 91–109). (der.) J. Hearn, D. L. Sheppard, P. Tancred-Sheriff ve G. Burrell. London: Sage.

Collinson, D. L. (1988). Engineering Humour: Masculinity, Joking and Conflict in Shop-floor Relations. *Organization Studies*, 9 (2): 181–199.

Collinson, D. L. (2002). Managing Humour. *Journal of Management Studies*, 39 (3): 271–288.

Conlon, D. E., Van Dyne, L., Milner, M. ve Yee NG, K. (2004). The Effects of Physical and Social Context on Evaluations of Captive, Intensive Service Relationships. *Academy of Management Journal*, 47 (3): 433–445.

Cooper, C. (2005). Just Joking Around? Employee Humor Expression as an Ingratiation Behavior. *Academy of Management Review*, 30 (4): 765–776.

Cooper, C. (2008). Elucidating the Bonds of Workplace Humor: a Relational Process Model. *Human Relations*, 61 (8): 1087–1115.

Corbin, J. ve Strauss, A. (1990). Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology*, 13 (1): 3–21.

Costea, B., Crump, N. ve Holm, J. (2005). Dionysus at Work? The Ethos of Play and the Ethos of Management. *Culture and Organization*, 11 (2): 139–151.

Coverdale, J. H., Thompson, A. N. ve White, G. E. (1995). Social and Sexual Contact between General Practitioners and Patients in New Zealand: Attitudes and Prevalance. *British Journal of General Practice*, 45 (394): 245–247.

Crang, P. (1994). It's Showtime: on the Workplace geographies of Display in a restaurant in Southeast England. *Environemnt and Planning D*, 12 (6): 675–704.

Crang, P. (1997). Performing the Tourist Product. *Touring Cultures* (ss.137–154) (der.) C. Rojek ve J. Urry. London: Routledge.

Creswell, J. W. ve Miller, D. L. (2000). Determining Validity in Qualitative Inquiry. *Theory into Practice*, 39 (3): 124–130.

Crick, M. (1989). Representations of International Tourism in the Social Sciences: Sun, Sex, Sights, Savings, and Servility. *Annual Review of Anthropology*, 18 (1): 307–344.

Crouch, D. ve Desforjes, L. (2003). The Sensuous in the Tourist Encounter. *Tourist Studies*, 3 (1): 5–22.

Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: the Psychology of Optimal Experience*. New York: HarperCollins.

Csikszentmihalyi, M. (2000). The Costs and Benefits of Consuming. *Journal of Consumer Research*, 27 (2): 267–272.

Csikszentmihalyi, M. ve Bennett, S. (1971). An Exploratory of Play. *American Anthropologist*, 73 (1): 45–58.

Çabuklu, Y. (2004). *Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset*. İstanbul: Kanat Kitap.

Çiğdem, A. (1993). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Çiğdem, A.(2004). *Bir İmkân olarak Modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Cooper, R. ve Burrell, G. (1988). Modernism, Postmodernism and Organizational Analysis: an Introduction. *Organization Studies*, 9 (1): 91–112.

Çotuksöken, B. (2002). *Radyoda Felsefe*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Crompton, R. (2010). Class and Employment. *Work, Employment and Society*, 24 (1): 9–26.

Cullen, R. M. (1999). Arguments for Zero Tolerance of Sexual Contact between Doctors and Patients. *Journal of Medical Ethics*, 25 (6): 482–486.

Cunliffe, A. L. (2011). Crafting Qualitative Research: Morgan and smircich 30 Years On. *Organizational Research Methods*, 14 (4): 647–673.

Dandridge, T. C. (1986). Ceremony as an Integration of Work and Play. *Organization Studies*, 7 (2): 159–170.

Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L. ve Karlsson J. Ch. (2002). *Explaining Society: Critical Realism in the Social Sciences*. London: Routledge.

Dant, T. (2003). *Critical Social Theory: Culture, Society and Critique*. London: Sage.

Davies, G. ve Dwyer, C. (2007). Qualitative Methods: Are You Enchanted or Are You Alienated?. *Progress in Human Geography*, 31 (2): 257–266.

Davies, C. A. (1999). *Reflexive Ethnography: a Guide to Researching Selves and Others*. London: Rotledge.

Davis, F. (1959). The Cabdriver and his Fare: Facets of a Fleeting Relationship. *American Journal of Sociology*, 65 (2): 158–165.

Davis, G. F. ve Marquis, C. (2005). Prospects for Organization Theory in the Early Twentieth-First Century: Institutional Fields and Mechanisms. *Organization Science*, 16 (4): 332–343.

De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everydaylife*. Berkeley: University of California Press.

De Volo, L. B. (2003). Service and Surveillance: Infrapolitics at Work among Cocktail Waitresses. *Social Politics*, 10 (3): 346–376.

DeCuir-Gunby, J. T., Marshall, P. L. ve McCulloch, A. W. (2010). Developing and Using a Codebook for the Analysis of Interview Data: an Example from a Professional Development Research Project. *Field Methods*, 23 (2): 136–155.

Deetz, S. (1996). Describing Differences in Approaches to Organization Science: Rethinking Burrell and Morgan and Their Legacy. *Organization Science*, 7 (2): 191–207.

Delanty, G. (2000). *Modernity and Postmodernity: Knowledge, Power and the Self*. London: Sage.

Dellinger, K. (2002). Wearing Gender and Sexuality on your Sleeve: Dress Norms and the Importance of Occupational and Organizational Culture at Work. *Gender Issues*, 20 (1): 3–25.

Dellinger, K. ve Williams, C. L. (1997). Make up at Work: Negotiating Appearance Rules in the Workplace. *Gender and Society*, 11 (2): 151–177.

Dellinger, K. ve Williams, C. L. (2002). The Locker Room and the Dorm Room: Workplace Norms and the Boundaries of Sexual Harassment in Magazine Editing. *Social Problems*, 49 (2): 242–257.

Demeritt, D. (2006). Science Studies, Climate Change and the Prospects for Constructivist Critique. *Economy and Society*, 35 (3): 453–479.

Denissen, A. M. (2010). Crossing the Line: how Women in the Building Traes Interpret and Respond Conduct at Work. *Journal of Contemporary Ethnography*, 39 (3): 297–327.

Desmond, J. C. (1994). Embodying Difference: Issues in Dance and Cultural Studies. *Cultural Critique*, 26: 33–63.

Deutsch, F. M. (2007). Undoing Gender. *Gender and Society*, 21 (1): 106–127.

Devine, I. ve Markiewicz, D. (1990). Cross-sex Relationships at Work and the Impact of Gender Sterotypes. *Journal of Business Ethics*, 9 (4–5): 333–338.

Di Domenico, M. ve Fleming, P. (2009). It’s a Guesthouse not a Brothel: Policing Sex in the Home-workplace. *Human Relations*, 62 (2): 245–269.

Dickens, P. (2009). Alienation, the Cosmos and the Self. *Sociological Review*. 57 (supplement): 47–65.

Dikeçligil, B. (2006). Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak. *Felsefe ve Sosyal Bilimler* (ss. 31–51). (der.). K. Hoşgör. Ankara: Vadi Yayınları.

Dillard, J. P. , Hale, Jerold L. ve Segrin, C. (1994). Close Relationships in Task Environments: Perceptions of Relational Types, Illicitness, and Power. *Management Communication Quarterly*, 7 (3): 227–255.

Dilman, İ. (2011). *Sevgi: Biçimleri, Boyutları ve Paradoksları*. (Çeviren: E. Demirel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dohan, D. ve Sanchez-Jankowski, M. (1998). Using Computers to Analyze Ethnographic Field Data: Theoretical and Practical Considerations. *Annual Review of Sociology*, 24 (1): 477–498.

Donaldson, L. (2003). Organization Theory as a Positive Science. *The Oxford Handbook of Organization Theory* (ss.39–62). (der.) H. Tsoukas ve C. Knudsen. Oxford: Oxford University Press.

Dougherty, D. (2001). Sexual Harassment as (Dys)functional Process: a Feminist Standpoint Analysis'. *Journal of Applied Communication Research*, 29 (4): 372–402.

Dowd, S. ve Davidhizar, R.(2003). Sexuality, Sexual Harassment, and Sexual Humor. *Health Care Manager*, 22 (2): 144–151.

Du Gay, P. (1996). *Consumption and Identity at Work*. London: Sage.

Du Gay, P. ve Salaman, G. (1992). The Cult(ure) of the Customer. *Journal of Management Studies*, 29 (5): 615–633.

Duchscher, J. E. B. ve Morgan, D. (2004). Grounded Theory: Reflections on the Emergence vs. Forcing Debate. *Journal of Advanced Nursing*, 48 (6): 605–612.

Duncan, W. J., Smeltzer, L. R. ve Leap, T. L. (1990). Humour and Work: Applications of Joking Behavior to Management. *Journal of Management*, 16 (2): 255–278.

Dupuis, S. L. (1999). Naked Truths: towards a Reflexive Methodology in Leisure Research. *Leisure Sciences*, 21: 43–64.

Dutton, J. E. ve Dukerich, J. M. (2006). The Relational Foundation of Research: an Underappreciated Dimension of Interesting Research. *Academy of Management Journal*, 49 (1): 21–26.

Dutton, J. ve Morhart, F. (2010). Heartwarmings as the Other Side of Heartbreaking Experiences in Research. *Journal of Management Inquiry*, 19 (4): 342–344.

Easterby-Smith, M., Golden-Bible, K. ve Locke, K. (2008). Working with Pluralism: Determining Quality in Qualitative Research. *Organizational Research Methods*, 11 (3): 419–429

Edensor, T. (2000). Staging Tourism: Tourists as Performers. *Annals of Tourism Research*, 27 (2): 322–344.

Edensor, T. (2001). Performing Tourism, Staging Tourism: (Re)producing Tourist Space and Practice. *Tourist Studies*, 1 (1): 59–81.

Eisenhardt, K. M. (1989). Building Theories from Case Study Research. *Academy of Management Review*, 14 (4): 532–550.

Ekström, M. (1992). Causal Explanation of Social Action. *Acta Sociologica*, 35 (2): 107–122.

Elder-Vass D. (2007). For Emergence: Refining Archer's Account of Social Structure. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 37 (1): 25–44.

Elder-Vass, D. (2008). Integrating Institutional, Relational and Embodied Structure: an Emergentist Perspective. *The British Journal of Sociology*, 59 (2): 281–299.

Elder-Vass, D. (2010). *The Causal Power of Social Structures: Emergence, Structure and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elias, N. (2004). *Uygarlık Süreci* (Cilt 2). (Çeviren: E. Özbek). İstanbul: İletişim Yayınları.

Elias, N.(2005). *Uygarlık süreci* (Cilt 1). (Çeviren: E. Ateşman). İstanbul: İletişim Yayınları.

Elkind, D. (2011). *Oyunun Gücü* (Çeviren: D. E. Öngen). Ankara: İmge Kitabevi.

Elliott, A. (2002). Beck's Sociology of Risk: a Critical Assessment. *Sociology*, 36 (2): 293–315.

Elliott, A (2004). *Social Theory since Freud: Traversing Social Imaginaries*. Oxon: Routledge.

Elsbach, K. D. ve Kramer, R. M. (2003). Assessing Creativity in Hollywood Pitch Meetings: Evidence for a Dual-Process Model of Creativity Judgements. *Academy of Management Journal*, 46 (3): 283–301.

Elsesser, K. ve Peplau, L. A. (2006). The Glass Partition: Obstacles to Cross-sex Friendship at Work. *Human Relations*, 59 (8): 1077–1100.

Ely, R. ve Padavic, I. (2007). A Feminist Analysis of Organizational Research on Sex Differences. *Academy of Management Review*, 32 (4): 1121–1143.

Embrick, D. G., Walther, C. S. ve Wickens, C. M. (2007). Working Class Masculinity: Keeping Gay Men and Lesbians out of the Workplace. *Sex Roles*, 56 (11–12): 757–766.

Emden, C. ve Sandelowski, M. (1998). The Good, the Bad and the Relative, Part One: Conceptions of Goodnes in Qualitative Research. *International Journal of Nursing Practice*, 4: 206–212.

Emerson, J. P. (1969). Negotiating the Serious Import of Humor. *Sociometry*, 32 (2): 169–181.

Emirbayer, M. ve Mische, A. (1998). What is Agency?. *American Journal of Sociology*, 103 (4): 962–1023.

Ergun, A. ve Erdemir, A. (2010). Negotiating Insider and Outsider Identities in the Field: Insider in a Foreign Land; Outsider in One's Own Land. *Field Methods*, 22 (1): 16–38.

Erickson, K. A. (2010). Talk, Touch, and Intolerance: Sexual Harassment in an Overtly Sexualized Work Culture. *Research in the Sociology of Work*, 20: 179–202.

Etherington, K. (2004). *Becoming a Reflexive Researcher*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Etherington, K. (2007). Ethical Research in Reflexive Relationships. *Qualitative Inquiry*, 13 (5): 599–616.

Evans, G. R. ve Packham, D. E. (2003). Ethical Issues at the University-industry Interface: a Way Forward?. *Science and Engineering Ethics*, 9 (1): 3–16.

Ezzy, D. (2001). A Simulacrum of Workplace Community: Individualism and Engineered Culture. *Sociology*, 35 (3): 631–650.

Ezzy, D. (2002). *Qualitative Analysis: Practice and Innovation*. Crows Nest: Allen and Unwin.

Falleti, T. G. ve Lynch, J. F. (2009). Context and Causal Mechanisms in Political Analysis. *Comparative Political Studies*, 42 (9): 1143–1166.

Farr, A. (2008). Restricted Eros and One-dimensional moraliyt: a Marcusean Reading of Contemporary Politics. *No Social Sciences without Critical Theory, Current Perspectives in Social Theory*, 25: 261–275.

Fay, B. (2005). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. (Çeviren: İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (Çeviren: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Feldman, M. S. (2000). Organizational Routines as a Source of Continuous Change. *Organization Science*, 11 (6): 611–629.

Feldman, M. S. (2004). Resources in Emerging Structures and Processes of Change, *Organization Science*, 15 (3): 295–309.

Feldman, M. S. ve Pentland, B. T. (2003). Reconceptualizing Organizational Routines as a Source of Flexibility and Change. *Administrative Science Quarterly*, 48 (1): 94–118.

Feldman, M. S. ve Rafaeli, A. (2002). Organizational Routines as Sources of Connections and Understandings. *Journal of Management Studies*, may: 309–331.

Fırat, A. F. ve Venkatesh, A. (1995). Liberatory Postmodernism and the Reenchantment of Consumption. *Journal of Consumer Research*, 22 (3): 239–267.

Fineman, S. (2006). On Being Positive: Concerns and Counterpoints. *Academy of Management Review*, 31 (2): 270–291.

Finlay, L. (2002). Outing the Researcher: the Provenance, Process, and Practice of Reflexivity. *Qualitative Health Research*, 12 (4): 531–545.

Fleetwood, S. (2001). Causal Laws, Functional Relations and Tendencies. *Review of Political Economy*, 13 (2): 201–220.

Fleetwood, S. (2005). Ontology in Organization and Management Studies: a Critical Realist Perspective. *Organization*, 12 (2): 197–222.

Fleming, P. (2005). Workers' Playtime? Boundaries and Cynicism in a Culture of Fun Program. *Journal of Applied Behavioral Science*, 41 (3): 285–303.

Fleming, P. (2007). Sexuality, Power and Resistance in the Workplace. *Organization Studies*, 28 (2): 239–256.

Fleming, P. (2009). *Authenticity and the Cultural Politics of Work: New Forms of Informal Control*. Oxford: Oxford University Press.

Fleming, P. ve Spicer, A. (2004). You Can Checkout Anytime, but You Can Never Leave. *Human Relations*, 57 (1): 75–94.

Fluker, M. ve Deery, M. (2003). Condoms in the First Aid Kit: River Guides, Clients, and Sex. *Sex and Tourism* (ss.109–118). (der.) T. G. Bauer ve B. McKercher. New York: Haworth Hospitality Press.

Folger, R. ve Turillo, C. J. (1999). Theorizing as the Thickness of Thin Abstraction. *Academy of Management Review*, 24 (4): 742–758.

Folgero, I. S. ve Fjeldstad, I. H. (1995). On Duty – Off Guard: Cultural Norms and Sexual Harassment in Service Organizations. *Organization Studies*, 16 (2): 299–313.

Fontana, A. ve Frey, J. H. (2000). The Interview: from Structured Questions to Negotiated Text. *Handbook of Qualitative Research* (ss. 645–672) (der.) N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln. California: Sage.

Ford, W. S. Z. (2001). Customer Expectations for Interactions with Service Providers: Relationship versus Encounter Orientation and Personalized Service Communication. *Journal of Applied Communication Research*, 29 (1): 1–29.

Forseth, U. (2005). Gender Matters? Exploring how Gender is Negotiated in Service Encounters. *Gender, Work and Organization*, 12 (5): 440–459.

Fortune, D. ve Mair, H. (2011). Notes from the Sports Club: Confessional Tales of Two Researchers. *Journal of Contemporary Ethnography*, 40 (4): 457–484.

Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fournier, V. ve Grey, C. (2000). At the Critical Moment: Conditions and Prospects for Critical Management Studies. *Human Relations*, 33 (1): 7–32.

Franklin, A. ve Crang, M. (2001). The Trouble with Tourism and Travel Theory?. *Tourist Studies*, 1 (1): 5–22.

Fredrickson, B. L. (2003). Positive Emotions and Upward Spirals in Organizations. *Positive Organizational Scholarship* (ss. 174–186). (der.) K. S. Cameron, J. E. Dutton ve Q. Robert E. Berrett-Koehler Publishers: USA.

Freidus, A. ve Romero-Daza, N. (2009). The Space between: Globalization, Liminal Spaces and Personal Relationsin Rural Costa Rica. *Gender, Place and Culture*, 16 (6): 683–702.

Frenkel, S. J. , Korczynski, M., Shire, K. A. ve Tam, M. (1999). *On the Front Line: organization of Work in the Information Economy*. Ithaca: Cornell University Press.

Freud, S. (2004). *Uygarlığın Huzursuzlukları*. (Çeviren: H. Barışcan). İstanbul: Metis Yayınları.

Fromm, E. (1979). *Psikanaliz ve Zen Budizm*. (Çeviren: İ. Güngören). İstanbul: Met/Er Matbaası.

Fromm, E. (1992). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*. (Çeviren: N. Arat). İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (1996). *Sağlıklı Toplum*. (Çeviren: Y. Salman ve Z. Tanrısever). İstanbul: Payel Yayınevi.

Fromm, E. (1997). *Sevme Sanatı*. (Çeviren: S. Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.

Gabriel, Y. ve Lang, T. (2008). New Faces and New Masks of Today's Consumer. *Journal of Consumer Culture*, 8 (3): 321–340.

Gamson, J. ve Moon, D. (2004). The Sociology of Sexualities: Queer and Beyond. *Annual Review of Sociology*, 30 (1): 47–64.

Garcia, A. C., Standlee, A. I., Bechkoff, J. ve Cui, Y. (2009). Ethnographic Approaches to the Internet and Computer-Mediated Communication. *Journal of Contemporary Ethnography*, 50 (5): 52–84.

Gardiner, M. E. (2000). *Critiques of Everyday Life*. London: Routledge.

Gans, H. J. (2007). *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*. (Çeviren: E. O. İncirlioğlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ger, G. (2009). Tüketici Araştırmalarında Nitel Yöntemler Kullanmanın İncelikleri ve Zorlukları. *Tüketici ve Tüketici Araştırmaları Dergisi*, 1 (1): 1–19.

Gettman, H. J. ve Gelfland, M. J. (2007). When the Customer shouldn't be King: Antecedents and Consequences of Sexual Harassment by Clients and Customers. *Journal of Applied Psychology*, 92 (3): 757–770.

Gewirtz, S. ve Cribb, A. (2006). What to do about Values in Social Research: the Case for Ethical Reflexivity in the Sociology of Education. *British Journal of Sociology of Education*, 27 (2): 141–155.

Giddens, A. (1999). Toplumun Kuruluşu. (Çeviren: H. Özel). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. California: Stanford University Press.

Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*. (Çeviren: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giuffre, P. A. ve Williams, C. L. (1994). Boundary Lines: Labeling Sexual Harassment in Restaurants. *Gender and Society*, 8 (3): 378–401.

Giuffre, P. A. ve Williams, C. L. (2000). Not just Bodies: Strategies for Desexualizing the Physical Examination of Patients. *Gender and Society*, 14 (3): 457–482.

Giuffre, P., Dellinger, K. ve Williams, C. L. (2008). No Retribution for being Gay?: Inequality in Gay-friendly Workplaces. *Sociological Spectrum*, 28 (3): 254–277.

Glucksmann, M. (2005). Shifting Boundaries and Interconnections. *New Sociology of Work* (ss.19–36). (der.) L. Pettinger, J. Parry, R. Taylor ve M. Glucksmann. Madlen: Blackwell Publishing.

Gmelch, G. (2003). *Behind the Smile: the Working Lives of Caribbean Tourism*. Bloomington: Indiana University Press.

Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çeviren: B. Cezar). İstanbul: Metis.

Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 8 (4): 597–606. <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR8-4/golafshani.pdf> (Erişim: 23.09.2011).

Gordon, G. (2009). What is Play?: In Search of a Definition. *From Children to Red Hatters: Diverse Images and Issues of Play* (ss. 1–13). (der.) D. Kushner. Maryland: University Press of America.

Gotham, K. F. ve Krier, D. A. (2008). From the Culture Industry to the Society of the Spectacle: Critical Theory and the Situationist International. *No Social Science without Critical Theory-Current Perspectives in Social Theory*, 25: 155–192.

Gottfried, H. (2006). Feminist Theories of Work. *Social Thery at Work* (ss. 121–154). (der.) M. Korczynski, R. Hodson ve Paul Edwards. Oxford: Oxfor University Press.

Gourville, J. ve Soman, D. (2002). Pricing and the Psychology of Consumption. *Harvard Business Review*, 80 (9): 91–96.

Graebner, M. E. (2009). Caveat Venditor: Trust Asymmetries in Acquisitions of Entrepreneurial Firms. *Academy of Management Journal*, 52 (3): 435–472.

Graburn, N. H. H. ve Barthel-Bouchier, D. (2001). Relocating the Tourist. *International Sociology*, 16 (2): 147–158.

Grant, A. M. (2007). Relational Job Design and the Motivation to Make a Prosocial Difference. *Academy of Management Review*, 32 (2): 393–417.

Grant, A. M. ve Parker, S. K. (2009). Redesigning Work Design Theories: the Rise of Relational and Proactive perspectives. *Academy of Management Annals*, 3 (1): 317–375.

Green, A. I. (2008). Erotic Habitus: toward a Sociology of Desire. *Theory and Society*, 37 (6): 597–626.

Gregory, M. R. (2009). Inside the Locker Room: Male Homosociability in the Advertising Industry. *Gender, Work and Organization*, 16 (3): 323–347.

Greiffenhagen, C. ve Sharrock, W. (2008). Where do Limits of Experience Lie? Abandoning the Dualism of Objectivity and Subjectivity. *History of Human Sciences*, 21 (3): 70–93.

Greisman, H. C. (1976). Disenchantment of the World: Romanticism, Aesthetics and Sociological Theory. *British Journal of Sociology*, 27 (4): 495–507.

Gronning, T. (1997). Accessing Large Corporations: Research Ethics and Gatekeeper-relations in the Case of Researching a Japanese-invested Factory. *Sociological Research Online*, 2. <http://www.socresonline.org.uk/socresonline/2/4/9.html>. (09.12.2009)

Gross, N. (2005). The Detraditionalization of Intimacy Reconsidered. *Sociological Theory*, 23 (3): 286–311.

Gruber, J. E. (1998). The Impact of Male Work Environments and Organizational Policies on Women's Experiences of Sexual Harassment. *Gender and Society*, 12 (3): 301–320.

Guerrier, Y. ve Adib, A. (2004). Gendered Identities in the Work of Overseas Tour Reps. *Gender, Work and Organization*, 11 (3): 334–350.

Guillemin, M. ve Gillam, L. (2004). Ethics, Reflexivity, and Ethically Important Moments in Research. *Qualitative Inquiry*, 10 (2): 261–280.

Gulbenkian Komisyonu (2005). *Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. (Çeviren: Ş. Tekeli). İstanbul: Metis Yayınları.

Gusfield, Joseph R. (1967). Tradition and Modernity: Misplaced Polarities in the study of Social Change. *American Journal of Sociology*, 72 (4): 351–362.

Gutek, B. A. (1985). *Sex and the Workplace*. California: Jossey-Bass.

Gutek, B. A., Cohen, A. G. ve Konrad, A. M. (1990). Predicting Social-Sexual Behavior at Work: a Contact Hypothesis. *Academy of Management Journal*, 33 (3): 560–577.

Gutek, Barbara A., Cherry, B., Bhappu, A. D., Schneider, S. ve Woolf, L. (2000). features of service relationships and encounters. *Work and Occupations*, 27 (3): 319–351.

Gutheil, T. G. (1989). Borderline Personality Disorder, Boundary Violations and Patient-Therapist Sex: Medicolegal Pitfalls. *American Journal of Psychiatry*, 146 (5): 597–602.

Günlü, E. (2010). *Yönetici Bakış Açısı ile İşyerinde Romantizm: Örgüt ve Çalışanlar Açısından Değerlendirme*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Gürbilek, N. (2009). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gyimothy, S. ve Mykletun, R. J. (2004). Play in Adventure Tourism: the Case of Arctic Trekking. *Annals of Tourism Research*, 31 (4): 855–878.

Hakim, C. (2010). Erotic Capital. *European Sociological Review*, 26 (5): 499–518.

Hall, M. (1989). Private Experiences in the Public Domain. *The Sexuality of Organization* (ss. 125–138). (der.) J. Hearn, D. L. Sheppard, P. Tancred-Sheriff ve G. Burrell. London: Sage.

Hammersley, M. (1995). Theory and Evidence in Qualitative Research. *Quality and Quantity*, 29: 55–66.

Hancock, P. ve Tyler, M. (2001). *Work, Postmodernism and Organization: a Critical Introduction*. London: Sage.

Hanna, J. L. (2010). Dance and Sexuality: Many Moves. *Journal of Sex Research*, 47 (2–3): 212–241.

Hannah, D. R. ve Lautsch, B. A. (2011). Counting in Qualitative Research: Why Conduct It, When to Avoid It, and When to Close It. *Journal of Management Inquiry*, 20 (1): 14–22.

Hardey, M. (2010). Consuming Professions: User-review Websites and Health Services. *Journal of Consumer Culture*, 10 (1): 129–149.

Hardy, C. ve Clegg, S. (1997). Relativity without Relativism: Reflexivity in Post-paradigm Organization Studies. *British Journal of Management*, 8 (special issue): S5-S17.

Hardy, C., Phillips, N. ve Clegg, S. (2001). Reflexivity in Organization and Management Theory: a Study of the Production of the Research Subject. *Human Relations*, 54 (5): 531–560.

Hargreaves, T. (2011). Practice-ing Behaviour Change: Applying Social Practice Theory to Pro-environmental Behaviour Change. *Journal of Consumer Culture*, 11 (1): 79–99.

Hartung, P. J. (2002). Development through Work and Play. *Journal of Vocational Behavior*, 61 (3): 424–438.

Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. (Çeviren: S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.

Hassard, J., Holliday, R. ve Willmott, H. (2000). *Body and Organization*. (der.) London: Sage.

Hatch, M. J. ve Yanow, D. (2003). Organization Theory as an Interpretive Science. *The Oxford Handbook of Organization Theory* (ss.63–87). (der.) H. Tsoukas ve C. Knudsen. Oxford: Oxford University Press.

Hays, S.(1994). Structure and Agency and the Sticky Problem of Culture. *Sociological Theory*, 12 (1): 57–72.

Hawkes, G. (1996). *A Sociology of Sex and Sexuality*. Buckingham: Open University Press.

Heaphy, E. D. ve Dutton, J. E. (2008). Positive Social Interactions and the Human Body at Work: Linking Organizations and Physiology. *Academy of Management Review*, 33 (1): 137–162.

Hearn, J. (1994). The Organization(s) of Violence: Men, Gender Relations, Organizations, and Violences. *Human Relations*, 47 (6): 731- 754.

Hearn, J. ve Parkin, W. (1983). Gender and Organizations: a Selective Review and Critique of a Neglected Area. *Organization Studies*, 4 (3): 219–242.

Hearn, J. ve Parkin, W. (1995). *Sex at Work*. New York: St. Martin's Press.

Hearn, J. ve Parkin, W. (2001). *Gender, Sexuality and Violence in Organizations*. London: Sage.

Heilferthy, C. M. (2011). Ethical Considerations in the Study of Online Illness Narratives: a Qualitative Review. *Journal of Advanced Nursing*, 67 (5): 945–953.

Hennink, M., Cooper, P. ve Diamond, I. (2000). Seasonal Work and Sexual Behaviour. *Journal of Travel Research*, 37 (2): 175–183.

Heracleous, Loizos ve Jacobs, Claus D. (2008). Understanding Organizations Through Embodied Metaphors. *Organization Studies*, 29 (1): 45–78.

Herbert, S. (2000). For Ethnography. *Progress in Human Geography*, 24 (4): 550–568.

Hermans, H. J. M. (2001). The Dialogical Self: toward a Theory of Personal and Cultural Positioning. *Culture and Psychology*, 7 (3): 243–281.

Herrera, C. D. (2003). A Clash of Methodology and Ethics in Undercover Social Science. *Philosophy of the Social Sciences*, 33 (3): 351–362.

Hinze, S. A. (2004). Am I being Over-sensitive? Women's Experience of Sexual Harassment during Medical Training. *Health: an Interdisciplinary Journal for the Study of Health, Illness and Medicine*, 8 (1): 101–127.

Hobfoll, S.E. (2001). The Influence of Culture, Community and the Nested-self in the Stress Process. *Applied Psychology: an International Review*, 50 (3): 337–421.

Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.

Holbrook, M. B., Chestnut, R. W., Olica, T. A. ve Greenleaf, E. A. (1984). Play as a Consumption Experience: the Roles of Emotions, Performance, and Personality in the Enjoyment of Games. *Journal of Consumer Research*, 11: 728–739.

Holland, R. (1999). Reflexivity. *Human Relations*, 52 (4): 463–484.

Holloway, J. ve Kneale, J. (2000). Mikhail Bakhtin: Dialogics of Space. *Thinking Space* (ss. 71–88). (der.) M. Crang ve N. J. Thrift. London: Routledge.

Holman, C. J. (2006). Marcuse's Affirmation: the Logos of Gratification. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Canada: Trent University.

Holmes, J. (2000). Politeness, Power and Provocation: how Humour Functions in the Workplace. *Discourse Studies*, 2 (2): 159–185.

Holmes, J. (2007). Making Humour Work: Creativity on the Job. *Applied Linguistics*, 28 (4): 518–537.

Holmes, M. (2010). The Emotionalization of Reflexivity. *Sociology*, 44 (1): 139–154.

Holstein, J. A. ve Gubrium, J. F. (2004). The Active Interview. *Qualitative Research: Theory, Method and Practice* (ss. 140–161). (der.) D. Silverman. London: Sage.

Holt, D. B. (1995). How Consumers Consume: a Typology of Consumption Practices. *Journal of Consumer Research*, 22 (1): 1–16.

Holvino, E. (2010). Intersections: the Simutaneity of Race, Gender and Class in Organization Studies. *Gender, Work and Organization*, 17 (3): 248–277.

Horkheimer, M. (2008). *Akıl Tutulması*. (Çeviren: O. Koçak). İstanbul: Metis Yayınları.

Hosking, D. M. ve Pluut, B. (2010) (Re)constructing Reflexivity: a Relational Constructionist Approach. *The Qualitative Report*, (15) (1): 59–75. <http://www.nova.edu/ssss/OR/OR15-1/hosking.pdf> (erişim tarihi: 21.12.2010).

Howard-Grenville, J. A. (2005). The Persistence of Flexible Organizational Routines: the Role of Agency and Organizational Context. *Organization Science*, 16 (6): 618–636.

Howard-Grenville, J., Golden-Biddle, K., Irvin, J. ve Mao, J. (2011). Liminality as Cultural Process for Cultural Change. *Organization Science*, 22 (2): 522–539.

Hudson, L. A. ve Ozanne, J. L. (1988). Alternative Ways of Seeking Knowledge in Consumer Research. *Journal of Consumer Research*, 14 (March): 508–521.

Huizinga, J. (2006). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine bir Deneme*. (Çeviren: M. A. Kılıçbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hull, C. (2006). *The Ontology of Sex*. Oxon: Routledge.

Hughes, K. D. ve Tadic, V. (1998). Something to deal with: customer sexual harassment and women's retail service work in Canada, *Gender, Work and Organization*, 5 (4): 207–219.

Hunter, J. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). The Phenomenology of Body-Mind. *Anthropology of Consciousness*, 11 (3–4): 5–24.

Hunter, C., Jemielniak, D. ve Postula, A. (2010). Temporal and Spatial Shifts within Playful Work. *Journal of Organizational Change Management*, 23 (1): 87–102.

Iedema, R. (2007). On the Multi-modality, Materiality and Contingency of Organizational Discourse. *Organization Studies*, 28 (6): 931–946.

Ignatow, G. (2007). Theories of Embodied Knowledge. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 37 (2): 115–135.

Ilies, R, Hauserman, N., Schwochau, S. ve Stibal, J. (2003). Reported Incidence Rates of Work-related Sexual Harassment in the United States: Using Meta-analysis to Explain Reported Rate Disparities. *Personel Psychology*, 56: 607–631.

İlkaracan, P. (2008). *Reconstructing Sexuality in the Middle East: Changes and Discourse*. (der.). Hampshire: Ashgate Publishing.

Inglehart, R. ve Baker, W. E. (2000). Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65 (1): 19–51.

Irvine, J. M. (2003). The Sociologist as Voyeur: Social Theory and Sexuality Research, 1910–1978. *Qualitative Sociology*, 26 (4): 429–456.

Jackson, S. ve Scott, S. (1997). Gut Reactions to Matter of Heart: Reflections on Rationality, Irrationality and Sexuality. *Sociological Review*, 45 (4): 551–575.

Jackson, S. ve Scott, S. (2004). Sexual Antinomies in Late Modernity. *Sexualities*, 7 (2): 233–248.

Jamieson, L. (1999). Intimacy Transformed? A Critical Look at the Pure Relationship. *Sociology*, 33 (3): 477–494.

Jay, M. (2005). *Diyalektik İmgelem: Frankfurt Okulu ve Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünün Tarihi*. İstanbul: Belge Yayınları.

Jeanniere, Abel (2000). Modernite Nedir? (Çeviren: Nilgün Tatal). *Modernite Versus Postmodernite* (ss. 95–107). (der.) M. Küçük. Ankara: Vadi Yayınları.

Jerolmack, C. (2009). Humans, Animas, and Play: Theorizing Interaction when Intersubjectivity is Problematic. *Sociological Theory*, 27 (4): 371–389.

Jick, T. D. (1979). Mixing Qualitative and Quantitative Methods: Triangulation in Action. *Administrative Science Quarterly*, 24 (4): 602–611.

John, W. S. ve Johnson, P. (2000). The Pros and Cons of Data Analysis Software for Qualitative Research. *Journal of Nursing Scholarship*, 32 (4): 393–397.

Johnson, P. ve Duberley, J. (2003). Reflexivity in Management Research. *Journal of Management Studies*, 40 (5): 1279–1303.

Johnson, M. D., Olsen, L. L. ve Andreassen, T. W. (2009). Joy and Disappointment in the Hotel Experience: Managing Relationship Segements. *Managing Service Quality*, 19 (1): 4–30.

Johnston, L. (2001). (Other) Bodies and Tourism Studies. *Annals of Tourism Research*, 28 (1): 180–201.

Johnston, A. ve Sandberg, J. (2008). Controlling Service Work. *Journal of Consumer Culture*, 8 (3): 389–417.

Jones, G. E. (1999). Hierarchical Workplace Romance: an Experimental Examination of Team Member Perceptions. *Journal of Organizational Behavior*, 20 (7): 1057–1072.

Jones, A. ve Murphy, J. T. (2011). Theorizing Practice in Economic Geography: Foundations, Challenges, and Possibilities. *Progress in Human Geography*, 35 (3): 366–392.

Jordan, F. (2008). Performing Tourism: Exploring the Productive Consumption of Tourism in Enclavic Spaces. *International Journal of Tourism Research*, 10 (4): 293–304.

Jordan, S. ve Yeomans, D. (1995). Critical Ethnography: Problems in Contemporary Theory and Practice. *British Journal of Sociology of Education*, 16 (3): 389–408.

Kahraman, H. B. (2002). *Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye*. İstanbul: Everest Yayınları.

Kalleberg, A. L. (1989). Linking Macro and Micro Levels: Bringing the Workers back into the Sociology of Work. *Social Forces*, 67 (3): 582–592.

Kauanui, S. K., Thomas, K. D., Shermani C. L., Waters, G. R. ve Gilea, M. (2010). An Exploration of Entrepreneurship and Play. *Journal of Organizational Change Management*, 23 (1): 51–70.

Kark, R. (2011). Games Managers Play: Play as a Form of Leadership Development. *Academy of Management Learning and Education*, 10 (3): 507–527.

Kaya, İ. (2006). *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler: Türk Deneyimi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Keller, E. Fox (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*. (Çeviren: F. B. Aydar) İstanbul: Metis Yayınları.

Kellner, D. (Tarihsiz). Modernity and its discontents: Nietzsche's critique. <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/modernityanditsdiscontents.pdf> (18.06.2010).

Kellner, D. (1999). Marcuse and the Quest for Radical Subjectivity. <http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/5161/1/STARV22N1-2A1.pdf> (20.04.2010).

Kellner, D. (2006). Frankfurt Okulu'nu Yeniden Değerlendirmek: Martin Jay'in Diyalektik İmgelem'inin Eleştirisi. *Frankfurt Okulu* (ss. 134–164). (der). H. Emre Bağce. Ankara: Doğu Batı Yayınları

Kelly, J. R. (2009). Work and Leisure. *Journal of Leisure Research*, 41 (3): 439–451.

Kerfoot, D. ve Korczynski, M. (2005). Gender and Service: New Directions for the Study of Front-line Service Work, *Gender, Work and Organization*, 12 (5): 387–399.

Kjolsrod, L. (2003). Adventure Revisited: on Structure and Metaphor in Specialized Play. *Sociology*, 37 (3): 459–476.

Kjolsrod, L. (2009). How Innocent is our Scientific Vocabulary? Rethinking Recent Sociological Conceptualizations of Complex Leisure. *Sociology*, 43 (2): 371–387.

King, N. (2004). Using Interviews in Qualitative Research. *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research* (ss.11–22). (der.) C. Cassell ve G. Symon. London: Sage.

Kingsbury, P. (2011). Sociospatial Sublimation: the Human Resources of Love in Sandals Resorts International, Jamaica. *Annals of the Association of American Geographers*, 101 (3) 650–669.

Koch, T. ve Harrington, A. (1998). Reconceptualizing Rigour: the Case for Reflexivity. *Journal of Advanced Nursing*, 28 (4): 882–890.

Koçak, O. (2008). Önsöz. (ss. 7–52). *Akıl tutulması*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kolb, A. Y. ve Kolb, D. A. (2010). Learning to Play, Playing to Learn: a Case Study of a Ludic Learning Space. *Journal of Organizational Change Management*, 23 (1): 26–50.

Konrad, A.M. ve Gutek, B. A. (1986). Impact of Work Experiences on Attitudes toward Sexual Harassment. *Administrative Science Quarterly*, 31 (3): 422–438.

Korczynski, M. (2005). The Point of Selling: Capitalism, Consumption and Contradictions. *Organization*, 12 (1): 69–88.

Korczynski, M. (2009). The Mystery Customer: Continuing Absences in the Sociology of Service Work. *Sociology*, 43 (5): 952–967.

Korczynski, M., Shire, K., Frenkel, S. ve Tam, M. (2000). Service Work in Consumer Capitalism: Customers, Control and Contradictions. *Work, Employment and Society*. 14 (4): 669–687.

Korczynski, M., Hodson, R. ve Edwards P. K. (2006). Introduction: Competing, Collaborating, and Reinforcing Theories. *Social Theory at Work* (ss. 1–25) (der.). M. Korczynski, R. Hodson ve P. Edwards. Oxford: Oxford University Press.

Korczynski, M. ve Ott, U. (2004). When Production and Consumption Meet: Cultural Contradictions and the Enchanting Myth of Customer Sovereignty. *Journal of Management Studies*, 41 (4): 575–599.

Koro-Ljungberg, M. (2008). Validity and Validation in the Making in the Context of Qualitative Research. *Qualitative Health Research*, 18 (7): 983–989.

Kozak, M. (2002). Comparative Analysis of Tourist Motivations by Nationality and Destinations. *Tourism Management*, 23 (3): 221–232.

Kozak, M. (2004). *Destination Benchmarking: Concepts, Practices and Operations*. Oxon: CABI.

Krippendorff, J. (1987). *The Holiday Makers: Understanding the Impact of Leisure and Tourism*. (Çeviren: V. Andrassy). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Kuçuradi, I. (2004). Rationaliy and rationalities within the framework of the modernism-postmodernism debate. *Diogenes*, 51 (2): 11–17.

Kumar, K. (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. (Çeviren: M. Küçük). Ankara: Dost Kitabevi.

Küçük, M. (2000). Postmodernin Modern Karakteri ya da Dönemleştirmenin İronisi. *Modernite Versus Postmodernite* (ss. 21–54) (der.) M. Küçük. Ankara: Vadi Yayınları.

Kvale, S. (1996). *InterViews : An Introduction To Qualitative Research Interviewing*, London, Sage Publications

LaPointe, E. (1992). Relationships with Waitresses: Gendered Social Distance in Restaurant Hierarchies. *Qualitative Sociology*, 15 (4): 377–393.

Larsen, J. ve Urry, J. (2011). Gazing and Performing. *Environment and Planning D: Society and Space*, 29 (6): 1110–1125.

Lash, S. (1994). Reflexivity and its Doubles: Structure, Aesthetics, Community. *Reflexive Modernization* (ss. 110–173). (der.) U. Beck, A. Giddens ve S. Lash. California: Stanford University Press.

Lash, S. (1999). *Another Modernity a Different Rationality*. Oxford: Blackwell Publishers.

Lash, S. (2000). Modernite mi, Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi. (Çeviren M. Küçük). *Modernite versus Postmodernite* (ss. 133–165). (der.) M. Küçük. Ankara: Vadi Yayınları.

Lash, S. (2003). Reflexivity as non-linearity. *Theory, Culture and Society*, 20 (2): 49–57.

Layder, D. (1997). *Modern Social Theory*. London: UCL Press.

Layder, D. (1998). *Sociological Practice: Linking Theory and Social Research*. London: Sage.

Law, J. ve Urry, J. (2004). Enacting the Social. *Economy and Society*, 33 (3): 390–410.

Lawson, T. (1997). *Economics and Reality*. London: Routledge.

Lawson, T. (1999). Feminism, Realism, and Universalism. *Feminist Economics*, 5 (2): 25–59.

Leadbeater, C ve Miller, P. (2004). *The Pro-am Revolution: how Enthusiasts are Changing our Economy and Society*. London: Demos.

Leca, B. ve Naccache, P. (2006). A Critical Realist Approach to Institutional Entrepreneurship. *Organization*, 13 (5): 627–651.

Lee, J. (2009). Battlin' on the Corner: Techniques for Sustaining Play. *Social Problems*, 56 (3): 578–598.

Lee, R. L. M. (2008). In Search of Second Modernity: Reinterpreting Reflexive Modernization in Context of Multiple Modernities. *Social Science Information*, 47 (1): 55–69.

Lee, R. M., ve Renzetti, C. M. (1993). The Problems of Researching Sensitive Topics. *Researching Sensitive Topics* (ss. 3-13). (der.) C. M. Renzetti, ve R. M. Lee California: Sage.

Leidner, R. (1993). *Fast Food, Fast Talk: Service Work and the Routinization of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.

Leledakis, K. (2000). *Toplum ve Bilinçdişı*. (Çeviren: A. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Leininger, M. (1994). Evaluation Criteria and Critique of Qualitative Research Studies. *Critical Issues in Qualitative Research* (ss. 95–115). (der.) J. M. Morse. California: Sage.

Leitch, C. M., Hill, F. M. ve Harrison, R. T. (2010). The Philosophy and Practice of Interpretivist research in Entrepreneurship: Quality, Validation, and Trust. *Organizational Research Methods*, 13 (1): 67–84.

Lerum, K. (2000). Doing the Dirty Work: Emotion Work, Professionalism, and Sexuality in a Customer Service Economy, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Sosyoloji Bölümü, University of Washington.

Lerum, K. (2004). Sexuality, Power, and Camaraderie in Service Work. *Gender and Society*, 18 (6): 756–776.

Levina, N. ve Orlikowski, W. J. (2009). Understanding Shifting Power Relations within and across Organizations. *Academy of Management Journal*, 52 (4): 672–703.

Littlewood, I. (2001). *Sultry Climates: Travel and Sex*. USA: Da Capo Press.

Lobel, S. A., Quinn, R. E., Clair, L. S. ve Warfield, A. (1994). Love without Sex: the Impact of Psychological Intimacy between Men and Women at Work. *Organizational Dynamics*, 23 (1): 4–16.

Locke, K. A. (1996). A Funny Thing Happened! The Management of Consumer Emotions in Service Encounters. *Organization Science*, 7 (1): 40–59.

Lofland, J. ve Lofland, L. H. (1995). *Analyzing Social Settings*. California: Wadsworth Publishing Company.

Long, S. (1999). The Tyranny of the Customer and the Cost of Consumerism: an Analysis Using Systems and Psychoanalytic Approaches to Groups and Society. *Human Relations*, 52 (6): 723–743.

Long, T. ve Johnson, M. (2000). Rigour, Reliability and Validity in Qualitative Research. *Clinical Effectiveness in Nursing*, 4: 30–37.

Lopez, S. H. (2010). Workers, Managers, and Customers: Triangles of Power in Work and Communities. *Work and Occupations*, 37 (3): 251–271.

Lounsbury, M. (2007). A Tale of two Cities: Competing Logics and Practice variation in the Professionalism of Mutual Funds. *Academy of Management Journal*, 50 (2): 289–307.

Löwy, M. ve Sayre, R. (2007). *İsyen ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm*. (Çeviren: I. Ergüden). İstanbul: Versus Kitap.

Lusch, R. F., Vargo, S. L. ve O'Brien, M. (2007). Competing through Service: Insights from Service-dominant Logic. *Journal of Retailing*, 83 (1): 5–18.

Ma, Z. ve Dube, L. (2011). Process and Outcome Interdependency in Frontline Service Encounters. *Journal of Marketing*, 75 (3): 83–98.

Macbeth, D. (2001). On Reflexivity in Qualitative Research: Two Readings, and a Third. *Qualitative Inquiry*, 7 (1): 35–68.

Macphail, A. (2004). Athlete and Researcher: Undertaking and Pursuing an Ethnographic Study in a Sports Club. *Qualitative Research*, 4 (2): 227–245.

Madill, A., Jordan, A. ve Shirley, C. (2000). Objectivity and Reliability in Qualitative Analysis: Realist, Contextualist and Radical Constructionist Epistemologies. *British Journal of Psychology*, 91 (1): 1–20.

Mainemelis, C. ve Ronson, S. (2006). Ideas are Born in Fields of Play: towards a Theory of Play and Creativity in Organizational Settings. *Research in Organizational Behavior*, 27: 81–131.

Mainiero, L. A. (1986). A Review and Analysis of Power Dynamics in Organizational Romances. *Academy of Management Review*, 11 (4): 750–762.

Malaby, T. M. (2007). Beyond Play: a New Approach to Games. *Games and Culture*, 2 (2): 95–113.

Malaby, T. M. (2009). Anthropology and Play: the Contours of Playful Experience. *New Literary History*, 40: 205–218.

Malam, L. (2004). Performing Masculinity on the Thai Beach Scene. *Tourism Geographies*, 6 (4): 455–471.

Malinowsky, B. (2005). İçgüdüden Duyguya. *Aşkın Anatomisi* (ss.15–33). (der.) A. Krich. İstanbul: Say Yayınları.

Malterud, K. (2001). Qualitative Research: Standards, Challenges, and Guidelines, *Lancet*, 358: 483–488.

Mano, R. ve Gabriel, Y. (2006). Workplace Romances in Cold and Hot Organizational Climates: the Experience of Israel and Taiwan. *Human Relations*, 59 (1): 7–35

Marcuse, H. (1997). *Tek-Boyutlu İnsan*. (Çeviren: A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.

Marcuse, H.(1998a). *Eros ve Uygarlık: Freud Üzerine Bir İnceleme*. (Çeviren: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.

Marcuse, H. (1998b). *Karşı Devrim ve İsyan* (Çeviren: G. Koca ve V. Ersoy). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marks, S. R. (1994). Intimacy in the Public Realm: the Case of Co-workers. *Social Forces*, 72 (3): 843–858.

Marx, K. ve Engels, F. (2008). *Alman İdeolojisi*. (Çeviren: S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.

Martin, J. (2000). Hidden Gendered Assumptions in Mainstream Organizational Theory and Research. *Journal of Management Inquiry*, 9 (2): 207–216.

Martin, J. (2003). Feminist Theory and Critical Theory: Unexplored Synergies. *Studying Management Critically* (ss. 66–91). (der.) M. Alvesson ve H. Wilmott. London: Sage.

Martin, P. Y. (2001). Mobilizing Masculinities’: Women’s experiences of Men at Work. *Organization*, 8 (4): 587–618.

Martin, P. Y. (2003). “Said and Done” Versus “Saying and Doing”: Gendering Practices, Practicing Gender at Work. *Gender and Society*, 17 (3): 342–366.

Martin, P. Y. (2006). Practising Gender at Work: Further Thoughts on Reflexivity. *Gender, Work and Organization*, 13 (3): 254–276.

Martin, P. Y. ve Collinson, D. (2002). Over the Pond and across the Water: Developing the Field of Gendered Organization. *Gender, Work and Organization*, 9 (3): 244–265.

Mason, J. (2002). Qualitative Interviewing: Asking, Listening and Interpreting. *Qualitative Research in Action* (ss. 225- 241). (der.) T. Mason. London: Sage.

Maton, K. (2003). Pierre Bourdieu and the Epistemic Conditions of Social Scientific Knowledge. *Space and Culture*, 6 (1): 52–65.

Mattilla, A.(2000). When does Mood Matter? An Examination of Two Types of Hospitality Service Encounters. *Journal of Hospitality and Leisure Marketing*, 7 (3): 55–65.

Mauthner, N.S. ve Doucet, A. (2003). Reflexive Accounts and Accounts of Reflexivity in Qualitative Data Analysis. *Sociology*, 37 (3): 413–431.

Mauthner, N. S. ve Doucet, A. (2008). Knowledge once Divided can be hard to Put together Again. *Sociology*, 42 (5): 971–985.

Maxey, I. (1999). Beyond Boundaries? Activism, Academia, Reflexivity and Research. *Area*, 31 (3): 199–208.

Maxwell, J. A. (1992). Understanding and Validity in Qualitative Research. *Harvard Educational Review*, 62 (3): 279–300.

Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative Research Design: an Interactive Approach*. California: Sage.

Maxwell, J. A. (2004). Using Qualitative Methods for Causal Explanation. *Field Methods*, 16 (3): 243–264.

McAuley, J., Duberley, J. ve Johnson, P. (2007). *Organization Theory: Challenges and Perspectives*. Essex: Prentice Hall.

McKercher, B. ve Bauer, T. G. (2003). Conceptual framework of the Nexus between Tourism, Romance, and Sex. *Sex and Tourism* (ss.3–17). (der.) T. G. Bauer ve B. McKercher. New York: Haworth Hospitality Press.

McLellan, E., Macqueen, K. M. ve Neidig, J. L. (2003). Beyond Qualitative Interview: Data Preparation and Transcription. *Field Methods*, 15 (1): 63–84.

Meda, D. (2004). *Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?* (Çeviren: I. Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınları.

Meyer, S. (1999). Work, Play, and Power: Masculine Culture on the Automotive Shop Flor, 1930–1960. *Men and Masculinities*, 2 (2): 115–134.

Miettinen, R., Fredericks-S. D. ve Yanow, Dvora (2009). Re-turn to Practice: an Introductory Essay, *Organization Studies*, 30 (12): 1309–1327.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. California: Sage.

Miller, D. (2001). The Poverty of Morality. *Journal of Consumer Culture*, 1 (2): 225–243.

Miller, S. (1973). Ends, Means, and Galumphing: Some Leitmotifs of Play. *American Anthropologist*, 75 (1): 87–98.

Mills, A. J. (1989). Gender, Sexuality and Organization Theory. *The Sexuality of Organization* (ss. 29–44). (der.) J. Hearn, D. L. Sheppard, P. Tancred-Sheriff ve G. Burrell. London: Sage.

Mills, C. W. (2007). *Toplumbilimsel Düşün*. (Çeviren: Ü. Toskay). İstanbul: Der Yayınları.

Mills, A. J. ve Tancred, P (1992). *Gendering Organizationa Analysis* (der.). New York: Sage.

Moran-Ellis, J., Victoria, D. A., Cronin, A., Dickinson, M., Fielding, J., Sleney, J. ve Thomas, H. (2006). Triangulation and Integration: Processes, Claims and Implications. *Qualitative Research*, 6 (1): 45–59.

Morey, N. C. ve Luthans, F. (1984). An Emic Perspective and Ethnoscience Methods for Organizational Research. *Academy of Management Review*, 9: 27–36.

Morgan, G. (1983a). Research as Engagement. *Beyond Method* (ss. 11–18). (der.) G. Morgan. California: Sage.

Morgan, G. (1983b). Knowledge, Uncertainty and Choice. *Beyond Method* (ss. 383–391). (der.) G. Morgan. California: Sage.

Morgan, G. (1983c). Exploring Choice. *Beyond Method* (ss. 392–404). (der.) G. Morgan. California: Sage.

Morgan, G. (2006). *Images of Organization*. California: Sage.

Murchison, J. M. (2010). *Ethnography Essentials*. San Francisco: Jossey_bass.

Murray, J. B. ve Ozanne, J. L. (1991). The Critical Imagination: Emancipatory Interests in Consumer Research, *Journal of Consumer Research*, 18 (2): 129–144.

Murray, J. B., Ozanne, J. L. ve Shapiro, J. M. (1994). Revitalizing the Critical Imagination: Unleashing the Crouched Tiger. *Journal of Consumer Research*, 21 (3): 559–565.

Murthy, D. (2008). Digital Ethnography: an Examination of the Use of New Technologies for Social research. *Sociology*, 42 (5): 837–855.

Nellhaus, T. (1998). Signs, Social Ontology, and Critical Realism. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 28 (1): 1–24.

Nencel, L.(2010). Que Viva la Minifalda! Secretaries, Miniskirts and Daily Practices of Sexuality in the Public Sector in Lima. *Gender, Work and Organization*, 17 (1): 69–90.

New, C. (1998). Realism, Deconstruction and the Feminist Standpoint. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 28 (4): 349–372.

New, C. (2004). Sex and Gender: a Critical Realist Approach. IACR Conference. Erişim: www.csog.group.cam.ac.uk/iacr/papers/New.pdf (24.03.2010).

Nicolini, D. (2007). Stretching Out and Expanding Work Practices in Time and Space: the Case of Telemedicine. *Human Relations*, 60 (6): 889–920.

Nicolini, D. (2009). Zooming in and out: Studying Practices by Switching Theoretical Lenses and Trailing Connections. *Organization Studies*, 30 (12): 1391–1418.

Nicolini, D. (basılacak). Practice as the Site of Knowing: Insights from the Field of Telemedicine. *Organization Science*, published online ahead of print August 30, 2010, doi10.1287/orsc.1100.0556.

Norris, D. M., Gutheil, T. G. ve Strasburger, L. H. (2003). This couldn't Happen to Me: Boundary Problems and Sexual Misconduct in the Psychotherapy Relationships. *Psychiatric Services*, 54 (4): 517–522.

Nyberg, D. (2009). Computers, Customer Service Operatives and Cyborgs: Intra-actions in Call Centres. *Organization Studies*, 30 (11): 1181–1199.

O'Connor, P. (2010). Managing a Hotel's Image on TripAdvisor. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 19 (7): 754–772.

O'Leary-Kelly, A. M., Bowes-Sperry, L., Bates, C. A. ve Lean E. R. (2009). Sexual harassment at work: a decade (plus) of progress. *Journal of Management*, 35 (3): 503–536.

Ocay, J. V. (2009). Eroticizing Marx, Revolutionizing Freud: Marcuse's Psychoanalytic Turn. *Kritike*, 3 (1): 10–23.

Ogbor, J. O. (2001). Critical Theory and the Hegemony of Corporate Culture. *Journal of Organizational Change Management*, 14 (6): 590–608.

Oksnes, M. (2008). The Carnival Goes on and on! Children's Perceptions of their Leisure Time and Play in SFO. *Leisure Studies*, 27 (2): 149–164.

Ollman, B. (2006). *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*. (Çeviren: C. Saraçoğlu). İstanbul: Yordam Kitap.

Oppermann, M. (1999). Sex Tourism. *Annals of Tourism Research*, 26 (2): 251–266

Orlikowski, W. J. (2000). Using Technology and Constituting Structures: a Practice Lens for Studying Technology in Organizations. *Organization Science*, 11 (4): 404–428.

Orlikowski, W. J. (2007). Sociomaterial Practices: Exploring Technology at Work. *Organization Studies*, 28 (9): 1435–1448.

Orlikowski, W. J. ve Yates, J. (2002). It's about Time: Temporal Structuring in Organizations. *Organization Science*, 13 (6): 684–700.

Ortner, S. B. (1984). Theory in Anthropology since the Sixties. *Comparative Studies in Society and History*, 26 (1): 126–166.

Otis, E. M. (2008). The Dignity of Working Women. *American Behavioral Scientist*, 52 (3): 356–376.

Owler, K., Morrison, R. ve Plester, B. (2010). Does Fun Work? The Complexity of Promoting Fun at Work. *Journal of Management and Organization*, 16 (3): 338–352.

Özdemir, M. (2002). Her Şey Dâhil (Alles Inklusive) veya Kahraman Bakkal, Süper Markete Karşı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 13 (2): 114–116.

Özen, Ş. (2002). Türkiye'deki Örgütler/yönetim Araştırmalarında Törenselleşme Sorunu. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2): 187–213.

Parker, M. (1995). Critique in the Name of What? Postmodernism and Critical Approaches to Organization. *Organization Studies*, 16 (4): 553–564.

Parker, Martin (2000). Manufacturing Bodies: Flesh, Organization, Cyborgs. *Body and Organization* (ss. 71–86). (der.) J. Hassard, R. Holliday ve H. Willmott. London: Sage.

Pappenheim, F. (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması: Marx'a ve Tönnies'ye Dayalı bir Yorum*. (Çeviren: S. Ak). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Parkin, W. (1989). Private Experiences in the Public Domain: Sexuality and Residential Care Organizations. *The Sexuality of Organization* (ss. 110–124). (der.) J. Hearn, D. L. Sheppard, P. Tancred-Sheriff ve G. Burrell. London: Sage.

Parmigiani, A. ve Howard-Grenville, J. (2011). Routines Revisited: Exploring the Capabilities and Practice Perspectives. *Academy of Management Annals*, 5 (1): 413–453.

Parrenas, R. S. (2010). Cultures of Flirtation. *Intimate Labors* (ss. 132–147). (der.) E. Boris ve R. S. Parrenas. Stanford: Stanford University Press.

Parry, J., Taylor, R., Pettinger, L. ve Glucksmann, M. (2005). Confronting the Challenges of Work Today: New Horizons and Perspectives. *A New Sociology of Work* (ss.3–18). (der.) L. Pettinger, J. Parry, R. Taylor ve M. Glucksmann. Madlen: Blackwell Publishing.

Patton, M. Q. (1999). Enhancing the Quality and Credibility of Qualitative Analysis. *Health Services Research*, 34 (5, Part II): 1189–1208.

Pellizzoni, L. (1999). Reflexive Modernization and Beyond: Knowledge and Value in the Politics of Environment and Technology. *Theory, Culture and Society*, 16 (4): 99–125.

Pels, D., Hetherington, K. ve Vandenberghe, F. (2002). The Status of the Object: Performances, Mediations, and Techniques. *Theory, Culture and Society*, 19 (5–6): 1–21.

Pentland, B. T. ve Feldman, M. S. (2005). Organizational Routines as a Unit of Analysis. *Industrial and Corporate Change*, 14 (5): 793–815.

Pentland, B. T. ve Feldman, M. S. (2007). Narrative Networks: Patterns of Technology an Organization. *Organization Science*, 18 (5): 781–795.

Perez, B. (2010). Sexuality in the Workplace: Where do We Stand?. *Health Care Manager*, 29 (2): 98–116.

Pettinger, L., Parry, J., Taylor, R. ve Glucksmann, M. (2005). *New Sociology of Work* (der.) Madlen: Blackwell Publishing.

Pettinger, L. (2011). Knows how to Please a man: Studying Customers to Understand Service Work. *Sociological Review*, 59 (2): 223–241.

Pierce, C. A., Aguinis, H. ve Adams, S. K. R. (2000). Effects of a Dissolved Workplace Romance and Rater Characteristics on Responses to a Sexual harassment Accusation. *Academy of Management Journal*, 43 (5): 869–880.

Pierce, C. A. ve Aguinis, H. (2009). Moving Beyond Legal-centric Approach to Managing Workplace Romance, *Human Resource Management*, 48 (3): 447–464.

Pierce, C. A., Byrne, D. ve Aguinis, H. (1996). Attraction in Organizations: a Model of Workplace Romance. *Journal of Organizational Behavior*, 17 (1): 5–32.

Plowman, D. A., Baker, L. T., Beck, T. E., Kulkarni, M., Solansky, S. T. ve Travis, D. V. (2007). Radical Change Accidentally: the Emergence and Amplification of Small Change. *Academy of Management Journal*, 50 (3): 515–543.

Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. (Çeviren: B. Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.

Porter, S. (1993). Nursing Research Conventions: Objectivity or Obfuscation?. *Journal of Advanced Nursing*, 18 (1): 137–143.

Poster, W. R. (2002). Racism, Sexuality, and Masculinity: Gendering Global Ethnography of the Workplace. *Social Politics*, 9 (1): 126–158.

Poulin, M. (2010). Reporting on First Sexual Experience: the Importance of Interviewer-Respondent Interaction. *Demographic Research*, 22 (11): 237–288.

Powell, G. N. (2001). Workplace Romances between Senior-level Executives and Lower-level Employees: an Issues of Work Disruption and Gender. *Human Relations*, 54 (11): 1519–1544.

Powell, G. N. ve Foley, S. (1998). Something to Talk about: Romantic Relationships in Organizational Settings. *Journal of Management*, 24 (3): 421–448.

Pratt, M. G. (2000). The Good, the Bad, and the Ambivalent: Managing Identification among Amyway Distributors. *Administrative Science Quarterly*, 45 (3): 456–493.

Pratt, M. G. (2008). Fitting Oval Pegs into Round Holes: Tensions in Evaluating and Publishing Qualitative Research in Top-Tier North American Journals. *Organizational Research Methods*, 11 (3): 481–509.

Pratt, M. G. (2009). From the Editors: for the Lack of a Boilerplate: Tips on writing up (and Reviewing) Qualitative Research. *Academy of Management Journal*, 52 (5): 856–862.

Pratt, M. G., Rockmann, K. W. ve Kaufman, J. B. (2006). Constructing Professional Identity: the Role of Work and Identity Learning Cycles in the Customization of Identity among Medical Residents. *Academy of Management Journal*, 49 (2): 235–262.

Price, L. L. ve Arnould, E. J. (1999). Commercial Friendships: Service Provider-client Relationships in Context. *Journal of Marketing*, 63 (4): 35–56.

Price, L. L., Arnould, E. J. ve Tierney, P. (1995). Going to Extremes: Managing Service Encounters and Assessing Provider Performance. *Journal of Marketing*, 59 (2): 83–97.

Pringle, R. (2005). Sexuality at Work. *Critical Management Studies: a Reader* (ss. 284–303) (der.) C. Grey ve H. Willmott. New York: Oxford University Press.

Pritchard, A. ve Morgan, N. (2006). Hotel Babylon? Exploring Hotels as Liminal Sites of Transition and Transgression. *Tourism Management*, 27 (5): 762–772.

Pyett, P. M. (2003). Validation of Qualitative Research in the Real World. *Qualitative Health Research*, 13 (8): 1170–1179.

Quinn, Beth A. (2000). The paradox of complaining: law, humour, and harassment in the everyday work world. *Law and Social Inquiry*, 25 (4): 1151–1185.

Quinn, B. A. (2002). Sexual Harassment and Masculinity: the Power and Meaning of Girl Watching. *Gender and Society*, 16 (3): 386–402.

Quinn, R. E. (1977). Coping with Cupid: the Formation, Impact, and Management of Romantic Relationships in Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 22 (1): 30–45.

Rabin-Margalioth, S. (2006). Love at Work. *Duke Journal of Gender Law and Policy*, 13: 237–253.

Rafaeli, A. (1989). When Cashiers Meet Customers: an Analysis of the Role of Supermarket Cashiers. *Academy of Management Journal*, 32 (2): 245–273.

Reay, T., Golden-Biddle, K. ve Germann, K. (2006). Legitimizing a New Role: Small Wins and Microprocesses of Change. *Academy of Management Journal*, 49 (5): 977–998.

Reckwitz, A. (2002a). Toward a Theory of Social Practices: a Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5 (2): 243–263.

Reckwitz (2002b). The status of the Material in the Theories of Culture: from Social Structure to Artefacts. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 32 (2): 195–217.

Redman, T. ve Mathews, B. P. (2002). Managing Services: should We be Having Fun. *Service Industries Journal*, 22 (3): 51–62.

Reed, I. A. (2010). Epistemology Contextualized: Social-Scientific Knowledge in a Postpositivist Era. *Sociological Theory*, 28 (1): 20–39.

Reed, M. (1997). In Praise of Duality and Dualism: Rethinking Agency and Structure in Organizational Analysis. *Organization Studies*, 18: 21–42.

Reed, M. (2003). The Agency/structure Dilemma in Organization Theory. *The Oxford Handbook of Organization Theory* (ss. 289–309). (der.) H. Tsoukas ve C. Knudsen. Oxford: Oxford University Press.

Reed, M. (2005). Reflections on the Realist Turn in Organization and Management Studies. *Journal of Management Studies*, 42 (8): 1621–1644.

Rerup, C. ve Feldman, M. S. (2011). Routines as a Source of Change in Organizational Schemata: the Role of Trial-and-Error Learning. *Academy of Management Journal*, 54 (3): 577–610.

Rhodes, C. (2001). The Simpsons, Popular Culture, and the Organizational Carnival. *Journal of Management Inquiry*, 10 (4): 374–383.

Rhodes, C. (2009). After reflexivity: Ethics, Freedom and the Writing of Organization Studies. *Organization Studies*, 30 (6): 653–672.

Riach, K. ve Wilson, F. (2007). Don't Screw the Crew: Exploring the Rules of Engagement in Organizational Romance. *British Journal of Management*, 18 (1): 79–92.

Richardson, D. (2007). Patterned Fluidities: (Re)imagining the Relationship between Gender and Sexuality. *Sociology*, 41 (3): 457–474.

Rickert, J. (1986). The Fromm-Marcuse Debate Revisited. *Theory and Society*, 15 (3): 351–400.

Riezler, K. (1941). Play and Seriousness. *Journal of Philosophy*, 38 (19): 505–517.

Ritzer, George (1996). *Classical Sociological Theory*. USA: The McGraw-Hill Companies.

Ritzer, G. ve Liska, A. (1997). McDisneyization and Post-tourism. *Touring Cultures* (ss. 96–109). (der.) C. Rojek ve J. Urry. London: Routledge.

Ritzer, G. (2007). Inhospitable Hospitality. *Hospitality: A Social Lens* (ss. 129–139) (der.). C. Lashley, P. Lynch ve A. Morrison. Oxford: Elsevier.

Ritzer, G. (2008). *The McDonaldization of Society 5*. California: Sage.

Ritzer, G. ve Jurgenson, N. (2010). Production, Consumption, Prosumption: the Nature of Capitalism in the Age of the Digital 'Prosumer'. *Journal of Consumer Culture*, 10 (1): 13–36.

Roberts, J. M. ve Sanders, T. (2005). Before, During and After: Reflexivity and Ethnography. *Sociological Review*, 53 (2): 294–313.

Rodrigues, S. B. ve Collinson, D.L. (1995). Having Fun?: Humour as Resistance in Brazil. *Organization Studies*, 16 (5): 739–768.

Rogers, J. K. ve Henson, K. D. (1997). Hey, Why don't you Wear a Shorter Skirt?. *Gender and Society*, 11 (2): 215–237.

Rojek, C. (1993). *Ways of Escape: Modern Transformations in Leisure and Travel*. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers.

Rojek, C. (1995). *Decentring Leisure: Rethinking Leisure Theory*. London: Sage.

Rolfe, G. (2005). Validity, Trustworthiness and Rigour: Quality and the Idea of Qualitative Research. *Journal of Advanced Nursing*, 53 (3): 304–310.

Romero-Daza, N. ve Freidus, A. (2008). Female Tourists, Casual Sex, and HIV Risk in Costa Rica. *Qualitative Sociology*, 31 (2): 169–187.

Ropke, I. (2009). Theories of Practice – New Inspiration for Ecological Economic Studies of Consumption. *Ecological Economics*, 68 (10): 2490–2497.

Ross-Smith, A. ve Kornberger, M. (2004). Gendered Ratioanlity? A Genealogical Exploration of the Philosophical and Sociological Conceptions of Rationality, Masculinity and Organization. *Gender, Work and Organization*, 11 (3): 280–305.

Rosenau, P. M. (2004). *Post-modernizm ve Toplum Bilimleri*. (Çeviren: T. Birkan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Rospenda, K. M., Richman, J. A. ve Nawyn, S. J. (1998). Doing Power: the Confluence of Gender, Race, and Class in Contrapower Sexual Harassment. *Gender and Society*, 12 (1): 40–60.

Ross-Smith, A. ve Kornberger, M. (2004). Gendered Ratioanlity? A Genealogical Exploration of the Philosophical and Sociological Conceptions of Rationality, Masculinity and Organization. *Gender, Work and Organization*, 11 (3): 280–305.

- Roy, D. F. (1959). Banana Time: Job Satisfaction and Informal Interaction. *Human Organization*, 18 (4): 158–168.
- Rumens, N. (2010). Firm Friends: Exploring the Supportive Components in Gay Men's Workplace Firendships. *Sociological Review*, 58 (1): 135–155.
- Rumens, N. ve Kerfoot, D. (2009). Gay Men at Work (Re)constructing the Self as Professional. *Human Relations*, 62 (5): 763–786.
- Ryan, C. ve Hall, C. M. (2001). *Sex Tourism: Marginal People and Liminalities*. London and New York: Routledge.
- Ryan, G. W. ve Bernard, H. R. (2003). Techniques to Identify Themes. *Field Methods*, 15 (1): 85–109.
- Salvato, C. ve Rerup, C. (2011). Beyond Collective Entities: Multilevel Research on Organizational Routines and Capabilities. *Journal of Management*, 37 (2): 468–490.
- Salzinger, L. (2000). Manufacturing Sexual Subjects: Harassment, Desire and Discipline on a Maquiladora Shopfloor. *Ethnography*, 1 (1): 67–92.
- Sanchez-Jankowski, M. (2002). Representation, Responsibility and Reliability in Participant-Observation. *Qualitative Research in Action* (ss. 144–160). (der.) T. May. London: Sage.
- Sandberg, J. (2005). How do we Justify Knowledge Produced within Interpretive Approaches?, *Organizational Research Methods*, 8 (1): 41–68.
- Sandberg, J. ve Dall'Alba, G. (2009). Returning to Practice Anew: a Life-world Perspective, *Organization Studies*, 30 (12): 1349–1368.

Sandberg, J. ve Tsoukas, H. (2011). Grasping the Logic of Practice: Theorizing through Practical Rationality. *Academy of Management Review*, 36 (2): 338–360.

Sandelands, L.(2010). The Play of Change. *Journal of Organizational Change Management*, 23 (1): 71–86.

Sandiford, P. ve Seymour, D. (2007a). The Concept of Occupational Community Revisited: Analytical and Managerial Implications in Face-to-face Service Occupations. *Work, Employment and Society*, 21 (2): 209–226.

Sandiford, P. ve Seymour, D. (2007b). A Discussion of Qualitative Data Analysis in Hospitality Research with Examples from an Ethnography of English Public Houses. *Hospitality Management*, 26: 724–742.

Sanne, S. (2010). A World of Difference: Embodied Encounters between Turkish Tourism Workers and Female Tourists. *Tourism and Seduction of Difference Conference*. 9–12 Eylül, Lisbon.

Santos, F. M. ve Eisenhardt, K. M. (2005). Organizational Boundaries and Theories of Organization. *Organization Science*, 16 (5): 491–508.

Sargut, A. S. (2001). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*. Ankara: İmge Kitabevi.

Sargut, A. S. (2002). Bilimin İkilemi: Belirlenirlik ya da Belirlenmezlik, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2): 121–126.

Sargut, A. S. ve Özen, Ş. (2007). Örgüt Kuramlarına Genel bir Bakış: Karşılaştırmalı bir Çözümleme. *Örgüt Kuramları* (ss.11–34). (der.) S. Sargut ve Ş. Özen. Ankara: İmge Kitabevi.

Sartwell, C. (2000). *Yaşama Sanatı: Dünya Tinsel Geleneklerinde Gündelik Hayatın Estetiği*. (Çeviren: A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sayer, A. (1992). *Method in Social Science: a Realist Approach*. London: Routledge.

Sayer, A. (2000a). *Realism and Social Science*. London: Sage.

Sayer, A. (2000b). System, Lifeworld and Gender: Associational versus Countefactual Thinking. *Sociology*, 34 (4): 707–725.

Sayer, A. (2004). Foreword: Why Critical Realism? *Critical Realist Applications in Organisation and Management Studies* (ss. 6–20). (der.) S. Fleetwood ve S. Ackroyd London: Routledge.

Sayer, A. (2007). Dignity at Work: Broadening the Agenda. *Organization*, 14 (4): 565–581.

Sayer, A. (2011). *Why Things Matter to People*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sayer, D. (1991). *Capitalism and Modernity: an Excursus on Marx and Weber*. London: Routledge.

Schatzki, T. R., Cetina, K. K. ve Savigny, E. V. (2001). *The Practice Turn in Contemporary Theory*. (der.) London: Routledge.

Schindler, D.C. (2006). The Redemption of Eros: Philosophical Reflections on Bendecit XVI's First Encyclical. *Communio*, 33 (fall): 375–399.

Schor, J. B. (2007). In Defense of Consumer Critique: Revisiting the Consumption Debates of the Twentieth Century. *Annals of The American Academy of Political and Social Science*, 611 (1): 16–30.

Scott, J. (1997). Chances and Choices Women and Tourism in Northern Cyprus. *Gender, Work and Tourism* (ss. 57–87). (der.) M. T. Sinclair. London: Routledge.

Scott, J. (2006). *Social Theory: Central Issues in Sociology*. London: Sage Publications.

Scott, W. R. (2003). *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*. New Jersey: Prentice Hall.

Schultz, V. (2003). The Sanitized Workplace. *Yale Law Journal*, 112 (8): 2061–2193.

Seale, C. (1999). Quality in Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 5 (4): 465–478.

Seale, C., Charteris-Black, J., MacFarlane, A. ve McPherson, A. (2010). Interviews and Internet Forums: a Comparison of Two Sources of Qualitative Data. *Qualitative Health Research*, 20 (5): 595–606.

Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology. *American Psychologist*, 55 (1): 5–14.

Selwyn, T. (2000). An Anthropology of Hospitality. *In Search of Hospitality*. (ss. 18–37) (der.). C. Lashley ve A. Morrison. Oxford: Butterworth-heinemann.

Sewell, W. H. (1992). A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation. *American Journal of Sociology*, 98 (1): 1–29.

Sherry, J. F. (1990). A Sociocultural Analysis of a Midwestern American Flea Market. *Journal of Consumer Research*, 17 (1): 13–30.

Shilling, C. (1997). Emotions, Embodiment and the Sensation of Society. *Sociological Review*, 45 (2): 195–219.

Shilling, C. (1999). Towards an Embodied Understanding of the Structure/agency Relationship. *British Journal of Sociology*, 50 (4): 543–562.

Shilling, C. (2001). Embodiment, Experience and Theory: in Defence of the Sociological Tradition. *Sociological Review*, 49 (3): 327–344.

Shilling, C. ve Mellor, P. A. (2010). Sociology and the Problem of Eroticism. *Sociology*, 44 (3): 435–452.

Sibeon, R. (2004). *Rethinking Social Theory*. London: Sage.

Siehl, C., Bowen, D. E. ve Pearson, C. M. (1992). Service Encountes as Rites of Integration: an Information Processing Model. *Organization Science*, 3 (4): 537–555.

Sil, R. (2000). The Foundations of Eclecticism. *Journal of Theoretical Politics*, 12 (3): 353–387.

Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data*. London: Sage.

Sin, R. (2000). The Foundations of Eclecticism. *Journal of Theoretical Politics*, 12 (3): 353–387.

Smith, J. K. ve Heshusius L. (1986). Closing down the Conversation: the End of the Quantitaive-Qualitative Debate among Educational Inquirers. *Educational Researcher*, 15 (1): 4–12.

Simmell, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür* ( eviren: T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Slater, D. (2010). The Moral Seriousness of Consumption. *Journal of Consumer Culture*, 10 (2): 280–284.

Smircich, L. (1983). Concepts of Culture and Organizational Analysis. *Administrative Science Quarterly*, 28 (3): 339–358.

Smith, D. E. (2002). Institutional Ethnography. *Qualitative Research in Action* (ss.17–52). (der). T. May. London: Sage.

Smith, M. L. (2006). Overcoming Theory-practice Inconsistencies: Critical Realism and Information Systems Research. *Information and Organization*, 16 (3): 191–211.

Sohn-Rethel, A. (2011). *Zihin Emeği, Kol Emeği*. (Çeviren: A. D. Temiz). İstanbul: Metis Yayınları.

Sokal, A. ve Bricmont, J. (2002). *Son Moda Saçmalar: Postmodern Aydınların Bilimi Kötüye Kullanmaları*. (Çeviren: M. Baydur ve O. Onaran). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sorokin, P. (2005). Özgeci Sevgi. *Aşkın Anatomisi*. (ss. 229–242). (der.) A. Krich. İstanbul: Say Yayınları.

Spariosu, M. I. (1989). *Dionysus Reborn*. New York: Cornell University Press.

Spiegel, W., Colella, T. ve Lupton, P. (1999). Private or Intimate Relations between Doctor and Patient: is Zero Tolerance Warranted?. *Journal of Medical Ethics*, 31 (1): 27–28.

Stebbins, R. A. (1992). *Amateurs, Professionals, and Serious Leisure*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Stenbacka, C. (2001). Qualitative Research Requires Quality Concepts of its Own. *Management Decision*, 39 (7): 551–555.

Styhre, A. (2008). Critical Management Studies and the Agélaste Ethos. *Journal of Organizational Change Management*, 21 (1): 92–106.

Stirk, P. M. R. (1999). Eros and Civilization Revisited. *History of the Human Sciences*, 12 (1): 73–90.

Stremlin, B. (2007). Otoritenin Kuruluşu: Modern Düyada Bilimin Yükselişi. *İki Kültürü Aşmak* (ss. 17–49). (der). R. E. Lee ve I. Wallerstein (Çeviren: A. Babacan). İstanbul: Metis Yayınları.

Sturdy, A. (1998). Customer Care in a Consumer Society: Smiling and Sometimes Meaning it?. *Organization*, 5 (1): 27–53.

Sturdy, A. (2001). Servicing Societies? – Colonisation, Control, Contradiction and Contestation. *Customer Service: Empowerment and Entrapment* (ss. 1–17). (der.) A. Sturdy, I. Grugulis ve H. Willmott. London: Palgrave.

Sturdy, A., Grugulis, I. ve Willmott, H. (2001). *Customer Service: Empowerment and Entrapment* (der.). London: Palgrave.

Sunay, Cengiz (2004). Modernleşme ve Çevre. *Modernlik ve Modernleşme Sürecinde Türkiye* (ss. 112–152). (der.) G. Erdumlu. Ankara: Babil Yayıncılık.

Sutton-Smith, B. (2001). *The Ambiguity of Play*. USA: Harvard University Press.

Şaylan, Gencay (2002). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.

Tannahill, R. (2003). *Tarihte Cinsellik*. (Çeviren: Sinem Gül). Ankara: Dost Kitabevi.

Taşdelen, V. (2008). *Hermeneutiğin Evrimi*. Ankara: Hece Yayınları.

Tataroğlu, E. G. (2006). *Conceptual Analysis of Tourism: the Case of Marmaris Town in Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taylor, J. S. (2001). Dollars are a Girl's Best Friend? *Sociology*, 35 (3): 749–764.

Taylor, P. ve Bain, P. (2003). Subterranean Worksick Blues: Humour as Subversion in Two Call Centres. *Organization Studies*, 24 (9): 1487–1509.

Tepe, H. (2003). *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*. Ankara: İmge Kitabevi.

Thompson, J. B. (2008). *Medya ve Modernite*. (Çeviren: S. Öztürk). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Thompson, P. ve McHugh, D. (2002). *Work Organisations: a Critical Introduction*. Hampshire: Palgrave.

Timmerman, G. ve Bajema, C. (2000). The Impact of Organizational Culture on Perceptions and Experiences of Sexual Harassment. *Journal of Vocational Behavior*, 57 (2): 188–205.

Tobin, G. A. ve Begley, C. M. (2004). Methodological Rigour within a Qualitative Framework. *Journal of Advanced Nursing*, 48 (4): 388–396.

Toffler, A. (1981). *Üçünü Dalga*. (Çeviren: A. Seden). İstanbul: Altın Kitaplar.

Toulmin, S. (2002). *Kozmopolis: Modernitenin Gizli Gündemi*. (Çeviren: H. Arslan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Touraine, A. (2005). *Bugünün Dünyasını Anlamak için Yeni Bir Paradigma*. (Çeviren: O. Kumal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Touraine, A. (2007). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çeviren: H. Tufan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Townley, B. (2002). Managing with Modernity. *Organization*, 94 (4): 549–573.

Tönnies, F. (1999). Gemeinschaft und Gesellschaft. *Modernity: Critical Concepts* (ss. 25–39). (der) Malcolm Waters. London: Routledge.

Tracy, S. J. ve Scott, C. (2006). Sexuality, Masculinity, and Taint Management among Firefighters and Correctional Officers. *Management Communication Quarterly*, 20 (1): 6–38.

Trauer, B. ve Ryan, C. (2005). Destination Image, Romance and Place Experience – an Application of Intimacy Theory in Tourism. *Tourism Management*, 26: 481–491.

Trethewey, A. (1999). Disciplined Bodies: Women’s Embodied Identities at Work. *Organization Studies*, 20 (3): 423–450.

Tribe, J. (2001). Research Paradigms and the Tourism Curriculum. *Journal of Travel Research*, 39 (4): 442–448.

Tucker, H. (2008). Undoing Shame: Tourism and Women’s Work in Turkey. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 5 (2): 87–105.

Türk Dil Kurumu (TDK), *Büyük Türkçe Sözlük*. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2010). *Gelir Ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları*, 2008. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim: 30.07.2010)

Tütüncü, Ö. ve Aslan, A. (2008). Seks Turizmi: Bangkok Üzerine Bir Gözlem. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19 (2): 203–206.

Urry, J. (1990). *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*. London: Sage.

Ülken, H. Z. (1999). *Aşk Ahlakı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Üner, M. M., Sökmen, A. ve Güler, D. (2007). Her Şey Dâhil Sisteminde Farklı Uygulamalar ve Antalya Ölçeğinde bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18 (1): 53–63.

Van de Ven, A. H. (2007). *Engaged Scholarship*. Oxford: Oxford University Press.

Van der Loo, H. ve van Reijen, W. (2006). *Modernleşmenin Paradoksları*. (Çeviren: K. Canatan). İstanbul: İnsan Yayınları.

Vandegrift, D. (2008). This isn't Paradise – I Work here. *Gender and Society*, 22 (6): 778–798.

Vergin, N. (2003). *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Volkoff, O. Strong, D. M. ve Elmes, M. B. (2007). Technological Embeddedness and Organizational Change. *Organization Science*, 18 (5): 832–848.

Wacquant, L. (2005). Carnal Connections: on Embodiment, Apprenticeship, and Membership. *Qualitative Sociology*, 28 (4): 445–474.

Wagner, P. (1996). *Modernliğin Sosyolojisi*. (Çeviren: M. Küçük). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Wainwright, D. (1997). Can Sociological Research be Qualitative, Critical and Valid?. *The Qualitative Report*, 3 (2): <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/wain.html>. (26.09. 2010).

Wallerstein, I. (1998). *Liberalizmden Sonra*. (Çeviren: E. Öz). İstanbul: Metis Yayınları.

Wallerstein, I. (2003). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. (Çeviren: T. Birkan) İstanbul: Metis Yayınları.

Walsh, Philip (2008). Herbert Marcuse and Contemporary Social Theory: Beyond the Consumer Societ. No Science without Critical Theory, *Current Perspectives in Social Theory*, 25: 235–260.

Ward, J. ve Winstanley, D. (2003). The Absent Presence: Negative Space within Discourse and the Construction of Minority Sexual Identity in the Workplace. *Human Relations*, 56 (10): 1255–1280.

Ward, J. ve Winstanley, D. (2006). Watching the Watch: the UK Fire Service and its Impact on Sexual Minorities in the Workplace. *Gender, Work and Organization*, 13 (2): 193–219.

Warhurst, C. ve Nickson, D. (2007), Employee Experience of Aesthetic Labour in Retail and Hospitality. *Work, Employment and Society*, 21 (1), 103–120.

Warhurst, C. ve Nickson, D. (2009). Who's got the Look? Emotional, Aesthetic and Sexualized Labour in Interactive Services, *Gender, Work and Organization*, 16 (3): 385–404.

Warhurst, C., Nickson, D., Witz, A. ve Cullen, M. (2000), Aesthetic Labour in Interactive Service Work: Some Case Study Evidence from the New Glasgow. *The Services Industries Journal*, 20 (3), 1–18:

Wang, N. (1996). Logos-modernity, Eros-modernity, and Leisure. *Leisure Studies*, 15 (2): 121–135.

Wang, N. (2000). *Tourism and Modernity: a Sociological Analysis*. Oxford: Pergamon.

Waters, M. (1999). General commentary: the Meaning of Modernity. *Modernity: Critical Concepts* (ss. xi-xxiii). (der.) M. Waters. London: Routledge.

Watts, J. H. (2007a). Porn, Pride and Pessimism: Experiences of Women Working in Professional Constructio Roles. *Work, Employment and Society*, 21 (2): 299–316.

Watts, J. (2007b). Can't take a joke? Humour a Resistance, Refuge and Exclusion in a Highly Gendered Workplace. *Feminism and Psychology*, 17 (2): 259–266.

Weaver, A. (2005a). Interactice Service Work and Performative Metaphors. *Tourist Studies*, 5 (1): 5–27.

Weaver, A. (2005b). Spaces of Containment and Revenue Capture: Super-Sized Cruise Ships as Mobile Tourism Enclaves. *Tourism Geographies*, 7 (2): 165–184.

Webb, C. (1992). The Use of the First person in Academic Writing: Objectivity, Language and Gatekeeping. *Journal of Advanced Nursing*, 17 (6): 747–752.

Weber, M. (2006). *Sosyoloji Yazıları*. (Çeviren: T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.

Webster, J. ve Martocchio, J. J. (1993). Turning Work into Play. *Journal of Management*, 19 (1): 127–146.

Weichselbaumer, D. (Yayınlanacak). Sex, Romance and the Carnavalesque between Female Tourists and Caribbean Men. *Tourism Management*. (Makale yazarından e-postayla alınmıştır).

Weick, K. E. (1999). Theory Construction as Disciplined Reflexivity. *Academy of Management Review*, 24 (4): 797–806.

Welsh, S. (1999). Gender and Sexual Harassment. *Annual Review of Sociology*, 25 (1): 169–190.

West, C. ve Fenstermaker, S. (1995). Doing difference. *Gender and Society*, 9 (1): 8–37.

West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*, 1 (2): 125–151.

West, C. ve Zimmerman, D. H (2009). Accounting for Doing Gender. *Gender and Society*, 23 (1): 112–122.

Whittemore, R., Chase, Susan K. ve M. Carol L. (2001). Validity in Qualitative Research. *Qualitative Health Research*, 11 (4): 522–537.

Whittington, R. (2006). Completing the Practice Turn in Strategy Research. *Organization Studies*, 27 (5): 613–634.

Whittington, R. (2011). The Practice Turn in Organization Research: towards a Disciplined Transdisciplinarity. *Accounting, Organizations and Society*, 36 (3): 183–186.

Williams, C. L., Giuffre, P. A. ve Dellinger, K. (1999). Sexuality in the Workplace: Organization Control, Sexual Harrassment and the Pursuit of Pleasure. *Annual Review of Sociology*, 25 (1): 73–93.

Williams, C. (2003). Sky Service: the Demands of Emotional Labour in the Airline Industry. *Gender, Work and Organization*, 10 (5): 513–550.

Willness, C. R., Steel, P. ve Lee, K. (2007). A Meta-analysis of the Antecedents and Consequences of Workplace Sexual Harassment. *Personel Psychology*, 60 (1): 127–162.

Wilson, H. T. (1983). Anti-method as a Counterstructure in Social Research Practice. *Beyond Method* (ss. 247–259). (der.) G. Morgan California: Sage.

Wilson, F. ve Thompson, P. (2001). Sexual Harassment as an Exercise of Power. *Gender, Work and Organization*, 8 (1): 61–83.

Whitehead, L. C. (2007). Methodological and Ethical Issues in Internet-mediated Research in the Field of Health: an Integrated Review of the Literature. *Social Science and Medicine*, 65 (4): 782–791.

Whiteman, G. (2010). Management Studies that Break Your Heart. *Journal of Management Inquiry*, 19 (4): 328–337.

Wood, E. A. (2000). Working in the Fantasy Factory: the Attention Hypothesis and the Enacting of Masculine Power in Strip Clubs. *Journal of Contemporary Ethnography*, 29 (1): 5–31.

Wolkowitz, C. (2006). *Bodies at Work*. London: Sage.

Wray-Bliss, E. (2001). Representing Customer Service: Telephones and Texts. *Customer Service: Empowerment and Entrapment*. (ss. 38–59). (der.) A. Sturdy, I. Grugulis ve H. Willmott. London: Palgrave.

Wrzesniewski, A. ve Dutton, J. E. (2001). Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of Their Work. *Academy of Management Review*, 26 (2): 179–201.

Vargo, S. L. ve Lusch, R. F. (2004). Evolving to a New Dominant Logic for Marketing. *Journal of Marketing*, 68 (1): 1–17.

Yagil, D. (2008). When the Customer is Wrong: a Review of Research on Aggression and Sexual Harassment in Service Encounters. *Aggression and Violent Behavior*, 13 (2): 141–152.

Yanow, D. (2006). Talking about Practices: on Julian Orr’s Talking about Machines. *Organization Studies*, 27 (12): 1743–1756.

Yarnal, C. M. (2004). Missing the Boat? A playfully Serious Look at a Group Cruise Tour Experience. *Leisure Sciences*, 26 (4): 349–372.

Yarnal, C. M.(2006). The Red Hat Society: Exploring the Role of Play, Liminality, and Communitas in Older Women’s Lives. *Journal of Women and Aging*, 18 (3): 51–73.

Yarnal, C. M., Chick, G. ve Kerstetter, D. L. (2008). I did not Have Time To Play Growing up ...so This is my Play Time. It’s the Best Thing I have ever Done to Myself: what is Play to Older Women. *Leisure Sciences*, 30 (3): 235–252.

Yelvington, K. A. (1996). Flirting in the Factory. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 2 (2): 313–333.

Yeung, H. W. (1997). Critical Realism and Realist Research in Human Geography: a Method or a Philosophy in Search of a Method?. *Progress in Human Geography*, 21 (1): 51–74.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yıldırım, E. (2002). “Cogito Ergo Sum”dan “Vivo Ergo Sum”a Örgütsel Analiz, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2): 155–185.

Yıldırım, E. (2007). Örgüt Kuramında Yeni Gelişmeler: Postmodern ve Eleştirel Bakış. *Örgüt Kuramları* (ss. 379–406). (der.) A. S. Sargut ve Ş. Özen. Ankara: İmge Kitabevi.

Yıldırım, K. (2010). Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma. *İlköğretim Online*, 9 (1): 79–92. <http://ilkogretim-online.org.tr/vol9say1/v9s1m8.pdf> (28.04. 2010).

Zelizer, V. A. (2009). Intimacy in Economic Organizations. *Research in the Sociology of Work*, 28: 23–55.

Zijdeveld, A. C. (2007). *Sahnelik Toplum*. (Çeviren K. Canatan). İstanbul: Pınar Yayınları.

Zietsma, C. ve Lawrance, T. B. (2010). Institutional Work in the Transformation of an Organizational Field: the Interplay of Boundary Work and Practice Work. *Administrative Science Quarterly*, 55 (2): 189–221.

Zilbersheid, U. (2009a). The Utopia of Herbert Marcuse Part 1. *Critique*, 36 (3): 403–419.

Zilbersheid, U. (2009b). The Utopia of Herbert Marcuse Part 2: Freudianism. *Critique*, 37 (1): 81–98.

Zundel, M. ve Kokkalis, P. (2010). Theorizing as Engaged Practice. *Organization Studies*, 31 (9&10): 1209–1227.

EK

EK 1 Tablo: Yarı-Yapılandırılmış Görüşmeler ve Katılımcılarla İlgili Bilgiler

Görüşmeler ve katılımcıları	Yaş	Cinsiyet	Görev	Konaklama örgütünün sınıfı	Turizm sektöründe toplam deneyim yılı	Eğitim	Cinsel İlişkiye girip girmediği	Katılımcıyla olan ilişkim
1. görüşme 1. katılımcı	40 yaş	Erkek	Genel müdür	DY1	20	Yüksek lisans	Girmiş	Tanıdık
2. görüşme 2. katılımcı	31	Erkek	Resepsiyon müdürü	DY2	8	Yüksek lisans	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
3. görüşme 3. katılımcı	35	Erkek	Garson	AO1	20	Ortaokul	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
4. görüşme 4. katılımcı	29	Erkek	Garson	AO1	11	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
5. görüşme 5. katılımcı	28	Erkek	Resepsiyonist	ÜY1	9	Yüksek lisans	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
6. görüşme 6. katılımcı	31	Erkek	Restoran şefi	ÜY1	15	Üniversite	Girmemiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
7. görüşme 7. katılımcı	25	Erkek	Resepsiyon şefi	DY3	6	Üniversite	Girmiş	Tanıdık
8. görüşme 8. katılımcı	25	Erkek	Resepsiyonist	ÜY2	4	Üniversite	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
9. görüşme 9. katılımcı	35	Erkek	Garson	ÜY2	20	İlköğretim	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
10. görüşme 10.a katılımcı	29	Erkek	Barmen	ÜY3	8	İlköğretim	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
10. görüşme 10.b katılımcı	27	Erkek	Kasiyer	ÜY3	1	Üniversite	Girmemiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
11. görüşme 11.a katılımcı	30	Erkek	Resepsiyon müdürü	ÜY4	11	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
11. görüşme 11.b katılımcı	40	Erkek	Otel sahibi	ÜY4	22	Üniversite	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
12. görüşme 12. katılımcı	26	Erkek	Resepsiyon müdürü	DY4	7	Üniversite	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu

EK 1 Tablo devam ediyor								
13. görüşme 13. katılımcı	32	Kadın	Müdür	İY1	14	Üniversite	Araştırma kapsamı dışında	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
14. görüşme 14. katılımcı	35	Erkek	Müdür	ÜY5	14	Lise	Girmemiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
15. görüşme 15. katılımcı	33	Erkek	Müdür	DY5	6	Üniversite	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
16. görüşme 16. katılımcı	40	Erkek	Müdür	AO2	21	Üniversite	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
17. görüşme 17. katılımcı	25	Erkek	Garson	ÜY5	10	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
18. görüşme 18. katılımcı	30	Erkek	Garson	Üy5	16	İlköğretim	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
19. görüşme 19. katılımcı	29	Kadın	Garson	İY1	5	Üniversite	Araştırma kapsamı dışında	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
20. görüşme 20. katılımcı	18	Kadın	Resepsiyonist	İY1	5	Lise	Araştırma kapsamı dışında	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
21. görüşme 21. katılımcı	46	Erkek	Yiyecek- içecek müdürü	BY2	22	Üniversite	Girmemiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
22. görüşme 22. katılımcı	30	Erkek	Garson	AO2	15	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
23. görüşme 23. katılımcı	34	Erkek	Yiyecek içecek müdür yardımcısı	BY2	15	Üniversite	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
24. görüşme 24. katılımcı	38	Erkek	Genel müdür	BY3	21	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
25. görüşme 25. katılımcı	33	Kadın	Müdür asistanı	ÜY6	14	Lise	Araştırma kapsamı dışında	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
26. görüşme 26. katılımcı	38	Erkek	Şef garson	ÜY6	12	Lise	Girmemiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
27. görüşme 27. katılımcı	35	Erkek	Garson	ÜY6	8	İlköğretim	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu

EK 1 Tablo devam ediyor

28. görüşme 28. katılımcı	27	Erkek	Animasyon müdürü	AO2	14	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
29. görüşme 29.a katılımcı	33	Erkek	Müdür	AO3	15	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
29. görüşme 29.b katılımcı	30	Erkek	Garson	AO3	13	İlköğretim	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
30. görüşme 30. katılımcı	25	Erkek	Garson	DY6	5	Üniversite	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
31. görüşme 31. katılımcı	28	Erkek	Resepsiyonist	AO4	8	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
32. görüşme 32. katılımcı	49	Erkek	Garson	AO5	20	İlköğretim	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
33. görüşme 33. katılımcı	30	Erkek	Apart otel sahibi	AO6	15	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
34. görüşme 34. katılımcı	25	Erkek	Garson	AO7	13	Lise	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
35. görüşme 35. katılımcı	22	Erkek	Bellboy	BY4	1	Üniversite	Girmemiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
36. görüşme 36. katılımcı	20	Erkek	Animatör	BY5	3	Üniversite	Girmiş	Tanıdık
37. görüşme 37. katılımcı	30	Erkek	Dövmeci	DY7	5	Lise	Girmiş	Tanıdık
38. görüşme 38. katılımcı	41	Erkek	Müdür	AO8 (katılımcı- gözlemin yapıldığı apart otel)	20	Üniversite	Girmiş	Tanıdık
39. görüşme 39. katılımcı	36	Erkek	Animasyon müdürü	AO8 (katılımcı- gözlemin yapıldığı apart otel)	15	Lise	Girmiş	Tanıdık
40. görüşme 40. katılımcı	32	Erkek	Garson	AO8 (katılımcı- gözlemin yapıldığı apart otel)	6	Lise	Girmiş	Tanıdık
41. görüşme 41. katılımcı	31	Erkek	Şu anda sektörde çalışmıyor, önceleri garsonluk yapmış	DY5	4	Üniversite	Girmiş	Tanıdık

EK 1 Tablo devam ediyor								
42. görüşme 42.a katılımcı	21	Erkek	Barboy	Marmaris'te bir bar	3	Üniversite	Girmiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
42. görüşme 42.b katılımcı	21	Erkek	Garson	Fethiye'de beş yıldızlı bir otel	1	Üniversite	Girmemiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
42. görüşme 42.c katılımcı	21	Erkek	Garson	BY6	1	Üniversite	Girmemiş	Görüşme öncesinde tanışıklık yoktu
43. görüşme 43. katılımcı	21	Erkek	Barmen olarak çalışmış	BY5	3	Üniversite	Girmiş	Tanıdık
44. görüşme 44. katılımcı	31	Erkek	Kasiyer olarak çalışmış	DY5	1	Üniversite	Girmiş	Tanıdık
45. görüşme 45. katılımcı	32	Erkek	Garson, komi olarak çalışmış	AO8	4	Üniversite	Girmiş	Tanıdık
46. görüşme 46. katılımcı	43	Erkek	Müdür	AO2	21	Üniversite	Girmiş	Tanıdık
47. görüşme 47. katılımcı	43	Erkek	Müdür	BY1	23	Üniversite	Girmiş	Tanıdık

Kısaltmalar: Beş yıldızlı oteller BY, dört yıldızlı oteller DY, üç yıldızlı oteller ÜY, iki yıldızlı oteller İY, apart oteller de AO kısaltmalarıyla belirtilmiştir. İlgili kısaltmaların yanındaki sayılar farklı örgütleri ifade etmektedir.

Açıklamalar: İlk 16 görüşme 2008 senesinde, 17'yle 35. görüşme 2009 senesinde, 36–41 görüşme 2010, 42–47 görüşme de 2011 yılında yapılmıştır.

Toplam 47 görüşmede 49 farklı kişiyle görüşülmüştür. Bu görüşmelerden 10., 11. ve 29. görüşmede ikişer katılımcı, 42. görüşmede üç katılımcı yer almıştır. Ayrıca toplam 3 katılımcıyla da (1 ve 47 görüşme, 41 ve 45. görüşme, 16. ve 46. görüşmeler) ikişer kez görüşülmüştür.

Tüm katılımcılardan yalnızca 42. görüşmedeki, 42.c katılımcının Marmaris'te deneyimi yoktur. Ancak Marmaris'e benzer bir turizm merkezi olan Fethiye'de beş yıldızlı bir otelde çalışmıştır. Aynı görüşmedeki 42.a katılımcının da konaklama örgütleri

deneyimi yoktur ancak Marmaris’te bir barda çalışmıştır. Görüşmedeki diğer katılımcıysa Marmaris’te 5 yıldızlı bir otelde çalışmıştır.

İlk ve son görüşmedeki katılımcıysa görüşmelerin yapıldığı tarihte Bodrum da beş yıldızlı bir otel de yöneticilik yapmaktadır. Bununla birlikte Marmaris’te üç ve dört yıldızlı otellerde çalışan ve yönetici olarak “10” sezonluk deneyimi vardır.

Tabloda, sektörde daha önce çalışmış ancak görüşmenin yapıldığı itibariye farklı bir sektöre kaymış ya da öğrenci olan katılımcıların en son çalıştıkları otellere göre sınıflandırma yapılmıştır. 42. görüşmede yalnızca 42.c katılımcının Marmaris’te otel deneyimi olduğundan ilgili görüşme ilgili katılımcıya göre sınıflandırılmıştır. Yalnızca 38., 39. 40. görüşmeler katılımcı-gözlemin yapıldığı apart (AO8) otel çalışanlarıdır. Diğer çalışanlar farklı örgütlerdendir. Buna göre katılımcıların Marmaris’te son çalıştıkları örgütlerden “8”i apart otel, “5”i beş yıldızlı otel, “7”si dört yıldızlı otel, “6”sı üç yıldızlı otel, “1”i de iki yıldızlı otel olmak üzere toplam 27 farklı konaklama örgütüyle ilgili veri elde edilmiştir. Bununla birlikte, tüm katılımcıların çalıştıkları yerler arasındaki ayrım kesin alınmamalıdır. Bu yönde, çoğu katılımcı görüşmelerde daha önce farklı örgütlerde de çalıştıklarını belirtmişler ve oralardan da örnekler vermişlerdir.

35., 36., 42. görüşmelerdeki katılımcılar öğrenci olduklarından, görüşmeler katılımcıların üniversitelerinde yapılmıştır. 37., 41., 43., 44., 45., görüşmeler kafe, park, bar gibi rahat ortamlarda yapılmıştır. Diğer tüm görüşmelerse katılımcıların çalıştıkları örgütlerde yapılmıştır.